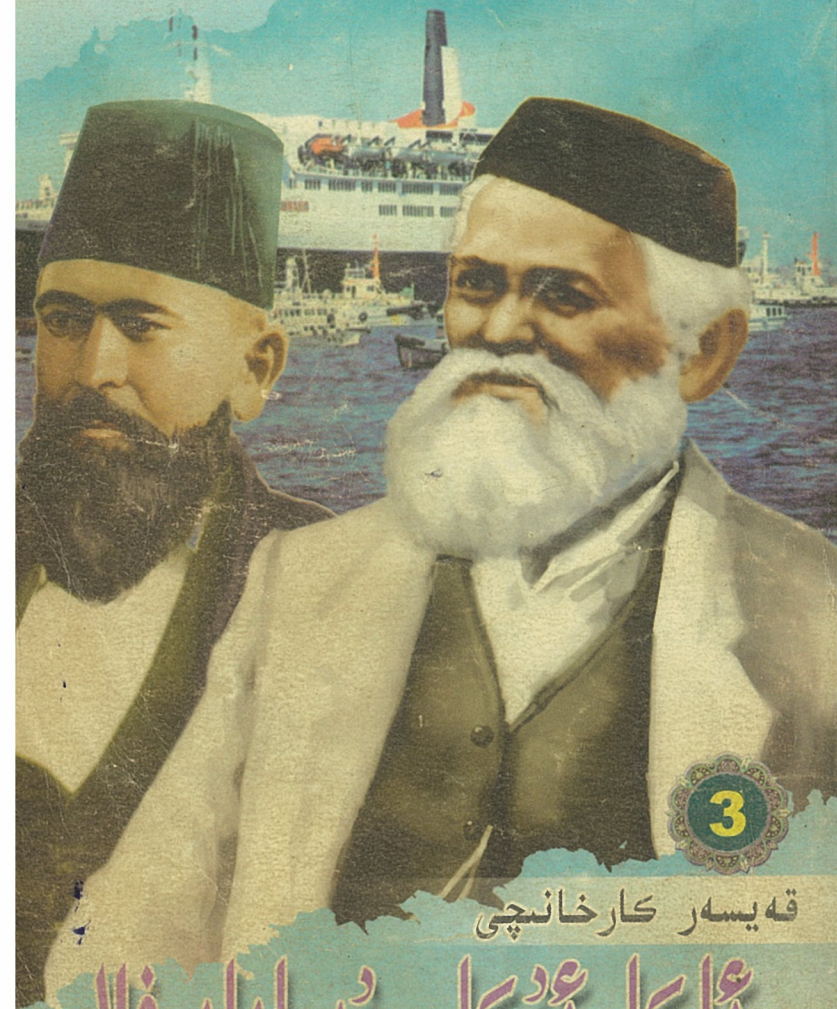

تۇرسۇن گەرشىدىن

3

قەيسەر كارخانچى

ئاكا-ئۇكا مۇسابايوفلار

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

6

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

قەيسەر كارخانچى ئاكا-ئۇكا مۇسابايوفلار

ردىسىمنى ئىشلىگۈچى : مۇراددىل ئابد

مۇقاۋىسىنى لايىھەلىگۈچى : مۇراددىل ئابد

تارىخىي شەخسلەر ھەققىدە ھېكايىلەر ⑥

- 1-ئىككى دەۋر ئىدەبىياتىنىڭ رىئەسى — ئىدەبىياتى زىيائى
- 2-پىداكار شائىر — ئىدەبىياتى
- 3-قەيسەر كارخانچى — ئاكا-ئۇكا مۇسابايوفلار
- 4-قەيسەر شائىر بولۇپ بايراقدارى — ئابدۇقادىر داموللا
- 5-مىرزا ئىدەبىياتى — مەھمۇدى ئىدەبىياتى

ISBN 7-228-08010-6

9 787228 080106 >

ISBN 7-228-08010-6

定价: 30.00元

تۆرسۆن گەرشدین

قەيسەر كارخانچى

ئاگا-ئوگا مۇسابايوفلار

تارىخى شەخسلەر ھەققىدە ھېكايىلەر

6

مۇندەرىجە

1	موسكوۋادا
11	قېرىغاندا تىكلەنگەن غايە
19	مۇشۇنداق زاۋۇت قۇرالغان بولسام
27	ھەسرەت - پىغان، ئۈمىدسىزلىك
37	راست گەپ، راست ئىشلار
44	گېرمانىيىدىكى تۇنجى كۈلگە
50	يەتتە سۇ گوبىرنىسىدىكى يىغىن
57	تۇنجى ئىش تەقسىماتى
69	باش قوشۇش يىغىنى
83	لىدىر ئىشخانىسىدا
93	ئاخىرى چىقىمىغان سۆھبەت
100	رېيىن دەرياسى بويىدىكى تۈنەك
107	قىلتاق
118	«ئەڭ يېقىملىق ئاۋاز»
123	پاراخۇتتىكى پاراڭ
129	ھارۋىلار كارۋىنى
139	كۈتۈلمىگەن ئۇچرىشىش
146	قايتا ئۇچرىشىش، قايتا تېپىشىش
153	ۋېلى باينىڭ سەپەرۋەرلىكى
161	خۇشاللىق بىلەن خاپىلىق قوشكېزەك

图书在版编目(CIP)数据

莫萨巴耶夫兄弟/吐尔逊艾尔西丁著. —乌鲁木齐:
新疆人民出版社, 2003. 5
(历史人物故事丛书. 第6辑)
ISBN 7-228-08010-6

I. 莫… II. 吐… III. 故事—中国—当代—维吾尔
尔语(中国少数民族语言) IV. I247.8

中国版本图书馆 CIP 数据核字(2003)第 035682 号

责任编辑:帕题古丽·米吉提
责任校对:艾加古丽·吐尔逊
封面设计:穆拉丁·阿比迪

历史人物故事丛书 第6辑

(3)

勇敢的企业家—莫萨巴耶夫兄弟 (维吾尔文)

吐尔逊·艾尔西丁 著

新疆人民出版社出版
(乌鲁木齐市解放南路 348 号 邮编:830001)

新疆新华书店发行

乌鲁木齐天平印刷厂印刷

787×1092 毫米 32 开本 6.625 印张
2003 年 5 月第 1 版 2003 年 5 月第 1 次印刷
印数:1—5000 册

ISBN 7-228-08010-6 套价(1-5): 30.00 元
(单价: 6.00 元)

«ھەممە ئىش ئۆز ئادەملىرىمىزنىڭ قولىدىن

169	 چىقىدىغان بولسۇن»
174	 ئاجايىپ چانا
190	 ئىككىنچى قېتىملىق ئىش تەقسىماتى
195	 «ھۈسەن بىلەن باۋدۇن باينىڭ زاۋۇتى»
205	 خاتىمە

موسكۋادا

— خۇدايا توۋا، بۇ موسكۋا دېگەن ساپلا ناسارالارنىڭ چېركاۋلىرى بىلەن تولغان شەھەركەن، بۇ يەردە جۈمە نامىزىنى ئۆتۈگۈدەك مەسچىتمۇ تاپقىلى بولمايدىكەن. مۇسۇلمانلار يوقىمىدۇ بۇ يەردە؟ — قويۇق قاشلىرى ھەم دۈڭىلەك ساقىلىغا خېلىلا ئاق كىرگەن ۋىجىركەك بىر كىشى سارجا پىنجىكىنىڭ مەيدە يانچۇقىغا سېلىنغان سائىتىنى چىقىرىپ بىر ھازا قارىغاندىن كېيىن، سائەت قاپقىقىنى «تارس» قىلىپ يېپىپ يەنە يانچۇقىغا سالدى — دە، ئۈستىدىكى سارجا پەلتوسىنىڭ ئالدىنى بىر — بىرىگە ئۆتۈشتۈرۈپ ئۆز — ئۆزىگە سۆزلىگەچ قەدىمىنى ئىتتىكلەتتى.

بۇ موسكۋاغا تېخى ئاخشاملا يېتىپ كەلگەن ھۈسەن باي ئىدى. ھۈسەن باي سودا — تىجارەت بىلەن يەركەت، ئالمۇتا، بېشكەك، تاشكەنتلەرگە بىر نەچچە قېتىم كەلگەن ھەم ئۇ يەرلەردە خېلى ئۇزۇن تۇرۇپ قالغان چاغلاردىمۇ، بىرەر قېتىممۇ نامازنى قازا قىلمىغانىدى. جۈمە نامىزىنى بولسا شۇ يەردىكى جامائەت بىلەن خۇددى ئۆز يۇرتىدىكىدەك مەسچىتلەردە ئۆتەيتتى. بىراق، موسكۋاغا كېلىپلا باشقا بىر دۇنياغا كېلىپ قالغاندەك نامازنى قەيەردە ئۆتەشنى، مۇسۇلمانچىلىققا مۇخالىپ كەلمەيدىغان تاماقنى نەدە يېيىشنى

بىلمەي تېڭىرقاپ قالدى. بەختىگە پويىزدا سەپەرداش بولۇپ قالغان بىر ئۆزبېك ھۈسەن بايغا موسكۋادا تىجارەت قىلىدىغان بىر ئۇيغۇرنى تونۇشتۇرۇپ قويغانىدى. ئاشۇ ئۇيغۇر ھۈسەن بايغا ئۆزى كۆڭچە تۇرىدىغان بىر ئۆيىنى ئىجارىگە بەردى ھەم ئاش - تامىقىنىڭمۇ ھۆددىسىدىن چىقتى. ھۈسەن باي ئۇ يەرگە جايلىشىپلا ئالدىراپ پويىز ئىستانسىسىغا باردى. ماللىرىنى جايلاشتۇرۇپ بولغۇچە چۈش بولاي دەپ قالدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە بۈگۈن جۈمە بولۇپ، كوچا - رەستىلەرنىڭ ھېچ يېرىدىن مەسچىت تاپالمىغاچقا، جۈمە نامىزىنى قازا قىلىپ قويماسلىق ئۈچۈن ھېلىقى ئىجارىگە ئالغان ئۆيىگە ئالدىراپ ماڭدى.

ھۈسەن باي بۇ قېتىم موسكۋاغا ياۋروپا كېنەزلىرى، ئېسىل زادىلىرى ھەم دۆلەتمەنلىرى ئەتىۋارلايدىغان قىممەت باھالىق ئەلتىرە، تۈلكە، سۈلەيسۈن، بۆرسۈك، بۇغا، ھەتتا يولۋاس تېرىلىرىنى ئېلىپ كەلگەنىدى. چۈنكى، بۇ يىل موسكۋادا چوڭ كۆلەملىك يەرمەنكە ئۆتكۈزۈلمەكچى بولۇۋاتاتتى. شۇڭا، بۇنداق يەرمەنكىگە ئۆزى يەتتىگىل، باھاسى يۇقىرى ھەم كەم تېپىلىدىغان ماللارنى ئېلىپ كەلمىسە بولمايتتى. بىراق، ھۈسەن باينىڭ موسكۋاغا كېلىشىدىكى سەۋەب يالغۇز شۇلا ئەمەس ئىدى. ئۇ مۇشۇ پۇرسەتتە سودا - تىجارەتتىنمۇ مۇھىم ئىش - مۇسۇلمانلارنىڭ بەش پەرىزىنىڭ بىرى بولغان مەككە - مۇكەررەمە، مەدىنە - مۇنەۋۋەرنى ئاۋاپ قىلىپ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قەدىمى تەككەن مۇبارەك جايلارنى زىيارەت قىلىشتىن ئىبارەت كۆڭلىنىڭ چوڭقۇر يېرىگە پۈكۈپ كەلگەن ئارمىنىنى ئىشقا ئاشۇرماقچىدى. شۇڭا، ئۇ

مۇسۇلمانچىلىقنىڭ بارلىق پەرز، سۈننەت - ۋاجىپلىرىنى ئىلگىرىكىدىنمۇ بەكرەك ئىخلاسمەنلىك بىلەن ئورۇندايدىغان بولۇپ كەتكەنىدى. «ئۆمرۈم سودا - تىجارەت بىلەن ئۆتۈپ كېتىپ، بىرنى ئىككى قىلىمەن، ئىككىنى ئۈچ قىلىمەن دەپ ئاتىشقا كىرىپ قالغىنىمنىمۇ تۇپماي قاپتىمەن. ئەمدى بولدى، ياشلىق - نادانلىقتا بىلىپ - بىلمەي ئۆتكۈزگەن گۇناھلىرىمنىمۇ ئاز ئەمەس، خۇدا ئۇلارنىڭ قايسى بىرىدىن ئۆتەركىن. ئەمدى كېچىكسەم چاتاق، خۇدا ئۆزۈڭ مەدەت بەرگەيسەن، مۇنۇ ناسارالارنىڭ ئارىسىدىن مېنى تېزىرەك بەيتۇللاغا يەتكۈزگەيسەن...»

— ۋۇت... ۋۇت... ۋۇت...

تۇيۇقسىز قولاقنى يارغۇدەك ۋارقىرىغان زاۋۇتلارنىڭ گۈدۈكلىرى ھۈسەن باينىڭ خىيالىنى بۆلۈۋەتتى، ئاندىن ئاسمانغا تاقاشقۇدەك تۇرخۇنلىرىدىن قويۇق ئىسلارنى پۇرقىرىتىپ چىقىرىۋاتقان، ئېگىز بىناللىق قورۇلاردىن تۈركۈم - تۈركۈم ئادەملەر گۈرۈلىشىپ چىقىپ ئادەملەر شالاڭ كۈچلارنى بىردىنلا ئادەم دېڭىزىغا ئايلاندۇرۇۋەتتى. ھۈسەن باي بۇ ئادەم دېڭىزى ئىچىدە قېقىلىپ، سوقۇلۇپ ئانچە يىراق بولمىغان تۇرالغۇسىغا كەلگۈچە ھېرىپ ھالىدىن كەتتى. شۇنداقتىمۇ ئالمان - تالمان تەرەت ئالدى - دە، نامىزىنى ئۆتىدى، ئاندىن ئۆي ئىگىسىدىن موسكۋادىكى زاۋۇتلار ھەققىدە سۈرۈشتۈردى. ئويلىمىغان يەردىن ئۇ كىشى موسكۋادىكى زاۋۇتلارنى بەش قولىدەك بىلىدىغان بولۇپ چىقتى.

يەرمەنكىنىڭ ئۆتكۈزۈلۈشىگە يەنە ئۈچ كۈن بار ئىدى. شۇڭا، بۈگۈن ئەتىگەندىلا ئۇ ھېلىقى زاۋۇتلارنى كۆرگىلى

چىقتى.

— بۇ يەردە زاۋۇت دېگەن ۋاچىدىلا، — دېدى ھۈسەن باينى موسكۋانىڭ تۆت چاسا تاش ياتقۇزۇلغان كەڭ كوچىلىرىدىن باشلاپ كېتىۋاتقان ھېلىقى كىشى، — سىرتىدىن قارىسا ئوخشاشتەكلا كۆرۈنگىنى بىلەن ئۇلارنىڭ ئىشلەيدىغان نەرسىلىرى ئوخشىمايدۇ. ئەنە ئاۋۇ سوپۇن زاۋۇتى، ئۇنىڭ بېرىسىدىكى سەرەڭگە زاۋۇتى، يولنىڭ بۇ تەرىپىدىكى توقۇمىچىلىق فابرىكىسى، بۇنىڭدا خىلمۇ خىل رەختلەر توقۇلىدۇ.

— ئاياغ كىيىم، زاۋۇتى بار دەپ ئاڭلىۋىدىم، ئۇ قەيەردە؟ — سورىدى ھۈسەن باي ھېلىقى كىشىدىن.

— ئاياغ كىيىم زاۋۇتى؟ — قايتا سورىدى ھېلىقى كىشى، ئاندىن بىر ئاز ئويلىنىپ جاۋاب بەردى، — ئومۇ بار. بىراق، ئۇ شەھەرنىڭ سىرتىدا. ئەگەر ئۇ يەرگە بارايلى دەپسىڭىز، پەيىزىنى بىرنى كىرا قىلىمىساق بولمايدۇ. پىيادە جاپا تارتىپ قالىمىز.

— بوپتۇ بارايلى، كۈن تېخى ئەتىگەنغۇ، پېشىنغىچە بېرىپ كەلگىلى بولار؟

ئۇلار پەيتۇنغا ئولتۇرۇپ موسكۋانىڭ ھەيۋەتلىك سېپىللىرىنى ياقىلاپ ئۆتۈپ، موسكۋا دەرياسىنىڭ ئىككى قاسنىقىدىكى بۈك ئورمانلىقلارنىڭ ئىچىنى ئارىلاپ بىر ھازا ماڭغاندىن كېيىن، ئەتراپى ئوخشاشلا بۈككىدە دەرەخلەر بىلەن قاپلانغان بىر چوڭ قوروغا يېتىپ كەلدى. ھېلىقى كىشى دەرۋازىۋەنگە رۇسچە بىر نېمىلەرنى دەپ چۈشەندۈرگەندىن كېيىن، ئۇ بۇ ئىككىلەنگە ئوتتۇرا ياشلىق بىر رۇسنى قوشۇپ قويدى. ھۈسەن بايمۇ رۇسچىدىن خېلى

خەۋەردار ئىدى. ئۇ زاۋۇتنىڭ ھەر بىر سېخىنى كۆرۈپ چىققاندىن كېيىن ئۇ زاۋۇتنىڭ مەھسۇلاتلىرىنى، ئايدا قانچىلىك ئاياغ كىيىم ئىشلەپ چىقىرالايدىغانلىقىنى، قانچە ئادەم ئىشلەيدىغانلىقىنى، زاۋۇتنىڭ ئۆسكۈنىلىرى قەيەردە ياسالغانلىقىنى بىر - بىرلەپ سورىدى.

— سىزمۇ زاۋۇت قۇراي دەمىسىز نېمە؟ — سورىدى ھېلىقى كىشى، ئۇلار پەيتۇنغا ئولتۇرۇپ قايتىش سەپىرىدە. ئۇ بۇ ئادەمنىڭ ئىلىدىكى چوڭ باي «ھۈسەن باي» ئىكەنلىكىنى ھەم ئۇنىڭ زاۋۇت قۇرۇش ئارزۇسى بارلىقىنىمۇ بىلىۋالغانىدى.

— ياقەي، قېرىغىنىمدا زاۋۇت قۇرغۇدەك نەدە ماغدۇر بولسۇن، ئۇلارنىڭ مەھسۇلاتلىرى ئەرزىنراق بولسا ئالغاچ كېتەي دېۋىدىم، — جاۋاب بەردى ھۈسەن باي، ئاندىن، — بىراق ئانچە مەنپەئەتتى يوقتەك قىلىدۇ، — دەپ قوشۇپ قويدى ئۇ ئۇلاردىن رايبى يانغانلىقىنى بىلدۈرۈپ.

— ئىسمى - جىسمىغا لايىق زاۋۇت قۇرىمەن دەپسىڭىز گېرمانىيىگە بېرىڭ، — دېدى ھېلىقى كىشى يەنە ئۆزىنىڭ گېپىنى داۋاملاشتۇرۇپ، — بىز ھازىر كۆرگەن زاۋۇتنىڭ ئۆسكۈنىلىرىنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك گېرمانىيىدە ياسالغان، ئۇلارنىڭ تېخنىكىسى ياخشى. مەن سىزگە ئېيتسام، ئۆز ۋاقتىدا ۋېلى بايمۇ ئالمۇتقا بىر نەچچە زاۋۇت قۇرماقچى بولۇپ، بىر نەچچىمىزنى گېرمانىيە، ئەنگلىيىگەلەرگە ئەۋەتكەن. ئۇ چاغدا يەركەت گوبېرنىيىسىدە ئىشلەيتتىم. بىز بەش كىشى بېرىۋىدۇق، ئالتە ئايدەك شۇ يىللاردا يۈرۈپ، ئاخىر بىر فابرىكا، بىر ئاياغ كىيىم زاۋۇتى، بىر سوپۇن زاۋۇتى قۇرۇشقا پۈتۈشتۈق. قايتىپ كەلسەك

روسىيىدە نېمە ئىش بويىچە دېمەمسىز؟ سوفىيە پروۋىسكايا دېگەن بىر ئايال چار پادىشاھ نىكولاي II نى ئۆلتۈرۈپ، روسىيىدە چوڭ بىر ئىش تېرىپتۇ. روسىيىدە بىر ئىش چىقسا بىز تەرەپلەرگىمۇ دەز كېتىدۇ ئەمەسمۇ؟ شۇنىڭ بىلەن بىزنىمۇ پايلاپ زادى ئارام بەرمىدى. قارىساق ئىش چاتاق، بىزنى خۇددى جىنايەتچىدەك تەقىب ئاستىغا ئالغىلى تۈردى. ئاخىر بولماي بىر كېچىدىلا بېشىمى ئېلىپ چىقىپ كەتتىم. روسىيىنىڭ ئورال، سىبىرىيە، ۋىلايەتلىرىگە دېگەن يەرلىرىدە قاچىلىنىپ بىر نەچچە يىل يۈردۈم. ئاندىن بۇ يەرگە كېلىپ دۇكان ئېچىپ يۈرۈپ ھازىر ئولتۇرۇۋاتقان قورۇق جاينى سېتىۋالدىم. شۇنىڭغىمۇ يەتتە سەككىز يىل بولۇپ قالدى. ھېلىقى زاۋۇت قۇرىدىغان ئىشلىرىمىزنىڭ ئاخىرى شۇ چىقىمىغانچە تا ھازىرغىچە چىقمىدى...

ھۈسەن باي ئۆزىگە بىر ئېغىز ئۆيىنى ئىجارىگە بەرگەن ھەم قىزىقىدىغان كۈتۈپ، خۇددى ياردەمچىسىدەك نەگە بارسا شۇ يەرگە بىللە بېرىشقا ئاتقان بۇ ئادەمنىڭ چىرايىغا شۇنداق تەپسىلىي سەپسالدى. چۈنكى، ئورۇق كەلگەن، پېشانىسىنى، جاۋغايللىرىنى چوڭقۇر قورۇقلار قاپلىغان بولسىمۇ، كۆزلىرى ھېلىمۇ ئۆتكۈرلۈك بىلەن يېنىپ تۇرىدىغان، ساقاللىرىنى قىزىق چۈشۈرگەن بۇ ئادەم ھۈسەن بايدا ئاجايىپ بىر يېڭىچە تۇيغۇ، يېڭىچە ئوي، يېڭىچە خىيال قوزغىغانىدى.

— سىڭىز نېمە؟ — سورىدى ھۈسەن، باي ئۇنىڭغا قاراپ.

— مېنىڭ ئەسلىي ئىسمىم ئەينىدىن، دادامنىڭ ئىسمى ئەمىردىن، بىراق بۇ يەردە ئۇ ئىسىملىرىمنى ھېچكىم

بىلمەيدۇ. مېنى ئىزدەپ قالسىڭىز، سېمنىۋۇ سېمنىۋۇچ دېسىڭىز بولىدۇ. بۇ يەردە ھەممە شۇنداق ئاتايدۇ... ھۈسەن باي پەيتۇننىڭ يەڭگىل تەۋرىتىشىدىن ئۇيقۇغا كەتكەندەك ئۇزۇنغىچە شۇك بولۇپ كەتتى. ئەمما، خىيالىدا: «توۋا، ئورۇسلا بولۇپ كەتكەننى، رەڭگىرويمۇ ئورۇسقا ئوخشاپ كېتىپتۇ. ئىسمىمۇ ئورۇسچە قويۇۋالغىنىنى قاراڭلار» دېگەن ئوي كېچىۋاتاتتى... — ئۇدۇل ئۆيگە كېتىمىزمۇ ياكى شەھەرنى تاماشا قىلدۇرايمۇ؟ — سورىدى ئۆزىنى ئەينىدىن دېگەن ھېلىقى كىشى جىملىقنى بۇزۇپ.

— بۇ يەردە مۇسۇلمان ئاشپۇزلىرى بارمۇ؟ — سوئالغا سوئال بىلەن جاۋاب بەردى ھۈسەن باي.

— بار، مۇسۇلمان ئاشپۇزلىرى جىق. ئۆزبېكلەر، نىڭ، تۈركلەرنىڭ، تۈركمەنلەرنىڭ، ھەتتا ئۇيغۇرلارنىڭ ئاشپۇزلىرى بار، قايسىسىغا كۆڭلىڭىز تارتىدۇ.

— ئۇنداق بولسا ئۆزبېكلەرنىڭ ئاشپۇزلىغا بېرىپ ئەنجان پۇلۇزىدىن يەيلى، — دېدى ھۈسەن باي مەيدە يانچۇقىدىن سائىتىنى چىقىرىپ قارىۋەتكەندىن كېيىن.

ئۇلار موسكۋانىڭ ئاۋات كوچىلىرىدىن بىرىگە كىرىپ پەيتۇندىن چۈشتى. بۇ كوچا پۈتۈنلەي دۇكانلار، يايىمچىلار ھەم ئاشپۇزۇللار بىلەن تولغان بولۇپ، كوچىنىڭ ئىچى سېرىق تەنلىك، ئاق تەنلىك، قارا تەنلىك ئادەملەر بىلەن ۋازىلداپ كەتكەنىدى. ھاۋادىن خىلمۇ خىل تائاملارنىڭ مەزىلىك پۇرىقى كېلەتتى. ئاشپۇزۇللارنىڭ ئىچىمۇ ئادەملەر بىلەن تولغانىدى.

— شۇنداق قىلىپ سىزمۇ زاۋۇت قۇرۇشقا ئۇرۇنۇپ

بېقىپتىكەنسز - دە، — بايا ئۈزۈلۈپ قالغان گەپنى داۋاملاشتۇرۇش نىيىتىدە ئېغىز ئاچتى ھۈسەن باي ئالدىغا كەلتۈرۈلگەن، سېمىز قوي گۆشى بېسىلغان يوغان بىر لېگەن پۈلۈدىن بىر كاپام ئېلىپ.

— زاۋۇت قۇرۇشقا ۋېلى بايدەك گوبىرئاتورلار كۈچىمىسە، بىزدەك ئادەملەرنىڭ پايتەك بولغىنى بىكار، ئۇ ئاز پۇل بىلەن پۈتۈدىغان نەرسە ئەمەس، — دېدى ھېلىقى كىشىمۇ ئاغزىغا سالغان پولۇنى ئالدىرىماي چاپناپ تۇرۇپ، ئەگەر شۇ چاغدا زاۋۇتلار بىز ئويلىغاندەك قۇرۇلۇپ كەتكەن بولسا، ئۇنىڭ مەھسۇلاتلىرى پۈتكۈل ئوتتۇرا ئاسىيادا ھەم ئىچكى ئۆلكىلەردىمۇ بازار تېپىپ كېتەتتى. ئۆزىڭىز ئويلاپ قارىمىسىز، كېۋەز دېگەن بىزدە تېرىلىۋاتسا، مال - چارۋا دېگەن بىزدىمۇ يېتەرلىك تۇرسا. بىر ھازىر شۇلارنى خام يېتىچە بۇلارغا ئەرزان باھادا ئۆتكۈزۈپ، ئۇلارنىڭ زاۋۇتلىرىدا ئىشلىتىشكەن نەرسىلەرنى نەچچە ھەسسە قىممەت باھادا سېتىۋالغاققا، روناق تاپمايۋاتقان خەقتە بىز، — ھېلىقى ئادەم قىنىق چايدىن بىر نەچچە يۇتۇم ئىچكەندىن كېيىن قوشەمىسىنى ئۈرۈپ ئويلاغان ھالدا سۆزىنى داۋام قىلدى، — تېخىمۇ مۇھىمى، بىر زاۋۇت دېگەن چوڭ بىر مەكتەپ، ئۇ ئۆزى بىلەن زور مەدەنىيەتنى ئېلىپ كېلىدۇ. خەلققە مەدەنىيەت تارقىتىدۇ. باش پاناھسىزىلارغا ماكان بولىدۇ. چېچىلىپ بۈرگەن خەقلەرنى بىر جايغا توپلاپ، ئۇلارنى ئويۇشتۇرىدۇ، شۇ جاينىڭ ئىقتىسادىنى تەرەققىي قىلدۇرىدۇ.

— سىزچە بىرەر زاۋۇت قۇرۇش ئۈچۈن قانچىلىك مەبلەغ كېتەر؟

— ئوتتۇرا ھال زاۋۇت قۇرۇش ئۈچۈن گەپ يو مىليوندىن ئوشۇق ئاقچا كېتىدۇ، بىز ئۆز ۋاقتىدا گېرمانىيە بىلەن بىر زاۋۇتنى ئۈسكۈنىلىرىدىن تارتىپ ئۇنى پۈتكەش قۇراشتۇرۇش ھەم ئىشقا كىرىشتۈرگۈچە بولغان ئىشلار بىر يېرىم مىليون سوم ئاقچىغا پۈتۈشكەندۇق. ئۇلار يە زاۋۇت ئىشقا كىرىشىپ بىر يىلغىچە زاۋۇت ئۈچۈن بەش يۈ تېخنىك، باشقۇرغۇچى، بوغالتىر، ئامبارچى، كاسسىر پىرىومچىلارنى تەربىيەلەپ بەرمەكچى بولغانىدى.

— ئۇلارنىڭ ئاياغ كىيىم زاۋۇتلىرى قانداقراق؟ — سورىدى ھۈسەن باي.

— ۋاھ، ئاجايىپ دەڭا، — دېدى سۆزىنى تېخىمۇ ئېچىلغان ھالدا داۋام قىلدۇرۇپ ھېلىقى كىشى، — ئۇلارنىڭ ئاياغ كىيىم زاۋۇتلىرى يالغۇز ئاياغ كىيىم تىكەيدۇ، ئۇلار ئات، كالا، قوي تېرىلىرىنى ئاۋۋا ناھايىتى سىپتا خۇرۇم، بېشۇ، مەسكاپ، چەم قىلىپ ئىشلەيدۇ، ئاندىن ئۇنى سېخ - سېخلارغا ئەۋەتىپ ئايا كىيىم، باش كىيىم، خۇرۇم پەلتو، خۇرۇم سوم قىسقىسى خۇرۇمدىن، چەمدىن ئىشلىتىدىغانلىقىنى نەرسىلەرنىڭ ھەممىسىنى ئىشلەپ چىقىرىدۇ.

— شۇنداقمۇ، مۇنداق دەڭ، ھەقىقەتەن ئاجايىپكەن، — سۆز قاتتى ھۈسەن باي.

— شۇنداق، ئاجايىپ، — دېدى ھېلىقى ئادەم جاۋابەن. ئاندىن مەيدىسىنى ئۈستەلگە تىرەپ مۇشتۇملىرىنى تۈگەن ھالدا ھاياجان بىلەن سۆزلەشكە باشلىدى، — سە بىلەن بىزنى خۇدايىم يەر تېرىسۇن، مال باقسۇن دەپ ياراتقانما؟ ئۇنداق ئەمەس، بىزمۇ مۇشۇلار قىلغان ئىشلارنى

قىلىمىز دېسەك قىلالايمىز، بىراق بىزدە جۈرئەت يوق. يەنە بىرى پۇلىمىز يوق، يەنە بىرى بىزدە ئۆملۈك يوق. بىر ئىشقا تۇتۇشساق ھە - ھۇ دەيدىغان قولدىشىمىز يوق. ئەمما، پۇتلايدىغان، توسايدىغان، يېقىتىدىغانلار تولا... — ھېلىقى ئادەم ئاخىرىدا ئاچچىق كۈلۈپ قويدى. ئۇنىڭ ئەلەملىك كۈلكىسى ھۈسەن بايغىمۇ تەسىر قىلغان بولسا كېرەك، ھۈسەن بايىمۇ ئاپئاق ساقىلىنى سىيپاپ كۆزلىرىنى قىسقىنىچە خىيالغا چۆكتى.

ئاشپۇزۇل تاماقلارنىڭ ھورى، ئادەملەرنىڭ تىنىقى بىلەن تولۇپ كەتكەندى. پاراڭ بىلەن ئولتۇرۇپ پۇلۇنى تۈگەتكەن بۇ ئىككى ئادەم تەرلىرىنى سۈرتۈپ سىرتقا چىققاندا خۇددى ئۇلارنىڭ چىقىشىنى قارشى ئالغاندەك زاۋۇتلارنىڭ گۈدۈك ئاۋازى موسكۋانىڭ سۈزۈك ئاسمىنى جاراڭلىتىپ يەنە ئارقا - ئارقىدىن ياڭراشقا باشلىدى.

قېرىغاندا تىكلەنگەن غايە

ھۈسەن باينىڭ دادىسى مۇسا، بوۋىسى ئابدۇرۇسۇل ئۆز زامانىسىدا ئاتۇشتىكى كۆزگە كۆرۈنگەن چوڭ بايلاردىن بولۇپ، قول ئىلكىدە مىڭ مودىن ئوشۇق يەر - زېمىن، ئەللىك مىڭ تۇپاقتىن ئوشۇق مال - چارۋىسى بار ئىدى. شۇڭا، ئۇلار كىشىلەر تەرىپىدىن ئىسمىنىڭ ئاخىرىغا «باي» دېگەن سۈپەت قوشۇلۇپ، «ئابدۇرۇسۇل باي»، «مۇسا باي» دەپ ئاتىلاتتى. ئابدۇرۇسۇل باي ئالەمدىن ئۆتكەندىن كېيىن بۇ تەئەللۇقات مۇسا بايغا قالغانىدى. مۇسا باي دەسلەپ دادىسى ئابدۇرۇسۇل بايغا ئوخشاش دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىپ، بىر مەزگىل كۆزۈ پىشقاندىن كېيىن سودا - تىجارەتكە يۈزلەنگەن. سودا - تىجارەت مۇسا باينى بارغانسېرى كەڭ بازارلارنى ئىزدەشكە يېتەكلىگەن. شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئىككى ئوغلى ھۈسەن بىلەن باۋۇدۇننى ئېلىپ غۇلجىغا كەلگەنىدى.

غۇلجا ئۆز زامانىسىدىمۇ مەدەنىيەت تەرەققىي تاپقان، سودا - تىجارەت گۈللەنگەن ئاۋات شەھەر ئىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە روسىيە ئارقىلىق كىرىدىغان ياۋروپا ماللىرى بۇ يەردە ئىرىكىن ئېلىپ - سېتىلاتتى. شۇنداقلا بۇ يەرنىڭ ماللىرىمۇ روسىيە ئارقىلىق ياۋروپاغا چىقىرىلاتتى. سودا - تىجارەت تەجرىبىسىگە مول بولغان مۇسا باي غۇلجىنىڭ تىجارەتنى روناق تاپقۇزۇشقا ناھايىتى باب كېلىدىغانلىقىنى

بايقاپ، غۇلجىنىڭ شەرق تەرىپىدە يەرلىك مەھسۇلاتلار، كۈندىلىك تۇرمۇش بۇيۇملىرى ئېلىپ ساتىدىغان بىر دۇكان ئاچتى. بۇ دۇكان يەنە چىت ئەلدىن كىرگەن ماللارنى ئېلىپ توپلايدىغان، ئاندىن ئۇنى ئېشەكچىلەر ئارقىلىق جەنۇبىي شىنجاڭغا يوللايدىغان مۇھىم تۈگۈنگە ئايلىنىپ قالدى. يىللارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن مۇسا باينىڭ تىجارىتى بارغانسېرى روناق تېپىپ يەرلىك مال، كۈندىلىك بۇيۇملاردىن تاشقىرى، يەنە چارۋا مەھسۇلاتلىرى — يۇڭ، تېرە، ئۈچەي، تىۋىت قاتارلىقلارمۇ ئۇنىڭ تىجارىتى دائىرىسىگە كىرىپ كەلدى. بۇ مەھسۇلاتلار ئۆز ۋاقتىدا مۇھىم بولغان خەلقئارالىق تاۋارلار بولۇپ، ياۋروپادىكى ئاياغ كىيىم زاۋۇتلىرى، يۇڭ توقۇمىچىلىق فابرىكىلىرىنىڭ مۇھىم خام ئەشياسى ئىدى. شۇنداقلا، مۇشۇ خام ئەشيا تىجارىتى مۇسا باينى روسىيە، تۈركىيە، گېرمانىيە، مىسىر، سەئۇدى ئەرەبىستانلىرىغا تەييار قىلىشقا يېتەكلىگەن ۋە زور پايدىغا ئېرىشتۈرگەنىدى. مۇسا باي ياۋروپانى ئۈچ يىلغا يېقىن ئايلىنىپ غۇلجىغا قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، تىجارىتىنى مال تېرىلىرىنى پىششىقلاپ كۆپ خۇرۇم ئىشلەشكە قارىتىش نىيىتىگە كەلگەنىدى. چۈنكى، ئۇ مۇشۇ ئارقىلىق تېخىمۇ كەڭ ئىچكى بازار ھەم تاشقى بازارغا ئىگە بولغىلى بولىدىغانلىقى، بۇنىڭدىن كېلىدىغان پايدىنىڭمۇ ھەسسىلەپ ئاشىدىغانلىقىغا كۆز يەتكۈزگەنىدى. مۇسا باي غۇلجىغا كېلىپلا ئۆز نىيىتىگە مۇۋاپىق، كۈرە شەھىرىدە كىچىك تىپتىكى كۆنچىلىك كارخانىسى قۇردى. بۇ كارخانا كالا، ئات، قوي تېرىلىرىنى ئاشلاش، ئايرىش، پەردازلاش ئارقىلىق ئاياغ كىيىم، مەسىلەن، ئۆتۈك، مەسە، سەندەل،

شۆۋەك قاتارلىق ئاياغ كىيىملەر تىكىلىدىغان كۆن - خۇرۇم ئىشلەيتتى. بۇ كارخانىنىڭ كۆلىمى تەخمىنەن ئالتە - يەتتە قوروچىلىك بولۇپ، ئۇنىڭدىكى ئىش ھالقىلىرىنىڭ ھەممىسى ۋاقىتلىق ئىشلەيدىغان ئەللىكچە كىشىنىڭ قول ئەمگىكى ئارقىلىق ئىشلەنەتتى. بۇ كارخانا ئىشقا كىرىشتۈرۈلگەندىن كېيىن ناھايىتى تېزلا بازار تېپىپ، ئۇ يەردە ئىشلەنگەن خۇرۇملار شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدا، ھەتتا ئىچكىرى ئۆلكىلەرگە سېتىلدى. 1895 - يىلى مۇسا ھاجىم ۋاپات بولغاندىن كېيىن غۇلجىدىكى بارلىق مال - مۈلكى ھەم تېرە كارخانىسىنى چوڭ ئوغلى بولغان ھۈسەن بايغا مىراس قالدۇرغانىدى. ھۈسەن باي بۇ چاغدا ئەللىك بىر ياشلاردا بولۇپ، شۇنىڭغىچە دادىسىنىڭ ياردەمچىسى سۈپىتىدە ئىگىلىك باشقۇرۇپ كەلگەنىدى. دادىسىنىڭ ۋاپات بولۇشى بىلەن دادىسى قان - تەر سىڭدۈرگەن ئىگىلىككە ئوبدان ۋارىسلىق قىلىش ھەم ئۇنى راۋاجلاندۇرۇشتەك ئېغىر يۈك ئۇنىڭ زىمىنىسىگە چۈشكەنىدى. ھۈسەن باينىڭ مەدەنىيەت سەۋىيىسى تۆۋەن بولسىمۇ، ئەمما ئۇ دادىسىنىڭ يېقىن ياردەمچىسى بولۇش سۈپىتى بىلەن سودا - تىجارەتنىڭ قانۇنىيەتلىرىنى ئوبدان ئىگىلىگەنىدى. شۇڭا، ئۇ ئۆز ئىلىكىگە ئۆتكەن ئىگىلىكىنى تەرتىپكە سېلىش ۋە شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىكى سودا - تىجارەت ئورۇنلىرىنى بىرلەشتۈرۈپ بىر پۈتۈن گەۋدىگە ئايلاندۇرۇش ئۈچۈن، «مۇسابايوف بۇرادەرلەر شىركىتى» نى قۇرۇپ سودا - تىجارەتنى تېخىمۇ راۋانلاشتۇردى. مەسچىت - مەكتەپلەرگە پۇل ئىئانە قىلدى، رېمونت قىلدى، ئاجىز - مىسكىنلەرنى يۇلىدى، نۇرغۇن

ئىشلارنى قىلدى. ئەمما، چوڭ تىپتىكى ئىسمى جىسمىغا لايىق، ھازىرقى زامان سانائىتىنىڭ نامايەندىسى بولغان زاۋۇت قۇرۇشنى كۆپ قېتىم خىيال قىلغان بولسىمۇ، ئەمما ئۇنىڭغا تۇتۇش قىلالىمىدى. مانا ئەمدى ياش چوڭايغاندا...

— ھاجىم تۇرسىلا، بامداتقا ئەزان ئېيتتى، — ھۈسەن باينىڭ خىيال يېپى ئۈزۈلدى. ھۈسەن باي ئورنىدىن تۇرۇپ ئۆزىگە ئوخشاش ھەج قىلىشقا كەلگەن ھاجىملار بىلەن بۈگۈن مەسچىت ھەرمەدە ئاخىرقى بامدات نامىزىنى ئوقۇشقا ماڭدى. ھۈسەن باي موسكۋادىكى ئىشلىرىنى تۈگىتىپ ھەرمەگە كەلگىلى خېلى بولغانىدى. ئۇ بۇ يەردە ھەج - تاۋاپ قىلىش ئۈچۈن يەر يۈزىنىڭ ھەممە بۇلۇڭ - پۇچقاقلرىدىن دېگۈدەك توپلانغان بۇنداق مىسلىسىز كۆپ ئادەمنى، ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئاق رەختكە ئورنىنىپ ئاسمان - زېمىننى زىلزىلىگە كەلتۈرگۈدەك تەكبىر ئېيتىپ ئۆزىنى ئۇنتۇغان ھالدا مەسچىتلى ھەرمەگە — كەبىگە قاراپ ئاپئاق ئۇلۇغ ئېقىن بولۇپ ئاققانلىقىنى پۈتۈن زېھنى بىلەن كۆرگەنىدى. ئاللاغا ياغدۇرۇلغان چەكسىز ھەمدۇسانالار ئىچىدە ئۆزلىرىنى پۈتۈنلەي ئۇنتۇپ مۇقەددەس كەبىنى يەتتە قېتىم ئايلىنىشقا مۇيەسسەر بولغان دۇنيا مۇسۇلمانلىرىنىڭ قاتارىدا ئۆزىنىڭمۇ بارلىقىدىن مىسلىسىز خۇشاللىق، بەخت ۋە پاكلىنىش تۇيغۇسىغا چۆمگەن ھۈسەن باي ئۆزىنىڭ بۇ يەرگە كەلگۈچە كۆرگەن، ئاڭلىغان، ئويلىغانلىرىنى تامامەن ئەستىن چىقىرىۋەتكەنىدى. بولۇپمۇ، ئۇ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ھىجرەت قىلىپ كېلىپ دۇنيانى ئۆزگەرتىۋەتكەن، ئۇلۇغ پائالىيەتلەرنى ئېلىپ بارغان جاي

ھەمدە ئۇ زاتنىڭ مۇبارەك جىسمى دەپنە قىلىنغان يەنە بىر مۇقەددەس شەھەر مەدىنە — مۇنەۋۋەردىكى دۇنيا بويىچە تۇنجى قېتىم سېلىنغان پەيغەمبەر مەسچىتىنى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام تۇرغان ئۆي، ئۇنىڭ قەبرىسى ۋە مەشھۇر زاتلارنىڭ قەبرىستانلىقلىرىدىكى سۈرلۈك سۈكۈناتىنى كۆرگەن ھۈسەن باينىڭ كۆڭلى مىسكىنلىككە تولدى. بۇلارنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭغا ئۆلۈمنىڭ ناھايىتىمۇ يېقىن ۋە رەھىمسىزلىكىنى يادىغا سالغانىدى. بولۇپمۇ ئۇ ئۆزىنىڭ ئەللىك تۆت ياشقا كىرگەنلىكىنى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يېشىغا يېتىشكە ناھايىتى بىر نەچچە يىللا قالغانلىقىنى ئويلىغانىدا، ئۇنىڭ پۈتۈن ۋۇجۇدىنى تىترەك بېسىپ كۆڭلى بۇزۇلغانىدى. ھەتتا، سودا - تىجارەتتىنمۇ قول ئۈزۈپ، ئۆزى شۇ قېتىم كەلگەندە مەككىدىن سېتىۋالغان «تەككىخان» دا تۇرۇپ يۈرتىدىن كەلگەن ھاجىملارنىڭ خىزمىتىنى قىلىپ، قالغان ئۆمرىنى ئائەت - ئىبادەت بىلەن ئۆتكۈزۈۋەتكەنى بولغانىدى.

— شۇنداق قىلىپ ھۈسەن باي ھاجىم، ئۆزلىرى مۇشۇ تەككىخاندا تۇرۇپ قالماقچىغۇ دەيمەن، ئۆتكەندە شۇنداق بىر گەپنى ئىشتەكەندەك قىلىۋىدىم، — دېدى ھۈسەن باي مەسچىتلى ھەرمەدىن چىقىپ «تەككىخان» نىڭ گىلەملەر، كۆرىپلەر سېلىنغان ئۆيىگە كىرگەندىن كېيىن، ئامنى چۆرىدەپ قويۇلغان يوغان ياستۇقلاردىن بىرىنى بېشىغا تارتىپ يانپاشلاپ، تورۇسنىڭ گۈللۈك ۋاسىجۇپلىرىگە قىزىقىنىپ قاراۋاتقان، بەستلىك كەلگەن بىر ھاجىم.

بۇ ھۈسەن باي موسكۋاغا ئېلىپ كەلگەن بالىلىرىدىن قالغان پايىدىنىڭ بىر قىسمىغا سېتىۋالغان ئون نەچچە

ئېغىزلىق ھەجساراي بولۇپ، ئۇنىڭغا ھەج تاۋاپ قىلىش ئۈچۈن كەلگەنلەردىن ئىككى يۈز نەچچە كىشى بىمالال سىغانتى. ئۆيلەرنىڭ ھەممىسىگە گىلەملەر توشتۇرۇپ سېلىنغان، قازان - قومۇش، چىنە - قاچىلارمۇ تەق قىلىنغانىدى. ئۇ ھەم ئاۋات بازاردىن ئانچە يىراق بولمىغاچقا مەيلى ھەج مەزگىلىدە بولسۇن، ياكى ھەج پائالىيىتى توختىغاندىن كېيىن بولسۇن سودا - تىجارەت قىلىشقىمۇ ناھايىتى باب كېلىدىغان جاي ئىدى.

— يوقسۇ تەقسىر، — دېدى ھۈسەن باي مەيدە يانچۇقىدىن سائىتىنى چىقىرىپ ئۇنىڭغا بىر پەس قاراپ يەنە يانچۇقىغا سېلىپ قويۇپ، — مەن بۇ «تەكپىخان» نى مەككە مەھكىمىسىگە ئاتىۋەتتىم، ئۇلار ھەج مەزگىلىدە بۇ ساراينى ھاجىلارغا ھەقسىز ئېچىۋېتىدىغان، ھەجىدىن كېيىن تاپقان كۈندىلىك كىرىمىنى مەسچىتىل ھەرەم ئۈچۈن ئىشلىتىدىغان بولىدى.

— شۇنداقمۇ؟ — ھېلىقى ھاجىم يانپاشلىغان جايدا بەدەشقان قۇرۇپ ئولتۇردى - دە، ھۈسەن باينىڭ چىرايىغا زەن سېلىپ تۇرۇپ قاراپ، — ئۇنداق بولسا بىز بىلەن بىللە يۇرتقا قايتىدىكەنلا - دە؟ — دېدى.

— ھازىرچە ئۇنداقمۇ قىلالمايدىغاندەك تۇرىمەن، — مۈجەل جاۋاب بەردى ھۈسەن باي. — ۋوي، بۇ نېمە دېگەنلىرى؟ — سورىدى ھېلىقى ھاجىم.

— مەن، ھاجىم، — دەپ گەپ باشلىدى ھۈسەن باي، — مېنىڭ غۇلجىدىن چىققىنىمغا توپتوغرا ئالتە ئاي بويىتۇ. بۇ ئالتە ئاي ئىچىدە مەن خېلى يۇرتلارنى كۆرۈپتىمەن، نۇرغۇن

بازارلارنى ئارىلاپتىمەن، بىراق ھەرەمگە كەلگەندىن كېيىنلا مەن ئىلگىرى زادىلا بايقىمىغان بىر ئىش كاللامغا كىرىۋېلىپ زادى ئارام بەرمىدى. ئويلاپ باقسام، بىزنىڭ سودىگەرلىرىمىز ئاتا - بوۋىلىرىمىزدىن تارتىپ ئۇنىڭ نەرسىسىنى بۇنىڭغا، بۇنىڭ نەرسىسىنى ئۇنىڭغا سېتىش بىلەنلا شۇغۇللىنىپ كەپتۇ.

— دۇرۇس ئېيتتىلا، مانا بۇ بىزدىكى چېچەنلىك، خۇدانىڭ بىزگە بەرگەن نېمىتى، — دېدى ھېلىقى ھاجىم ئورنىدا سەل قىمىرلاپ قويۇپ.

— خەقلەر بولسا ئۇنداق قىلمايدىكەن، — گېپىنى باشقىچە ھەم ئۈنلۈكرەك داۋام قىلدى ھۈسەن باي، — ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ نەرسىلىرىنى زاۋۇت، فابرىكىلاردا تۈركۈم - تۈركۈملەپ ئىشلەپچىقىرىپ، ئۆزلىرىنىڭ ئىسىملىرىنى، يەر - جايلىرىنىڭ ناملىرىنى قويۇپ، دۇنيانىڭ ھەممە يېرىدە ساتىدىكەن. شۇلارنىڭ ساتقان ماللىرى بىلەن تەڭ ئۇلارنىڭ نامىمۇ دۇنياغا تارقىلىدىكەن. شۇڭا، ئۇلارنى ھەممىلا يەردە ئەتىۋارلايدىكەن، ھەتتا ھەرەمدىمۇ شۇنداق قىلىدىكەن، بىزنى بولسا ھېچكىم، ھېچ يەردە قاتارغىمۇ ئالمايدىكەن. بىزنىڭ ئۇلارغا ئۆزىمىزنى تونۇتىدىغان ماللىرىمىز يوقكەن. ئۇ ماللىرىمىزنى ئاپىرىپ ساتىدىغان تۈركۈم - تۈركۈم ئادەملىرىمىز يوقكەن. شۇڭا، ھەج قىلغىلى كەلگەن بىزدەك ئادەملەرنىڭ يا ئات - ئۇچۇرى، يا ئىناۋىتى بولمىغاچقا، ئارافات كۈنىدىكى مۇقەددەس ئىبادەتتە توپنىڭ تېشىغا قېقىپ چىقىرىۋېتىلىپ، كەبىنىڭ يېنىغىمۇ بارالمايدىكەنمىز، — ھۈسەن باينىڭ كۆزى ھېلىقى ھاجىمغا يۆتكەلدى. ئۇ ھاجىم ئىككى قولى بىلەن تىزنى تۇتقىنىچە داڭ قېتىپ قالغانىدى.

— «يېتىپ قالغۇچە ئېتىپ قال» دېگەن گەپ بار. مەن بۇ مۇقەددەس جايغا كەلمىگەن بولسام بۇ كالىمغا ئۇنداق قەتئىي خىيال زادىلا كەلمەسلىكى مۇمكىن ئىدى. ئىنشائاللا ئاللا تائاللا ئىگەم ماڭا بۇ قۇتلۇق سەپەرنى نېسىپ قىلدى ھەم دىلىمنى يېڭى بىر ئۈمىد بىلەن يورۇتتى. ۋۇجۇدۇمغا يېڭى بىر جاسارەت ئاتا قىلدى. ئەمدى مەن خۇدا خالىسا ئەنە شۇ ئىشقا تۇتۇش قىلاي، دەيمەن.

ھۈسەن باي ئۆزىنىڭ نېمە ئىشقا تۇتۇش قىلىدىغانلىقىنى ئېيتىمىدى، ئۇ ئاق كىرگەن دۆڭبىلەك ساقىلىنى سول قولى بىلەن سىلاپ تۇرۇپ ئۆز - ئۆزىگە: «خۇدا قېرىغاندا دىلىمغا سالغان ئاشۇ ئىشىمنى ۋۇجۇدقا چىقىرىشىمغا نېسىپ قىلغايىمەن» دەپ پىچىرلىدى. ئۇنىڭ قەتئىيلىك بىلەن يانغان كۆزلىرىدىن، قېرىغاندا تۇتۇش قىلماقچى بولغان ئىشىنىڭ ئۇنداق ئاددىي ئىش ئەمەسلىكى چىقىپ تۇراتتى. شۇنداقلا، قېرىغاندا ئىكلەنگەن ئۇ غايىنىڭ ئۇنىڭغا ئۇنداق ئاسانغا چۈشمەيدىغانلىقىمۇ ئېنىق ئىدى.

مۇشۇنداق زاۋۇت قۇرالغان بولسام...

گېرمانىيە ئوتتۇرا ياۋروپا تۈزلەڭلىكىگە جايلاشقان قەدىمىي دۆلەتلەرنىڭ بىرى. ئۇنىڭ شىمالى بالتىق دېڭىزىغا تۇتىشىدۇ، غەربىي قىسمىدا رېيىن دەرياسى ئۈزۈلمەي ئېقىپ تۇرىدۇ. گېرمانىيىدە بونىن، مېيۇنخېن، بېرلىن دەيدىغان مەشھۇر شەھەرلەر بار. ئۇلارنىڭ ئىچىدە بونىن تارىخى ئۇزۇن شەھەرلەرنىڭ بىرى بولۇپ، بۇ شەھەر تارىختا خېلى بۇرۇنلاردا داڭ چىقارغان. شەھەرنىڭ تۆت ئەتراپىغا سېلىنغان مۇستەھكەم قورغانلار، ھەشەمەتلىك خان سارايللىرى، ئالىي بىلىم يۇرتلىرى، سودا تىجارەت سورۇنلىرى، ئاۋات بازارلار، بۇ شەھەرنى گېرمانىيىنىڭ داڭلىق مەدەنىيەت مەركىزىگە ئايلاندۇرغان. كېيىنرەك بۇ شەھەردە زاۋۇت - فابرىكىلار ئارقا - ئارقىدىن قۇرۇلۇپ ھەم تەرەققىي قىلىپ، ئۇنى گۈللەنگەن سانائەت شەھىرىگىمۇ ئايلاندۇرغانىدى.

ھۈسەن باي بۇ شەھەرگە كەلگەندە، شەھەرنىڭ ئاۋات كوچىلىرى، يېشىللىققا پۈركەنگەن باغ - ئورمانلىرىدا ياز قۇياشى جىلۋە قىلىپ، كىشىنىڭ كۆڭلىگە ئازادلىك بەخش ئېتىپ تۇراتتى. چېركاۋلاردىن چىقىۋاتقان قوڭغۇراق سادالىرى، بازار - رەستىلەردىكى شەھەر ئاھالىلىرىنىڭ ۋاراڭ - چۈرۈڭلىرى، پەيتۇنلارغا قوشۇلغان ئاتلارنىڭ بويىغا ئېسىلغان ئۇششاق مىس قوڭغۇراقتىن چىقىۋاتقان

سادالار ئەتراپقا خۇددى يېقىملىق كۈيلەردەك تارقىلىپ،
زۈمرەتتەك كۆك ئاسماندا لەيلەپ يۈرگەن بۇلۇتلارغا ئاستا
سىڭىپ كېتىۋاتقاندەك ئىدى.

— خوش، نەگە بارىمىز؟ — پەيتۈنكەش ھۈسەن باي
بىلمەيدىغان بىر خىل تىلدا كەينىگە بۇرۇلۇپ پەيتۈننىڭ
ئارقىسىدا يېڭىلا جايلىشىپ ئولتۇرغان ئىككى كىشىگە
قارىدى. ئۇنىڭ بىرسى تېخى تۆۋەنگۈنلا شەھەرگە يېتىپ
كەلگەن ھۈسەن باي، يەنە بىرسى مۇشۇ شەھەرگە
ئورۇنلىشىپ قالغان ئالمۇتلىق زەيناۋۇدۇن دېگەن ئۇيغۇر
ئىدى. ھۈسەن باي ئۇنى موسكۋادا ئۆيىنى ئىجارىگە بەرگەن
كىشىنىڭ ئېيتىپ بەرگەن ئادرېسى بويىچە تاپقاندى. ئۇ
نېمىسچىنى سۈدەك بىلگەچكە، ھۈسەن باي ئۇنى تەرجىمان
بولۇپ بېرىشكە ئاران كۆندۈرگەنىدى.

— نەگە بارىمىز دەپ سوراۋاتىدۇ؟ — دېدى ھېلىقى
تەرجىمان ھۈسەن بايغا بۇرۇلۇپ.

— نەگە باراتتۇق، قەيەردە زاۋۇت بولسا شۇ يەرگە
بارىمىز، زاۋۇتقا ئاپارسۇن زاۋۇتقا، — تەرجىمان ھۈسەن
باينىڭ گېپىنى پەيتۈنكەشكە تەرجىمە قىلىپ بەردى.
لېكىن، پەيتۈن يەنىلا قوزغالمىدى. پەيتۈنكەش بۇ ئىككى
كىشىگە ئەجەبلىگەندەك بىر ھازا قاراپ تۇرغاندىن كېيىن
يەنە بىر نېمىلەرنى دېدى.

— نېمە دەيدۇ؟ — تەقەززا بولغان ھۈسەن باي سورىدى
تەرجىماندىن.

— بۇ يەردە ھەر بىر زاۋۇتنىڭ ئىسمى بار، قايسى
زاۋۇتقا ئاپىرىشنى دەپ بەرگەن بولساڭلار، — دەيدۇ.
— ھەي، مانا قاراڭ، سىز ئۇنىڭغا ئۇختۇرۇپ

ئېيتىڭ، مەن قانداقلا زاۋۇت بولسا بېرىۋېرىمەن، مەن مۇشۇ
يەردىكى زاۋۇتلارنى بىر - بىرلەپ كۆرۈپ چىقماقچىمەن،
مېنى ھەممىسىگە ئاپارسۇن، كىرا ھەققىدىن غەم
قىلمىسۇن، سورىغىنىنى بېرىمەن.

پەيتۈن ئاخىر قوزغالمىدى. پەيتۈنكەش بۇلارنى شەھەر
كوچىلىرىدىن ئۆتكۈزۈپ بىر ئاش پىشىم ۋاقىت ماڭغاندىن
كېيىن شەھەر سىرتىغا جايلاشقان، ئەتراپى پاكار قاشالار
بىلەن قورشالغان بىر جايغا ئېلىپ باردى. ئۇ خۇددى بىر
داچىغا ئوخشايدىغان جاي ئىدى. قاشالارنىڭ ئىچىدىكى كەڭ
مەيدان يېشىللىق ئىدى. يېشىللىقنىڭ ئوتتۇرىسىدا تۆت
قەۋەت ئېگىزلىكتە بويىغا ھەم توغرىسىغا قىلىپ ئۇزۇن
ئىككى ئىمارەت سېلىنغانىدى. ئۇنىڭ ئۆگزىسى ئىككى
تەرەپكە يانتۇ قىلىپ قاڭخالىتىرى بىلەن قاپلانغان بولۇپ،
ئۆگزىنىڭ چوققىسى خۇددى پىچاق بىسىدەك كۆككە
سانجىلىپ تۇراتتى. قاشانىڭ ئىچىدە يەنە ئۆيەر - بۇيەردە بىر
قەۋەتلىك بىر نەچچە ئۆيلەرمۇ بار ئىدى. ئۇلارنىڭ
ئۈستىدىكى پاكار تۇرخۇنلاردىن سۇس ئىس چىقىپ
ئېرىنچەكلىك بىلەن يۇقىرىغا كۆتۈرۈلەتتى.

ھۈسەن باي ئاشۇ قاشالارنىڭ ئوتتۇرىسىغا ئۆگزىسى
بىرلا تەرەپكە يانتۇ قىلىنغان ھەم ئۈستى تەكشى قىلىپ
سېلىنغان ھەيۋەتلىك تۆمۈر دەرۋازىنىڭ ئالدىغا كەلگەندە
پەيتۈندىن چۈشتى. خىلمۇخىل شەكىل چىقىرىپ ياسالغان
بۇ دەرۋازىنىڭ بېشىغا لاتىن ھەرپى بىلەن چوڭ قىلىپ
يېزىلغان ۋىنۇسكا ئېسىلغانىدى.

ئۇلارنىڭ كېلىشى بىلەن تەڭ ئۈستىگە ماش رەڭ
فورما، بېشىغا يالتىراق چېكىلىكى بار، قارا جىيەكلىك ئاق

شەپكە كىيگەن، بېلىگە چەمدىن ئىشلەنگەن كەڭ كەمەر باغلىغان، كۆك كۆزلۈك، ئوتتۇرا ياش بىر قاراۋۇل دەرۋازىنىڭ يېنىدىكى كىچىك ئۆيىدىن چىقتى - دە، چىرايى، كىيىم - كېچەكلىرىمۇ باشقىچە بولغان بۇ ئىككىيلەنگە قاراپ پەيتۈنكەشكە بىر نېمىلەرنى دېدى. شۇ ئارىدا ھۈسەن باي بىلەن كەلگەن تەرجىمان گەپنى تارتىۋېلىپ چۈشەندۈردى. — بۇ كىشى ئىلىدىن كەلگەن ئاتاقلىق باي. سىلەرنىڭ زاۋۇتى، ئۇنىڭ مەھسۇلاتلىرىنى كۆرۈپ باقماقچى، كىرىشكە مۇمكىنمۇ؟

— ئىش ۋاقتىدا زاۋۇتى ئېكسكۇرسىيە قىلىشقا بولمايدۇ، شۇنداق بولسىمۇ مەن دىرېكتورغا مەلۇم قىلاي، گۇۋاھنامەڭلارنى ماڭا بېرىڭلار، ئۆزۈڭلار مۇشۇ يەردە ساقلاپ تۇرۇڭلار، دەيدۇ، — دېدى تەرجىمان ھېلىقىنىڭ گېپىنى ئۆرۈپ.

ھۈسەن باي چەت ئەلدە يۈرۈش جەريانىدا گۇۋاھنامە دېگەننى ماڭدامدا بىر سورايدىغانلىقىنى بىلىۋالغاچقا، ھايال قىلمايلا تۆش يانچۇقىدىن پاسپورتىنى چىقىرىپ بەردى. قاراۋۇل يەنە ئۆزى چىققان كىچىك ئۆيگە كىرىپ بىر ھازا ئۆتكەندىن كېيىن پاسپورتىنى ھۈسەن باينىڭ قولىغا بېرىپ تۆمۈر دەرۋازىنىڭ يېنىدىكى كىچىك ئىشىكنى ئاچتى. — كىرسۇن دەپتۇ، دىرېكتور بىلەن كۆرۈشىدىكەنمىز، — دېدى تەرجىمان.

— بۇ قاراۋۇل زاۋۇتقا كىرمەي تۇرۇپ دىرېكتور بىلەن قايسى چاغدا سۆزلىشىۋالغاندۇ؟ — ئەجەبلىنىپ سورىدى ھۈسەن باي، — بىزنى كولدۇرلىتىۋاتقان بولمىسۇن يەنە. — ئاۋۋ سىم تاناپ تۈۋرۈكلىرىنى كۆردىڭىزمۇ.

ئاشۇلار تېلېفون سىملىرى، ئۇلار قاراۋۇلخاننىڭ خىمىمۇ تۇتاشتۇرۇقلۇق تۇرمامدۇ. ئۇلار تېلېفون بىلەن سۆزلەشتى تايىنلىق، — دېدى تەرجىمان ھۈسەن باينى ھېلىقى قاراۋۇلنىڭ كەينىدىن باشلاپ ماڭغاچ.

ھۈسەن باي تېلېفون پەقەت پوچتىخانلارغا ئورنىتىلىدۇ، سۆزلىشىدىغان ئادەم پوچتىخانغا بېرىپلا سۆزلىشەلەيدۇ، دەپ بىلەتتى. زاۋۇتنىڭ ئىچىدىمۇ ئۆزئارا تېلېفون بىلەن سۆزلەشكىلى بولىدىغانلىقى ئۇنىڭ ئۈچۈن بىر يېڭىلىق ئىدى. شۇڭا، ئۇ زاۋۇتنىڭ بىنالىرىنىڭ ئەڭ ئۈستۈن تەرەپلىرىدىكى مىجر - مىجر سىملارغا، پايانسىز دالىغا تىكلەنگەن سىمتاناپ تۈۋرۈكلىرىگە، ئۇلاردىن چىققان ئىككى تال سىمنىڭ دەرۋازا قاراۋۇلخاننىڭ سىمىغا تۇتاشتۇرۇلغانلىقىغا زەن سېلىپ قاراپ چىقتى. ئۇ يەنە زاۋۇتنىڭ كەڭ كەتكەن قورۇسىدا ئۆزلىرىدىن باشقا بىرەر ئادەمنىمۇ، ھەتتا زاۋۇت تۇرخۇنىنىمۇ چېلىقتۇرمىغانلىقىغا ھەيران قالدى. بۇنى «توقۇمىچىلىق فابرىكىسى» دەپ تونۇشتۇرغان بولسىمۇ، ئەتراپ ئىنتايىن جىمجىت ئىدى. يىراقتا ئورمانلىق، ئۆستەڭ - كۆللەر بار ئىدى. ئورمانلىق ئىچىدىن ئېلىنغان تۆمۈر يولدا پويىزنىڭ گۈدۈكى ئاڭلاندى. ھۈسەن باي شۇ ياققا قارىشى بىلەن زاۋۇت قاشاسىنىڭ سىرتىدا، خېلىلا يىراق يەردە تۇرغان زاۋۇت تۇرخۇنىنى كۆرۈپ قالدى.

زاۋۇت دىرېكتورى ساقال - بۇرۇتىنى قىرىپ چۈشۈرگەن، چاچلىرىدىن تارتىپ قاش - كىرىپكىلىرىگىچە ساپسىرىق، ئۈسمىدەك كۆك كۆزلۈك، ئورۇق بىر كىشى ئىدى. قاراۋۇل ئۇلارنى ئەكىرىپ دىرېكتورغا

ئونۇشتۇرغاندىن كېيىن چىقىپ كەتتى.

— زاۋۇتتا مىڭدىن ئوشۇق ئادەم ئىشلەيدىكەن، — دېدى تەرجىمان ھۈسەن بايغا، — يۇڭ توقۇمىچىلىق فابرىكىسى ئىكەن، ئاساسەن دىراپ، سوكنا، سارجا ھەم باشقا يۇڭ رەختلەرنى توقۇيدىكەن. سىزگە دىرېكتور ئۆزى سېخلارنى ھەم مەھسۇلاتلىرىنى كۆرسىتىدىغان بولدى. دىرېكتور ئۈستەلگە قويۇلغان تېلېفوننى ئېلىپ كىمدۇر بىرى بىلەن سۆزلەشكەندىن كېيىن تېلېفوننى قويۇپ يۇمشاق ھەم پىرقىرايدىغان ئورۇندۇقىدىن تۇردى ۋە گىپ بىلەن ئىشىككە مەرھەمەت دېگەندەك قولى بىلەن ئىشىكنى كۆرسەتتى.

— بۇ يەر ئەسلىدە مۇشۇ دىرېكتورنىڭ ئاتا — بوۋىسىنىڭ قورۇسى ئىكەن. ئۇلار بۇ يەردە دېھقانچىلىق ھەم تۈگمەنچىلىك قىلاتتىكەن، — دىرېكتورنىڭ سۆزلىرىنى ئۇدۇللۇق تەرجىمە قىلىپ ماڭدى تەرجىمان، — كېيىن دادىسى بۇ يەرگە كىچىك توقۇمىچىلىق ئۈستىخانىسى قۇرۇپتۇ. 1881 — يىلغا كەلگەندە دادىسى ھەر تەرەپتە تىجارەت، دېھقانچىلىق، تۈگمەنچىلىك قىلىۋاتقان جەمەتلىرىنى يىغىپ مەبلەغ توپلاپ مۇشۇ زاۋۇتنى قۇرۇپتۇ. ئۇ چاغدا بۇ كىشى يىگىرمە بەش ياشتا ئىكەن. شۇڭا، ئۇ توقۇمىچىلىق مەكتىپىگە ئوقۇشقا بېرىپتۇ، مەكتەپتە ئۈچ يىل ئوقۇغاندىن كېيىن جەمەتنىڭ مۇشۇ زاۋۇتىغا كېلىپ ئىشلەپتۇ، دادىسى ياشىنىپ قالغاچقا ئىشقا ئارىلاشمايدىكەن، قالغان تۆت ئاكا — ئۆكسى زاۋۇتقا خام — ئەشيا يەتكۈزۈپ بېرىش، مەھسۇلاتلارنى بازارغا سېلىش، چەت ئەللەر بىلەن توختام

تۈزۈش، زاۋۇتقا كېرەكلىك ئۈسكۈنە تېپىپ كېلىش قاتارلىق ئىشلارغا مەسئۇل ئىكەن.

ئۇلار پاراڭلاشقاچ زاۋۇت قوروسىنىڭ بويىغا سېلىنغان بىنادىن ئۆتۈپ توغرىسىغا سېلىنغان بىناغا كەلدى. ئۇ يەردە بۇلارنى ئۈستۈشىغا ئاق خالات، ئاق بۆك كىيگەن ئىككى كىشى كۈتۈۋالدى — دە، بىر بۆلۈمچىگە باشلاپ كىرىپ ھەر بىرىگە ئاشۇنداق كىيىملەرنى كىيگۈزدى، ئاغزىغا ماسكىلارنى تارتقۇزدى، ئاندىن خۇددى ئاشلىق ئامبىرىدەك يوغان ئۆيلەرگە بىر — بىرلەپ باشلاپ كىردى.

بۇلار زاۋۇتنىڭ تەقلەش سېخلىرى بولۇپ، ئۇلارنىڭ بىرىدە ئاسمان پەلەك بېسىلغان يۇڭلار بار ئىدى. يەنە بىرىدە يوغان كۆللەر بار بولۇپ، ئۇنىڭدىن پۇرقىراپ ھور كۆتۈرۈلۈپ تۇراتتى ۋە بىر تۈركۈم قاۋۇل ئىشچىلار يۇڭلارنى ئاشۇ كۆللەرگە سېلىپ يۇيۇۋاتتى. يەنە بىرى قۇرۇتۇش، يەنە بىرى بوياش، يەنە بىرى ئېگىرىش قاتارلىق سېخلار ئىدى. بىرىنچى قەۋەتتىكى سېخلاردا ئىش ئاساسەن قول ئەمگىكى ئارقىلىق قىلىناتتى، ئىككىنچى، ئۈچىنچى قەۋەتلەرمۇ ئېگىرىش سېخلىرى بولۇپ، بۇ يەردە ئىش پۈتۈنلەي ماشىنىلاشقانىدى، تەق قىلىنغان يۇڭ يىپىلار توقۇلىدىغان رەختلەرگە ئاساسەن تولىمۇ ئىنچىكە، سىپتا ئېگىرىلىپ، ئورچۇقلارغا يۆگىلىپ، يوغان كاناپ تاغلارغا قاچىلانغاندىن كېيىن يەر ئاستى يولى ئارقىلىق ئىككىنچى بىناغا يەتكۈزۈلەتتى. ئىككىنچى بىنا، يەنى قورونىڭ ئۈزۈنىسىغا سېلىنغان بىنا ئاساسەن توقۇش، پىرىۋوم قىلىش، ماركا بېسىش، توپ — توپ قىلىپ ئىسكىلاتقا يوللاش سېخلىرى ئىدى. توقۇمىچىلىق دەستىگاھلىرىدا ئوخشاشلا ئاق كىيىمگە ئورالغان ئەرلەر، ئاياللار

ئىشلەيتتى. ئۇلارنىڭ بىرى بىر نەچچە دەستىگاھنى ئارلاپ يۈرۈپ باشقۇراتتى. سېخلار تاراق - تۇرۇق بىلەن تولغان بولۇپ، بىر - بىرىگە قىلغان پاراڭنى ئاڭلىغىلى بولمايتتى. ئۇلار ھەممە سېخلارنى ئايلىنىپ سىرتقا چىققاندا ھۈسەن باينىڭ قۇلىقى پۈتۈپ قالغاندەك بولۇپ قالغانىدى.

— ھەممە كارامەت مۇشۇ بىننلارنىڭ ئىچىدە ئىكەنمۇ، — دېدى ئۇ قولاقلىرىنى كولىغاچ تەرجىمانغا. — شۇنداقكەن، ھازىر فابرىكىلار تەرەققىي قىلىپ كېتىپتۇ، ئىلگىرى ئۇلارنىڭ تاراق — تۇرۇقلىرى پۈتۈن زاۋۇتىنى بېشىغا كېيەتتى، — دېدى تەرجىمانمۇ ھەيران قېلىپ.

ھۈسەن باي فابرىكىدىن بىر توپ دىراپ ئېلىپ، دىرېكتور بىلەن خوشلىشىپ، ئۇلارنى كۈتۈپ تۇرغان پەيتۇنغا چىققاندا كۈن چۈش بولاي دەپ قالغانىدى.

ھۈسەن باي ئەنە شۇ تەرىقىدە گېرمانىيىدە ئۈچ ئايغا يېقىن تۇرۇپ قالدى. بارلىق زاۋۇت - فابرىكىلارنى ئالا قويماي كۆرۈپ چىقتى. ھەتتا، ئىتالىيىدىكى ئايغ كىيىم زاۋۇتىغىمۇ بېرىپ كەلدى. ئۇنى ھەممىدىن بەك مەھلىيا قىلغىنى گېرمانىيىدىكى كۆن - خۇرۇم زاۋۇتلىرى بولدى. ئۇ، ئۇ يەردىكى تېرە ئايرىش ئۈچۈن ياسالغان سىمونت كۆلچەكنى، بوياش، پەردازلاش سېخلىرىنى، ئۇلاردا ئىشلىنىپ چىققان پىلىكتەك يۇمشاق خۇرۇم، چوچۇندەك چەملەرنى، ئۇلار بىلەن تىكىلگەن چىداملىق، سىپىتا، چىرايلىق ئايغ - كىيىملەرنى كۆرۈپ: «مەنمۇ مۇشۇنداق زاۋۇتتىن بىرنى قۇرالىغان بولسام...» دېدى ئىشەنچسىزلىك بىلەن.

ھەسرەت - پىغان، ئۈمىدسىزلىك

ھۈسەن باي ھەممە نېمىسى تەل بولغان، كاتتا مېھمانخانىنىڭ ئىجارىگە ئالغان ھۇجرىسىدا ئۇيان ئۆرۈلۈپ، بۇيان ئۆرۈلۈپ كېچىچە كىرىپك قاقماي چىقتى. ئۇ گېرمانىيىگە كەلگەن مۇشۇ ئۈچ ئايدا بارلىق زاۋۇتلارغا بېرىپ كەلدى. ئۇلارنىڭ ئىچىدە سوپۇن زاۋۇتى، سەرەڭگە زاۋۇتى، ئون زاۋۇتى، ماي زاۋۇتى، ئايغ كىيىم زاۋۇتى، كۆن - خۇرۇم زاۋۇتلىرىمۇ بار ئىدى. بىراق، ئۇ كۆن - خۇرۇم زاۋۇتى قۇرۇش نىيىتىگە كېلىپ، شۇنداق زاۋۇتلارنى نۇقتىلىق تەكشۈرۈشكە باشلىغاندىن تارتىپ، ئۇنىڭغا بولغان توسالغۇمۇ روشەنلىشىشكە باشلىدى. بولۇپمۇ ئۇ كۆن - خۇرۇم زاۋۇتىغا قايتا بېرىپ ئۇنىڭ دىرېكتورى بىلەن كۆرۈشكەندىن كېيىن، ئۇنىڭ قېرىغاندا تىكىلگەن غايىسى پۈتۈنلەي كۆپۈككە ئايلىنىپ كېتەيلا دەپ قالغانىدى. بۇ مېۋىنىڭدا بولغان ئىش ئىدى.

بىر كۈنى ئۇ خېلىدىن بېرى ئادەتلىنىپ كەتكىنى بويىچە بامداتنى ئۆتەپلا ئاندا - مۇندا ئاشتا قىلىپ تەرجىمان بىلەن شەھەرنىڭ سىرتىدىكى كەڭ كەتكەن دالغا جايلاشقان «مېۋىنىڭ كۆن - خۇرۇم زۇۋۇتى» غا يول ئالدى. ئۇ ئەتراپى ئېگىز خىش تاملار بىلەن قورشالغان، پۇرقىراپ ئىس چىقىرىۋاتقان، ھەيۋەتلىك تۇرخۇنى يىراقتىنلا بۆلۈتلەرگە تاقىشىپ چوقچىيىپ تۇرغان، ئاۋازىمۇ پۈتۈن

شەھەرنى زىلزىلىگە كەلتۈرۈۋېتىدىغان سۈرلۈك زاۋۇت ئىدى. پەيتۈنكەش ئۇلارنى زاۋۇتنىڭ ھىم تاقالغان يوغان ئەگمە دەرۋازىسى ئالدىغا چۈشۈرۈپ قويۇپلا قايتىپ كەتتى. دەرۋازىغا ئورنىتىلغان كۈنۈپكىنى بىر ھازا باسقاندىن كېيىن يوغان دەرۋازا ئېچىلىپ، قاراۋۇل ئۇلارنى ئىچكىرىگە كىرگۈزۈۋەتتى. چۈنكى، ئۇلار ھەم تونۇش بولۇپ قالغان، ھەم دىرېكتور بىلەن ئالدىن تېلېفونلىشىپ بۈگۈن كۆرۈشۈشنى كېلىشىپ قويۇشقانىدى. زاۋۇت دىرېكتورى: «ئىلىدىن ھۈسەن باي دېگەن سودىگەر كېلىپ زاۋۇت - زاۋۇتلارغا بېرىپ مال كۆرۈپ، مال ئېلىۋاتقۇدەك، نۇرغۇن مال زاكاز قىلغۇدەك» دېگەن گەپنى خىلى بۇرۇنلا ئاڭلىغانىدى. شۇڭا، ئۇ دىرېكتور ھۈسەن باينىڭ تېلېفونىنى ئالغاندىن كېيىن تولىمۇ خۇشال بولدى ۋە ئۆزى ھۈسەن بايغا زاۋۇتنى ھەم مەھسۇلاتلىرىنى تولۇق كۆرسىتىدىغان بولغانىدى.

— تېرىلەر ئاۋۋال مۇشۇ مەيدانغا تۇر - تۈرلىرى بويىچە چۈشۈرۈلىدۇ، — دېدى ئايپاڭۋاش، بەستلىك ھەم تۈكلۈك دىرېكتور، زاۋۇت قورۇسىدىكى يەتتە - سەككىز خاماننىڭ ئورنىدەك كېلىدىغان، سىلىق تاش ياتقۇزۇلغان مەيدانغا دۆۋىلەپ تاغدەك - تاغدەك قىلىپ تىزىۋەتكەن ئات، كالا، قوي تېرىلىرىنى قولى بىلەن كۆرسىتىپ، — ئاندىن ئۇلار مۇنۇ كۆلچەكلەرگە سېلىنىپ يۇڭلىرى، تېرىدىكى گۆش - مايلىرى ئايرىۋېتىلىدۇ، — تونۇشتۇرۇشنى داۋام قىلدۇردى دىرېكتور. بۇ چاغدا ئۇنىڭ قولى مەيداننىڭ يېرىمىغا دېگۈدەك ياسالغان، خۇددى چۈمۈلۈش كۆلىدەك چوڭ تۆت بۇرجەكلىك كۆلچەكلەرنى كۆرسىتىۋاتاتتى. ئۇ كۆلچەكلەردە

ئات، كالا، قوي تېرىلىرى ئۆز تۈرى بويىچە ئايرىم - ئايرىم لىقشىتىپ چىلاقلق تۇراتتى. ئۇلارنىڭ ئەتراپىدا رېزىنكە ئۆتۈك، رېزىنكە چاپان، رېزىنكە پەلەي كىيگەن ئىشچىلار قوللىرىدىكى ئۇزۇن قىسقىچىلار بىلەن تېرىلەرنى ئۇياق - بۇياققا ئۆرۈۋاتاتتى. زاۋۇتنىڭ ئارقا دەرۋازىسىدىن كىرىۋاتقان تېرە باسقان ھارۋىلار مەيداندا تېرىلەرنىڭ چۈشۈرۈلۈشىنى كۈتۈپ تۇراتتى. ئۇلار شۇ تەرىقىدە زاۋۇتنىڭ ھەممە سېخلىرىنى تەپسىلىي كۆرۈپ چىقتى. توختىماي ئىشلەۋاتقان ئىستانوكلارنى، ئۇلاردىن تاختا - تاختا بولۇپ چىقىۋاتقان خۇددى مەخمەلدەك يۇمشاق، سىلىق خۇرۇملارنى، تۆمۈردەك چىڭ چەملەرنى كۆرگەنسېرى ھۈسەن باينىڭ ئىچىدىكى ئوت يالقۇنجاۋاتاتتى. ئۇ ئاشۇ ئىستانوكلارنىڭ ئاستا ئايلىنىۋاتقان ئۇزۇن تۇلۇقلىرىغا يۆڭىلىپ، ئىستانوك تەكچىسى ئۈستىگە خۇددى مايدەك چۈشۈۋاتقان خۇرۇملارنىڭ رەڭلىرىنىڭمۇ خىلمۇخىل ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ تېخىمۇ ھەيران قالدى.

ھۈسەن باينىڭ دادىسىدىن قالغان تېرە كارخانىسىدا ھەممە ئىش قول بىلەن ئىشلىنەتتى. ئىشلەمچىلەر داق يەرنىڭ ئۇ يەر - بۇ يەرلىرىگە كولانغان ئۈرەكلەرگە سۇ توشقۇزۇپ تېرىلەرنى چىلايتتى. يەنە شۇنداق ئۈرەكلەرگە ھاك توشقۇزۇپ تېرىلەرنىڭ يۇڭلىرىنى تازىلايتتى. يەنە شۇنداق ئۈرەكلەردىن پايدىلىنىپ تېرىلەرنى ئاشلايتتى، ئايرىيتتى، تېرىلەرنى قول بىلەن قاراگۈلدىن ئىشلەنگەن بويىقتا بويىتتى. شۇڭا، ئۇلارنىڭ ئىشلىگەن خۇرۇملىرى ھەم قوپال، ھەم چىدامسىز، ھەم بىرلا خىل ئىدى. بۇ يەردە بولسا ئىش باشقىچە ئىدى. يىلىغا ئەللىك مىڭ پارچە خۇرۇم

ئىشلىنىدىغانلىقىنى ئاڭلىغاندا، ھۈسەن باي ئالىقنى بىلەن
پېشانىسىگە بىرنى ئۇرۇپ: «ياپىرىم، بۇ ئاتا - بوۋامدىن
قالغان ئەللىك مىڭ تۇپاق چارۋىنى بىز يىلدا خۇرۇم قىلىپ
ئىشلەپ بولىدۇ» دېگەن گەپكەن - دە، دەپ كەتكەندى.
ھۈسەن باي ئىستانوك ئۈستىگە يېيىلىپ چۈشۈۋاتقان
قاپقارا، قىپقىزىل، ساپسېرىق، ئاپئاق خۇرۇملارنى بىر -
بىرلەپ تۇتۇپ مىجىقلاپ كۆرەتتى. ئالىقلارنى بىلەن سىلاپ
ئۇلارغا بېرىلگەن رەڭلەرنىڭ قولغا يۇقۇش - يۇقماسلىقىنى
سىناپ باقاتتى، ھۈسەن باي بۇ زاۋۇتنى تولۇق كۆرۈپ
بولغاندىن كېيىن كۆڭلىنى توختاتتى. «خۇدا بۇيرۇسا مەنمۇ
مۇشۇنىڭغا ئوخشاش بىر زاۋۇت قۇرىمەن، ئەمدى يەنە
ئۇيان - بۇيانغا پايپاسلاپ يۈرۈۋېرىشنىڭ ھاجىتى يوق،
قانچە كەتسە كەتسۇن، پۈتۈن ۋەسلىم كەتسىمۇ مەيلى، يا
بولمىسا مۇشۇ زاۋۇتنى تېگى بىلەنلا سېتىۋالسىمەن،
ۋەسسالام» دېگەن ئىرادىگە كەلدى.

— نېمە؟ زاۋۇتنى پۈتۈنلەي سېتىۋالسىمەن دەيدۇ، —
دېدى دىرېكتور ھۈسەن باينىڭ تەرجىمانىغا. ئالىقنىنى
قۇلىقىنىڭ ئارقىسىغا قويۇپ نەپىسىنىمۇ چىقارماي
تەرجىماننىڭلا جاۋابىغا قۇلاق سالغاندىن كېيىن.
— شۇنداق، مۇشۇ زاۋۇتنى، مۇشۇ پېتىچە
سېتىۋالسام، دەيدۇ.

— بۇنى سېتىۋېلىپ نېمە قىلىدىكەن، مۇشۇ يەردە
تۇرۇپ قالماقچىمىكەن؟ — سوراڭىنى داۋام قىلدى
دىرېكتور.

— ياق، ئۇنى ئىلىغا يۆتكەپ كېتىدىكەن.
— شۇنداقمۇ؟ — دىرېكتور ھۈسەن باينىڭ مال زاكاز

قىلىش ئۈچۈن ئەمەس، زاۋۇت سېتىۋېلىش ئۈچۈن ئەھۋال
ئىگىلەپ كەلگەنلىكىنى پەقەت ئەمدىلا چۈشەندى ھەم بۇلار
بىلەن بىر نەچچە سائەت ئاۋازە بولغانلىقىغا خاپا بولۇپ
ئورنىدىن تۇردى - دە، ئايپاڭداش بېشىنى سىلاپ تۇرۇپ
نېمىدۇر بىر نەرسىنى ئويلاپ بىر پەس تۇردى. ئاندىن
ياندىكى تامغا تارتىلغان قېلىن دۇخاۋا پەردىنىڭ يېپىنى
تارتىپ ئاچتى. ئۇ تامغا بىر كەلگۈدەك دۇنيا خەرىتىسى
چاپلانغانىدى. دىرېكتور بىر ھازا ئاڭتۇرۇپ ھۈسەن باي
ئېيتقان «ئىلى» نى تاپتى. ئۇ يەر بىلەن ئۆزى تۇرۇۋاتقان
جايىنىڭ ئارىلىقىنى، يوللارنىڭ ئەھۋالىنى، تاش يول،
تۆمۈر يولىنىڭ بار يوقلۇقىنى كۆرەتتى. ئاندىن ئورنىغا
كېلىپ كەينىگە غادىيىپ ئولتۇردى. ئىككى قولىنى
قورسىقىغا قويۇپ گىرەلەشتۈردى، ئاندىن كۆزلىرىنى
ھۈسەن بايغا تىكىپ كەسكىنلا قىلىپ:

— بولمايدۇ، — دېدى.
— نېمە؟ نېمىگە بولمايدۇ؟ — ئەندىكەندەك سورىدى
ھۈسەن باي.

— يول يوق، يول! بۇ زاۋۇتنىڭ ئۈسكۈنىلىرىنى
پاراخۇت، پويىز بىلەن يۆتكەشتىن باشقا ئامال يوق.
ئۈسكۈنىلەرنى روسىيىگە ئاپارغان بىلەن ئىلىغا ئاپارغىلى
بولمايدۇ. مۇتلەق بولمايدۇ. ئۇنىڭدىن كۆرە مەھسۇلاتلارنى
زاكاز قىلىش ھەققىدە سۆزلىشەيلى.

— ئاۋۋال زاۋۇتنىڭ باھاسى ھەققىدە سۆزلىشەيلى.
يۆتكەپ كېتىشكە ئۆزۈم مەسئۇل، — دېدى ھۈسەن باي
تەرجىمان ئارقىلىق قەتئىي قىلىپ..

— سىلەرنىڭ ئۇ يەردە توك مەنبەسى يېتەرلىكمۇ؟ —

سورىدى دىرېكتور.

— نېمە؟ توك مەنبەسى؟ — قايتۇرۇپ سورىدى ھۈسەن باي، — توك مەنبەسى دېگەن نېمە؟

— مۇنداقچە ئېيتقاندا، سىلەرنىڭ ئۇ يەردە، يەنى مۇشۇنداق زاۋۇت قۇرماقچى بولغان جايدا قانچە ئېلېكتر ئىستانسىسى بار؟

— ئېلېكتر ئىستانسىسى يوق.

— ئۇنداقتا سىز ئېلېكتر ئىستانسىسىنىمۇ بىرگە قۇرماقچىمۇ؟

— ياق، مەن پەقەت كۆن - خۇرۇم ھەم ئاياغ كىيىم زاۋۇتى قۇرماقچى.

دىرېكتور تەرجىمان ئارقىلىق بۇ گەپلەرنى ئاڭلىغاندىن كېيىن چىرايىنى غەلىتە پۇرۇشتۇردى — دە، سېمىز قورسىقىنى لىغىلدەتتىپ ئىچىدە كۈلدى، ئاندىن قولى بىلەن ئۈستەلگە تايىنىپ پىشانىسىنى تۈتۈپ تېلىقىپ كۈلۈپ كەتتى، — سىلەردە يول يوق، تېخنىك يوق، ئىنژېنېر يوق، تېخىمۇ مۇھىمى توك يوق، ئېلېكتر ئىستانسىسى يوق يەرگە مۇشۇنداق زاۋۇت قۇرماقچىمۇ، ھە، مۇشۇنداق زاۋۇت قۇرماقچىمۇ؟ — دىرېكتور بىر تەرەپتىن بىر قولى بىلەن قورسىقىنى چاڭگاللاپ كۈلۈپ، يەنە بىر تەرەپتىن يەنە بىر قولى بىلەن كۆزىدىن چىققان ياشنى توختىماي سۈرتەتتى. ئاندىن ئۇ ئۈستەلدىكى تېلېفوننى ئېلىپ كىمدۇر بىرىگە بۇيرۇق قىلدى. ھايال ئۆتمەي ئىشك قاراۋۇلى فورمىسىنى كىيگەن ئىككى بەستىلىك كىشى كىرىپ ھۈسەن باي بىلەن تەرجىماننى زاۋۇتتىن چىقىرىۋەتتى.

— نېمە قىلغىنى بۇ؟ بىزنى خۇددى لالما ئىتىنى قوغلاپ

چىقارغاندەك چىقىرىۋەتتە، — دېدى ھۈسەن باي زاۋۇتنىڭ تۆمۈر دەرۋازىسىنىڭ سىرتىدىن زاۋۇت ئىچىگە ھەسرەتلىك قاراپ، — مەن يامان گەپ قىلىدىمغۇ، ساتمايمەن، دېسە بولدى ئەمەسمۇ، قاراڭلار بۇ ناسارالارنىڭ زورلىقىنى، زاۋۇتى بارلىقى ئۈچۈنلا شۇنچە يوغىناپ كېتەمدۇ؟

ھۈسەن باي بىلەن تەرجىمان ياتاققا پىيادە قايتىپ كەلگەندە كۈن ئاللىقاچان غەربكە قىيىساغان بولۇپ، پېشىن نامىزىمۇ قازا بولۇپ كەتكەنىدى. قېرىشقاندىك زاۋۇتتىن تاكى شەھەرگە كىرگۈچە بولغان يولدا بىرەر ھارۋا ياكى ئات - ئۇلاغمۇ ئۇچرىمىدى. . . ھۈسەن باينى تۇيۇقسىز خورلۇقتىن كەلگەن يىغا تۇتتى.

«ئىست، نېمە ئۈچۈن بىز مۇنداق پىشكەل تەقدىرگە مۇپتىلا بولۇپ قالغانىمىز؟ بىز تەرەققىي قىلىمىساق، پۇل تاپقىنىمىز بىلەنمۇ خورلىنىشتىن قۇتۇلالمايدىكەنمىز.» ھۈسەن باي ئەنە شۇنداق خىياللار بىلەن ئۇخلىيالمىي ئاخىر ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى. ياتاق ئىچىدە خۇددى قەپەسكە سولاپ قويغان قاپلاندىك، توختىماي ئۇياق - بۇياققا مېڭىپ چىقتى. ئاندىن لۆم - لۆم ئورۇندۇققا ئۆزىنى تاشلاپ چۆكۈپ ئولتۇردى - دە، دۈگىلەك ساقىلىنى قاماللىغىنىچە چوڭقۇر خيالغا چۆكتى.

ھۈسەن باينىڭ چەت ئەللەردە تارتقان خورلۇقلىرى يالغۇز شۇلا ئەمەس ئىدى. بىر نەچچە قېتىم شۇ يەرنىڭ يەرلىك ئەمەلدارلىرىغا ئالغان پايدىسىنى تارتقۇزۇپ قويدى. بىر نەچچە قېتىم ئاچچىققان ماللىرىنى تۈرلۈك باھانىلەر بىلەن مۇسادىرە قىلىۋالدى. بىر نەچچە قېتىم جەرىمانىمۇ تۆلىدى. ھەتتا، ئۈچ كۈن سولنىپمۇ قالدى. مانا ئەمدى

ئۆز ئالدىغا بىر زاۋۇت قۇرۇش نىيىتىگە كېلىۋىدى،
بۇنىڭدىنمۇ ماڭدام - ماڭدامدا توسقۇنلۇق،
خورلۇقلارغا يولۇقۇشتىن قۇتۇلالىمىدى.

— بۇ قېرى زاۋۇت قۇرامدىكەن، تېخى مۇشۇنداق
زاۋۇت قۇرماقچىمىكەن، — ھۈسەن باي تەرجىمان بىلەن
ئىتالىيىدىكى بىر ئايغ كىيىم زاۋۇتىنى ئۈچ كۈن تەپسىلىي
كۆرۈپ چىققاندىن كېيىن ئاشۇنداق بىر زاۋۇت قۇرۇش
نىيىتى بارلىقىنى ئېيتقان ھەمدە مىڭ بىر جاپالار بىلەن شۇ
زاۋۇتنىڭ باش تېخنىكىنى تېپىپ ئۇنىڭ بىلەن مۇشۇ ھەقتە
سۆزلەشكەنىدى. ئۇ تېخنىك ئۈستىگە ئاق كۆڭلەك كىيگەن،
پۇشقىقى بىلەن ئۈستى بىر تۇتاش ئىشچىلار ئىشتىنى كىيىپ
ئۇنىڭ تاسمىسىنى دۈمبىسىدىن ئالماشتۇرۇپ
ئارتىلدۇرۇۋالغان يوغان باش، يوغان بۇرۇن، قاپقى سېلىق
قىرىق بەش ياشلاردىكى كىشى ئىدى. ئۇ
ھۈسەن باينى ئۆيەر - بۆيەرگە تۈرمەكلەنگەن قەغەزلەر
قويۇلغان، تۈرلۈك سخېمىلار سىزىلغان، رەڭلىك، سىدام
قەغەزلەر يېيىلغان ئۈستەل بار، خۇددى زالدەك بىر
ئىشخانغا باشلاپ كىرىپ ئەھۋالنى تونۇشتۇرغاندىن كېيىن
ھېلىقى تېخنىك ھېچ ھېچماسسىنىلا ھۈسەن باينى
كۆرسىتىپ تەرجىماندىن ئاشۇنداق دەپ سورىدى.

— شۇنداق، بۇ ئادەم كاتتا باي. زاۋۇت قۇرۇشقا
مەبلەغى يېتىپ ئاشىدۇ. سىلەرنىمۇ ياخشى رازى
قىلىدۇ، — تەرجىمان ھۈسەن باي بىلەن
بىرگە تەرەپ - تەرەپكە قاتىراپ يۈرۈش جەريانىدا ئۇنىڭ
نىيىتىنى ناھايىتى ياخشى بىلىۋالغانىدى.

— كاتتا باي بولسا بىزنىڭ زاۋۇتنىڭ ماللىرىنى

ئالسۇن، يېڭىدىن بۇيرۇتسىمۇ بولىدۇ. قانچىلىك زاكاز
قىلسا شۇنچىلىك ئىشلەپ بېرىمىز، — دەيدى باش تېخنىك
ئۈستەل ئۈستىدىكى قەغەزلەرنى ئۇياق - بۇياققا سۈرۈپ.
— زاۋۇت قۇرۇش ئۈچۈن سۆزلىشىڭ. قانچىلىك
كەتسە مەيلى، مۇشۇنداق زاۋۇتنى قۇرۇپ بەرسۇن، مەن
سورىغىنىنى بېرىمەن، — دەيدى ھۈسەن باي تەرجىماننىڭ
گېپىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن قەتئىي قىلىپ.

— سىلەر بىزنىڭ ماللىرىمىزنى ئالمايسىلەر؟ ئۇنداق
بولسا كەچۈرۈڭلار، مېنىڭ ئىشىم ئالدىراش، — دەيدى باش
تېخنىك ئورنىدىن تۇرۇپ، — زاۋۇت قۇرۇش ھۆكۈمەت
بىلەن ھۆكۈمەت، دۆلەت بىلەن دۆلەت كېلىشكەندىن كېيىن
قىلىنىدىغان ئىش، سىلەر قايسى ھۆكۈمەتنىڭ، قايسى
دۆلەتنىڭ دىپلوماتلىرى؟ زاۋۇت دېگەن ئۇياق - بۇياققا
يۆتكەپ ساتىدىغان مال ئەمەس. بۇ دېگەن بىر تېخنىكا، بۇ
دېگەن بىر سانائەت، ئۇ دېگەن بىر دۆلەتنىڭ، بىر
مىللەتنىڭ قۇدرىتىنىڭ نامايەندىسى. كىم جىق پۇل بەرسە،
شۇنىڭغا سېتىۋېتىدىغان نەرسە ئەمەس،

باش تېخنىك ئۇنىڭغىچە ئىشخانىدىن سىرتقا چىقىپ
بولغانىدى. ئۇ شۇ تەرىقىدە سۆزلىگەچ ئىشخانىنىڭ
ئىشىكىنى ھىم يېپىپ قۇلۇپلىدى، ئاندىن زاۋۇتنىڭ پۈتكۈل
قۇرۇشى ھەم بىناللىرىنى ئىككى قولى بىلەن كۆرسىتىپ
تۇرۇپ:

— بۇ زاۋۇتنى بىز يىگىرمە يىلدا قۇرۇپ چىققان.
سىلەر ئەمەس، سىلەرنىڭ ھۆكۈمىتىڭلار ھەم دۆلىتىڭلارمۇ
بۇ زاۋۇتنى يەنە ئەللىك يىلدىمۇ قۇرالمايدۇ، — دەيدى -
دە، «خوش» مۇ دەپ قويماي بۇرۇلۇپلا يوغان - يوغان

چامداپ كېتىپ قالدى...

ھۈسەن باينىڭ خىيالى ئۈزۈلدى. ئۇ ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ دېرىزە ئالدىغا باردى، ئۇچلۇق ئۆگزىلىك ياغاچ ئۆيلەرنىڭ تۇرخۇنلىرىدىن چىققان ئىسلار خۇددى ئاشۇ ئۆيلەرنىڭ يايلىلىرىدەك ئۆگزىلەرنى بويلاپ ئاللىقايلارغا سوزۇلۇپ كېتىۋاتاتتى. شەھەر تېخى ئويغانمىغانىدى، دېرىزىنىڭ ئېچىلىشى بىلەن سالقىن، نەمخۇش كۈز ھاۋاسى بىلەن تەڭ ئاللىقايلاردا ۋارقىرىغان گۈدۈك ئاۋازى كىرىپ كەلدى. «بۇ ھېلىقى كۆن - خۇرۇم زاۋۇتىنىڭ گۈدۈكى» ئىچى ئېچىشقان ھالدا پىچىرلىدى ھۈسەن باي، ئاندىن يەنە ئورنىغا كېلىپ ئولتۇردى. ئۇ مۇشۇ تەرىقىدە قانچە قېتىم دېرىزە ئالدىغا بارغىنىنى، قانچە قېتىم دېرىزىنى ئاچقىنىنى، قانچە قېتىم كېلىپ ئولتۇرغىنىنى بىلمەيتتى. ئۇ بۇ ھەرىكەتلەرنى ئاڭسىز تەكرارلايتتى. ئەمما، ئۇنىڭ ئېڭىدا: «ئەقىدەم بىكار كېتىدىغان ئوخشايدۇ. ئەجرىم بىكار كېتىدىغان ئوخشايدۇ، مەن نېمە ئۈچۈن بۇ ئىشقا ياشلىقىمدا كىرىشىمگەندىمەن» دېگەن ھەسرەت - پىغان ھەم ئۈمىدسىزلىككە تولغان ئازاب كېزەتتى. ئاشۇ ھەسرەت، ئاشۇ پىغان، ئاشۇ ئۈمىدسىزلىك ئۇنى كېچىچە كىرىپ كەلتۈرمىغانىدى. بۇنداق ھالەت ئۇنى يەنە قاچانغىچە ئازابلايدىغانلىقىنى خۇدادىن ئۆزگە ھېچكىم بىلمەيتتى.

راست گەپ ۋە راست ئىشلار

— ھۇ دەيۈزلەر، ھۇ ئىنساپسىزلار، مەندىن شۇنچە پۇل ئېلىپ يەنە جەرىمانە ئالامسىلەر؟ مېنىڭ تاپقان پايدام قېنى، پايدام قېنى دەيمەن؟ خۇدايىم جاجاڭنى بېرىدۇ، خۇدا...

— بالىلىرىم، بالىلىرىم بۇياققا كېلىڭلار، بۇياققا كېلىڭلار. مەن سىلەرگە ئېيتاي، سىلەر پۇلنىڭ خوجىسى بولماي، بىلىمنىڭ خوجىسى بولۇڭلار، سانائەت ئىگىلەڭلار، سانائەت... زاۋۇت بىلىم بىلەن قۇرۇلىدىكەن، بىلىم بىلەن... مەيلى، چېكىسىگە تاڭسۇن، چېكىسىگە تاڭسۇن ئۇ زاۋۇتنى... بولدى مەن قۇرمايمەن، كېتىمەن. بۇنداق ناسارالارنىڭ، كۇپارلارنىڭ يۇرتىدا تۇرمايمەن... تۇرمايمەن دېدىم تۇرمايمەن...

ھۈسەن باي ئاپئاق يوتقانلار بىلەن چۈمكەلگەن كارىۋاتتا توختىماي يۇلقىنىۋاتاتتى. ئۇ ئاشۇنداق بىر ھازا جۈيلىگەندىن كېيىن ئېغىر ئۇيقۇغا چۆككەندەك جىمىقىپ كەتتى. ئۇنىڭ سارغايغان يۈز - كۆزلىرى خالىتىلاشقان بولۇپ، خۇددى بېلىق تورىدەك چوڭقۇر قورۇقلىرى پېشانىسىدىن ئېقىپ چۈشكەن تەر بىلەن تولغانىدى. گەز باغلاپ كەتكەن كالىپۇكلىرى سۇس تىترەيتتى.

— ئۆتكۈر كېزىك بولغان ئوخشايدۇ، — دېدى باشتىن بويىغا ئاپئاق كىيىنىپ، كۆزىنىڭ ئاستىدىن تارتىپ

ئېڭىكىگىچە ئوراپ تۇرىدىغان قېلىن ئاق ماسكا تارتىۋالغان دوختۇر، كېسەلنىڭ بېشىدا نېمە قىلارنى بىلەلمەي تۇرغان تەرجىمانغا.

— نېمە؟ — دوختۇرنىڭ ئاغزىنى ئېتىۋېلىپ سۆزلىگەندەك چىققان، گۇڭۇلىدىغان ئاۋازىدىن نېمە دېگەنلىكىنى ئۇقالماي قايتا سورىدى زەيناۋۇدۇن.

— كېزىك، ئۆتكۈر يۇقۇملۇق كېزىك، ساقايمايدۇ، ئېلىپ چىقىپ كېتىڭ، — دوختۇر پارقىراپ تۇرغان كۆز ئەينىكىنىڭ ئارقىسىدىكى جىددىيلىشىپ كەتكەن كۆزىنى زەيناۋۇدۇنغا مىقتەك قىلىپ قەتئىي ئېيتتى. — دە، ئالدىراپ چىقىپ كەتتى. زەيناۋۇدۇن گېرمانلارنىڭ كېزىكىنى ۋابادەك دەھشەتلىك كۆرىدىغانلىقىنى بىلەتتى. زەيناۋۇدۇن بىر پەس ھېچنېمىنى ئاڭقىرالماي قالدى، ئاندىن ئىچىنىڭ ئاللىقانداق بىر يېرىدىن ئۆرلەپ چىقىۋاتقان غەزەپ پۈتۈن ۋۇجۇدىغا تاراپ جالاقلاپ تىترەپ كەتتى.

شۇ ئەسنادا ھۈسەن باينىڭ جۆيلۈشى توختاپ بىر پەس ئارام ئالغاندەك بولدى ھەم كالىپۇكلىرىنى مىدىرلاتتى. زەيناۋۇدۇنغا قانداقتۇر بىر ئۈمىد ئۇچقۇنى پىلىدىغاندەك تۇيۇلدى. ئۇ ھېلىلا دوختۇرنىڭ قىلغان زەردىلىك گېپىدىن پەيدا بولغان غەزەپنى ئۇنتۇپ ئورنىدىن چاچراپ تۇردى. — دە، كارىۋات بېشىغا قويۇلغان ئەينەك قاچىدىن ئىستاكىغا مۇزدەك سۇ قويۇپ ھۈسەن باينىڭ بېشىنى ئاۋايلاپ كۆتۈرۈپ ئۇنىڭ قۇرۇپ گەز باغلاپ كەتكەن كالىپۇكلىرىغا تۇتتى. ھۈسەن باي ئاغزىغا تەككەن ئىستاكىدىن بىر نەچچە يۇتۇم سۇ ئىچتى، ئاندىن بىر نەچچە كۈندىن بېرى ئېچىلمىغان، ئېچىلسىمۇ ئادەمنى تونۇماي ئاللىقاچاقلىرىغا دەھشەتلىك قاراپ

پارقىراپ تۇرغان قوي كۆزلىرىنى ئاستا ئاچتى. — خۇداغا شۈكرى، ئاخىر كۆزىڭىزنى ئاچتىڭىز، ھوشىڭىزغا كەلدىڭىز، ئەمدى ساقايدىڭىز دېگەن شۇ، خۇدا بۇيرۇسا سەللىمازا ساقىيىپ كېتىسىز.

ھۈسەن باي تېخى ھېچنېمىنى چۈشىنىپ يەتمىگەندى. ئۇ ئۆزى ياتقان كارىۋاتقا، ئاپئاق يوتقانلارغا، تاملىرى، تورۇسلىرى، كارىۋاتلىرى ھەتتا ئۈستەل — ئورۇندۇقلىرىمۇ ئاپئاق بولغان بۇ ئۆيگە، شۇنداقلا كارىۋاتنىڭ ئاياغ تەرىپىدە ئاپئاق خالات، ئاق بۆك كىيىپ ئۆزىگە قادىلىپ ئولتۇرغان كىشىگە ھەيران بولۇپ قارايتتى.

— مەن نېمە بولدۇم؟ بۇ قەيەر؟ سىز كىم؟ — تونۇمىدىڭىزمۇ؟ بۇ مەن. سىز بىلەن ئۈچ ئايدىن بىرى بىللە بولۇۋاتقان تەرجىمان، — زەيناۋۇدۇن شۇنداق دېدى. — دە، بېشىدىكى ئاق بۆكنى ئېلىۋەتتى ۋە ئاق خالاتنىڭ تۈگمىلىرىنى يېشىپ ئىچىدىكى كىيىملىرىنى ھۈسەن بايغا كۆرسەتتى. شۇندىلا ھۈسەن باينىڭ چىرايىغا ھارغىن كۈلكە يۈگۈردى، ئاندىن زەيناۋۇدۇن ئالدىراپ ئەھۋالنى چۈشەندۈرۈشكە كىرىشتى، — سىز ئاغرىپ قالىدىڭىز، ياتىقىڭىزغا بارسام سىز ئوت — كاۋاپ بولۇپ جۈيۈلۈپ يېتىپسىز، سىزنى ئۆيگە ئەكېلىپ كۈتتۈم، بولمىدى، ئاخىر مۇشۇ دوختۇرخانىغا ئېلىپ كەلدىم.

— توغرا، ئېسىمگە كەلدى، — دېدى ھۈسەن باي، — قايسى كۈنى ياتاققا كۆڭلۈم ئاينىپ ھۇ بولغاندەك قىلىۋىدىم.

— سىز ھېچنېمە يېمىگەنگە توپتوغرا ئۈچ كۈن بولدى، سۇدىن باشقا نەرسە ئىچمىدىڭىز، ئەمدى تاماققا

كىرىشىمىسىڭىز بولمايدۇ، زورلاپ بولسىمۇ بىر نەرسە يېگىنىڭىز ياخشى.

زەيناۋۇدۇن ھېلىلا ئەكەلدۈرگەن تېخى ھورى كەتمىگەن بىر جاۋۇر چۆچۈرىدىن بىر پىيالە ئۇسۇپ قوشۇق بىلەن ھۈسەن بايغا يېگۈزدى. مەزىلىك ھەم مايلىق قوي گۆشى چۆچۈرىسى ھۈسەن باينىڭ دىمىغىنى غىدىقلاپ ئېغىزغا سېرىق سۇ كەلتۈردى. ئۇ بىر تال چۆچۈرىنى ئالدىرىماي چاپناپ تەستە يۇتقاندا، تاماق يېيىشنىڭ قانچىلىك مۇشەققەتلىك ھەم تولىمۇ لەززەتلىك ئىش ئىكەنلىكىنى تۇنجى قېتىم ھېس قىلدى.

ھۈسەن باينىڭ نېمە كېسەل بىلەن ئاغرىغانلىقىنى ھېچكىممۇ بىلمەيدى، دوختۇرۇمۇ ئېنىقلىيالمىدى. ئۇ قانداق تۇيۇقسىز ئاغرىغان بولسا، ئىككى ھەپتە يېتىپ شۇنداق تۇيۇقسىز ساقىيىپ كەتتى. ئۇ ھوشغا كەلگەن كۈنى كەچتىلا زەيناۋۇدۇن ئۇنى ئۆيىگە ئېلىپ چىقىپ ئۆي تامىقى بىلەن كۈتتى. كىيىم - كېچەكلىرىنى يۇيۇپ دەماللاپ تۇردى. زەيناۋۇدۇن بۇ ئىشقا ناھايىتى ئەپلىك بولۇپ، ھۈسەن باي ئۇنىڭ بۇ ھۆنىرىدىن بەكمۇ ھەيران ھەم مىننەتدار بولۇۋاتاتتى.

— سىز تولىمۇ مېھىر - شەپقەتلىك ئادەم ئىكەنسىز، خۇدا سىزگە ئىككى دۇنيالىقىڭىزنى بەرگەي، — دېدى ھۈسەن باي زەيناۋۇدۇننىڭ قاتتىق تۇتۇۋېلىشلىرىغا قارىماي كېتىشكە تەرەددۇت قىلىپ، — ئۈچ ئايدىن بېرى سىز مەندىن بىر كۈنمۇ ئايرىلمىدىڭىز، مەن بىلەن ئوخشاشلا جەبىر - جاپا تارتىشىڭىز، بۇنىڭغا قانداق رەھمەت ئېيتىشىنىمۇ بىلمەيمەن.

— ھېچقىسى يوق، بۇ مېنىڭ ۋەزىپەم، ھە توغرا، مەن سىزگە ئەمدى گەپنىڭ راستىنى ئېيتسام، مەن پەقەت بىزنىڭ باشلىقنىڭ تاپشۇرغان ۋەزىپىسىنىلا ئورۇنلىدىم، — زەيناۋۇدۇن «بىزنىڭ باشلىقنىڭ» دېگەن گەپنى قىلغاندا ئادەتتىن تاشقىرى خۇشخۇيلۇق بىلەن كۈلۈپ كەتتى. ئەمما، ھۈسەن باي بۇ گەپنى ئاڭلاپ ئەجەبلەندى.

— باشلىقنىڭ تاپشۇرغىنى دېدىڭىزما؟ قايسى باشلىق ئۇ؟

— ئۇنى سىز بىلىسىز. سىز موسكۋادا ئۆيىدە تۇرغان كىشى بىزنىڭ باشلىق بولىدۇ. ئۇ ماڭا يازغان خېتىدە: «بۇ قېرىندىشىمىز بىز ۋۇجۇدقا چىقىرالمىغان ئىشقا تۇتۇش قىلىپتۇ، شۇڭا سەن بار ئاماللار بىلەن ئۇنىڭغا ياردەم بەر. گېرمانىيىدىكى ئىشى نەتىجىلىك بولغۇچە ئۇنىڭدىن ئايرىلما، ساق - سالامەت يولغا سېلىپ قوي» دەپ يازغان ئىكەن.

— ئۇ سىلەرنىڭ باشلىقىمۇ؟ — سورىدى ھۈسەن باي ئەجەبلىنىپ.

— ئۆز ۋاقتىدا ۋېلى باي يولداشۇق ئالمۇتا، يەرەكەتلەرگە بىر نەچچە زاۋۇت قۇرماقچى بولۇپ بىر نەچچە يىلەننى ياۋروپا، ئەنگىلىيەلەرگە ئەۋەتكەن. شۇ چاغدىكى تەكشۈرۈش ئۆمىكىدە بەش كىشى بار ئىدۇق، شۇ كىشى بىزنىڭ باشلىقىمىز ئىدى. ئۇ قارماققا ھېچنېمە بىلمەيدىغان ئادەتتىكى كىشىدەك كۆرۈنگىنى بىلەن ناھايىتى بىلىملىك، قەيسەر، قورقۇمسىز كىشى، ئۇ يەتتە سۇ گوبىرنىسىنىڭ گوبىرئاتورى ۋېلى باي يولداشوفنىڭ ئىشەنچلىك ئادىمى. شۇ چاغدىكى تەكشۈرۈشكە ئاشۇ باشچىلىق قىلغان، گېرمانىيە،

ئەنگلىيە ھەم ئىتالىيىدىكى شىركەتلەر بىلەن توختام تۈزگەن. بىراق، چار پادىشاھ نىكولاي II ئۆلتۈرۈلگەندىن كېيىن چار ھۆكۈمىتى بىزنىڭ ئىشىمىزدىن قۇسۇر تېپىپ، زاۋۇت قۇرۇشىمىزغا يول قويىمىدى. بىز زاۋۇت قۇرساق، سانائەتنى ئىگىلىسەك، چار ھۆكۈمىتىگە زور تەھدىت بولىدىغانلىقىنى ئۇلار پەملىگەن - دە. مانا ئۆزىڭىزمۇ كۆرۈۋاتىسىز، بىر نەچچە ئايدىن بېرى سىز ئاز جاپا تارتىمىدىڭىز، ئەمما نەتىجىسى يەنىلا كۆڭۈلدىكىدەك ئەمەس. بىراق، ھېچقىسى يوق، بىزنىڭ باشلىقتىن تېلېگرامما كەلدى. ئۇ ئەينى چاغدا بىز مىيۇنخېن كۆن - خۇرۇم شىركىتى ھەم ئۆسكۈنە شىركىتى بىلەن تۈزگەن توختامنامىنى سىزگە ئۆتكۈزۈپ بېرىشنى ئېيتتى. ئۇ يەنە ئۆزىنىڭ يەركەتكە قايتىدىغانلىقىنى ئېيتىپتۇ. ئەگەر شۇنداق بولۇپ قالسا، ئۆسكۈنلەرنى روسىيىدىن ئۆتكۈزۈشكە ياردەملىشىمەن، دەپتۇ.

— شۇنداقمۇ؟ مۇنداق دەڭ، ئەگەر شۇنداق بولسا مەن سىلەرگە ئالاھىدە رەھمەت ئېيتاتتىم.

— بۇ بىزنىڭ ئۆز ئىشىمىز، سىز ئۇلار بىلەن توختام تۈزۈپ ئۆسكۈنلەرنى ئېلىپ كېتەلىسىڭىز، چوڭ بىر ئىش ئورۇنلانغان بولىدۇ. بۇنىڭ ئۈچۈن سىز قۇرماقچى بولغان زاۋۇتنى ئىلمىي ئاساستا دەلىللەيدىغان، گېرمانىيە قانۇنىنى پىششىق بىلىدىغان، ئۆزى گېرمانىيە پۇقراسى بولغان بىر ئىشەنچلىك كىشى تېپىش كېرەك. مەن ھازىر شۇ كىشى ھەققىدە باش قانۇرۇۋاتىمەن.

— بۇ شۇنداق مۇرەككەپ ئىشما؟ — ھۈسەن باينىڭ ئاۋازىدىن ئۈمىدسىزلىك چىقىپ تۇراتتى.

— شۇنداق، مۇرەككەپ، — دېدى زەينىۋۇدۇن، — ئۇلارنىڭ قانۇنى يول قويىمىسا، شىركەتلەر بىلەن توختام تۈزگەن بىلەنمۇ چېگرادىن ئۆتكۈزگىلى بولمايدۇ. ھۈسەن باينىڭ كۆڭلى مەيۈسلىككە تولدى. ئۇلار مەپىگە چۈشۈپ مېھمانخانىنىڭ ئىجارىگە ئالغان ياتىقىغا كەلگۈچە ئىككىيلەن بىر ئېغىزمۇ گەپ قىلىشىمىدى. ھەر ئىككىيلەن قوشۇمىسىنى تۈرگەن ھالدا كېيىنكى ئىشلار ھەققىدە ئويلىناتتى. تېخىمۇ مۇھىمى، ھۈسەن باي زەينىۋۇدۇننىڭ «راست گېپى» ھەم «راست ئىشلىرى» ھەققىدە ئويلىناتتى.

تېخنىكى، — قولىنى كانايچە قىلىپ ھۈسەن باينىڭ قولىغا پىچىرلىدى زەيناۋۇدۇن، — مۇشۇ يەرگىلا كىرسۇنمۇ؟

ھۈسەن باي تېخىچە ئىشنىڭ تېگى - تەكتىنى بىلمەيۋاتاتتى. ئۇ ياتاققا كىرىپ ئولتۇرغان، ۋۇجۇدىدىن ياشلىق غەيرىتى يوقالمىغان ئوتتۇز بەش ياشلاردىكى ئاق يۈزلۈك، ئورۇق كەلگەن، ئاققا مايىل سېرىق چاچلىرىنى پارقىرىتىپ كەينىگە تارباۋالغان بۇ كۆك كۆز ياشقا باشتىن - ئاياغ ھەيرانلىق ئىچىدە قاراپ چىقتى.

— بۇ ماكس ۋېگنېر، — دەپ تونۇشتۇردى زەيناۋۇ. دۇن، — ھېلىقى بىزنى قوغلىۋەتكەن كۆن - خۇرۇم زاۋۇتىنىڭ باش تېخنىكى ئىكەن.

— شۇنداقمۇ؟ مېنى مال زاكاز قىلسۇن دەپ كەپتىمە؟ — تەنە بىلەن سورىدى ھۈسەن باي.

— ياق، ياق، ھۈسەن باي ھاجىم، — دېدى ئالدىراپ جاۋاب بېرىپ زەيناۋۇدۇن، — ئۇ ئاخشام مېنى ئىزدەپ كەپتىكەن، ئەگەر زاۋۇت قۇرساڭلار مەن ياردەملىشىمەن دەيدۇ، ئەتە كەل دېسەم بۈگۈن قاق سەھەردىلا كەپتۇ. بۇ يەردىن چىقىپ ئىشقا ئۆلگۈرۈپ بارمىسا بولمايدىكەن، شۇڭا ئۆزىڭىزنى سۆزلىشىپ باقامدىكىن دەپ بۇ يەرگە باشلاپ كەلدىم.

ھېلىقى گېرمان باش تېخنىك بۇ ئىككى كىشىگە خۇددى گاس - گاچىلاردەك كۆزلىرىنى مۆلدۈرلىتىپ قاراپ گەپلىرىگە قۇلاق سالاتتى.

— ئۇ قاچاندىن بېرى ئاشۇ زاۋۇتتا ئىشلەۋېتىپتۇ، — سورىدى ھۈسەن باي. زەيناۋۇدۇن ھۈسەن باينىڭ گېپىنى

گېرمانىيىدىكى تۇنجى كۈلكە

— ھۈسەن باي ھاجىم، ھۈسەن باي ھاجىم، — ئىشىك بوش تاقىلداش بىلەن ھۈسەن باينى چاقىرىغان ئاۋاز ئاڭلاندى. ئەمما، يۇمشاق ئورۇندۇققا مۈكچىيىپ كىرىپ كەتكەن پېتى لامپۇچكىنىمۇ ياقماي قاراڭغۇلۇق ئىچىدە ئىچ - ئىچىدىن ئۆرتىنىپ ئولتۇرغان ھۈسەن باي بۇ ئاۋازلارنى ئاڭلىمىدى.

— ھۈسەن باي ھاجىم، ھۈسەن باي ھاجىم!

— تاك، تاك، تاك!

ھۈسەن باي خۇددى بېشىغا بىر قاپاق سوغۇق سۇ چېچىلغاندەك ئەندىكىپ ئورنىدىن تۇردى - دە، ئىشىككە قۇلاق سالدى.

— ھۈسەن باي ھاجىم تۇردىڭىزمۇ، بىرسى سىز بىلەن كۆرۈشمەكچىكەن، — ئۆزىگە كەلگەن ھۈسەن باي بۇنىڭ زەيناۋۇدۇننىڭ ئاۋازى ئىكەنلىكىنى تونۇدى - دە، لامپۇچكىنى يېقىپ قويغاندىن كېيىن بېرىپ ئىشىكنى ئاچتى. زەيناۋۇدۇن مەسە - كالاچلىرىغىچە كىيىنىپ ئولتۇرغان ھۈسەن باينى كۆرۈپ سەل ھەيران بولدى.

— كىمكەن ئۇ؟ بۇنداق سەھەردە مەن بىلەن كۆرۈشىدىغان؟ — سورىدى ھۈسەن باي، ئۇنىڭ ئاۋازى ھەم ئەلپازىدىن خاپىلىقى تارقىمىغانلىقى چىقىپ تۇراتتى.

— تېخنىك، ھېلىقى كۆن - خۇرۇم زاۋۇتىنىڭ باش

ماكس ۋېگنېرغا ئۆرۈپ بەردى، شۇنىڭ بىلەن پاراڭ باشلاندى.

ماكس ۋېگنېر بىرلەن سانائەت تېخنىكومىنى پۈتتۈرۈپ «مىيۇنخەن كۆن - خۇرۇم زاۋۇتى» غا ئىشقا كىرگەندە يىگىرمە ئىككى ياشتا بولۇپ، ئون بەش يىلدىن بېرى شۇ يەردە ئىشلەپ كېلىۋاتاتتى. ئۇ زاۋۇتقا كىرگەن دەسلەپكى يىللىرى تېرە چۈشۈرۈپ يۈرگەنىدى. ئاندىن تېرە ئاشلاش، يۇڭ ئايرىش، تازىلاش، پىششىقلاش، پەردازلاش قاتارلىق ئىش ھالقىلىرىدىن ئۆتۈپ، مال زاكاز قىلىش، شىركەتلەرگە مال يوللاش قاتارلىق ئىشلارنىمۇ ئىشلىگەنىدى. زاۋۇتنى كېڭەيتىپ قۇرۇش، ئۈسكۈنىلىرىنى يېڭىلاش ھەمدە شۆبە زاۋۇتلارنى قۇرۇش ئىشلىرىغىمۇ قاتناشقانىدى. ئۇ كۆن - خۇرۇم زاۋۇتىنىڭ قۇرۇلۇشىدىن تارتىپ، توك، سۇ، ياتاق، مەدەنىي مەشغۇلات ئۆيلىرىگىچە بولغان ھەممە ئىش ھالقىلىرىنى پىششىق بىلەتتى. شۇڭا، ئۇ زاۋۇتنىڭ باش تېخنىكىلىقىغا ئۆستۈرۈلگىنىگىمۇ تۆت - بەش يىل بولۇپ قالغانىدى. بىراق، ئۇنىڭ زاۋۇتتا ئىشلەنگەن كۆن - خۇرۇملارنىڭ بىر قىسمىنى ئۆزلىرى ئاياغ كىيىم قىلىپ ئىشلەش ياكى بىر ئاياغ كىيىم زاۋۇتى قۇرۇش تەكلىپى قوبۇل قىلىنمايۋاتاتتى. ئۇ يەنە تېخى زاۋۇتتا گېنېراتور ئورنىتىپ ئېلېكتر ئىستانسىلىرىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش راسا ئالدىراش پەيتلەرگە كەلگەندە توك توختىتىۋېلىپ زاۋۇتقا بېسىم قىلىدىغان، توك ھەققىنى ئۆستۈرۈۋالىدىغان قىلىقلىرىدىن ئۈزۈل - كېسىل قۇتۇلۇش تەكلىپىنىمۇ بەرگەنىدى. ماكس ۋېگنېرنىڭ سۆزلىرىدىن خېلىلا ئۈمىدلىنىپ قالغان ھۈسەن باي يەنىمۇ ئېنىقراق

بىلىۋېلىش ئۈچۈن بولسا كېرەك، تەمكىنلىك بىلەن سورىدى.

— ئېلېكتر ئىستانسىسى قۇرۇشنى ھۆددە قىلالايدىغانلار بارمۇ؟

— بار. بىراق، بىرلا ۋاقىتتا ھەم كۆن - خۇرۇم زاۋۇتى ھەم ئاياغ كىيىم زاۋۇتى ھەم ئېلېكتر ئىستانسىسى قۇرۇش ئۈچۈن جىق مەبلەغ، جىق ۋاقىت كېتىدۇ. بولۇپمۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى قۇرۇش ئۈچۈن كېتىدىغان مەبلەغنى قىسقا ۋاقىت ئىچىدە قايتۇرۇۋالغىلى بولمايدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە توك ئىشلىتىدىغان يېتەرلىك ئىستېمالچىلار بولمىسا، نۇرغۇن توك زايە بولۇپ كېتىدۇ، — دەپ چۈشەندۈردى ماكس.

— بىزنىڭ ئۇ يەردە ئېلېكتر ئىستانسىسى يوق، قانچىلىك مەبلەغ كەتسە كەتسۇن، ئېلېكتر ئىستانسىسى قۇرماي تۇرۇپ كۆن - خۇرۇم، ئاياغ كىيىم زاۋۇتى قۇرغىلى بولمايدىكەن ئەمەسمۇ. شۇڭا، ئۈچ زاۋۇتنى بىراقلا قۇرساق دەيمەن.

— مېنىڭ مۇنداق بىر ئويۇم بار، — دېدى ماكس ۋېگنېر ھۈسەن باينىڭ مەقسىتىنى چۈشىنىپ، — يىلغا بىر نەچچە مىڭ تېرە ئىشلەپچىقىرىدىغان كۆن - خۇرۇم زاۋۇتى بىلەن ئاياغ كىيىم زاۋۇتىغا ئايرىم بىر ئېلېكتر ئىستانسىسى قۇرۇشنىڭ ھاجىتى يوق، ئۇنىڭغا ئىككى گېنېراتور ئورناتسا، ئۇنىڭدىن ھاسىل بولغان توك بىلەن بۇ ئىككى زاۋۇتنى ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتۈرگىلى بولىدۇ.

— گېنېراتور دېگەن نېمە؟ ئۇنىڭ بىلەن ئىككى

زاۋۇتى قانداق ھەرىكەتكە كەلتۈرگىلى بولىدۇ؟ — سورىدى ھۈسەن باي چۈشەنمەي.

— مۇنداقچە ئېيتقاندا، — دېدى ماكس ۋېگنېر ئورنىدىن تۇرۇپ ئىككى ئىستاكىن بىلەن بىر چاقماق قەتتى ئېلىپ ئۈستەلگە تىزىپ تۇرۇپ، — گېنېراتور دېگەن كىچىك تىپتىكى بىر ئېلېكتر ئىستانسىسى. ئۇ ئاشۇ كۆن - خۇرۇم زاۋۇتى بىلەن ئاياغ كىيىم زاۋۇتىغا كېرەكلىك توك ئىشلەپ چىقىرىدۇ. مانا مۇنۇنى كۆن - خۇرۇم زاۋۇتى، مۇنۇنى ئاياغ كىيىم زاۋۇتى دېسەك، — دېدى ئۇ قولى بىلەن ئىككى ئىستاكىننى كۆرسىتىپ، — مانا مۇنۇ گېنېراتور يەنى شۇ زاۋۇتنىڭ ئېلېكتر ئىستانسىسى، ئۇ مانا مۇنۇ يەرگە ئورنىتىلىدۇ، — ماكس بىر چاقماق قەتتى ئىككى ئىستاكىننىڭ ئوتتۇرىسىغا قويدى.

— شۇنداق ئاددىيما؟ — سورىدى ھۈسەن باي.

— شۇنداق ئاددىي، — دېدى ماكس.

— ئۇنداق بولسا، مېنىڭ مەقسىتىم ھەل بولىدۇ، ھەممىنى قۇرۇپ پۈتكۈزۈپ بولدۇققۇ! — ھۈسەن باينىڭ گېپىدىن ماكسمۇ، زەينىۋۇدۇنمۇ كۈلۈپ كەتتى. ھۈسەن باينىڭ چىرايىغىمۇ كۈلكە يۈگۈردى.

— مانا مۇنۇ مېنىڭ زاكالىتىم، — دېدى ھۈسەن باي قوينىدىن يۈز فرانكىنى چىقىرىپ زەينىۋۇدۇنغا بېرىپ، — ئۇنىڭغا ئېيتىڭ، ئۇ ھازىر دېگەنلىرىنى بىر ھەپتە ئىچىدە دەپتەرگە قوندۇرۇپ، خەرىتە قىلىپ ئېلىپ كەلسۇن. چوڭ تېرىدىن ئەللىك مىڭنى خۇرۇم قىلالايدىغان، يۈز مىڭ پارە ئاياغ ئىشلىيەلەيدىغان زاۋۇت ھەم ئېلېكتر ئىستانسىسىمۇ

شۇ زاۋۇت ئىچىگە قۇرۇلىدىغان بولسۇن، — تولۇقلىدى ھۈسەن باي.

— بۇ كۆك كۆز لاپ ئۇرۇۋاتمايدىغاندۇ؟ — ھۈسەن باي ماكس ۋېگنېرنى ئۇزىتىۋېتىپ، ئاشتىغا ئولتۇرغاندا سورىدى زەينىۋۇدۇندىن، — ئەجەب مەن ئۇ زاۋۇتتا ئۇنداق بىر كىشىنى كۆرگەندەك قىلمىغانىدىم.

— مەن كۆرگەن، — دېدى زەينىۋۇدۇن، — سىز زاۋۇتقا بارسىڭىز ئۇنىڭ سېخلىرى، ماللىرى بىلەنلا بولۇپ كېتىدىكەنسىز، ئادەملىرىگە ئانچە دىققەت قىلمايدىكەنسىز، سىز ئىستانوكتىن چىققان قىزىل، ئاق خۇرۇملارنى يېنىشلاپ - يېنىشلاپ ئۇياق - بۇياققا ئۇرۇپ تۇرغاندا، ئۇ دىرىكتورغا بىر نەچچە خىل ئەۋرىشكىلەرنى ئەكىلىپ كۆرسەتكەن. ئۇ بىزنىڭ نېمىگە بارغانلىقىمىزنى شۇ باشلىقىدىن ئاڭلاپتۇ.

— كىم بىلسۇن بۇلارنى، — دېدى ھۈسەن باي، — بىزدە خۇددى ئېشەكنى تونۇغىلى بولمىغاندەك، مەنمۇ بۇلارنىڭ چىرايىنى زادىلا پەرق ئىتەلمەيمەن، ھەممىسى بىر - بىرىگە ئوخشاشلا كۆرۈنىدۇ...

— ھاھ... ھا... ھا، — قاقاھلاپ كۈلۈپ كەتتى زەينىۋۇدۇن.

— ھى... ھى... ھى، — دۈڭىلەك ساقىلىنى سىلاپ كۈلۈپ كەتتى ھۈسەن باي، بۇ ھۈسەن باينىڭ ھەرەمدىن گېرمانىيىگە كەلگەندىن بۇيانقى تۇنجى كۈلكىسى ئىدى.

يەتتەسۇ گوبىرنىسىدىكى يىغىن

ئەتراپى ئاپئاق ھەم قېلىن قار بىلەن قاپلانغان بىر چوڭ قورۇنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئاستى قارا، ئۈستى ئاق ئاقارتىلغان ئىككى قەۋەتلىك بىر بىنا قەد كۆتۈرۈپ تۇراتتى. ئۇنىڭ قاڭغالتىر بىلەن قاپلانغان ئۇچلۇق ئۆگزىسى، تۆت بۇلۇڭىدىن يەرگىچە تۇتاشتۇرۇلغان قاڭغالتىر نولىرى قىشنىڭ ئاز كۆرۈلىدىغان ھەم قىسقا قۇياشنىڭ نۇرىدا پارقراپ كۆكۈش شۇلا چاپچاتتى. قارلىرى كۈرەپ ئېچىلغان خېلىلا كەڭ يول قورونىڭ دەرۋازىسىدىن تاكى بىنانىڭ شىپاخلىق ئىشىكىگىچە سوزۇلغانىدى. دەرۋازىنىڭ خۇددى بىنانىڭ ئۆگزىسىدەك قاڭغالتىر بىلەن قاپلانغان كەڭ، ئۇچلۇق لەمپىسى ئاستىدا بىر نەچچە كۆك كەپتەر گۈگۈلدەشۋاتاتتى. ئۇزۇن مىلتىقىنى مۇرىسىگە ئاسقان، پۇتىغا پىيما، ئۈستىگە ئۇزۇن يۇڭلۇق جۇۋا، بېشىغا پاپاخ كىيگەن قاراۋۇل دەرۋازىدىن سەل ئېرىدىكى چوڭ يولدىن ئاندا - ساندا ئۆتۈپ قالىدىغان كالاسكىلار، پەيتۇنلار، ئۆكۈز ھارۋىلار، ئاتلىقلار، پىيادىلەرگە ھەم ئۇنىڭ ئېرىسىدىكى ئۆگزىسى تەكشى پاكار ئۆيلەرگە نەزەر تاشلايتتى - دە، كۆزىنى يەنە لەمپىدىكى كەپتەرلەرگە يۆتكەيتتى. يولدىن ئۆتكەن - كەچكەنلەر بۇ ئەتراپتىكى ھەممىدىن سۈرلۈك بۇ قورۇغا تولمۇ ئەيمىنىش ھەم قىزىقسىنىش بىلەن ئۇزاقچە كۆزىنى ئۈزمەي قاراپ قالاتتى.

ئۇلارنىڭ ئەتراپى خىش تاملار بىلەن ئېگىز قورشالغان، ئىچى قارىياغاچلىق، ئوتتۇرىسىدا مۇشۇ ئەتراپتىكى ھەممىدىن ئېگىز، چىرايلىق ھەم ھەيۋەتلىك قەد كۆتۈرۈپ تۇرغان، شۇنداقلا قوراللىق قاراۋۇللار بىلەن قوغدىلىدىغان بۇ بىناغا ئەيمىنىش نەزىرى بىلەن بېقىشى ئەجەپلىنەرلىك ئەمەس ئىدى. بۇ بىنا پۈتكۈل يەتتەسۇ ۋىلايىتىنىڭ يۈرىكى ئىدى. ئۇنى «يەر كەت گوبىرنىسى» دەپ ئاتايتتى. بۇ بىناغا قولىدا ئالاھىدە كىنىشكىسى بار كىشىلەرلا كىرەلەيتتى. بۇ بىنانىڭ سىرتى ناھايىتى جىم - جىتتەك كۆرۈنگىنى بىلەن ئۇنىڭ ئىچىدىكى ھەر بىر ئۆي پۈتكۈل يەر كەت ۋىلايىتى ئەھلىلىرىنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت - مائارىپ ۋە باشقا ئىجتىمائىي ئىشلىرىنى تەشكىللەيدىغان، رەھبەرلىك قىلىدىغان ھەر خىل ئىشخانىلار ئىدى. شۇڭا، ئۇ يەردىكى ھەر بىر ئۆيدە خىزمەت قىلىدىغان كىشىلەر پۈتكۈل يەر كەت ۋىلايىتىگە تەسىر كۆرسىتەلەيتتى. تېخىمۇ مۇھىمى، بۇ بىنادا يەنە پۈتكۈل يەر كەت گوبىرنىسىنىڭ گوبىرناتورى ۋېلى باي يولداشوفنىڭ خىزمەت كابينىمۇ بار ئىدى.

بۈگۈن خىزمەت كۈنى بولمىسىمۇ، ئەمما ئاشۇ بىنانىڭ ئۈدۈلىدىكى ئوچۇقچىلىقتا بىر نەچچە پەيتۇن، كالاسكا تۇراتتى. ئۇلارنىڭ ئەتراپىدا جۇۋىغا ئورالغان ھارۋىكەشلەر كۈلتۈك قارلارنى كېچىپ بىر نېمىلەرنى قىلىشاتتى. شاخلىرى قارغا چۈمكەلگەن، غوللىرى قايناپ چىققان قېرى قارىياغاچلارغا ئېگەرلەنگەن بىر نەچچە ئات باغلانغانىدى. بىنانىڭ كەڭ، يورۇق، پاكىز ئۆيلىرىنىڭ بىرىدە بىر نەچچە ئادەم چوڭ بىر ئۈستەلنى چۆرىدەپ ئولتۇرۇپ، بىر

ئادەمنىڭ سۆزىگە قۇلاق سالاتتى ھەم ئۇنىڭ سۆزلىرىنى توختاۋسىز خاتىرىلەيتتى.

— مەن سىلەرگە بىر خەۋەرنى، يەنى ئالاھىدە بىر زور خەۋەرنى يەتكۈزىمەن، — سۆزلەۋاتقان كىشى ئۈستەلدىكى خۇرۇم سومكىدىن بىر ۋاراق قەغەزنى سۇغۇرۇپ ئالدى — دە، ئۇنىڭدىكى خەتلەرگە بىر قۇر كۆز يۈگۈرتۈپ چىققاندىن كېيىن ھەممە كىشىگە قاراپ سۆزىنى داۋاملاشتۇردى، — بۇ ئالاھىدە خەۋەر شۇكى، بىزنىڭ «مەركىزىي قۇتۇلۇش ئۇيۇشمىسى» مىز قۇرۇلدى! — ئۇ گەپلەرنى دېگەندە ئۇنىڭ قارچىغىنىڭ كۆزىدەك ئۆتكۈر كۆزلىرىدىن ئاللىقانداق ئۇچقۇن چاقىغاندەك بولدى، ئورۇق مەڭزىلىرىگە قىزىللىق يۈگۈردى. ئۇ بېغىرىرەڭ دۇخاۋا بۆكىنى ئوڭ قولى بىلەن كەينىگە سەل سۈرۈپ قويۇپ، قولىدىكى قەغەزنى ئىككى قولى بىلەن تۇتۇپ تۇرۇپ ھاياجان بىلەن ئوقۇشقا باشلىدى:

— يەركەت گوبىرنىسىدىن يەركەت پۇقرالىرىغا!

پۈتكۈل يەركەت پۇقرالىرىنى نادانلىق، ئوقۇشىسىزلىق، قاششاقلىق ھەم چۇۋالچاقلىقتىن قۇتۇلدۇرۇپ ئۇلارنى يېڭىچە تۇرمۇشقا باشلاش ئۈچۈن، جانابى گوبىرناتور ۋېلى باي يولداشوفنىڭ رىياسەتچىلىكىدە گوبىرنىيە كېڭەشچىسى ئۆتكۈزۈلۈپ، «مەركىزىي قۇتۇلۇش ئۇيۇشمىسى» قۇرۇلدى ھەم مۇنۇلار قارار قىلىندى.

1. گوبىرنىنىڭ ھەرقايسى يېزا — قىشلاقلىرى ھەم شەھەرلىرىدە تېزدىن «شۆبە قۇتۇلۇش ئۇيۇشمىسى» تەشكىل قىلىنسۇن.

2. بۇ شۆبە ئۇيۇشمىلار مەكتەپ يېشىدىكىلەرنى مەكتەپلەرگە، چوڭلارنى كەچ كۇرسىلارغا يىغىپ ئاقارتىش

ئىشلىرىنى يولغا قويسۇن.

3. بۇ ئۇيۇشمىلار مەكتەپ قۇرۇش ئىمكانىيىتى بارلىكى جايدا مەكتەپلەرنى قۇرسۇن، مەكتەپ قۇرۇش ئىمكانىيىتى يوق جايلاردا، شۇ يەردىكى ئەڭ ياخشى قورۇ — جايلارنى مەكتەپ ھەم كەچ كۇرس ئۈچۈن ئۆتكۈزۈپ ئالسۇن.

4. بۇ پەرماننىڭ ئىجرا قىلىنىش ئەھۋالى ئايدا بىر قېتىم، يەركەت شەھىرى گوبىرنىيە «مەركىزىي قۇتۇلۇش ئۇيۇشمىسى» غا مەلۇم قىلىنسۇن.

يىغىن رەئىسلىكىنى ئۆتەۋاتقان ھېلىقى كىشى پەرماننى ئوقۇپ بولۇپ باش كۆتۈرمەي خاتىرىلەۋاتقانلارغا خېلىغىچە قاراپ تۇردى. ئۇلارنىڭ قايتا — قايتا سورىغان سوئاللىرىغا ئاساسەن پەرماننى قايتا — قايتا ئوقۇپ بەردى. ئاندىن يېنىك ھەرىكەت بىلەن ياغاچ ئورۇندۇقنى ئاستىغا سۈرۈپ ئولتۇردى، بۇ كىشى ۋېلى باي يولداشوفنىڭ ئىشەنچلىك ئادىمى ئەينىدىن ئەمىردىن ئىدى. تېخى يېقىندىلا ۋېلى باي يولداشوف بۇ خادىمنىڭ نەدىلىكىدىن خەۋەر تاپقاندىن كېيىن ئۇنى موسكۋادىن قايتۇرۇپ كېلىپ، گوبىرنىنىڭ «مەركىزىي قۇتۇلۇش ئۇيۇشمىسى» نىڭ مەسئۇللىقىغا تەيىنلىگەنىدى.

— بۇ ناھايىتى ياخشى بوپتۇ، بىز ئەمدى ئۆزىمىزنىڭ ئۇيۇشمىمىزغا ھەم تەشكىلىمىزگە ئىگە بوپتۇق، ئەمدى خەلقىمىزنى ئاشكارا ھەم ئەركىن ئۇيۇشتۇرالايدىكەنمىز، — دېدى چىرايىدىن غەيرەت، شىجائەت چىقىپ تۇرغان، قاپقارا بۇرۇتنى ئىنچىكە قىلىپ ياساتقان، چىرايلىق قۇلاقچا كىيگەن ياش كىشى.

شۇنىڭ بىلەن ئۆي ئىچىدە پاراڭ ئەۋج ئالدى. ھەممىسى بۇ ئىشتىن خۇشال ئىدى. دەرھال ئىشقا كىرىشىدىغانلىقى ھەققىدە، قانداق ئىشلەيدىغانلىقى توغرىسىدا، ھەتتا مەكتەپنى قايسى قىشلاققا قۇرىدىغانلىقى، بىر نەچچە يىلغا قالمايلا ئۇ يەردىن خېلىلا كۆپ كىشىلەرنى ساۋاتلىق قىلىپ چىقىدىغانلىقى، تېخىمۇ مۇھىمى، ئۇلارنى قاششاقلىق، چېچىلاڭغۇلۇقتىن قۇتۇلدۇرۇپ، پۈتكۈل ياشلارنى ئۇيۇشمىغا قوبۇل قىلىدىغانلىقى توغرىسىدا بەس - بەس بىلەن سۆزلىشەتتى.

— بىر ئىش ئېسىمگە كېلىپ قالدى، — دېدى ئەللىك ياشنىڭ قارىسىنى ئالغان، ئىش - ھەرىكىتى تەمكىن، ئۆزايىدىن ئۆز جايىدا خېلى چوڭ خىزمەت قىلىدىغانلىقى چىقىپ تۇرغان، ئۆرە ياقىلىق ئاق كۆڭلىكىنىڭ ئۈستىدىن كەڭ، پارىقراق كەمەر باغلىغان كىشى، — ئالمۇتا، يەرەكتەلەردە زاۋۇت قۇرۇشنىڭ تەييارلىقىنى خېلىلا بۇرۇن ئىشلىۋىدۇق، ھازىرغىچە جىملا تۇرۇدا؟ — دېدى ھېلىقى كىشى يىغىن رەئىسىگە سوئال نەزەرى بىلەن قاراپ. ھەممە بىردىنلا يەنە جىم بولۇپ كەتتى. ئۇلارمۇ بۇ سوئالغا ناھايىتى قىزىققانىدى. چۈنكى، بۇ ئولتۇرغانلار يەتتەسۇ ۋىلايىتىنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىكى ئەمەلدارلار بولۇپ، ئەينى چاغدا بۇلارمۇ ئاشۇ ئىشتىن خەۋەردار ئىدى. ئۇنىڭ ئاقىۋىتىنىڭ قانداق بولغانلىقىنىمۇ بىلەتتى. شۇنداقتىمۇ بۈگۈنكى كۈنگە كەلگەندە، زاۋۇت قۇرۇش پىلانىنىڭ قايتا كۈتۈرتىپكە قويۇلۇشىنى ئۈمىد قىلاتتى. بۇ گەپتىن كېيىن يىغىن رەئىسىنىڭ چىرايىدىكى خۇشاللىقى يوقاپ، كەيپى بىر ئاز ئۆچتى. شۇنداقتىمۇ ئۇ بۇ ھەقتە جاۋاب بەرمىسە بولمايتتى.

— گەپنىڭ ئۇچۇقىنى ئېيتسام، بىزنىڭ زاۋۇت قۇرۇش پىلانىمىزنى بۇ يەردە ئەمەلگە ئاشۇرالمىمىز، ئەمما باشقا يەردە ئەمەلگە ئاشۇرغىلى بولىدىغاندەك تۇرىدۇ.

— شۇنداقتىمۇ؟ قەيەردە؟

— باشقا يەنە قەيەر بار؟

يىغىن رەئىسى «جىم» دېگەندەك قىلىپ قولىنى كۆتۈردى، ئاندىن ناھايىتى بوش ئاۋاز بىلەن تولىمۇ سىرلىق قىلىپ چۈشەندۈرۈشكە باشلىدى.

— بىزنىڭ قېرىنداشلىرىمىز غۇلجىدا چوڭ بىر زاۋۇت قۇرۇشقا تەرەددۇت قىلىۋاتىدۇ. ئەگەر ئۇ زاۋۇت قۇرۇلۇپ قالسا ئۆزىمىزنىڭ ئىشچىلار قوشۇنى يېتىلىشكە باشلايدۇ دېگەن سۆز. بىراق، بۇ ھازىرچە بىر سىر، چۈنكى بۇ ئىش پادىشاھنىڭ قۇلىقىغا يېتىپ قالسا، خۇددى بىزنىڭ زاۋۇت قۇرۇشىمىزغا يول قويىدىغاندەك، ئۇلارغىمۇ كاشلا قىلىشى مۇمكىن. ئەمما، شۇنى سەمىڭلارغا سېلىپ قويماي، موبادا ئۇلارنىڭ توختامى ئىشقا ئېشىپ قالسا، زاۋۇت ئۈسكۈنىلىرىنى روسىيە ھەم يەتتەسۇ تەۋەسىدىن توشۇشقا توغرا كېلىدۇ. شۇڭا، بىز ئۇلارنىڭ توسالغۇسىز يۆتكىلىشىگە قاتتىق يار - يۆلەك بولۇشىمىز كېرەك. چۈنكى، ئۇلار بىز قىلالىمىغان ئىشلارغا تۇتۇش قىلىۋاتىدۇ، بىز ئەمەلىيلەشتۈرەلمىگەن پىلانىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن جان پىدا قىلىۋاتىدۇ! — يىغىن رەئىسىنىڭ بۇ سۆزى گوبىرنىنىڭ پەرمانىدىنمۇ بەتتەر ئالاھىدە يېڭى خەۋەر بولدى. شۇنداقلا ئۇ يىغىن ئەھلىگە ئىنتايىن چوڭقۇر تەسىر قىلدى. ئۇلار ئىلىدىكى ھۈسەن باينىڭ زاۋۇت قۇرۇش ئۈچۈن قىلىۋاتقان ئۇرۇنۇشلىرى، تارتقان كۆڭۈلسىزلىكلە.

رى، خورلۇقلىرىنى ئاڭلاپ ئاللىكىملەرگە قاتتىق غەزەپلەندى، نەپرەتلەندى.

— غۇلجىدا زاۋۇت قۇرۇلدى دېگەن سۆز، بىزدە زاۋۇت قۇرۇلدى دېگەن سۆز، ئۆز قېرىنداشلىرىمىزنىڭ ئىشچىلىرى قوشۇن - قوشۇن بولۇپ يېتىلىپ چىقسا، بىزنىڭ قوشۇنىمىز تۇغۇلدى دېگەن سۆز، - يىغىن رەئىسى كۆپچىلىكنىڭ كەيپىياتىدىن ئىلھاملانىپ، بۇ پۇرسەتتە ئۇلارغا ئوبدانراق چۈشەندۈرۈپ قويۇشنى لازىم تاپقان بولسا كېرەك، يەنە ھاياجان بىلەن سۆزلەشكە باشلىدى، — شۇڭا بىز گوبىرنىنىڭ پەرمانىدىن پايدىلىنىپ يەتتە سۈدىكى پۇقرالىرىمىزنى تەربىيىلىشىمىز، ئۇلارنى مەدەنىيەتكە باشلىشىمىز، ئۇيۇشتۇرۇشىمىز كېرەك. يەنە بىر تەرەپتىن ھەر قايسىمىز ئۆز ئورنىمىزدىن ئوبدان پايدىلىنىپ، بار كۈچىمىز بىلەن قېرىنداشلىرىمىز ھۈسەن باينىڭ غۇلجىدا سانائەتلەشكەن ئەللەردىكىگە ئوخشاش بىر زاۋۇت قۇرۇپ چىقىشى ئۈچۈن، قەتئىي ئىككىلەنمەي ياردەم بېرىشىمىز كېرەك. چۈنكى، بۇ خەلقىمىزنى قاشاقلىقتىن، چېچىلاڭغۇلۇقتىن قۇتۇلدۇرىدىغان ئۇيۇشما، مەدەنىيەت، ھۈنەر - سانائەت ھەم ئىلغارلىققا باشلايدىغان مۇھىم تەشكىلات. ئىشچىلار قوشۇنىنى يېتىشتۈرۈپ-
دىغان زور مەيدان...

تۇنجى ئىش تەقسىماتى

تۇن كېچە. تالادا جاڭغىلداپ تۇرغان قىش تېخىچە چىرىغى ئۆچمەي تۇرغان يوغان دېرىزىنىڭ ئەينەكلىرىنى قېلىن مۇز بىلەن قاپلىۋەتكەچكە، سىرتتىن ھېچنەمنى كۆرگىلى بولمايتتى. ئۆينىڭ ئوتتۇرىسىغا قويۇلغان يوغان تۆت چاسا ئۈستىلىنىڭ ئۈستىگە قويۇلغان لەمپىلىك كىرىسىن لامپىسى ئۈستىلىدىكى داستىخاننىڭ ئۈستىدىكى ئىككى پىيالە سىنچاي، ۋازىلارغا تىزىلغان تاتلىق - تۇرۇملارنى ھەم ئۇلارنىڭ يېنىدا ئوچۇق قويۇلغان كىچىككىنە قۇيۇن دەپتىرىنى، كانايىدەك يۆگىلىپ قالغان ئۈچ يۆگەم قەغەزنى ناھايىتى ئوچۇق يورۇتۇپ تۇراتتى. ئۈستىلىنىڭ بىر تەرىپىدە ئىككى بېقىنغا مامۇق ياستۇقلارنى تىرەۋالغان، بېشىغا ئاق بۆك، ئۆچىسىغا ئاق كۆڭلەك، چېپىرقۇت ئىشتان، پۇتىغا مەسە كىيگەن دۆڭلەك ساقاللىق ۋىجىكرەك كەلگەن بىر كىشى، ئىككى قولىنى بېشىنىڭ ئاستىغا قويۇپ، ئىككى پۇتىنى ئۇزۇن سوزۇپ، گوڭگا يورۇپ تۇرغان تۇرۇسنىڭ تاختايلىرىنى تەكشۈرۈۋاتقاندا تۇرۇسقا ئۇن - تىنىسىز قاراپ ياتاتتى.

ئۈستىلىنىڭ ئىككىنچى تەرىپىدە قىسقا قارا ساقاللىق، قارا قاشلىق، قاڭشا بۇرۇن، يېشى ئەللىكتىن ئاشقان بولسىمۇ ھەرىكىتى چەيدەس، كۆزى ئۆتكۈر، ھەر بىر نەرسىگە زەن سېلىپ قارايدىغان، ھەر بىر گەپكە ناھايىتى

سەگەكلىك بىلەن قۇلاق سالىدىغان بىر كىشى ئاستىغا سېلىنغان قېلىن كۆرپە ئۈستىدە بەدەشقان قۇرۇپ ئولتۇرغان بولۇپ، تۇرۇپلا قولنى سوزۇپ ھېلىقى يۈگەم قەغەزلەرنى ئالاتتى - دە، ئېچىپ بىر ھازا قاراپ چىقىپ ئاندىن يەنە نېرىغا سۈرۈپ قوياتتى. تۇرۇپلا ئۈستەلدىكى كىچىككىنە قويۇن دەپتەرنى ۋاراقداپ، ئۇنىڭدىكى ئىلمەك - ئىلمەك يېزىلغان خەتلەرنى ئوقۇپ كۆرەتتى.

ئۇلارنىڭ بىرى ھۈسەن باي، يەنە بىرى ھۈسەن باينىڭ ئىنىسى باۋۇدۇن باي ئىدى. ئۇلارنىڭ مۇشۇنداق ئولتۇرغىنىغا خېلى بولغانىدى. . .

ھۈسەن باي ھەج پەرزىنى تۈگىتىپ، گېرمانىيىدە بىر نەچچە ئايىنى ئۆتكۈزگەندىن كېيىن غۇلجىغا قايتىپ كەلگىنىگىمۇ خېلى بولغانىدى. ئۇ كېلىپلا جەنۇبقا چۈشىدىغان ئېشەكچىلەردىن ئىنىسى باۋۇدۇن بايغا ئاتۇش ھەم قەشقەردىكى ئىشلارنى بىر تەرەپ قىلىپ بولۇپ تېزدىن ئۆز يېنىغا چىقىشىنى تاپىلاپ خەت ماغدۇرۇۋەتكەنىدى. كۈزنىڭ تازا ئالدىراش پەيتىدە ئاكىسىنىڭ نېمە ئۈچۈن چاقىرتقانلىقىنى دەرھال بىلەلمىگەن باۋۇدۇن باي ئۇ يەردىكى دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق ھەم تىجارەت ئىشلىرىدىن دەرھال قول ئۈزەلمەي بىر نەچچە ئاي ھايال بولۇپ قالدى. ئاخىرىدا ھۈسەن باي: «ئۇ يەردىكى ئىشلارنى ئىنلارغا ئۆتكۈزۈپ بېرىپ دەرھال مېنىڭ يېنىمغا چىق. ئىنتايىن مۇھىم ئىش بار» دەپ قاتتىق بۇيرۇغاندىن كېيىن قىش كېلىپ قالغىنىغا قارىماي غۇلجىغا چىققانىدى.

— ئۇلارنى مالتىلاۋەرمەي ئۆزۈڭنىڭ قارىشىنى دەپ باق، — ھۈسەن باي تورۇستىن كۆزىنى ئېلىپ، يوغان تام

سائەتنىڭ كېچە ئون ئىككىنى كۆرسىتىپ تۇرغان يىغىنلىرىغا «لەپ» قىلىپ قارىدى - دە، كۆزىنى باۋۇدۇن بايغا تىكىپ، ياستۇققا جەينەكلىدى. ھۈسەن باينىڭ كەسكىن ئاۋازى باۋۇدۇن باينى سەل گاڭگىرىتىپ قويدى. ئۇ دەرھال بىر نېمە دېيەلمەي قولنى يەنە تۈرمەكلەنگەن قەغەزگە سۈندى، ئاندىن ئۇلارنى بىر - بىرلەپ كۆرسىتىپ تۇرۇپ سۆزلەشكە باشلىدى.

— بۇ سخېمىلاردىن قارىغاندا، بۇنداق زاۋۇتنى قۇرۇش ئاسان ئەمەس. بۇنداق زاۋۇت ھازىرغىچە شاڭخەي، تىيەنجىنلەردىمۇ تېخى قۇرۇلغىنى يوق. ئۇنىڭ ئۈستىگە بارلىق تەئەللۇقاتىمىزنى بۇنىڭغا سېلىۋەتسەك، ئۇنى قايتا تىرىلدۈرۈۋېلىش ئۈچۈن كۆپ ھەرەج تارتىشقا توغرا كېلىدۇ. سەن بولساڭ ئاتىمىزغا قاراپ كېتىۋاتسەن، مەن بولسام ئەللىكتىن ئاشتىم. بۇ ئىشقا بالدۇرراق كىرىشمەپتىمىز. . .

— بولدى، بۇنداق گەپلىرىڭنى قوي، — گەپنى ئۈزدى ھۈسەن باي، — ئۇلارنى مەن كۆپ ئويلىدىم «ھېچ بولمىغاندا كەچ بولسىمۇ بولىدۇ» دېگەن بار. . . بىز ھەممە تاپقان تەرگىنىمىزنى تىكىپ بولسىمۇ، مۇشۇ زاۋۇتنى قۇرۇپ چىقىشىمىز كېرەك.

باۋۇدۇن باي ئاكىسى ھۈسەن باينىڭ بۇنداق قەتئىي نىيىتىنى كۆرگەندىن كېيىن ئويلىنىپ شۈك بولۇپ قالدى. ئارىغا يەنە جىمجىتلىق چۈشتى.

— سەن كۆپ ئوقۇغان، جىق نەرسىلەرنى بىلىسەن، — دېدى ھۈسەن باي ئارىدىكى جىمجىتلىقنى بۇزۇپ باۋۇدۇن بايغا كۆزىنى تىككەن ھالدا، — بۇ ئىشنى يەنە

ئارقىغا سۈرسەك بولمايدۇ، چىن كۆڭۈل، چىن ئىخلاسىمىز بىلەن بۇ ئىشقا كىرىشسەك، ئىنشائاللا خۇدا ئاسانلىقىنى بېرىپ ئۈمىدىمىزنى يەردە قويمايدۇ، ئىشىمىزنى نىيەت - ئىقبالىمىزغا يارىشا يۈرۈشتۈرىدۇ.

— بۇ سانائەت ھەم تېخنىكىغا يەنى نازۇك تېخنىكىغا تاقىلىدۇ. ئۇلار بۇنداق نەرسىنى ئاسانلىقچە بىزگە سېتىپ بەرمەيدۇ، — دېدى باۋۇدۇن باي ئۆز گۇمانىنى يەنىمۇ ئاشكارىلاپ.

— ھەببەللى، دەل شۇنداقكەن، — دېدى ھۈسەن باي بەدەشقان قۇرۇپ ئولتۇرغاندىن كېيىن، — بۇنى ھۆكۈمەتنىڭ نامىدا قىلىش كېرەك ئىكەن. مەن قايتىپ كېلىپلا شۇ ئىشقا ماڭدىم، ئويلىمىغان يەردىن جاڭجۇن مەھكىمىسى بىزنىڭ زاۋۇت قۇرۇشىمىزنى پۈتۈن كۈچى بىلەن قوللايدىغان ھەتتا يېتىشەلمىگەن يەرلىرىمىزگە سەرمايە سالىدىغان بولدى.

— شۇنداقمۇ؟ ئۇنداق بولسا بۇ باشقا گەپ، — دېدى باۋۇدۇن باي ئورنىدىن سەل قىمىرلاپ، — ھۆكۈمەت قوللىسا، ئۇ چاغدا بۇ خېلى ئاسانغا توختايدۇ، ھېچ بولمىغاندا، ئۇ دۆلەتتىن بۇ دۆلەتكە ئۈسكۈنە توشۇش، تېخنىكا يۆتكەشتە بولىدىغان توسالغۇلارنى ئازايتقىلى بولىدۇ.

— شۇنداق، توغرا ئېيتتىڭ، — دېدى ھۈسەن باي ماقۇللاپ، — ئىلگىرى يەرەكت، ئالمۇتىدىكى تارانچىلارمۇ زاۋۇت قۇرۇشقا خېلى ئۇرۇنۇپ بېقىپتىكەن، ئۇلاردىن بىر نەچچە كىشىنى تاللاپ ياۋروپا، ئەنگلىيىلەرگەمۇ ئەۋەتكەنىكەن. بىراق، كېيىن چارپادىشاھنىڭ ئۆلتۈرۈلۈشى

بىلەن ئۇ ئىشلىرى يوققا چىقىپتۇ. مەن ئاشۇ ئىشقا باشتىن - ئاخىر قول سالغان ئىككى تارانچى بىلەن تونۇشۇپ قالدىم. بۇلارنىڭ بىرى موسكۋادا، بىرى مېيۇنخىندا. ئۇلار مېنىڭ بۇ ئىشقا تۇتۇش قىلماقچى بولغانلىقىمنى بىلگەندىن كېيىن بەكمۇ قىزىقتى. غۇلجىدا زاۋۇت قۇرۇلسۇمۇ خۇددى بىز زاۋۇت قۇرغانغا ئوخشاش، بىز ھەممىمىز قان قېرىنداش دەپ بۆلەكچىلا پايىپتەك بولۇپ كەتتى. مېيۇنخىندىكىسى مەن بىلەن ئۈچ ئاي بىللە بولدى. ماڭا تەرجىمانلىق قىلدى ھەم ماڭا ئۆزلىرىنىڭ بۇرۇنقى توختاملىرىنى ئۆتكۈزۈپ بەردى. نۇرغۇن ئەقىل ئۆگەتتى، ئۇنىڭ ئىسمى زەيناۋۇدۇن ئاخىرىدا مېيۇنخىندىكى چوڭ بىر شىركەتكە بەش يۈز مىڭ تىللا زاكالات بېرىپ، ئاشۇ زەيناۋۇدۇننى مەسئۇللىققا بەلگىلەپ قويدۇم. ئۇ مەن بارغۇچە ماكس ۋېگنېر دېگەن بىر تېخنىك بىلەن مۇشۇ قەغەزلىرگە قوندۇرۇلغان لايىھە بويىچە لازىمەتلىكلەرنى ياساش تەييارلىقىنى قىلىپ تۇرىدىغان بولدى.

— ئوھوي، مۇنداق — دە، شۇڭلاشقا مېنى چاقىرىتقان ئىكەنسەن — دە؟! مەقسىتىڭنى ئەمدى چۈشەندىم. سەن مېنى بۇ يەردىكى ئىشلارغا كۆز — قۇلاق قىلىپ قويۇپ ئۆزۈڭ رەسمىي توختام تۈزگىلى بارىدىكەنسەن — دە! شۇنداقمۇ؟ — باۋۇدۇن باي ئۈستەلگە جەينىكى بىلەن تايىنىپ تۇرۇپ ھۈسەن بايغا قاراپ دېدى.

— ياق، ياق، — دېدى ھۈسەن باي ئوڭ قولىنى كۆتۈرۈپ ھاۋادا ئۇياق - بۇياققا چايقاپ، — ئەمدى ئۇ يەردىكى ئىشلارنى پۈتكۈزۈشكە سېتى ئەۋەتمەكچىمەن. — مېنى؟! — ئەجەبلىگەن باۋۇدۇن باي ئۈستەلگە

تېخىمۇ قاتتىقراق تاپانغان ھالدا سورىدى.

— شۇنداق، سېنى ئەۋەتمەكچىمەن، ئۇ يەردە مەن ئالاقە قىلغان كىشىلەرنىڭ ئىسىملىرى، ئادرېسلىرى مانا مۇشۇ دەپتەرگە پۈتۈكلۈك، — ھۈسەن باي ئۈستەلدىكى قويۇن دەپتەرنى ئالدى — دە، ئۇنى باۋۇدۇن بايغا ئۈزىتىپ ئۇنىڭ ئالدىغا بوشقىنا تاشلاپ قويدى، — سەن ئۇ يەرگە بارغان ھامان زەينىۋۇدۇن بىلەن ماكس ۋېگنېرنى تاپ. قالغان ئىشلار ھەققىدە خەت ياكى تېلېگرامما ئارقىلىق ماڭا خەۋەر قىلىپ تۇرغىن. مەن سېنى يولغا سېلىۋەتكەندىن كېيىن بۇ يەردىكى تەييارلىق ئىشلىرىغا كىرىشمەن. خۇدا بۇيرۇسا ئۇزۇنغا قالماي، بىزنىڭ بۇ يېرىمىزدىمۇ زاۋۇتىنىڭ گۈدۈكى ئاڭلىنىدۇ، ئۆيلەرگە لامپۇچكىلار يېقىلىدۇ، تېلېفونلار ئورنىتىلىدۇ. سانائەت، تېخنىكا، ياۋروپا مەدەنىيىتى دېگەنلەر بىزدىمۇ بولىدۇ...

باۋۇدۇن باي ئاكىسى ھۈسەن باينىڭ بۇ گەپلىرىنى ئاڭلاپ ئۇنىڭدىكى زور ئۆزگىرىشنى پەقەت ئەمدىلا بايقىغاندەك بولدى. چۈنكى، ئۇ بۇنداق گەپلەرنى ئاكىسىنىڭ ئاغزىدىن تۇنجى قېتىم ئاڭلاۋاتاتتى. بۇ گەپلەر ئۇنىڭ غەيرىتىنى قوزغاۋاتاتتى، شۇنداقلا ئۇنىڭ بەدىنىنى قىزدۇرۇپ، يۈزىنى، قۇلاقلىرىنى قىپقىزىل قىلىۋەتكەنىدى...

چۈنكى، باۋۇدۇن باي ئۆزىنىڭ مول بىلىمى، ئۆتكۈر زېھنى، بىر نەچچە خىل تىلىنى بىلىدىغان ئۆزگىچىلىكلىرى بىلەن ئاكىسى ھۈسەن بايغا ئوبدان مەسلىھەت ھەم تەلىم بېرەتتى. مانا ئەمدى كېلىپ باۋۇدۇن باي ئاكىسى ھۈسەن باينىڭ تەلىمىنى ئېلىۋاتاتتى. بىراق، ھۈسەن باي باۋۇدۇن

بايدىكى بۇ ئۆزگىرىشلەرنى قىلچە سەزمىدى. ئۇ ئەمدى دۆڭلەك چويۇن مەشىنىڭ قىپقىزىل بولۇپ كەتكەن بېقىنىغا، ئاندىن ئۇنىڭ ۋىزىلىداپ يالقۇنچاپ تۇرغان ئاغزىدىكى تارتىمىسىغا چۈشۈۋاتقان ئۇششاق كۆمۈر چوغللىرىغا، ئۇنىڭدىن كېيىن مەشىنىڭ ئۈچ پۇتى دەسسەپ تۇرغان كەڭ تۆمۈر تاختىغا بىر پەس قاراپ تۇردى — دە، ئۈستەلنىڭ يېنىغا سوزۇلۇپ، لامپىنىڭ پىلىكىنى سەل چىقىرىپ قويغاندىن كېيىن سۆزىنى داۋام قىلدى:

— بۇ قېتىم روسىيە، گېرمانىيە، ئەرەبىستان، ئىتالىيەلەردە تەرەپ — تەرەپكە قاتتىق كۆرمىگەن ئىشلارنى كۆردۈم، ئىلگىرى ئۇچراتمىغان ئىشلارغا يولۇقتۇم. پۇل تاپتۇق دېگەن بىلەنلا بولمايدىكەن، مۇھىمى ئۇنى قانداق جايغا ئىشلىتىش، قانداق ئىشلىتىشنى بىلىش تېخىمۇ مۇھىم ئىكەن، قارا قورساقلىقم ماڭدام — ماڭدامدا مېنى قاتتىق ئەلەمگە قويدى، قولۇمدا يا ھۆكۈمەتنىڭ يارلىقى، يا چەت ئەلدە بىرەر شىركىتىم بولمىغاچقا، رەسمىي سورۇنلارغا زادىلا كىرەلمىدىم. رەسمىي ئىش باشلىرى مېنى كۆزگە ئېلىپمۇ قويمايدى، تازا تىت — تىت بولۇپ يۈرگەن چېغىمدا زەينىۋۇدۇن گېرمانىيىنىڭ تۆمۈر يول ئاسرايدىغان ئەڭ چوڭ بىر شىركىتى تۈركىيىنىڭ ئىستانبۇل شەھىرىدىن شامنىڭ (ئىراق) باغدات شەھىرىگە بارىدىغان تۆمۈر يولىنى ياساشنى كېلىشكەنلىكىنى يەتكۈزدى ھەم ئامال قىلىپ ئاشۇ شىركەتنىڭ پاي چېكىدىن سېتىۋېلىپ، شۇ شىركەتنىڭ پاچىكى بولسۇن ئىشلىرىڭىز ئاسانلىشىشى مۇمكىن، دېدى. ئۇنىڭغىچە مەن ئۇنىڭ بىلەن بىللە بولۇپ ئۇنىڭ بارلىق ئىش — ھەرىكەتلىرىدىن تولۇق خەۋەردار بولۇپ

بولغانىدىم. پەمىچە ئۇ كۆپ ئوقۇغان، كۆپ ئىشلارنى قىلغان، كۆپ نەرسىلەرنى بىلىدىغان ھەم لىلا كىشى ئىكەن، ئۇنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ ئىككىلىنىپ تۇرمايلا شۇ شىركەتنى ئىزدەپ تاپتۇق. ئۇنىڭ تونۇشتۇرۇشى بىلەن مەن ئاشۇ شىركەتنىڭ تۆت يۈز مىڭ تىللىق پاي چېكىنى سېتىۋالدىم. شۇنىڭدىن تارتىپ نەگە بارسام ئاشۇ شىركەتنىڭ پايچىكىلىك گۇۋاھنامىسىنى كۆرسىتىپ قويساملا ئۇلار پەسكويغا چۈشىدىغان بولدى. بۇنداق چاغدا زەينىۋۇدۇنمۇ شىتلىك قىلىپ ماڭا كۆز قىسىپ قويدۇ، شۇنىڭ بىلەن ئىشلىرىمىز يۈرۈشۈپ كېتىدۇ، — ھۈسەن باي كۆزلىرىنى قىسىپ كۈلۈپ كەتتى.

باۋۇدۇن باي ئاكىسىنىڭ ناھايىتى ئاددىي، شۇنداقلا خۇددى ئادەتتىكى كەچۈرمىشلىرىنى سۆزلەپ بېرىۋاتقانداك قىلغان گەپلىرىنى پۈتۈن زېھنىنى قويۇپ ئاڭلاپ، ھۈسەن باينىڭ بۇ قېتىمقى چەت ئەلگە قىلغان سەپىرىدە تولىمۇ مۇھىم ئىشلارنى قىلغانلىقىغا كۆڭلىدە ئاپىرىن ئوقۇۋاتاتتى. بىراق، يەنە بۇ ئىشنىڭ ھەقىقەتەن زور ئىش ئىكەنلىكىنى، ئاكىسىنىڭ بۇ ئىشقا تولىمۇ يۈزە قاراۋاتقانلىقىنى سەزگەندەك قىلاتتى. ئۆزى بولسا كالىسىدا ھەر خىل ئويلارنى قىلىپ بېقىۋاتقان بولسىمۇ، تېخىچە بىر قارارغا كېلەلمەيۋاتاتتى.

— شۇنداقتىمۇ بۇ خەتەرلىك، تەۋەككۈل بىر ئوقەت، — دېدى باۋۇدۇن باي بىر پەس قاشلىرىنى يىمىرىپ ئويلانغاندىن كېيىن، — ئەگەر زاۋۇتنىڭ ھەممە نېمىلىرىنى تەق قىلغان تەقدىردىمۇ ئۇنى نەچچە دۆلەتتىن ئۆتكۈزۈپ يۆتكەپ كېلىش ئاسان ئەمەس. ئۇ چاغدا ئۆزى

بەش تەڭگە، توقۇمى ئون تەڭگە بولۇپ كەتسە قانداق قىلىمىز؟ ئەكەلگەندىن كېيىن تېخى ئۇنى قوراشتۇرىدىغان، ئىشقا كىرىشتۈرىدىغان، ئۇنىڭ تىلىنى بىلىدىغان كىشىلەرنى تېپىپ سەپلەيدىغان ئىشلار ۋاچچىدە چىقىدۇ. قىسقىسى، مۇنداق زاۋۇتنى قۇرۇش، ئىشقا كىرىشتۈرۈش ئۈچۈن بەش يىل چەتتىن كېتىدۇ، ئىشقا كىرىشكەندىن كېيىن يەنە بەش يىل چامىسىدا زىيىنغا ماڭىدۇ، شۇنداق قىلىپ ئالاھىزەل ئون يىل بۇنىڭغا توختىماي سەرمايە سېلىشىمىزغا توغرا كېلىدۇ. بۇنداق توختاۋسىز چىقىم مەن — مەن دېگەن بايلارنىڭمۇ ئىلگىرى قۇرۇتۇپ «ۋاك» دېگۈزۈۋېتىدۇ. شۇڭا، چەت ئەللەردە بۇنداق زاۋۇتنى بىر نەچچە داڭدار كاپىتالىستلارنىڭ بىرلەشمىلىرىدىن تەشكىل قىلىنغان شىركەتلەر قۇرىدۇ. سەن بولساڭ يەككە — يېگانە بۇ ئىشقا تۇتۇش قىلىۋېتىپسەن. بۇنى قاتتىق ئويلانمىساڭ بولمايدۇ، ئەگەر مەنمۇ بارلىق سەرمايەمنى بۇ ئىشقا ئاتىغان تەقدىردىمۇ ئۇنىڭ قانچىلىك ئۈنۈمى بولىدىغانلىقىغا زادىلا كۆزۈم يەتمەيۋاتىدۇ. يەنە ئېيتسام، سەن بىلەن مېنىڭ يېشىمىمۇ بىر يەرگە بېرىپ قالدى. بىز ئەمدى ياشلارداك ئۇنداق دەيدەيلىك ئىشلارغا ھەۋەس قىلمايلىقىمىز كېرەك.

ھۈسەن باي ئىنىسى باۋۇدۇن باينىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلاۋېتىپ، ئۇنىڭدا ھەقىقەت بارلىقىنى، زاۋۇت قۇرۇشنىڭ ھەقىقەتەن تولىمۇ مۈشكۈللىكىنى يەنىمۇ چوڭقۇر تونۇپ يېتىۋاتاتتى. بىراق، باۋۇدۇن باينىڭ سۆزى ئاخىرلىشىشى بىلەن نېمە ئۈچۈندۇر ھۈسەن باينىڭ چىرايىدىن كۈلكە ئۆچتى.

— جان دېگەن خۇدانىڭ ئىلكىدە، بۈگۈن ئۆلەمدۇق ئەتىمۇ، قوي ئۆلەمدۇ قوزىمۇ، بۇنى خۇدادىن ئۆزگە ھېچكىم بىلمەيدۇ. شۇڭا، ماڭا ياشنىڭ گېپىنى تولا قىلىۋەرمە. ئۇنىڭ ئۈستىگە، مەن بالىلىق ۋە ياشلىق قىلىۋاتقىنىم يوق. بىراق، مېنىڭ دىلىمغا زاۋۇت قۇرۇش ئىستىكى ئورنىغاندىن بۇيان، ئۇ بارغانسېرى ئۇلغىيىپ، كۈچىيىپ كېتىۋاتىدۇ. بۇمۇ خۇدانىڭ ئىرادىسى بىلەن بولۇۋاتقان ئىش. شۇڭا، مەيلى قانداق بولۇشىدىن، بېشىمغا نېمە بالا كېلىشىدىن قەتئىينەزەر بۇ ئىشنى باشقا ئېلىپ چىقىشقا نىيەت قىلىدىم، — ھۈسەن باي بىر پەس توختىۋالدى. شۇ ئەسنادا ئۇ ئۈستەلدىكى ئاللىقاچان مۇزلاپ قالغان سىنچايدىن بىر نەچچە يۇتۇم ئىچتى. ئاندىن ساقال بۇرۇتىنى ئاللىقىنى بىلەن سىپاۋېتىپ سۆزىنى داۋام قىلدى، — سەن ئېيتقان گەپلەرنى مەن سەندەك رەت — رېتى بىلەن سۆزلەپ بېرەلمىگىنىم بىلەن ئۇلار ھەققىدىمۇ كۆپ باش قاتۇردۇم، ھەتتا زەينەۋۇددۇن ھەم ھېلىقى باش تېخنىك ماكس ۋېگنېر بىلەن نەچچە كېچىلەپ ھېسابلاپ چىقتۇق. گەپنىڭ ئوچۇقىنى ئېيتسام، مېنىڭ ھازىرقى سەرمايەمنىڭ ھەممىسىنى سالغان تەقدىردىمۇ مۇشۇ خەرىتىدىكى زاۋۇتنى قۇرۇپ چىقىشقا يەتمەيدىكەن. بىراق، سەن ئېيتقاندەك زاۋۇت بىر كۈندىلا پۈتىدىغان نەرسە ئەمەس، ئۇنىڭغا بىر قانچە يىل كېتىدۇ، شۇ جەرياندا بىز تىجارىتىمىزنى يەنىمۇ كېڭەيتىپ، تاپقىنىمىزنى ئۈزلۈكسىز زاۋۇتقا سەرمايە قىلساق، ھۆكۈمەتنىڭ كۆڭلىگە ئىنساپ بېرىۋەتسە، ئۇلار ئاتىغىنىنى بەرسە، ئىنشا ئاللا بۇ ئىشتىن نەتىجە چىقىشقا ئىشەنچەم كامىل. شۇڭا، بۇنىڭغا قەتئىي تەۋەككۈل

قىلمىساق زادى بولمايدۇ.

— ئۇنداقتا مەن ئۇ يەرگە بارسام نېمە ئىشلارنى قىلىمەن؟ — سورىدى باۋۇددۇن باي ئاكىسى بىلەن تالىشىشنىڭ نەتىجىسىز بولىدىغانلىقىغا كۆزى يېتىپ ھەم ھۈسەن باينىڭ ئۆزىنى گېرمانىيىگە ئەۋەتتىكى تۈپ مۇددىئاسىنى يەنىمۇ ئوچۇقراق بىلىپ چىقىش مەقسىتىدە. — سېنىڭ ھۆكۈمەت ھەم رەسمىي كىشىلەر بىلەن ئالاقىلىشىشتە ئېپىڭ بار، قانۇن — پانۇن دېگەنلەرنىمۇ ياخشى بىلىسەن، ناسارالارنىڭ يۇرتىدا قانۇن تولىمۇ ئابرويلۇق بولىدىكەن. قانۇننىڭ بىر يېرىگە ئېلىپلاۋالساڭ، ھېچكىم غىرىڭ — پىرىڭ قىلالمايدىكەن. توختامنىمۇ قانۇن بويىچە تۈزۈدىكەن، مەن بۇنداق ئىشلارنى زادىلا ئەپلەشتۈرەلمەيمەن. شۇڭا، سەن ئۇ يەرگە بارغاندىن كېيىن ئالدى بىلەن مانا مۇشۇ خەرىتە بويىچە لازىمەتلىكلەرنى بىر — ئىككى يىلدا يەتكۈزۈپ بېرىدىغانغا توختاملىشىسەن. ئاندىن كېيىن بولسا شۇ شىركەتنىڭ ئۆزى بىلەن، بولمىسا گېرمانىيە تۆمۈر يول شىركىتى بىلەن زاۋۇتنى پويىز بىلەن بىزنىڭ چېگراغا ئەڭ يېقىن جايغا توشۇپ بېرىشنى پۈتۈشسەن. ئۇنىڭدىن كېيىن، زاۋۇتنى قوراشتۇرۇپ، ئىشقا كىرىشتۈرۈپ بەرگۈچە يا بولمىسا زاۋۇت ئىشقا كىرىشىپ تاكى بىزنىڭ ئادەملىرىمىز مۇستەقىل ماڭدۇرالايدىغان ھالغا كەلگۈچە تۇرۇپ ئىشلەيدىغان تېخنىكىلارنى ئەۋەتىپ بېرىشكە كېلىشىسەن. ئۇنىڭدىن كېيىن، ئىككىدىن ئۈچكىچە ئىككى يىللىق مۆھلەت بىلەن بالىلىرىمىزنى تەربىيەلەپ بېرىدىغان ئوقۇتقۇچى تاپسەن، سېنىڭ ئۇ يەرگە بارغاندا قىلىدىغان ئىشلىرىڭ مانا

مۇشۇلار. ئۇ يەردە يەنە باشقا ئىشلار چىقىپ قالسا، ئۇنى ئۆزۈڭ بىر تەرەپ قىلالىساڭ قىلىۋەتسەڭ بولىدۇ، بولمىسا ماڭا خەۋەر قىلىپ پىكرىمنى ئالساڭمۇ بولىدۇ، ئىختىيار ئۆزۈڭدە.

— بولىدۇ، مەن قوشۇلدۇم، بارسام باراي، — دېدى باۋدۇن باي ئاكىسىنىڭ گەپلىرىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن. چۈنكى، ئۇ ھۈسەن باينىڭ بۇ گەپلىرىدىن ئۇنىڭ كاللىسىدا زاۋۇت قۇرۇشنىڭ پۈتكۈل پىلانى، ئەندىزىسى ھەتتا ئۇ زاۋۇت ئىشقا كىرىشتۈرۈلگۈچىلىك بولغان ئارىلىقتىكى ھالقىلىرى ناھايىتى روشەن ئىكەنلىكىنى ھەقىقىي تۈردە سەزگەندى.

— مانا، ئاخىر چۈشەندىڭ، — دېدى ھۈسەن باي خۇشال بولۇپ، — ئوقۇغان ئادەم دېگەن باشقا بولىدۇ — دە. مەن ئەمدى خاتىرجەم بولدۇم...

ئاكا — ئۇكا ئىككىيلەن يېنىك تىن ئالدى — دە، داستانخان ئۈچۈن ھەم ئۆزلىرىنىڭ بۇ ئىشىنىڭ مۇۋەپپەقىيىتى ئۈچۈن دۇئاغا تەڭ قول كۆتۈردى. بۇ ئۇلارنىڭ تۇنجى ئىش تەقسىماتى ئىدى.

باش قوشۇش يىغىنى

1904 - يىلى، قىشنىڭ مەلۇم بىر كۈنى ئىدى. قېلىن قار بىلەن چۈمكەلگەن چېدىرسىمان ئۆگزىلەرنىڭ تۇرخۇنلىرىدىن چىقىۋاتقان ئىسلار بىلەن رەت - رەت كۈچىلارنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى تاش يانقۇزۇلغان يوللار قارامتۇل كۆرۈنەتتى. بۇ يىل قىش مېيۇنخىن شەھىرىنى مول قار بىلەن تويۇندۇرغان بولغاچقا، يوللارنىڭ چەتلىرىدىن تارتىپ قورۇ، بىنالارنىڭ دەرۋازىلىرىنىڭ ئىككى قاسنىقى كۈرەپ ئۆرىدۈپتىلگەن قارلار بىلەن تولغانىدى.

شەھەرنىڭ مەركىزىدىكى كۈچىلارنىڭ بىرىگە جايلاشقان دەرۋازىسى بىلەن قورۇسى قاپقارا ھەم مەزمۇت تۆمۈر رىشاتكىلار بىلەن قورشالغان، خۇددى قەلئەدەك ھەيۋەتلىك تاش بىنانىڭ ئەگمە دەرۋازىسى بېشىغا چوڭ قىلىپ يېزىلغان «گېرمانىيە سانائەت شىركىتى» دېگەن قارا خەتلەر خېلى يىراقتىن كۆزگە تاشلىنىپ تۇراتتى. بۇ ئۈچ قەۋەتلىك بىنا بولۇپ، بىنانىڭ تۆمۈر دەرۋازىسى ھەم يېپىلغان، قورۇسىمۇ جىمجىت ئىدى. پەقەت بىناغا كىرگەندىن كېيىنكى كەڭ زالدا ئىككىنچى قەۋەتكە چىقىدىغان پەلەمپەينىڭ ئىككى چېتىدە ئىككى پوست مىلتىقىنىڭ پايىنىكىنى يەرگە تىرەپ مىلتىق قوندىقىنى تۇتقىنىچە بىر - بىرىگە قارىشىپ تۇراتتى. بىر نەچچە قەۋەتتىكى بۆلۈملەردىن ئاندا - ساندا چىقىپ قالىدىغان يالاڭ كىيىنىۋالغان خادىملار

بىردە ئۇ، بىردە بۇ ئىشىكلەرگە ئەرگەن كىرىپ چىقىشىپ يۈرەتتى. سەل ئوچۇق قالغان ئىشىكلەردىن خەت بېسىش ماشىنىسىنىڭ زەتلىك تىرىقلىغان ئاۋازى، تېلېفونلارنىڭ جىرىڭلاشلىرى ئاڭلىنىپ قالاتتى.

ئاشۇ ئىككى پوست ساقلاۋاتقان پەلەمپەينىڭ ئۈستۈنكى قەۋىتىدىكى بىر زالدا، سىدام ھەم يۇمشاق گىلەمنىڭ ئۈستىگە قويۇلغان دوپ ياغىچىدىن ئىشلەنگەن ھەم ئۇزۇن ھەم خورمىدەك پارقىراپ تۇرىدىغان ئۈستەلنى چۆرىدەپ ئولتۇرۇشقان يەتتە كىشى بۈگۈن ئەتىگەندىلا مۇشۇ يەرگە كېلىپ «شىركەتلەرنىڭ باش قوشۇش يىغىنى» نى ئېچىۋاتاتتى. ئۇلارنىڭ بىرى يۈزىدە بىر تالمۇ تۈكى يوق، قىزلىق بۇرنىغا سېرىق دەستىلىك كىچىك كۆز ئەينەك قوندۇرۇۋالغان، ئورا كۆز، سېرىق چېچىنى يانغا تارتىۋالغان، سوزۇق يۈز، ئورۇق ئىنچىكە كەلگەن ئۇچىسىغا كاستۇم - بۇرۇلكا، پارقىراق شىبلىت كىيىپ، ئاق كۆڭلەكنىڭ ياقىسىغا كېپىنەككە ئوخشاش قارا باتتىك تاقىۋالغان، قىزىق بەش ياشلار چامىسىدىكى ھەرىكىتى چاققان، كۆزى ئىتتىك، ئىنكاسى تېز كىشى ئىدى. بۇ كىشى «گېرمانىيە سانائەت شىركىتى» نىڭ ئىككىنچى لىدىرى بولۇپ، بۇ يەرگە يىغىنغا كەلگەن قالغان ئالتىسىنىڭ ئىچىدە ھوقۇقى ھەممىدىن چوڭ، كاپىتالى ھەممىدىن كۆپ، گېرمانىيە ھۆكۈمىتى ئىچىدىمۇ خېلى زور ئەمىلى بار كىشى ئىدى. قالغان ئالتەيلەننىڭ بەشى گېرمانىيە تۆمۈر يول شىركىتى، كۆن - خۇرۇم شىركىتى، ماشىنىسازلىق شىركىتى، قاتناش - ترانسپورت شىركىتى، بىناكارلىق شىركىتى قاتارلىقلارنىڭ دىرېكتورلىرى بولۇپ،

ئۇلارمۇ ئۆز تارمىقى ۋە سىستېمىسىنى مونوپۇل قىلىۋالغان چوڭ كاپىتالىستلار ھەم كاتتا كارخانىچىلار ئىدى. ئۇلارنىڭ تەسىرىمۇ گېرمانىيىدىن ھالقىپ چەت ئەللەرگىچە يېيىلغانىدى.

بۇلارنىڭ ئىچىدىكى دوغىلاق ھەم سېمىز كەلگەن، ئىككى مەڭزىگە ئېسىلىپ چۈشكەن گۆشلىرى ھېلىلا ئۈزۈلۈپ كېتىدىغاندەك تۇرغان، پومپايغان خۇرۇم سومكىسىنى ئالدىغا قويۇپ، پاناق بۇرنىنى بېسىپ كەتكەن ئېغىر ھەم يوغان كۆز ئەينىكىنى پات - پاتلا كۆتۈرۈپ - كۆتۈرۈپ قويىدىغان، كەڭ، يوغان قول ياغلىقى بىلەن يۈزىنى توختىماي سۈرتۈپ، پارقىراق ھەم قىسقا سايىۋەنلىك مۇۋۇت شىلەپسىنى ئېلىپ، دوپ - دۈگىلەك، ئاق تاۋۇزدەك تاقىر بېشىنى يەلپۈپ تۇرىدىغان، سېمىزلىكىگە قارىماي ھەرىكىتى تولىمۇ چاققان كىشى، ھېچقانداق شىركەتنىڭ دىرېكتورى ياكى سانائەت تارماقلىرىنىڭ مەسئۇلىمۇ ئەمەس ئىدى. بىراق، ئۇنىڭ ۋەزىپىسى ھەممىدىن مەسئۇلىيەتلىك بولۇپ، ئۇ پۈتكۈل سانائەت شىركىتىنىڭ بىخەتەرلىكىگە مەسئۇل ئامانلىق تەپتىشى ئىدى. شۇڭا، دىرېكتورلارنىڭ ئۆز خىزمىتىدىن قىلىۋاتقان دوكلاتلىرىنى تاقەتسىزلىك بىلەن ئاڭلاپ، تېزدىن ئۆزىگە سۆز قىلىش نۆۋىتىنىڭ كېلىشىنى كۈتۈپ ئولتۇراتتى. چۈنكى، ئۇ بۈگۈن بۇ يەردە ئولتۇرغانلارنىڭ ھەممىسىنى ھەيران قالدۇرىدىغان ئاجايىپ سۆزلىرىنى ئىچىدە تەكرارلاپ، سۆزىنىڭ مەلۇم جايىغا كەلگەندە كۆرسىتىدىغان ماتېرىياللىرىنى رەتلەپ، ئۇلارغا قىزىل قېرىنداشتا نومۇر قويۇپ چىقىۋاتاتتى.

— ئۇنداق بولسا ئەپەندىلەر، سىلەرگە كۆپ رەھمەت، باشقا پىكىرلەر بولمىسا بۈگۈنكى باش قوشۇن يىغىنىنى مۇشۇ يەردە ئاخىرلاشتۇرساق قانداق دەيسىلەر؟ — باش قوشۇن يىغىنىغا رىياسەتچىلىك قىلىۋاتقان لىدىر سىناش ھەم ھۆرمەت نەزىرى بىلەن ئولتۇرغانلارغا قاراپ قويۇپ ئالدىدىكى قەغەزلەرنى يىغىشتۇرۇپ قاتتىق مۇقاۋىلىق ھۆججەت خالىتىسىغا سېلىشقا باشلىدى. ئۇ يىغىنىنى ئۇزۇن ئېچىشنى، بەلگىلەنگەن تېمىدىن باشقا گەپلەرنى قىلىشنى زادىلا ياقىتۇرمايتتى ھەم ئۇنىڭغا ھەرگىز يول قويمايتتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە، ئۇ بۈگۈن ناھايىتى مۇھىم بىر كىشى بىلەن كۆرۈشمەكچىدى. كاتىپى ئۇنىڭغا «گېرمانىيە سانائەت شىركىتى» گە بەش يۈز مىڭ تىللا زاكالت بېرىپ قويغان كىشىنىڭ كەلگەنلىكىنى، ئۇنىڭ ئەمدى شەخسەن ئۆزى لىدىر بىلەن كۆرۈشۈپ، ماشىنىسازلىق، كۆن - خۇرۇمچىلىق، قاتناش - ترانسپورت، بىناكارلىق ئىشلىرى ھەققىدە رەسمىي توختاملىشىش ھەققىدە پىكىرلەشمەكچى ئىكەنلىكىنى يەتكۈزگەنىدى. بۇ يېڭى يىلنىڭ بېشىدىلا پۈتۈشۈش ئېھتىمالى بولغان چوڭ سودا ئىدى. بۇ سانائەت شىركىتى تىجارىتىنىڭ يېڭى بىر خەيرلىك باشلىنىشقا قەدەم قويۇش ئالدىدا تۇرغانلىقىدىن دېرەك بېرەتتى. بۇنداق تىجارەتنى قولدىن بېرىپ قويۇش، ئۇنىڭ ئەمەلىي قىممىتى ھەم شىركەتكە كەلتۈرىدىغان ئىقتىسادىي پايدىسىنى مۆلچەرلىيەلمەسلىك، تولىمۇ يارامسىز لىدىر، قابىلىيەتسىز دېرېكتورنىڭ ئىشى ئىدى. ئۇنداق كىشىلەر لىدىر ياكى دېرېكتور بولغان شىركەتلەر ھەرگىز روناق تاپالمايتتى، بەلكى ۋەيران بولاتتى...

— لىدىر ئەپەندى، لىدىر ئەپەندى، مۇھتەرەم ئەپەندىلەر، سەل تەخىر قىلساڭلار، — ئامانلىق تەپتىشى لىدىرنىڭ يىغىنى ئالمان - تالمان ئاخىرلاشتۇرماقچى بولغانلىقىدىن ئالدىراپ قالدى - دە، ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ ئىككى قولىنى ئىككى ياققا كىرىپ ھەممەيلەننى قايتا ئولتۇرۇشقا دەۋەت قىلدى، — لىدىر ئەپەندى، ئەپەندىلەر، مېنىڭ سىلەرگە دېمەكچى بولغانلىرىم ئىنتايىن مۇھىم، ئۇ ھەر بىر شىركەتنىڭ ھەتتا پۈتكۈل سانائەت شىركىتىنىڭ دۆلەت ئىچىدىكى ئابروۋى، دۇنياۋى شۆھرىتىگە، ھايات - ماماتىغا بېرىپ تاقىلىدۇ!

لىدىر ئامانلىق تەپتىشىنىڭ بۇنداق كۆيۈپ - پىشىپ قىلغان گەپلىرى ھەم ئىلتىجاسىنى رەت قىلىۋېتىشكە ئامالسىز قالدى - دە، يانچۇق سائىتىگە قاراپ قويۇپ ئورنىغا ئولتۇردى ۋە قالغانلارمۇ قايتا ئولتۇرۇشقاندىن كېيىن: «ھە، قېنى سۆزلەڭ» دېگەندەك ئامانلىق تەپتىشكە تىكىلدى.

— لىدىر ئەپەندى، ئەپەندىلەر، ئىش بەك خەتەرلىك، — دەپ گەپ باشلىدى ئامانلىق تەپتىشى ئىغىر كۆز ئەينىكىنى قارا دەستىسىدىن كۆتۈرۈپ قويۇپ، — ھازىر چارروسىيە جاسۇسلىرى ھەرقايسى تارماق شىركەتلەرگە سىڭىپ كىردى. ئۇلار ئەمدى دۆلەت سانائىتىمىزنىڭ تۈۋرۈكى بولغان «گېرمانىيە سانائەت شىركىتى» گە كۆز تىكىۋاتىدۇ. ئۇلارنىڭ مەقسىتى، بىزنىڭ نازۇك تېخنىكا، نازۇك سانائىتىمىزنى ئېلىپ چىقىپ كېتىپ، بىزنىڭ سانائىتىمىزنىڭ ئومۇرلىقىنى ئۈزۈپ تاشلاش، — ئۇ شۇ يەرگە كەلگەندە بىر پەس توختاپ،

بېشىدىن شىلەپسىنى ئېلىپ ئۈستەلنىڭ بىر چېتىگە قويدى، ئۇنىڭ چېپىلداپ تەرلەپ كەتكەن تاقىر بېشىدىن ھور كۆتۈرۈلدى. ئۇنىڭ بۇ سىرلىق ھەم كەسكىن گېپىدىن ھاڭ - تاڭ قالغان دىرېكتورلار ھەم لىدىر ئۇنىڭ بۇ مەسىلىنى ئېنىقراق چۈشەندۈرۈشنى كۈتۈپ، ئۇنىڭ گېپىگە كۆڭۈل قويۇپ قۇلاق سېلىشقا باشلىدى، چۈنكى بۇ ھەقىقەتەن جىددىي ئىش ئىدى. بۇ دۆلەتنىڭ ئامانلىقىغا بېرىپ تاقىلىدىغان زور ئىش بولغاچقا، بۇنداق خېيىمخەتەر ۋە مەسىلە «گېرمانىيە سانائەت شىركىتى» دە سادىر بولسا، مەسئۇلىيەت ھەممىدىن ئاۋۋال لىدىرغا چۈشۈپ قانۇننىڭ قاتتىق جازاسىغا ئۇچرايتتى.

— ھۆرمەتلىك لىدىر ئەپەندى، دىرېكتورلار، — سۆزىنى داۋام قىلدى ئامانلىق تەپتىشى، — مەن سىلەرنىڭ ۋاقىتلىقلارنىڭ ئىنتايىن قىسلىقىنى بىلىمەن، ئىشىڭلارنىڭ ناھايىتى ئالدىراش ئىكەنلىكىنىمۇ بىلىمەن، بىراق كەچۈرىسىلەر، مەن سىلەرنى ۋاقىپلاندۇرماقچى بولغان ئىش تېخىمۇ مۇھىم. شۇڭا، ئۇ ھەقتە چۈشىنىشلىك سۆزلىمىسەم بولمايدۇ، — ئۇ قولىغا ئالغان بىلەن بېشىنى سۈرتۈپ بولۇپ ئالدىغا يېيىپ قويۇلغان ھەم قىزىل بەلگە قويۇلغان بىرىنچى ماتېرىيالىنى ئاچتى، — بۇنىڭدىكىسى چارروسىيىنىڭ تەجرىبىلىك جاسۇسى زەيناۋدۇننىڭ ماتېرىيالى. ئۇ 1850 - يىلى ئىلىدا تۇغۇلغان، مىللىتى تارانچى. 1864 - يىلى ئىلى تارانچىلىرىنىڭ مانجۇ ھۆكۈمىتىگە قارشى قوزغىلىڭى پارتلىغاندا قوزغىلاڭغا قاتناشقان. 1866 - يىلى تارانچىلار قوزغىلىڭى غەلىبە قىلىپ ئىلى سۇلتانلىقى قۇرۇلغاندا، سۇلتاننىڭ خىزمىتىدە

بولغان. 1881 - يىلى مانجۇ ھۆكۈمىتى بىلەن روسىيە ئوتتۇرىسىدا «ئىلى شەرتنامىسى» ئىمزالىنىپ، ئىلى مانجۇ ھۆكۈمىتىگە قايتۇرۇلغاندا، يەتتە سۇغا كۆچۈپ چىققان بىر بۆلۈك تارانچىلارغا ئەگىشىپ يەتتە سۇغا كەلگەن. كېيىن شۇ تارانچىلارنىڭ يەنە بىر كاتتىسى ۋېلى باي يولداشۇق يەتتە سۇنىڭ گوبىرئاتۇرلىقىغا تەيىنلەنگەندە، ئۇ ۋېلى باي يولداشۇقنىڭ ئىشەنچلىك خادىمى سۈپىتىدە جامائەت خىزمىتىگە مەسئۇل بولغاندىن كېيىن «يەتتە سۇنى سانائەتلەشتۈرۈش پىلانى» نى ئەمەلگە ئاشۇرۇش نىقابى ئاستىدا، ياۋروپانى ئايلىنىپ، ئۇلارنىڭ سانائىتىگە دائىر ئاخباراتلارنى يىغقان ھەمدە گېرمانىيىنىڭ سانائىتى ھەر قايسى تەرەپلەردىن ئىلغار ئىكەنلىكىنى بايقاپ، ئۇلارنى دىپلوماتىيە يولى بىلەن سېتىۋېلىشنى پىلانلىغان ھەم بۇ ھەقتە يەتتە سۇ گوبىرىنىسىغا دوكلات سۇنغان. ئۇنىڭ شۇ دوكلاتى ھايات ئۆتمەي تەستىقلىنىپ گوبىرئاتور ۋېلى باي يولداشۇق بۇ ھەقتە يەنىمۇ كەڭ دائىرىلىك توختام تۈزۈش ئۈچۈن يەنە بەش كىشىنى ياۋروپاغا ئەۋەتكەن. ئۇلار زەيناۋدۇننىڭ كۆرسەتمىسى بويىچە بىزنىڭ مۇشۇ سانائەت شىركىتىمىز بىلەن ماشىنىسازلىق، كۆن - خۇرۇمچىلىق، توقۇمىچىلىق، سۈپۈنچىلىق زاۋۇتلىرىنى يەتتە سۇدا قۇرۇش، ئۈسكۈنىلەرنى سېتىۋېلىش توختاملىرىنى ئىمزالىغان. بىراق، بۇ توختاملار شۇ چاغدىكى چارروسىيە پادىشاھىنىڭ قەستىگە ئۇچرىشى بىلەن كېلىپ چىققان سىياسىي داۋالغۇش تۈپەيلىدىن ئەمەلىيلەشمەي قالغان. تەڭرى كەلتۈرگەن شۇ ئىش سەۋەبىدىن بۈيۈك گېرمانىيىمىزنىڭ سانائىتى چەت ئەلنىڭ قولىغا ئۆتۈپ

كېتىشتىن ساقلىنىپ قالمىغان بولسا، بۇچاقچىچە بىزنىڭ سانائىتىمىز ۋەيران بولاتتى. بىزنىڭ دۇنياۋى مونوپولىمىز بارلىققا كېلەلمەيتتى. زاۋۇتلىرىمىز تاقىلىپ، ئىشسىزلىق يامراپ، دۆلىتىمىز تولمۇ ئەنسىزلىك ئىچىگە چۈشۈپ قالغان بولاتتى...

— كەچۈرىسىز ئەپەندى، — دېدى لىدىر بىر ھازا ئويلىغاندىن كېيىن، — سىز دەۋاتقان بۇ كىشىنىڭ چارروسىيە جاسۇسى ئىكەنلىكى توغرىسىدا قانداق دەلىللەر بار؟ — لىدىرنىڭ سوئالى دىرېكتورلارنىڭمۇ دىققىتىنى تارتتى، ئۇلار يېڭىۋاشتىن ئامانلىق تەپتىشىنىڭ ئاغزىغا قاراشتى.

— بۇ مەسىلە... بۇ مەسىلىگە كەلسەك بۇ ناھايىتى ئېنىق، — ئامانلىق تەپتىشى سەل دودۇقلاپ قالغان بولسىمۇ دەرھال گېپىنى ئوڭشاپ، مۇمكىنقەدەر ئىشەنچ بىلەن سۆزلەشكە باشلىدى، — شۇنى سەمىڭلارغا سېلىپ قويماي ئەپەندىلەر، يەتتەسۇ گوبىرناتورى ۋېلى باي يولداشوف روسىيە چار پادىشاھ پادىشاھى بىلەن ھەر قانداق ۋاقىتتا بىۋاسىتە سۆزلىشەلەيدىغان، خالىغان ۋاقىتتا چار پادىشاھ ئوردىسىغا كىرىپ چوڭ ئىشلار ھەققىدە كېڭىشەلەيدىغان ئىمتىيازغا ئىگە بىردىنبىر كىشى. بۇ ناھايىتىمۇ زور ئىمتىياز، زور ھوقۇق. شۇڭا، ئۇنىڭ ھەر بىر ئورۇنلاشتۇرۇشى ئەمەلىيەتتە چار پادىشاھىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. بۇ دېمەك، زەينىاۋۇدۇننىڭ ھەر بىر ھەرىكىتى چار ھۆكۈمىتىنىڭ ھەرىكىتى، ھەر بىر قىلمىشى چار ھۆكۈمىتىنىڭ قىلمىشى، — ئۇ شۇنداق دېگەچ قولىغا ئىككىنچى

ماتېرىيالنى ئالدى ۋە تەرىپىنى تۈرۈپ تېخىمۇ سۈرلۈك قىياپەتتە سۆزلەشنى داۋام قىلدى، — سىلەر بەلكىم، قانداق بولۇشىدىن قەتئىينەزەر بۇ ئۆتمۈشتىكى ئىش ئىكەن، ئەمدى خەتەر ئۆتۈپ كېتىپتۇ دەپ ئويلىشىڭلار مۇمكىن. ئۇنداق ئەمەس، خەتەر تېخى داۋاملىشىۋاتىدۇ، ئاشۇ جاسۇس 1900 - يىلىدىن تارتىپ گېرمانىيىدە ياشاۋاتىدۇ! ئۇ ئەينى چاغدىكى قىلمىشلىرىنى توختاتقىنى يوق، ئۇ يەنە شۇ ئىلىدىن كەلگەن يەنە بىر باينىڭ گېرمانىيىگە مال زاكاز قىلىشقا كەلگەنلىكىدىن پايدىلىنىپ، ئۇنى گېرمانىيە سانائىتىنى سېتىۋېلىشقا كۈشكۈرتتى ھەمدە ئۇنى كەينىگە سېلىۋېلىپ پۈتكۈل گېرمانىيىنىڭ زاۋۇتلىرىنى ئالا قويماي كۆرسەتتى. ئۇ باشلاپ يۈرگەن كىشى ھەرگىز ئادەتتىكى كىشى ئەمەس، بەلكى ۋېلى بايدىن قالسىلا ئىككىنچى ئورۇندا تۇرىدىغان ھۈسەن باي دەپ نامى چىققان كاتتا باي. ئۇنىڭ بىر نەچچە زاۋۇتىنى پۈتكۈل ئەسلىھەلىرى بىلەن سېتىۋېلىشقا تامامەن قۇربى يېتىدۇ. ئۇنىڭ بىزنىڭ تۆمۈر يول شىركىتىمىزنىڭ تۆت يۈز مىڭ تىللالىق پاي چېكىنى قولغا كىرگۈزۈۋالغانلىقى، ماشىنسازلىق شىركىتىگە بەش يۈز مىڭ تىللا ئالدىن زاكالىت بەرگەنلىكى بۇنى ئىسپاتلاپ تۇرۇپتۇ، تېخىمۇ مۇھىمى، ئۇنىڭ سېتىۋالماقچى بولغىنى مانا مۇشۇ زاۋۇت.

ئۇ شۇنداق دېگەچ ئۈچىنچى ماتېرىيالنى ئېلىپ ئەتراپتىكىلەرگە كۆرسەتتى. بۇ دەل ھۈسەن باي سېتىپ ئالماقچى بولغان زاۋۇتنىڭ سخېمىلىرى ئىدى. ئولتۇرغانلار ئۇنى بىر - بىرلەپ كۆرۈپ چىقتى. بولۇپمۇ ماشىنسازلىق شىركىتىنىڭ دىرېكتورى بىلەن كۆن - خۇرۇم

شىركىتىنىڭ دىرېكتورى ئولتۇرالماي قالدى. چۈنكى، ئۇلارنىڭ بۇ ئىشتىن ئاللىقاچان خەۋىرى بار ئىدى. شۇنداقلا بۇنى ئادەتتىكى بىر تىجارەت دەپلا تونۇپ كەلگەنىدى. بولۇپمۇ، بۈگۈنكى بۇ يىغىنغا ئۇ ئىشلارنىڭ باشقىچە بىر سىياسىي تۈس ئالغان ھالدا ئوتتۇرىغا قويۇلۇشىنى زادىلا خىيالغا كەلتۈرۈپ باقمىغانىدى.

— ئۆز — ئۆزىدىن مەلۇمكى، — سۆزىنى داۋام قىلدى ئامانلىق تەپتىشى بارغانسېرى ئۆزىگە تەمكىن تۈس بېرىپ، — بۇلار بىزنىڭ ئەڭ ئىلغار ئۈسكۈنىلەر بىلەن قۇرۇلغان، ياۋروپا ھەم پۈتۈن يەر شارىدىكى بىرىنچى دەرىجىلىك زاۋۇتلار، مانا مۇشۇ زاۋۇتلارنى ئەينى چاغدا چارروسىيە قولىغا كىرگۈزۈۋېلىشقا كۈچەپ ئۇرۇنغان. بىراق، بىزنىڭ چېۋەر قانۇنچىلىرىمىز «دۆلەتنىڭ تۈۋرۈك سانائەتلىرىنى، كۆپ خىل ئىشلىتىشكە يولىدىغان ئېغىر ئىمپىتىكى ئۈسكۈنىلەرنى دۆلەتنىڭ بىخەتەرلىكى ۋە ئامانلىقىنى كۆزدە تۇتۇپ چەت ئەللەرگە، قوشنا دۆلەتلەرگە سېتىپ بېرىشكە، ئۆتۈنۈپ بېرىشكە، ياساپ بېرىشكە بولمايدۇ» دەپ بەلگىلىۋەتكەچكە، چارروسىيەنىڭ ئۇرۇنۇشلىرى بىكار كەتكەن بولسىمۇ، ئەمما ئۇلار تۈرلۈك جاسۇسلۇق يوللىرى ئارقىلىق بىزنىڭ زاۋۇتلىرىمىزغا ئوخشاپ كېتىدىغان بەزى زاۋۇتلارنى قۇرۇشقا، ئۈسكۈنىلىرىمىزنى قولغا چۈشۈرۈۋېلىشقا مۇۋەپپەق بولدى. ئەگەر ئۇنداق بولمىغاندا، موسكۋادا قۇرۇلغان زاۋۇتلاردىكى گېرمانىيە ئىستانوكللىرى، گېرمانىيە ئۈسكۈنىلىرى قانداقلارچە ئۇ يەرلەرگە بېرىپ قالىدۇ؟ مەن سىلەرگە ئېيتسام، چارروسىيە يەنە شۇ ئۇسۇللار ئارقىلىق بىزنىڭ

ئىلغار تېخنىكىمىزنى قولغا چۈشۈرۈشكە ئۇرۇنماقتا. يەنى ھۈسەن باي ئارقىلىق بۇ رەزىل پىلانىنى ئورۇنداشقا كىرىشمەكتە. چۈنكى، ھۈسەن باي سېتىۋالماقچى بولغان زاۋۇت ۋە ئۈسكۈنىلەر ئەينى چاغدا چارروسىيە توختاتىلاشقان زاۋۇت ۋە ئۈسكۈنىلەرنىڭ دەل ئۆزى. بۇنى ھۈسەن بايغا چارروسىيە جاسۇسى زەينىاۋۇدۇن ئۆتۈنۈپ بەرگەن! بۇ زاۋۇت ھەم ئۈسكۈنىلەر چارروسىيە زېمىنى ئارقىلىق توشۇلىدۇ. بۇنىڭ ئۆزى ئۇ زاۋۇت ھەم ئۈسكۈنىلەرنىڭ چارروسىيەنىڭ قولىغا چۈشۈپ كېتىدىغانلىقىنى تولۇق ئىسپاتلايدۇ! — ئامانلىق تەپتىشى تەنتەنە قىلغاندەك جىلمايدى. ئېغىر كۆز ئەينىكىنى سول قولى بىلەن كۆتۈرۈپ تۇرۇپ، ئوڭ قولى بىلەن بۇرنىنىڭ ئۈستىنى ياغلىق بىلەن سۈرتتى، ئاندىن خۇلاسىلىگەندەك ئاۋازىنى كۆتۈرۈپ، — مېنىڭ قارىشىمچە شىركىتىمىزگە كېلىش ئالدىدا تۇرغان بۇ بالايناپەتنىڭ ئالدىنى ئالدىغان بىر ئۇسۇل بار. ئۇ بولسىمۇ، چارروسىيە جاسۇسى بولغان زەينىاۋۇدۇننىڭ قولىدىكى گېرمانىيە پاسپورتىنى تارتىۋېلىپ چېگرىدىن قوغلاپ چىقىرىش، ھۈسەن باينىڭ قولىدىكى تۆت يۈزىنىڭ تىللىق گېرمانىيە تۆمۈر يول شىركىتىنىڭ پاي چېكىنى قايتۇرۇۋېلىپ، ماشىنىسازلىق شىركىتى بىلەن تۈزگەن توختامنى بىكار قىلىش، ئالدىن تۈلىگەن بەش يۈزىنىڭ تىللىق زاكالات پۇلىغا شۇنىڭغا تەڭ قىممەتتە زاۋۇت مەھسۇلاتلىرىنى سېتىپ بېرىش ياكى قايتۇرۇۋېتىش، ئاخىرىدا ئۆز ئىچىمىزدىن ئۇلارغا شىركەت بولغان ماكس ۋېگنېرنى ۋەزىپىسىدىن قالدۇرۇپ، ئۇنى تېزىدىن دۆلەت ئامانلىق ئورگانلىرىنىڭ تەكشۈرۈشىگە تاپشۇرۇش، — دەپ

سۆزىنى تۈگەتتى.

ئامانلىق تەپتىشىنىڭ سۆزىدىن كېيىن ھەممە بىر پەس جىم بولۇشۇپ بىر - بىرىگە قاراشتى، بەزىلەر سىگارت تۇتاشتۇرۇپ ئىسسىنى ئىچىگە قاتتىق تارتتى. خېلىلا كۆڭۈللۈك كەيپىياتتا ئاخىرلىشايلادەپ قالغان «يىللىق باش قوشۇش يىغىنى» نى بىردىنلا دەھشەتلىك بىر ۋەھىمە قاپلىغاندەك بولدى. چۈنكى، ئامانلىق تەپتىشى تېگى - تەكتىدىن ئالغاندا ھەقىقەتەن دۆلەت بىخەتەرلىكىگە تاقىلىدىغان ئىشلار ھەققىدە سۆزلىگەنىدى. بۇ ھەرگىزمۇ ئوينىشىدىغان ئىش ئەمەس ئىدى.

— ئامانلىق تەپتىشى ئەپەندى، شىركىتىمىز ئىشلىرىنىڭ بىخەتەرلىكىگە دائىر مەسىلىلەرگە تاقىلىدىغان مۇھىم ئىشلار ھەققىدە ھەرقايسى مىنىستىرلار ئوبدان خەۋەرلەندۈردى، — دېدى لىدىر سىگارتىنىڭ كۈلىنى ئالدىدىكى خروستال كۈلدانغا قېقىپ تۇرۇپ، — بۇلار بىزنىڭ ھەرقايسى شىركەتلىرىمىزنىڭ تىجارىتى داۋامىدا سادىر بولغان ئىشلار. بۇنىڭغا دىرېكتور ئەپەندىلەرنىڭ پىكرى قانداق؟ ئولتۇرغا قويۇپ باقايلى، — لىدىر ئۈستەلگە جەينىكى بىلەن تايىنىپ، ئورۇندۇقتا غادا يىغىنىچە قاپاقلىرىنى سېلىپ ئولتۇرغانلارغا مۇراجىئەت قىلدى.

— تۆمۈر يول شىركىتىنىڭ پاي چېكى قاتتىق تەكشۈرۈشتىن ئۆتكەن، ناھايىتى ئاز كىشىلەرگە سېتىپ بېرىلگەن، — دېدى لىدىرنىڭ ئوڭ تەرىپىدە ئولتۇرغان تۆمۈر يول شىركىتىنىڭ دىرېكتورى يۈرەكلىك تۈردە ۋەھىمىلىك كەيپىياتىنى بۇزۇپ تاشلىماقچى بولغاندەك دانە - دانە سۆزلەپ، — قانۇنلۇق

رەسمىيەتلىرى تولۇق بولمىغان، قانۇن تەرتىپلىرىگە ئەمەل قىلىنغان ھالدا تۆت يۈز مىڭ تىللالىق پاي چېكىگە ئېرىشىۋېلىش مۇمكىن ئەمەس. شۇنداق ئىكەن، ئۇنى قايتۇرۇۋېلىشنىڭ قانۇنىي ئاساسى يوق. ئەگەر ئۇنىڭدا ھەقىقەتەن نابالىق بار دەپ قارىساق، ئۇنى قايتىدىن تەكشۈرۈپ كۆرسەك بولىدۇ، شۇنداقتىمۇ ئەپەندىلەر بۇ بىر تىجارەت، خالاس. مەن ئۇنىڭدا دۆلەت بىخەتەرلىكىگە تەھدىت سالىدىغان بىرەر قىلمىش بارلىقىغا تازا كۆز يەتكۈزەلمەيمەن.

— بىزنىڭ شىركىتىمىز ھۈسەن بايدىن بەش يۈز مىڭ مىڭ تىللالىق زاكالات ئالغىنى راست، بىراق تېخى رەسمىي توختام تۈزمىدۇق. ئۇنى سانائەت شىركىتىنىڭ ماقۇللۇقىنى ئالغاندىن كېيىن تۈزمەكچى بولۇۋاتىمىز، — دېدى ئۈستەلنىڭ ئىككىنچى چېتىدە خېلىدىن بېرى ئېغىز ئاچالماي ئولتۇرغان ئورۇق كەلگەن، كالتە ساقاللىق كىشى، ئۇ ماشىنىسازلىق شىركىتىنىڭ دىرېكتورى ئىدى. يىغىن يەنە قىزىپ كەتتى. بىرلىرى ئۆز ئاساسلىرىنى قويسا، بىرلىرى ئامانلىق تەپتىشىنىڭ پىكرىنى قوللايتتى. يىغىن ئاخىر بۇ ئىشنى سانائەت شىركىتىنىڭ ئەمەلىي ھوقۇقىنى تۇتۇپ تۇرۇۋاتقان لىدىرنىڭ بىر تەرەپ قىلىشىنى مۇۋاپىق تاپتى.

— رەھمەت ئەپەندىلەر، — دېدى لىدىر سائىتىگە يەنە بىر قاراپ قويۇپ، — بىز دېموكراتىك دۆلەتنىڭ پۇقرالىرى ھەممە ئىشنى قانۇن بويىچە قىلىشىمىز كېرەك. قانۇن ئالدىدا ھەممە ئادەم باراۋەر. مەن ئامانلىق تەپتىشى ئەپەندى توپلىغان ماتېرىياللارنى يەنە بىر نۆۋەت تەپسىلىي كۆرۈپ

چىققاندىن كېيىن ئالاقىدار دۆلەت ئورگانلىرىنىڭ بۇ ھەقتىكى كۆز قاراشلىرىنى ئاڭلاپ باقماقچىمەن. ئەنە شۇ چاغدا ئۆزۈمنىڭ بۇ ھەقتىكى قارىشىم ھەم قارارىمنى سىلەرگە يەتكۈزۈمەن. يىغىنىمىز مۇشۇ يەردە تامام.

لىدىر يىغىنىنى ياپقاندىن كېيىن قەغەزلىرىنى ئىتتىك يىغىشتۇرۇپ، يىغىن زالىدىن چىقتى - دە، ئىشخانىسىغا كىرىپ دېرىزىنى ئۇلۇغ ئېچىۋەتتى. دېرىزىدىن ئېتىلىپ كىرگەن سوغۇق ھاۋا ئۇنىڭ چارچىغان مېڭىسىنى سەگىتىپ، قىزىپ كەتكەن بەدەنلىرىگە ھۇزۇر بېغىشلىدى. — لىدىر ئەپەندى، سىزنى ئىككى كىشى سىرتتىكى كۈتۈش بۆلۈمىدە ساقلاپ تۇرغانغا خېلى بولدى، — دېدى ياشقۇنا بىر كاتىپ ئىشىكىنى ئەدەپ بىلەن چېكىپ كىرگەندىن كېيىن، — ئەگەر قوبۇل قىلىشنى خالىمىسىڭىز قايتۇرۇۋېتى، باشقا بىر ۋاقىتتا كىرسۇن. لىدىر دېرىزىنى ئىتتىك ياپتى - دە، كاتىپقا قاراپ بۇيرۇق قىلدى:

— ئۇلارنى باشلاپ كىرىڭ.

لىدىر ئىشخانىسىدا

كاتىپ ئېگىز بوي، بەستىلىك، قارا ساقال، قارا قاشلىق، شۇ چاغدىكى ياۋروپادا ئومۇملاشقان قىشلىق كىيىم كىيگەن، پۇتىدىكى ئۆتۈكى پارقىراپ تۇرىدىغان بىر كىشى بىلەن ئورۇق، ئىنچىكە كەلگەن يەنە بىر كىشىنى باشلاپ ئەكىرىپ قويۇپ چىقىپ كەتكەندىن كېيىن، ئورۇق كىشى لىدىرغا يېنىدىكى كىشىنى تونۇشتۇردى.

— لىدىر ئەپەندى، بۇ كىشى تۆمۈر يول شىركىتىنىڭ پايچىكى ھۈسەن باينىڭ ئىنىسى ھەم ۋاكالىتچىسى باۋۇدۇن باي ئەپەندى بولىدۇ.

لىدىر باۋۇدۇن باينىڭ ئۆتكۈر قارا كۆزلىرىگە تەبەسسۇم بىلەن قارىدى ۋە شۇ ئەسنادا ھېلىلا يىغىندا گېپى بولغان ھۈسەن باينىڭ سېيماسىنى خىيالەن قىياس قىلدى، — مەن بولسام مۇشۇ كىشىنىڭ تەرجىمانى، ئىسمىم زەينىاۋۇدۇن، — تونۇشتۇرۇشنى داۋام قىلدى زەينىاۋۇدۇن.

— سىلەر بىلەن تونۇشقنىمغا خۇشالمەن، قېنى ساپاغا مەزھەمەت، — لىدىر شۇنداق دېدى - دە، ئۇلارنى گۈللۈك گىلەم سېلىنغان ئىشخانىنىڭ بىر تەرىپىگە قويۇلغان ئۇزۇن خۇرۇم ساپاغا ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلدى. ئۇلار پارقىراق ھەم سىلىق خۇرۇم ساپاغا ئولتۇرۇشقاندىن كېيىن، ئۆزىمۇ يەنە بىر تامغا يۆلەپ قويۇلغان خۇددى شۇنىڭغا ئوخشاش يەنە بىر ساپاغا چۆكتى.

— بىلىشىمچە، سىز ئىلگىرى ھۈسەن باي ئەپەندىگە تەرجىمانلىق قىلغانغۇ دەيمەن، — لىدىر سىگارت قاپچۇقىنى ئىككىيلەنگە تەڭلەپ چېكىشكە تەكلىپ قىلدى. ئۇلار چەكمەيدىغانلىقىنى ئېيتقاندىن كېيىن ئۇزۇر سوراپ ئۆزى بىرنى تۇتاشتۇردى ھەم سەرەڭگىنى ئۇياق - بۇياققا چاپچاپ ئۈچۈرگەچ زەينىاۋۇدۇنغا قاراپ سورىدى.

— شۇنداق، بىلىدىكەنسز، — ئىتتىڭ جاۋاب بەردى زەينىاۋۇدۇن، — ئىلگىرى ھۈسەن باي ئەپەندى بىلەن بۇ يەرگە بىر نەچچە قېتىم كەلگەندۇق. بىراق، سىز بىلەن ئۇچرىشىش نېسىپ بولمىدى. ئۇ كىشى سىز بىلەن بىۋاسىتە سۆزلىشىشنى تولىمۇ ئارزۇ قىلغانىدى. ھە، مەيلى كېرەك يوق، بۈگۈن مانا ئاخىر كۆرۈشتۈق، باۋۇدۇن باي ئەپەندىمۇ كاتتا باي ھۈسەن باي ئەپەندىنىڭ ئۆز ئىنىسى ھەم ۋاكالىتچىسى. تىجارەت تىلى بىلەن ئېيتقاندا، ھۈسەن باي ئەپەندىنىڭ تولۇق ھوقۇقلۇق ۋەكىلى.

— سىز ئەسلىدە ئىلىدە تۇغۇلغان، شۇنداقمۇ؟ — زەينىاۋۇدۇندىن كۆزىنى ئۈزمەي ۋە ئۇنىڭغا بارلىق زېھنى بىلەن تىكلىپ سوراشنى داۋام قىلدى لىدىر، — چۈنكى ئۇ يىغىندا ئامانلىق تەپتىشى چارروسىيىنىڭ تەجرىبىلىك جاسۇسى، گېرمانىيە سانائەت شىركىتىدە يۈز بېرىش ئېھتىمالى بولغان بارلىق پالاكەتلەرنىڭ مەنبەسى، دەپ تونۇشتۇرغان بۇ كىشى لىدىرنىڭ قاتتىق دىققىتىنى تارتقاندى. ئۇنىڭ ئۈستىگە، ئۇنىڭ ئۆز پۇتى بىلەن مېڭىپ لىدىرنىڭ ئىشخانىسىغا كېلىپ قالغانلىقى لىدىر ئۈچۈن كۈتۈلمىگەن ياخشى پۇرسەت ئىدى. شۇڭا، ئۇ تىجارەتكە بولغان ھەۋىسىنى ۋاقىتتىنچە بىر چەتكە قايرىپ قويۇپ، بۇ

تولىمۇ خەتەرلىك «جاسۇس» نىڭ قانداق ھىيلە ئىشلىتىدىغانلىقىنى بىۋاسىتە كۆزىتىپ باقماقچىدى.

— شۇنداق، بۇنىمۇ بىلىدىكەنسز؟ — دېدى ھەيران بولۇپ زەينىاۋۇدۇن.

— سىزنىڭ بۇ تەرەپلەرگە كېلىپ تۇرۇپ قېلىشىڭىزدىن قارىغاندا، چوقۇم ئاجايىپ سەرگۈزەشتىلەرنى باشتىن كەچۈرگەن بولسىڭىز كېرەك، — لىدىر سىناش نەزىرى بىلەن زەينىاۋۇدۇنغا قارىدى ھەم ئۇنىڭدىكى ئىچكى ئۆزگىرىشلەرنى بىلىۋالماقچى بولغاندەك، ئۇنىڭغا ئۇزاققىچە كۆز تىكتى.

— گەپنىڭ راستىنى ئېيتقاندا، ئۆزۈم ھەقىقەتە سۆزلىسەم گەپ جىق، ئۇنى ھازىر بۇ يەردە سۆزلەپ ئولتۇرۇشنىڭ ھېچقانداق ئەھمىيىتى يوق، ئۇنىڭدىن كۆرە ئىش توغرىسىدا سۆزلىشەيلى، بۇ كىشىنىڭ بۇ يەرگە كېلىشتىكى مەقسىتى...

— توختاڭ، ھازىر ئۆزىڭىز توغرىسىدا سۆزلەڭ، بۇمۇ ناھايىتى مۇھىم ئىش، — لىدىرنىڭ ئاۋازى كەسكىن، شۇنداقلا جىددىي ئىدى. زەينىاۋۇدۇن بىر ھازا خىيالغا چۆكتى، ئاندىن ئۆتمۈشىنى، يەنى لىدىر قىزىققان سەرگۈزەشتىلىرىنى قالدۇرماي سۆزلەپ بەردى. ھەيران قالارلىق يېرى، ئۇنىڭ ئېيتقانلىرى بىلەن ئامانلىق تەپتىشىنىڭ ئېيتقانلىرى ئانچە پەرقلەنپ كەتمەيتتى. پەقەت بىر نەچچە جايدىلا زەينىاۋۇدۇننىڭ چۈشەندۈرۈشى باشقىچە ئىدى. شۇڭا، ئاشۇ جايلارغا ھوشيارلىق بىلەن زەن سېلىپ تۇرغان لىدىر ئۇ يەرلەرنى قايتىلاپ سورايىتى ھەم ئۇنىڭ يالغان ئېيتىۋاتقان ياكى توقۇپ چىقىرىۋاتقانلىقىغا ھۆكۈم

قىلالماي قالماسلىق ئۈچۈن ئۇنىڭ كۆزىگە مىقتەك تىكىلىپ تۇراتتى.

— شۇنداق قىلىپ سىلەرنىڭ يەتتەسۇدا زاۋۇت قۇرۇش پىلانلىقلىرىنى كېيىن تەختكە چىققان چار پادىشاھ ياقىتۇرماپتۇ — دە، — ئاسماقچىلاپ سورىدى لىدىر.

— ئېنىقراق ئېيتقاندا، بىزنىڭ ئۇ يەردە زاۋۇت قۇرۇشىمىزغا قەتئىي يول قويىمىدى. شۇنىڭ بىلەن گوېرناتور ۋېلى بايمۇ ئامال قىلالمىدى، — جاۋاب بەردى زەينىاۋۇدۇن كەسكىن قىلىپ.

— سىزنىڭ ھۈسەن باينى گېرمانىيىدىن زاۋۇت سېتىۋېلىشقا قىزىقتۇرۇشىڭىزنىڭ سەۋەبىنى چۈشەندۈرۈپ باقسىڭىز.

— بۇنىڭدا كۆپ سەۋەب يوق. بىراق، ئەڭ مۇھىم بىر سەۋەب بار. ئۇ بولسىمۇ گېرمانىلارنىڭ مىجەز — خۇلقى، يىراق تارىخى، بىزنىڭكىگە ئوخشاش. شۇڭا، ئۇنى بىلگەنلەر ئۆزگىچە يېقىنلىق ھەم ئىشەنچ تۇيغۇسىغا چۆمۈلىدۇ، مەن دەل مۇشۇنى بىلگەچكە، ئۆز قېرىندىشىم ھەم يۇرتدىشىم بولغان ھۈسەن باينى گېرمانىيىنىڭ زاۋۇتلىرىنى كۆرۈشكە دەۋەت قىلدىم. سېتىۋېلىشقا مەسلىھەت بەردىم ھەم ئۆزىمىز ئەينى چاغدا تۈزگەن توختاملارنىمۇ ئۆتۈنۈپ بەردىم، چۈنكى ئۇنىڭ ئەمدى بىز ئۈچۈن ھېچقانداق ئەھمىيىتى قالمايدۇ. — قىزىق گەپكەن، — دېدى لىدىر ئۆزىنىڭ ھەيران قالغانلىقىنى يوشۇرماي، — بىز قانداقلارچە مىجەز — خۇلۇق جەھەتتە ئوخشاش بولۇپ قالدۇق؟

— بىز ئۆزىمىز شۇنداق بولۇۋالمىدۇق، — دەپ تۈزەتتى زەينىاۋۇدۇن لىدىرنىڭ سۆزىنى، — تارىخ شۇنداق

قىلغان. نېرسىنى ئېيتقاندا گېرمانلار، ئىتالىيانلار، گوللاندىلار، قىسقىسى ياۋروپالىقلارنىڭ ئەجدادى ئاسىيادىن كۆچۈپ كەلگەن. بۇنى گېرمان تىلىنىڭ ھىندى — ياۋروپا تىل سىستېمىسىغا كىرىدىغانلىقى، قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقىنىڭ ئەۋرىشكىلىرى گېرمانىيىدە، قەدىمكى ئۇرخۇن ئۇيغۇر دۆلىتى تەۋەسىدە تېپىلىۋاتقانلىقى، شۇنداقلا ھەرقايسى جايلاردىن چىقىۋاتقان ئارخېئولوگىيىلىك تېپىلىملار ئىسپاتلايدۇ... زەينىاۋۇدۇن بارغانسېرى ھاياجانلىنىپ كېتىۋاتاتتى، ئۇنىڭ سۆزلىرى چىن يۈرىكىدىن، چىن ھېسسىيات بىلەن ئېيتىلىپ چىقىۋاتقاندى. ئۇمۇ ئۆزىنىڭ بۇ يەرگە تەرجىمان سۈپىتىدە كەلگەنلىكىنى ئۇنتۇپ، خۇددى ساپادا پۈتتىن ئالماشتۇرۇپ، سىگارتىنى قىيپاش چىشلىگەن ھالدا ئولتۇرغان بۇ كۆرەڭ گېرمانغا تارىختىن دەرس ئۆتكىلى كەلگەن پروفېسسور دەك ئىدىتلىق، ئىشىنەرلىك ۋە قەتئىي سۆزلەيتتى...

لىدىر كىچىكىدىنلا سودا — تىجارەت تەربىيىسىنى ئالغان، چوڭ بولغاندا ئىقتىسادشۇناسلىقنى ئوقۇپ ئاۋۋال بانكىدا، كېيىن سانائەت ساھەسىدە ئىشلىگەندى. ئۇ تۇغما ئىقتىسادشۇناس بولغاچقا، بارغانسېرى ئۆسۈپ، بۈگۈنكى كۈنگە كەلگەندە گېرمانىيە سانائەت شىركىتىنىڭ ئىككىنچى نومۇرلۇق كاتتا ئەربابىغا ئايلانغانىدى. ئەمما، ئۇ تارىخنى بىلمەيتتى، تارىخ پەقەت بىكارچىلارنىڭ قىلىدىغان ئىشى، ئىنسان ئۈچۈن ئىقتىسادتىن باشقا نەرسە مۇھىم ئەمەس، دەپ قارايتتى. مانا ئەمدى ئۇ تارىخنىڭ ئاجايىپ قىزىقارلىق بولىدىغانلىقى، ھەتتا تارىخنىڭ كۆك كۆز، ئاق تەنلىك، ئۆزلىرىنى دۇنيادا تەڭداشسىز مىللەت دەپ ئاتايدىغان،

پۈتكۈل ياۋروپانى ئاللىقىنىغا ئېلىپ، دۇنياغا تەسىر كۆرسىتىۋاتقانلارنىڭ ئەسلىدە قاچاندۇر بىر زامانلاردا ئاسىيا قىتئەسىدىن كۆچۈپ كەلگەن كۆچمەنلەر ئىكەنلىكىنى ھېچقانداق قىينالمايلا كۆرسىتىپ بېرەلەيدىغان ئەينەك ئىكەنلىكىنى سېزىۋاتاتتى.

ئۇ بىر چاغلاردا تاسادىپىي قولغا چۈشۈپ قالغان ۋېنگرىيىلىك ئارخېئولوگ ستەينىنىڭ كىتابلىرىدىن ئۇنىڭ لوپنۇر، تەكلىماكانلارنى قىدىرىپ، تۇرپان، خوتەن، ئاقسۇ، قەشقەرلەردە تەكشۈرۈش يۈرگۈزۈپ، ئۇ يەرلەردىن قەدىمكى مەدەنىيەتنىڭ ئىزنالىرىنى ئاڭلىغانلىقى ھەم ئۇ يەردىكى كىرورەن، ئىدىقۇت قاتارلىق قەدىمكى خەلقلەر ياشىغان شەھەر ئاھالىلىرىنىڭ ئەسلىدە ياۋروپالىقلارنىڭ ئەجدادى ئىكەنلىكىنى ئوقۇپ، بۇ بىر چۆچەك ئىكەن، دەپ ئويلىغانىدى. كېيىن گېرمانىيىلىك ئارخېئولوگلار گىرۇنۋېدېل، لىكوك قاتارلىقلارنىڭ تەڭرى تاغلىرىنىڭ شىمالىدىكى جايلار ھەم تارىم دەريا ۋادىسىدا تەكشۈرۈش ئېلىپ بارغاندىن كېيىن ئېلان قىلغان ئىلمىي ماقالىلىرىدىن يەنە شۇنداق مەزمۇنلارنى ئوقۇپ زادىلا ئەقىلگە سىغدۇرالمىغانىدى. مانا ئەمدى كېلىپ ئاشۇنداق گەپلەرنى ئالدىدا تۇرغان چارروسىيىنىڭ تەجرىبىلىك جاسۇسىدىن ئاڭلاۋاتاتتى. شۇنداقلا قارشى تەرەپىدە ئولتۇرغان بۇ ئىككى قارا چاپلىق، قارا كۆزلۈكلەردىن ئۆزى بىلەن ئوخشاشلىقى بارلىقىنى كۆرسىتىدىغان بىرەر بەلگىنىڭ بار يۇقلۇقىنى ئىزدىگەندەك ئۇلارنىڭ ھەر بىر ھەرىكىتى، چىرايىدىكى ھەر بىر ئۆزگىچىلىككە ھوشيارلىق، ئەستايىدىللىق بىلەن سەپ سالاتتى. بۇ ئۇنىڭ ئۇزۇن يىللىق ئىقتىسادشۇناسلىق

كەسپىدە يېتىلدۈرگەن ئادىتى ئىدى.

لىدىر بىر قاراشتا بۇ ئىككىيلەن بىلەن ئۆزىنىڭ ئوتتۇرىسىدا بىرەر ئوخشاشلىقنىڭ بارلىقىنى زادىلا بايقىيالمىدى. ئۇلار تاكى بېشىدىن تارتىپ ئايىغىغىچە ئۆزىگە تۈپتىن ئوخشىمايتتى، زادىلا ئوخشىمايتتى...

— بەك ئۇزۇن پاراڭلىشىپ كەتتىڭلار، نېمىلەرنى دېيىشتىڭلار، — دېدى باۋۇدۇن باي خېلىلا بىتاقەت بولغان ھالدا ئىككىسىگە قاراپ.

— ئوتتۇرىغا بىر كۈشەندە چۈشكەندەك قىلىدۇ، — دېدى زەينىاۋۇدۇن لىدىرنىڭ سورىغان سوئاللىرى ھەم ئۆزىنىڭ ئەھۋالىنى شۇنچە تەپسىلىي بىلىۋالغانلىقىدىن ئاللىقانداق بىر كۆڭۈلسىزلىكنى سېزىپ، چۈنكى ئۇ لىدىرنى زادىلا تونۇمايتتى. شۇنداقلا ئۆزى توغرىسىدا ھېچكىمگە، ھەتتا ئۈچ ئاي بىرگە يۈرگەن ھۈسەن بايغىمۇ بىرەر نەرسە سۆزلەپ بەرمىگەنىدى.

— نېمە؟ ئىش بۇزۇلىدىغاندەك تۇرامدۇ؟ — ئىتتىك سورىدى باۋۇدۇن باي.

— بىلىمدىم، ھېچنېمە بىلەلمىدىم، — كۆڭۈلسىز جاۋاب بەردى زەينىاۋۇدۇن.

لىدىرنىڭ ئوي - خىيالى بۇلار بىلەن ئۆزىنىڭ ئوخشاشلىقىغا دەلىل بولالايدىغان ئامىللارنى ئىزدەش بىلەن بەنت ئىدى. ئۇ يەنىمۇ سىنچىلاپ قاراش نەتىجىسىدە، بەزى ئوخشاشلىقلارنىڭ بارلىقىنى بايقىغاندەكمۇ قىلدى. «قاڭشار بۇرۇن، ئورا كۆز، قويۇق ساقاللىق بولغان بۇ ئالامەتلەر بىزدىكى ئوخشاشلىقنىڭ ئىزنالىرىمىدۇ» ئويلىدى لىدىر. ئاندىن بۇ بولمىغۇر خىياللارنى يەنە ئۆزىدىن نېرى ھەيدىدى.

«مېنىڭ مەقسىتىم ئۇلار بىلەن ئىرقى ئوخشاشلىق ياكى قانداشلىقتىكى ئوخشاشلىقلارنى تېپىپ چىقىش ئەمەس، بۇلار زادى بىزنىڭ سانائەت شىركىتىمىزگە بالايى-ئاپەت كەلتۈرىدىغانلارمۇ ياكى بىزگە پايدا يەتكۈزىدىغانلارمۇ، بۇلار چار پادىشاھىنىڭ جاسۇسلىرىمۇ، ئەمەسمۇ، شۇنى ئايدىڭلاشتۇرۇش، شۇنى» لىدىر ئويلاپ شۇ يەرگە كەلگەندە زەينىاۋۇدۇنغا قاراپ كەسكىن سورىدى:

— سىزنىڭ مەقسىتىڭىز زادى نېمە؟ ماڭا مۇمكىنقەدەر ئېنىق ھەم ئوچۇق چۈشەندۈرسىڭىز.

— ئاددىيلا قىلىپ ئېيتسام، خەلقىمىز ھازىر ناھايىتى ئارقىدا قېپقالدى. شۇڭا، سىلەرنىڭ سانائىتىڭلارنى خەلقىمىز ئارىسىغا ئاپىرىپ، ئۇلار بىلەن ياۋروپالىقلارنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى پەرقنى ئازايتىش. مۇمكىن بولسا ئۇلارنىمۇ ياۋروپالىقلاردىن زور دەرىجىدە ئالدىغا ئۆتكۈزۈۋېتىش.

— ھا... ھا... ھا... لىدىر پېشانىسىنى تۈتۈپ كۈلۈپ كەتتى، — جاسارىتىڭىز قالتىسكەن، قالتىسكەن ھەقىقەتەن قالتىسكەن، — ئۇ كۈلۈپ تۇرۇپ، مەسخىرە تەلەپپۇزىدا ماختىدى، ئاندىن بىردىنلا يەنە جىددىي تۈس ئالدى، — شۇنداق قىلىشقا قوربىڭىز يېتەمدۇ؟ — سورىدى ئۇ زەينىاۋۇدۇنغا يەنە تىكىلىپ قاراپ.

— يەتمەيدۇ، مېنىڭ قۇربىم يەتمەيدۇ، ھەتتا بىزنىڭ قۇربىمىزمۇ يەتمەيدۇ، چۈنكى بىزنىڭ پىيىمىزنى قىرغىنىدىغان قۇدرەتلىك چار پادىشاھ ھۆكۈمىتى بار. ئۇلار ئەينى چاغدا بىزنىڭ سانائەتلىشىشىمىزگە يول قويمىغان، بۈگۈنمۇ يول قويمىدۇ، شۇڭا سىلەرنىڭ ئىنسانىي ۋەجدانىڭلار، ئىنسانپەرۋەرلىك ھېسسىياتىڭلار بىلەن بىزگە

ياردەم قىلىشىڭلارنى سورايمەن! — زەينىاۋۇدۇننىڭ ئاخىرقى گېپىدە ئۆتۈنۈش، ھەتتا يېلىنىشتەك بىر خىل ئىلتىجا بار ئىدى.

ئارىغا يەنە جىمجىتلىق چۈشتى، لىدىرنىڭ ھىم يۈمۈلغان لەۋلىرىدىن، تۈرۈلگەن قوشۇمىسىدىن ئۇنىڭ بۇ گەپنى ھەقىقەتەن ئەستايىدىل ئويلاۋاتقانلىقى چىقىپ تۇراتتى.

— سىزچە، — دېدى ئۇ زەينىاۋۇدۇنغا دوستانە قاراپ، — ئۈسكۈنىلەرنى چارروسىيە ئۆز زېمىنىدىن ئۆتكۈزۈشكە يول قويارمۇ؟

— راستلىقىمنى ئېيتقاندا، بىلمەيمەن. ئەمما ئۇلار، — دېدى ئۇ باۋۇدۇن باينى كۆرسىتىپ، — باشقا بىر دۆلەتتە. شۇڭا، دۆلەت ئارا قوشنىدارچىلىقنى قوغداش يۈزىسىدىن بولسىمۇ يۆتكەپ كېتىشكە يول قويۇشى مۇمكىن.

لىدىر باشقا گەپ قىلمىدى. ئاللىقاچان ئۆچۈپ قالغان سىگارتىنى تۇتاشتۇرۇپ بىر نەچچىنى شورىدى، ئاندىن ئىتتىك ئورنىدىن تۈردى - دە، ئۈستەلنىڭ ئېرىقى تەرىپىگە ئۆتۈپ، ئوتتۇرىسى كۆپۈپ تۇرىدىغان، بېغىرەڭ خۇرۇم بىلەن قاپلانغان يېرىم دائىرە يۆلەنچۈكلۈك ئورۇندۇقىغا ئولتۇردى. ئۇ ئۈستەلدىكى قەغەزلەرنى ئېرى - بېرى سۈرۈپ قويۇپ باۋۇدۇن بايغا قاراپ مۇلايىملىق بىلەن دېدى:

— قېنى، ھۆججەت، گۇۋاھنامىلىرىڭىزنى چىقىرىڭ. خېلىدىن بېرى بۇلارنىڭ گەپلىرىنى چۈشىنەلمەي، قاچان ئەمەلىي ئىشقا ئۆتۈشنى تاقەتسىزلىك بىلەن كۈتۈپ تۇرغان باۋۇدۇن باي زەينىاۋۇدۇننىڭ چۈشەندۈرۈشىنى ئاڭلاپ ئەپچىل سومكىسىنى قۇچاقلاپ ئورنىدىن تۈردى - دە، قاپقىنىنى ئېچىپ، ئېلىپ كەلگەن ھۆججەتلىرىنى

بىر - بىرلەپ كۆرسىتىشكە باشلىدى.

بىراق، بۈگۈن ھېچقانداق ئىش پۈتمىدى. لىدىر: «ھۈسەن باينىڭ ھەم يەرلىك ھۆكۈمەتنىڭ ھاۋالە نامىسى يوقكەن، بۇنى تولۇقلاپ كېلىڭلار» دەپ تۇرۇۋالدى. بۇلارنى تولۇقلاش ئۈچۈن باۋۇدۇن باينىڭ قايتىپ بېرىشىغا توغرا كېلەتتى. پوچتىدىن ئەكەلدۈرگەن تەقدىردىمۇ بىر نەچچە ئاي كۈتۈش لازىم ئىدى.

— بوپتۇ، مەيلى، — دېدى زەيناۋۇدۇن باۋۇدۇن بايغا تەسەللى بېرىپ، — ئىشنى پۇختا قىلغان ياخشى. مېنىڭچە ھازىرلا تېلېگرامما بېرىۋېتەيلى. بولۇپمۇ ھۆكۈمەتنىڭ ئىسپاتى، ھاۋالە نامىسىنى پاتراق ئەۋەتسۇن، بولمىسا سىزنىڭ پاسپورتىڭىز بىلەن ھۈسەن باينىڭ نامىدا قويۇلغان چەكتىكى پۇللارنى، ھەتتا زاكالىتىمۇ ئىشلەتكىلى بولمايدۇ.

— ھېلىمۇ ياخشى ھايل قىلماي بۇ يەرگە كىرگىنىمىز ئوبدان بولغانىكەن. ئاۋۋال ماللارنى سېتىپ يېتەرلىك پۇل قىلغاندىن كېيىن ئاندىن باراي دەپ تۇرغان بولسام، تېخىمۇ كېچىكىدىغان ئىش ئىكەن. بىر ھېسابتا بۇمۇ بولىدۇ. ئىسپات، ھاۋالە نامىلار كەلگۈچە ماللارنى بىر تەرەپ قىلغاچ تۇرارمەن، — ئۇلار شۇنداق پاراڭلار بىلەن شىركەت بىناسىنىڭ ئۈستۈنكى قەۋىتىدىن چۈشۈپ، پوستلارنى كەينىدە قالدۇرۇپ كوچىغا چىققاندا سۇغۇق خېلىلا بوشاپ قالغانىدى. گۇڭگا تومانلاشقان شەھەر كوچىلىرى پەلتولۇق، جۇۋىلىق، ئۆتۈكلۈك، پىيىملىق ئادەملەرگە تولغانىدى. پەيتۇنلار، كالاسكىلار، چانلار قارلارنى غاچىلىدىتىپ قاتناۋاتاتتى. باۋۇدۇن باي بىلەن زەيناۋۇدۇنمۇ بىر پەستىلا ئەنە شۇلارنىڭ ئارىسىدا غايىپ بولدى.

ئاخىرى چىقمىغان سۆھبەت

زەيناۋۇدۇن مېيۇنخىندىكى چەت بىر مەھەللىدە ئىجارىسى ئەرزىان ئىككى ئېغىزلىق ياغاچ ئۆيدە تۇراتتى. ئۇنىڭ خوتۇنى، ئىككى بالىسى ھەم ئورۇق - تۇغقانلىرى يەتتەسۇننىڭ ئۆسەك بويلىرىدىكى يېزىلاردا قالغانىدى. ئۇ يۇرتىدىن قاڭقىپ چىقىپ بۇ يەردە ئولتۇراقلىشىپ قالغانىمۇ بىر نەچچە يىل بولۇپ قېلىۋاتاتتى. مۇشۇ يىللاردا ئۇ: «ئەنە كېتىمەن، مانا كېتىمەن» دەپلا يۈرگەچكە، ھېچقانداق ئىش - ئوقەتكە كىرىشمىگەندى. بەختىگە يارىشا، ئۇنىڭ رۇسچە، گېرمانچە، تۈركچە، ئىنگىلىزچە بىلىشى مۇشۇ يىللاردا ئاچ قالماي، يالڭاچ قالماي، ماكانسىز قالماي ياشىشىغا ناھايىتى ئەسقاتتى. كۆپىنچە ئۆزىگە ئوخشاش باشقا دۆلەتلەردىن كېلىپ ئولتۇراقلىشىپ قالغان تۈركلەر، رۇسلار، ئۆزبېكلەر، قازاقلار، ئۇيغۇرلارنىڭ ئەرنى - شىكايەتلىرىنى، سالام خەتلىرىنى يېزىپ بېرىش، كەلگەن خەتلىرىنى ئوقۇپ بېرىش بىلەن ئۆي ئىجارىسىنى تاپاتتى. ئۇ يەنە شەھەرنىڭ مەركىزىدىكى ئاۋات يەردىن كىچىك بىر دۇكان ئېچىپ قويغان بولسىمۇ، ئەمما ئۇنىڭغا نېمە سېلىپ، نېمە سېتىشنى بىلمىگەچكە، بىر ساتراچقا ئىجارىگە بېرىۋەتكەندى. ئەمما ئۇ، تەرجىمانلىقنى ناھايىتى قېتىرقىنىپ قىلاتتى. شۇڭا، بارا - بارا ئۇنىڭ نامى خېلى يەرلەرگە يەتكەن بولغاچقا، شەھەرنىڭ يەرلىك پۇقرالىرىمۇ

ئۇنى ئىزدەپ كېلىدىغان بولدى. بىراق، ئۇ بۇ ئىشنى رەسمىي كەسىپ قىلىشنىمۇ ئويلىمايتتى. چۈنكى، ئۇنىڭ ئەس يادى خوتۇن - بالىلىرى، ئۇرۇق - تۇغقانلىرىنىڭ يېنىغا قايتىپ كېتىش ئىدى. بىراق، ئۇياقتىن كەلگەن خەۋەرلەردە سىياسىي ۋەزىيەتنىڭ تېخىچە ئوڭشالمايۋاتقانلىقى ئۇنى بىئارام قىلاتتى. پەقەت يېقىندىلا يەر كەتتىن كەلگەن خەتتىن، ئۇنىڭ موسكۋادىكى باشلىقىنىڭ يەر كەتكەن كەتكەنلىكى ۋە يەتتەسۇ گوبىرنىسىغا ئىشقا كىرگەنلىكىنى ئۇقتى. بۇ خەۋەر ئۇنى تولىمۇ خۇشال قىلدى. شۇڭا، ئۇ ھۈسەن باي كەلگەندە ئۆزىگە تاپشۇرغان ئىشلىرىنى ئۆتكۈزۈپ بېرىپ قايتىش نىيىتىگە كەلگەندى، بىراق ھۈسەن باي كېلەلمەي ئىنىسى باۋۇدۇن باينى ئەۋەتكەنلىكى، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئىشلارنىڭ ئۆتكەن كىدەك بولمايۋاتقانلىقى ئۇنى يەنە بۇ يەردە بىر مەھەل تۇرۇپ قېلىشقا مەجبۇرلاۋاتاتتى. ئۇنىڭ بۇ ئىشلارنى تاشلاپ كېتىشكە ۋىجدانى زادى يول قويمايتتى. ھۈسەن بايغا تېلېگرامما سېلىۋەتكەنلىكىمۇ ئۈچ ئاي بولۇپ قالدى. لېكىن، ھازىرغىچە تېلېگراممىنى تاپشۇرۇۋالغان - ئالمىغانلىقى ھەققىدە خەۋەر يوق ئىدى. زەيناۋۇدۇن ئاشۇ ئىشلارنى خىيال قىلغاچ باۋۇدۇن باي چۈشكەن مېھمانخانىغا بېرىپ ئەھۋال ئۇقۇپ بېقىش ئۈچۈن ئورنىدىن تۇردى.

شۇ ئەسنادا ئۇنىڭ ئىشكى ئېچىلىپ ماكس ۋېگنېر كىرىپ كەلدى. ئۇ زەيناۋۇدۇننىڭ قولىنى قاتتىق قىسقانچە تارتىپ تاختايدىن قوپۇرۇلغان سۈپىنىڭ گىرۋىكىگە ئولتۇرغۇزدى - دە، كۆزىگە مىقتەك قادىلىپ بىر پەس تۇردى. شۇ پەيتتە ئۇنىڭ مۆشۈكىنىڭ سۇس كۆك

كۆزلىرىدىن بىر خىل كۆكۈش نۇر چاقنىغاندەك قىلدى. — مەن سىز بىلەن جىددىي سۆزلەشكىلى كەلدىم، — دېدى ماكس ۋېگنېر غاراڭ - غۇرۇڭ ئاۋازدا. قارىغاندا ئۇ ئۆزىگە سوغۇق تەڭكۈزۈۋالغاندەك قىلاتتى. ئاندىن ئۇ بار ئېغىرلىقى بىلەن سۈپىغا ئولتۇردى. ئۇنىڭ ئېغىرلىقىدىن سۈپىنىڭ كونىراپ كەتكەن تاختايللىرى غاراسلاپ كەتتى. ئۇ خاپا ئىدى، ئۇزايىدىن گەپنى نەدىن باشلاشنى بىلمەيۋاتقانداك قىلاتتى.

— نېمە بولدى؟ دىرېكتور بىلەن سەن - پەن دېيىشىپ قالغانىسىز؟ — سورىدى زەيناۋۇدۇن ئۇنىڭ ھېچقاچان كۆرۈلۈپ باقمىغان، تۇتۇلۇپ كەتكەن چىرايىغا قاراپ. — مۇنداق گەپ، سىز زادى نېمە ئىش قىلىدىغان ئادەم؟ سىز زادى چار پادىشاھىنىڭ جاسۇسىمۇ، ئەمەسمۇ؟ ئەگەر جاسۇس بولسىڭىز، دەرھال بۇ يەردىن كېتىڭ، ھازىر سىز پاش بولۇپ قالدىڭىز، بولمىسا مېنىمۇ بالاغا تىقىسىز، خوتۇن - بالىلىرىمنىڭ بەختىنى ۋەيران قىلىسىز، — ئۇ تولۇمدىن توقماق چىققانداك زەيناۋۇدۇننى ئاجايىپ - غارايىپ سوئاللارغا كۆمۈۋەتتى.

بىراق، يېشىدىن كۆپ ئىش ئۆتكەن زەيناۋۇدۇن ماكسنىڭ گەپلىرى بىلەن لىدىرنىڭ ئۆزىنى ناھايىتى تەپسىلىي سۈرۈشتۈرۈپ كەتكەنلىكى ھەم ئومۇمىي ئەھۋالنى ناھايىتى ياخشى بىلىۋالغانلىقىنىڭ بىر - بىرىگە زىچ باغلىنىشلىق ئىكەنلىكىنى دەرھال پەملىدى ۋە شۇندىلا ئۆزىنىڭ نېمە ئۈچۈن گومانلىق بولۇپ قالغانلىقىنىڭ سەۋەبىنى چۈشەندى - دە، جىددىيلىشىش ئورنىغا بىردىنلا ئازادلىككە چىقىپ قالدى ھەم كۈلۈپ تۇرۇپ ئېيتتى.

— مېنىڭ نېمە ئىش قىلىدىغانلىقىمنى تېخىچە بىلمەمسىز؟ مەن بىر تەرجىمان، يەنە بىر ئېيتىپ قويماي، مەن بىر تەرجىمان. ئۇنىڭدىن باشقا ئىش قىلمايمەن، قىلساممۇ قاملاشتۇرالمىمەن، مېنى چار پادىشاھنىڭ جاسۇسى دېگەنلەر دەۋەرسۇن، ئېنىقلاپ كۆرسىلا ئىش ئايدىڭ بولىدۇ، سانائەت شىركىتىنىڭ لىدىرىمۇ مېنى جاسۇس دەپ ئويلاپ قالغان ئوخشايدۇ.

— نېمە؟ لىدىر سىز بىلەنمۇ سۆزلەشتىمۇ؟

— سۆزلەشتى.

— نېمە دېدى؟ قانداق بولدى؟

— نېمە دەيتتى، گۇمانىنى ناھايىتى يوشۇرۇن سۆزلەر بىلەن ئۇختۇردى. مەن ئۇنى پەملىگەندىن كېيىن ھەقىقىي ئەھۋالىمنى سۆزلەپ بەردىم. شۇنىڭ بىلەن ئىش پۈتتى. خوش، ئەمدى سىزگە كېلەيلى، لىدىر سىزگە نېمە دېدى؟ — سورىدى زەيناۋۇدۇن ماكىستىن.

— تۆنۈگۈن ئەتىگەندىلا سانائەت شىركىتىنىڭ لىدىرىدىن زاۋۇتقا تېلېفون كەپتۇ، دىرېكتور مېنى چاقىرتىپ: «سەن دەرھال سانائەت شىركىتىگە بار، لىدىر سېنى ساقلاپ تۇرىدۇ» دېدى. بۇنداق چوڭ ئەرەبىنىڭ مېنى چاقىرتقىنىغا قارىغاندا بىرەر ئامەت بار ئوخشايدۇ، دەپ ھاسىراپ بېرىپتىمەن. نەدىكىنى؟ كىرسەم مەن بىلەن ئۆلگۈدەك قېرىشىپ كەلگەن ئامانلىق تەپتىشى بىلەن پاراڭلىشىۋاتقانىكەن... ئۇنى كۆرۈپ كەيىپىم ئۇچۇپلا كەتتى، قايرىلىپلا كېتەي دېسەم يەنە بولمايدۇ، كۈتۈپ تۇردۇم، ئاخىر ھېلىقى «تۆت كۆزلۈك ئېيىق»، بىز ئۇنى شۇنداق ئاتايتتۇق، سومكىسىنى قولىتۇقلاپ ماڭا ھىجىيىپ

قويۇپ چىقىپ كەتتى. ئاندىن مەن كىردىم، بىر كەمدىن كېيىن لىدىر: «سىز ھۈسەن باي بىلەن ئۇنىڭ زەيناۋۇدۇن ئىسمىلىك تەرجىمانىنى قاچاندىن تارتىپ تونۇيسىز؟» دېدى. «يېرىم يىلچە بولدى» دېدىم، «سىز ئۇلارغا چېرتىۋ سېزىپ بېرىپسىز، شۇنداقمۇ؟» دېدى. «شۇنداق، مەن بىناكارلىقنى ئوقۇغان، ئىش ھەققىمنى ئوبدان بەرگەنلەرگە ئوبدان سېزىپ بېرىۋاتىمەن» دېدىم. ئۇ: «سىز ئۇلارنىڭ ئىش - ھەرىكەتلىرىدىن بىرەر گۇمانلىق نەرسىلەرنى بايقىمىدىڭىزمۇ؟» دېدى. «ياق» دېدىم. «ھۈسەن بايغا تەرجىمانلىق قىلىپ يۈرگەن ئادەم زادى قانداق ئادەمكەن؟» ئۇ يەنە سورىدى. «ئوقمايدىكەنمەن» دېدىم. بىر ھازادىن كېيىن لىدىر يەنە: «پەمىچە، سىز بىزنىڭ ئامانلىق تەپتىشىمىز بىلەن تونۇشىدىغاندەك قىلىسىز، شۇنداقمۇ؟» ئۇ يەنە سورىدى. «شۇنداق، مەن بونىدا ئۇنىڭ بىلەن بىر سىنىپتا ئوقۇغان، ئۇ بىر ئوسال نەرسە، مەكتەپتە ئەخلاقسىزلىق، چېقىمچىلىق، تۆھمەتخورلۇق قىلىپ ئاخىر مەكتەپتىن ھايدالغان، كېيىن روسىيىگە چىقىپ كەتتى، دەپ ئاڭلىغان، ھازىر بۇ شەھەردە ئۇچراتتىم. ئۇ يەنە سانائەت شىركىتىنىڭ ئامانلىق تەپتىشى ئىكەن، ئۇنىڭ قانداق قىلىپ بۇ ئىشقا كىرىۋالغانلىقىغا زادىلا ئەقلىم يەتمەيدۇ، ئۇنىڭ ئەسلىي ئىسمى ھانىس ئىيوخان. ئۇ مەن بىلەن ئوقۇۋاتقان چاغلىرىدىمۇ ھازىرقىدەك دۇپ - دۈگىلەك ئىدى، چاچلىرى قاپقارا ئىدى. ھازىر تاقىرباش بولۇپ كېتىپتۇ» دېدىم. لىدىر گېيىم تۈگىگەندىن كېيىن: «ئۇنىڭ ئەسلىي ئىسمى ھانىس ئىيوخانمىدى؟» دەپ سورىدى. مەن: «شۇنداق، ئۇ

بونىلىق، بونىن بىناكارلىق تېخنىكومىنى پۈتتۈرىدىغان
يىلى ھايدالغان، شۇ چاغدا مەكتەپتە چوڭ يىغىن ئېچىپ
ئۇنىڭ قىلمىشلىرىنى مەكتەپ مۇدىرىنىڭ ئۆزى تونۇشتۇرۇپ
ئۆتكەن، شۇڭا ئۇنىڭ ئىسمى بىر سىنىپتىكىلەرنىڭلا
ئەمەس، پۈتۈن مەكتەپتىكىلەرنىڭ يادىدا ناھايىتى ئېنىق
ساقلىنىپ قالغان» دېدىم. ئۇنىڭدىن كېيىن لىدىر باشقا
گەپ قىلمىدى. مەن يېنىپ چىقتىم، چىقىپ بۇ ئىشنى
ئويلىغانىبىرى قورسىقىم كۆپۈپ ئۈزۈمنى قويدىغان يەر
تاپالمايلا قالدىم، قولىمۇ زادىلا ئىشقا بارمىدى. لىدىرنىڭ
گەپ سۆزلىرىدىن قارىغاندا ئاشۇ ھانىس دېگەن بىر نېمە
سىزنىڭ ئۈستىڭىزدىن گەپ توقۇغان ئوخشايدۇ، ئامانلىق
تەپتىشى بولغاندىن كېيىن بىر ئىش قىلىپ ئۆزىنى
كۆرسىتىشى كېرەكتە. ئۇ سىزنى توناتتىمۇ؟

— تونۇمايدۇ، مەنمۇ تونۇمايمەن، سىزنىڭ
دېگەنلىرىڭىزگە قارىغاندا ئۆزى پاكار، دوغىلاق، قارا
شەلەپە، خۇرۇم پەلتو كىيىپ قولىقىغا خۇرۇم سومكا
قىستۇرۇۋالغان قىرىق بەش ياشلاردىكى بىر كىشىنىڭ
پەيتۈن بىلەن مۇشۇ مەھەللىگە كېلىپ قوشنىلارنىڭ
ئۆيلىرىگە كىرىپ يۈرگىنىنى ئىككى قېتىم تاسادىپىي
كۆرۈپ قالغانىدىم.

— دەل شۇ. ئۇنداق بولسا ئۇ چوقۇم سىزنىڭ
ئەھۋالىڭىزنى بۇ يەردىكىلەردىن ئېنىقلاپ لىدىرغا چاققان
گەپ. توغرا، ئەمدى بىلىدىم. ئۇ شۇنداق قىلغان، شۇنداق
قىلغان...

ئۆي سوغۇق ئىدى. ھەر ئىككىيلەننىڭ ئاغزىدىن سۆز
بىلەن تەڭ ھور چىقاتتى، ئەمما ئۇلار جىددىي پاراڭ بىلەن

بولۇپ كەتكەچكە، قوللىرىنىڭ كۆيۈشۈپ، ئۆتۈك ئىچىدىكى
پۇتلىرىنىڭ مۇزلاپ كېتىۋاتقانلىقىنى سەزمەيتتى. ئاغزى
ئوچۇق، كۈل بىلەن تولغان سوقا مەش ئۆي ئىچىگە مۇز
چېچىۋاتقاندەك، بۇ ئىككىيلەننىڭ ئوتتۇرىسىدا تۆت پۇتنى
سۈپىغا تىرەپ تۇراتتى.

— ھېچگەپ يوق، بۇنىڭدىن ئانچە ئەنسىرەپ كەتمەڭ،
يامىنى كەلسە ھەممىنى ماڭلا ئىتتىرىپ قويسىڭىز بولىدۇ،
بۇ ئىشلاردىن باۋۇدۇن باينىڭ خەۋىرى يوق، شۇڭا ئۇنى
چۆچۈتۈۋەتمەيلى. سىز دېگەن ئۇ لىدىر قانداقراق
ئادەم؟ — سورىدى زەيناۋۇدۇن ماكىستىن.

— توغرىسىنى ئېيتسام، ئۇقمايمەن، ئەمما ھوقۇقى
ناھايىتى چوڭ. گېرمانىيە سانائەت شىركىتىدە ئۇنىڭ گېپى
گەپ، ئۇ «بولىدۇ» دېگەن ئىش بولىدۇ، «بولمايدۇ» دېگەن
ئىش بولمايدۇ.

— سىزنى ئەمدى ئۇلارنىڭ ئىشىغا ئارىلاشما
دېمىدىمۇ؟

— ئۇنداقمۇ دېمىدى.
ئۇلارنىڭ سۆھبىتى ئاشۇنداق ئاخىرى چىقمايلا
ئاخىرلاشتى. سەۋەبى، ئۇنىڭ ئاخىرىنى بۇ ئىككىسىمۇ
چىقىرالمايتتى. ئۇلار پەقەت بىر - بىرىگە تەسەللى بېرىپ:
«قېنى ئاخىرىنى كۆرۈپ باقايلى، قانداق نەتىجە چىقارگىن»
دېگەن خۇلاسىگە كېلىشتى.

رېيىن دەرياسى بويىدىكى تۈنەك

گېرمانىيىنىڭ ياز كېچىلىرى تولىمۇ گۈزەل ھەم جىمجىت ئىدى. يولۇپمۇ رېيىن دەرياسى بويىغا جايلاشقان مېيۇنخىن شەھىرى ئاھالىسى ياز كېچىلىرى دەريا ساھىلىغا كۆچۈپلا دېگۈدەك چىقىۋالاتتى. دەريا بويىدىكى بۈك دەرەخلەر ئارىسىدا قىز - يىگىتلەر توپ - توپ ياكى جۈپ - جۈپ بولۇشۇپ ئولتۇرۇشاتتى. ھەممىلا جايدا كۈلكە، ناخشا، مۇزىكا ئاۋازلىرى ياڭرايتتى، دەريا بويىغا قاتار ئورنىتىلغان چىراغلار پۈتكۈل دەريا ساھىلىدىكى قاينام تاشقىنىلىق مەنزىرىنى غۇۋا يورۇتۇپ، ئۇنىڭغا تېخىمۇ سىرلىق، تېخىمۇ جەلپ قىلارلىق، تېخىمۇ گۈزەل تۈس ئاتاقىلاتتى.

بۈگۈن باۋۇدۇن باي، زەينىۋۇدۇن ھەم ماكس ۋېگنېرمۇ ئاشۇ يەردە ئىدى. ئۇلار دەريانىڭ بويىدىكى بىر راۋاقتا ئۈستەلگە مول نېمەتلەرنى تىزىپ ئولتۇرۇشقانىدى. ئۈستەلدە پورۇقلاپ قايناۋاتقان ساماۋاردىن باۋۇدۇن باي بىلەن زەينىۋۇدۇن خروستال ئىستاكانىلىرىغا پات - پاتلا چاي قويۇشاتتى. ماكس بولسا ئېگىز ھەم يوغان رومكىغا گېرمانىيە پىۋىسىنى ئارقا - ئارقىدىن تولدۇرۇپ ۋە رومكىنى قورۇقداپ ئولتۇراتتى.

— مەن سىلەر بىلەن تونۇشۇپ، سىرداش دوستلاردىن بولۇپ كەتكىنىمگە ئۆزۈممۇ ھەيران، راست

بەك ھەيران، — دەپ گەپ باشلىدى ماكس ۋېگنېرلىق پىۋا تولدۇرۇلغان رومكىسىنى قولغا ئېلىپ، — مېنىڭ سىلەردىن ئايرىلىشقا زادى كۆزۈم قىيمايۋاتىدۇ، سىلەر كەتسەڭلار مەن زېرىكىپ قالدىغاندەكلا تۇرىمەن. شۇنداقتىمۇ، ئەتىكى سەپىرىڭلارغا ئاق يول تىلەيمەن. سەپىرىڭلار خېيىمخەتەرسىز، كۆڭۈللۈك ھەم مۇۋەپپەقىيەتلىك بولسۇن!

— ئېيتقىنىڭىز كەلسۇن، خۇدا تىلىكىمىزگە يەتكۈزگەي، — باۋۇدۇن باي بىلەن زەينىۋۇدۇن ئارقا - ئارقىدىن ئاۋاز قوشتى. باۋۇدۇن باي ئەمدى نېمىسچە بىمالال ئاڭلىيالايدىغان ھەم سۆزلىشەلەيدىغان بولۇپ كەتكەنىدى. چۈنكى، ئۇ گېرمانىيىگە كەلگەندىن تارتىپ زەينىۋۇدۇندىن نېمىسچە ئۆگەنگەنىدى ۋە ئۇ مۇشۇنىڭ بىلەن بۇ يەردە ئىككىنچى يازنى ئۆتكۈزۈۋاتاتتى. تىت - تىتلىق، جىددىيلىك، ئالدىراشلىققا تولغان ئىككى يىل قۇيۇندەكلا ئۆتۈپ كەتكەنىدى. مانا ئەمدى باۋۇدۇن باي بىلەن زەينىۋۇدۇن ياسىلىپ، پىريومىدىن ئۆتكەن تۇنجى بىر يۈرۈش ئۈسكۈنىلەرنى ئېلىپ مېڭىشقا ئاتلىنىش ئالدىدا تۇراتتى. ئۇ ئۈسكۈنىلەر تۆۋەنگۈندىن بېرى ۋاگونلارغا قاچىلىنىپ تەق قىلىپ قويۇلغان بولۇپ، ئۇلار ئەتە ئەتىگەن گېرمانىيە ۋاقتى بىلەن كۈندۈز سائەت يەتتىدە بولىدىغان قۇتلۇق سەپەرنى كۈتۈشۈپ تۇرۇشاتتى. شۇ تاپتا ئۈچەيلەننىڭ كالىسىدا ئوخشاشلا ئىككى يىلدىن ئاۋالقى «جاسۇسلۇق» دېلوسىغا چېتىشلىق ۋەقەلەر قايتىدىن تىزىلىپ ئۆتۈۋاتاتتى.

شۇ چاغدا باۋۇدۇن باي زەينىۋۇدۇن بىلەن تېلېگرامما بېرىۋېتىپ ھۈسەن باينىڭ جاۋابىنى كۈتكەچ ماللىرىنى سۇ

قىلماقچىدى. بىراق، كۈتمىگەندە ئۇنى مېيۇنخىن ساقچى ئىدارىسى چاقىرتىپ قالدى، ئارقىدىن زەينىۋۇدۇن، ئۇنىڭدىن كېيىن ماكس چاقىرتىلدى ۋە ئۇلار شۇ يەردە يەنە يۈزلەشتۈرۈلدى، سوراق قىلىندى، مېيۇنخىن ساقچى ئىدارىسى شۇ چاغدا ئۈچەيلەننىڭ ئۈستىدىن «جاسۇسلۇق شايكىسى» دەپ پاش قىلىنغان ئۇزۇن بىر ئىمزاسىز خەت تاپشۇرۇۋالغانىدى. ئۇلار گەرچە دەلىل ئىسپات كەمچىل دېگەن گەپ بىلەن چىقىرىۋېتىلگەن بولسىمۇ، ئەمما باۋۇدۇن باي، زەينىۋۇدۇن ۋە ماكسنىڭ پاسپورتى تۇتۇپ قېلىندى. ئۇلار سانائەت شىركىتىنىڭ لىدىرىنى ئىزدەپ بېرىپ ئۇنىڭدىن ياردەم سورىماقچىدى. بىراق، ئۇ فرانسىيىگە كەتكەن بولۇپ چىقتى. تاق بىر ئاي بولغاندا لىدىر قايتىپ كەلدى. ئۇ ئىشلارنىڭ بۇنداق بولۇپ كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ راستتىنلا غەزەپلەندى، بولۇپمۇ نامىزى ئەرزانى ھېلىقى ئامانلىق تەپتىشى يازغانلىقى ئېنىقلانغاندىن كېيىن ئولتۇرالمىلا قالدى، چۈنكى لىدىر ماكستىن ئۇنىڭ ئەسلىي ئىسىم - فامىلىسى، ئوقۇغان مەكتىپىنى بىلگەندىن كېيىن ئۇنىڭ راستتىنلا مەكتەپتىن ھايدالغان ھەم يالغان ئىسىم قوللانغانلىقىنى ئېنىقلاپ چىققانىدى. شۇڭا، يەنە بىر قېتىملىق دىرېكتورلار باش قوشۇش يىغىنىدا زەينىۋۇدۇن، باۋۇدۇن باي ھەم ماكس ئۈستىدىن قىلىنغان گۇمانلارنىڭ ئاساسى يوقلۇقى، شىركەتلەرنىڭ پۇرسەتنى قولدىن بەرمەي بۇ چوڭ سودىنى يۈرەكلىك قىلىشى كېرەكلىكىنى ئۆقتۈرغان، ئەمما ئامانلىق تەپتىشىنى يەنە ئۆز ئىشىنى ئىشلەۋېرىشكە يول قويغانىدى. بۇ ئىش چىققاندىن كېيىن ئۇ ئامانلىق تەپتىشىنى ئىشتىن بوشىتىۋەتتى. ھەرقايسى

شىركەتلەر ئىشلەپچىقىرىشنىڭ بىخەتەرلىكىگە مەسئۇل خادىملارنى تەيىنلىدى، ساقچىغا ئېيتىپ ئۇلارنىڭ پاسپورتلىرىنى قايتۇرغۇزدى. باۋۇدۇن باي پاسپورتىنى ئېلىپلا پوچتىغا يۈگۈردى. چۈنكى، پوچتىكەش ھۈسەن بايدىن كەلگەن ھۆججەتلەرنى باۋۇدۇن باينىڭ پاسپورتى بولمىغاچقا بەرمەي قايتۇرۇپ كەتكەنىدى. ئەگەر يەنە بىر ئاي كېچىكسە، ئۇنى قايتۇرۇپ ئېلىغا ئېۋەتىۋېتەتتى. بەختىگە يارىشا ھۆججەتلەرمۇ تېخى قايتۇرۇۋېتىلمىگەنىدى، باۋۇدۇن باي ھۆججەتلەرنى ئېلىپ زەينىۋۇدۇن بىلەن لىدىرنىڭ ئىشخانىسىغا باردى، لىدىر ھۆججەتلەرنى، ھۆكۈمەتنىڭ ھاۋالەنامىسىنى ھەم ئۇلارغا بېسىلغان تۆت چاسا يوغان تامىخلارنى كۆرۈپ چىققاندىن كېيىن، باۋۇدۇن باينىڭ ھەرقايسى شىركەتلەر بىلەن ھەر تەرەپلىمە توختام تۈزۈش ئىلتىماسىغا: «ھۆججەت ھاۋالەنامىلىرى قانۇنلۇق. دۆلىتىمىز ھەم شىركىتىمىزنىڭ بەلگىلىمىلىرىگە ئۇيغۇن. ھەر قايسى شىركەتلەرنىڭ تېزىدىن توختام تۈزۈشىگە قوشۇلمىغان ھەم توختامغا كاپالەتلىك قىلىشنى ئالاھىدە جېڭىلەيمەن» دەپ تەستىق سالىدى. شۇنىڭدىن كېيىن باۋۇدۇن باينىڭ ئىشلىرى ناھايىتى تېز يۈرۈشۈپ كەتتى. باۋۇدۇن بايىمۇ بۇ پۇرسەتنى قولدىن بەرمەي، ماشىنىسازلىق شىركىتى بىلەن كۆن - خۇرۇم زاۋۇتىغا كېرەكلىك ماشىنا - ئۆسكۈنىلەر، قېرىش ئىستانوكى، رەندىلەش ئىستانوكى، بۇرغىلاش ئىستانوكى، پىرىلاش ئىستانوكى، پەردازلاش، بوياش ماشىنىسى قاتارلىقلارنى، ئېلېكتر شىركىتى بىلەن قۇرۇلماچى بولغان زاۋۇتنى توك بىلەن تەمىنلەيدىغان ھەم بىر نەچچە مىڭ لامپۇچكا ياندۇرالايدىغان

گېنېراتور، دىنام ھەم دىۋېگاتىل ياساش توختامى تۈزدى. بىناكارلىق شىركىتى بىلەن زاۋۇت بىنالىرى سىخلىرىنى ياساشنى كېلىشتى. گېرمانىيە ھەم روسىيە قاتناش - ترانسپورت شىركەتلىرى بىلەن زاۋۇت ئۈسكۈنىلىرىنى پويىزدا، پاراخۇتتا كۆزلىگەن نىشانغا يەتكۈزۈشنى پۈتۈشتى. ئۇلاردىن باشقا يەنە پار قازان، پارۋاي، ئېلېكتر سىمى، تېلېفون سىمى، تېلېفون قاتارلىقلارنى سېتىۋالدى. باۋۇدۇن باي تۈزۈلگەن توختاملارنىڭ كۆچۈرمىسىنى «گېرمانىيە سانائەت شىركىتى» نىڭ ئىككىنچى قول لىدىرىغا يەتكۈزۈپ بەردى. لىدىر ئۇلارنىڭ بەلگىلەنگەن ۋاقىتتا پۈتۈشى ھەم توشۇلۇشىغا نازارەت ھەم ھەيدەكچىلىك قىلىشقا بىر خاھىشنى تەيىنلىدى.

— بۇنىڭدىن ئىككى يىل بۇرۇن زەينىۋۇدۇن ئەپەندى مېنىڭدىن: «بۇ لىدىر زادى قانداق ئادەم؟» دەپ سورىغانىدى، — دەپدى ماكس يەنە توشقۇزۇلغان رومكىسىنى قولغا ئېلىپ، — شۇ چاغدا مەن ئۇ ئادەمنىڭ قانداقلىقىنى بىلمەيتتىم. ھازىر بولسا بىلىدىم. ئۇ كارامەت ياخشى ئادەم ئىكەن. ئۇ ھۈسەن باي بىلەن ياۋۇدۇن باينىڭ كۆن - خۇرۇم زاۋۇتىنى ئۆز ئىلىدە مۇۋەپپەقىيەتلىك قۇرۇپ چىقىشى ئۈچۈن بارلىق قۇلايلىقلارنى يارىتىپ بېرىدىغانلىقىغا ۋەدە بەردى. ھەتتا، زاۋۇت پۈتكەندە ئۆزى بېرىپ كۆرۈپ كېلىشنى ئارزۇ قىلىدىغانلىقىنى ئېيتتى. شۇڭا، مەن ئاشۇ لىدىرنىڭ سالامەتلىكى ئۈچۈن بۇ رومكىنىمۇ كۆتۈرۈۋېتەي، — ئۇ شۇنداق دەپدى - دە، رومكىنى ئاغزىغا ئوڭتۇردى. باۋۇدۇن باي بىلەن زەينىۋۇدۇن ئىستانكاندىكى چاپنى كەينى - كەينىدىن سۈمۈرۈپ ئۇنىڭغا ماسلاشتى. مۇشۇ ئىككى يىل ئىچىدە باۋۇدۇن بايىمۇ يۇرتىغا قايتالمىدى،

زەينىۋۇدۇنمۇ يۇرتىغا قايتالمىدى. شۇڭا ئۇلار ھازىر قوش خۇشاللىق ئىچىدە تولىمۇ يايىراپ كېتىۋاتاتتى. ئۇنىڭ بىرى زاۋۇت ئۈسكۈنىلىرىنىڭ سىخىمىدىكى ئۆلچەملىرى بويىچە تولۇق پۈتۈپ پويىزغا قاچىلىنىپ توشۇشقا تەق قىلىپ قويۇلغانى ئىدى، يەنە بىرى بولسا يۇرتىنى، قوۋم - قېرىنداشلىرىنى پات ئارىدا كۆرۈش شادلىقى ئىدى. بولۇپمۇ ئون نەچچە يىل يۇرتىدىن ئايرىلىپ كەتكەن زەينىۋۇدۇننىڭ خۇشاللىقى پەلەككە يەتكەنىدى. ئۇ تۇرۇپلا باۋۇدۇن باي بىلەن ماكسنىڭ تەخسىلىرىگە توخۇ، ئۆردەك گۆشلىرىنى سېلىپ قوياتتى، تۇرۇپ ئۈستەلدىكى مېۋە - چېۋىلەرنى ۋىلىكىغا سانجىپ ئاغزىغا سالاتتى، تۇرۇپ چاقچاق قىلاتتى. — ھېلىمۇ ياخشى، ھېلىقى تەپتىش سىزنىڭ ساۋاقدىشىڭىز بولۇپ قالغىنى، بولمىسا سىز بىلەن بىز بۇ چاقچىچە تۈرمىلەردە ياتقان بولاتتۇق.

— دۇرۇس، — دەپدى ماكس چاقچاققا رەسمىي جاۋاب بېرىپ، — ئۇنىڭ تەكلىپى بىلگىنىم جاھان ئىش بولغان ئىكەن. لىدىر ئۇنىڭ ھەممە ئىشلىرىنى ئېنىقلاپ بىراقلا موللاق ئاتقۇزۇۋەتمىگەن بولسا، ئۈچلىمىزنىڭ كۈنى تەس ئىدى.

— سىزگە كۆپ رەھمەت، ماكس ئەپەندى، — دەپدى باۋۇدۇن باي ماكسقا قاراپ مىننەتدار بولغان ھالدا، — سىز ئىلگىرى ئاكام ھۈسەن بايغا ئوبدان ياردەم قىلغانىكەنسىز، بۇ ئىككى يىل داۋامىدا ماڭىمۇ كۆپ ياردەم قىلدىڭىز، بىزنى دەپ چاپا چەكتىڭىز، شۇ تاپتا بىزنىڭمۇ سىزدىن قىلچە ئايرىلغىمىز يوق، خۇدا خالىسا بىز يەنە پات ئارىدا كۆرۈشۈپ قالغىمىز. چۈنكى، بىزدە لىدىرنىڭ تەستىقى بار، ئۇ سىز باشلىق ئون ئىككى كىشىنى زاۋۇت پۈتكەندىن كېيىن ئۇنى

ئىشقا كىرىشتۈرۈش، تېخنىك، ماستىر، توكچى،
پىرىومچى، خوجىلىق خادىملىرىنى تەربىيەلەپ بېرىشكە
ئىككى يىللىق مۆھلەت بىلەن ئەۋەتىپ بېرىدىغان بولدى.
چۈنكى، سىزنى بىز تەلەپ قىلدۇق. بۇنىڭغا قانداق
قارايسىز، — دېدى.

— ئىنتايىن خۇشالمەن، ئىنتايىن خۇشالمەن.
يۇرتۇڭلارغا ئۆز قولۇم بىلەن لامپۇچكا يېقىپ، تېلېفون
ئورنىتىپ، زاۋۇت قۇرۇپ بەرسەم، ئاشۇ يۇرتلارنى كۆرۈپ
زىيارەت قىلىپ كەلسەم دەيمەن.

— ئۇ يۇرتلارمۇ تەڭداشسىز گۈزەل، ئۇ يەرلەردىمۇ
خۇددى مۇشۇ رېيىن دەرياسىدەك دەريالار بار، ئۇ دەريالاردا
خۇددى رېيىن دەرياسىنىڭ سۈيىدەك سۈزۈك سۇلار
دولقۇنلاپ ئاقىدۇ، بىراق ئۇ يەردىكى خەلقلەر بۇ
يەرلەردىكىدەك ئەركىن، باياشات، شاد-خورام ئەمەس. بىز
ھەممىمىز ئۆز قولىمىزدىن كېلىدىغان ئىشلىرىمىز بىلەن
خەلقىمىز ئۈچۈن بىر ئۇلۇش پايدىلىق ئىشلارنى قىلايلى.
— دۇرۇس، شۇنداق قىلايلى، شۇنداق قىلىشقا
تېگىشلىك.

ئۇلار شۇنداق ئولتۇرۇش بىلەن قىسقا ياز كېچىسىنى
ئاپئاق تاڭ ئاتقۇرۇۋەتتى. ئۇلار تۇنجى گۈدۈك ئاۋازى
ئاڭلانغاندىلا، ئاندىن ئالدىراپ ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشتى...
مانا بۇ، بۇ ئۈچەيلەننىڭ رېيىن دەرياسى بويىدا ئۆمۈر
بويى ئەستىن چىقمايدىغان خۇشاللىق ھەم شادلىق ئىچىدە
كېچىنى تاڭغا ئۇلاپ تۇنشى ئىدى.

قىلتاق

تۇرۇپ - تۇرۇپ قولاقنى يارغۇدەك چىرقىراپ ھەم
ھۇۋلاپ، يەلكىسىدىن ئاپئاق تۈتۈنلەرنى چىقىرىپ تاراقلاپ
كېتىۋاتقان پويىز گېرمانىيىنىڭ يېشىللىققا چۈمكەلگەن
تۈزلەڭلىرىدىن چېپىپ ئۆتۈپ كېتىۋاتاتتى. پويىز تۈن كېچە
بولغاندا بىر چوڭ ۋوگزالغا كېلىپ ھاسىرىغاندەك
ئۈزۈپ - ئۈزۈپ پۇشقۇرۇپ، سۈرئىتىنى ئاستىلاتتى ۋە
ئۈزۈندىن - ئۈزۈن «پىسس...» قىلغان ئاۋاز چىقىرىپ
توختىدى. ۋاگون ئىشىكلىرى ئېچىلىپ، ۋاگونلارغا كەڭ
ياقلىق ھەربىي پەلتو كىيگەن، قوللىرىدا ئۇچلۇق نەيزىلىك
مىلىتىقلارنى تۇتقان، شاپ بۇرۇتلۇق ئەسكەرلەر كىرىپ
كەلدى.

— روسىيە چېگراسىغا كەپتىمىز، بۇ چارروسىيە
ئەسكەرلىرى، — دەپ شىۋىرلىدى زەيناۋۇدۇن باينىڭ
قۇلىقىغا. ھەممە ئورۇنلىرىدا قىمىرلاشقا باشلىدى ھەم
ئەسكەرلەرنىڭ بۇيرۇقىغا ئاساسەن پاسپورتلىرىنى،
گۇۋاھنامىلىرىنى چىقىرىپ كۆرسىتىشتى. بۇ ۋاگوندا
باۋۇدۇن باي بىلەن زەيناۋۇدۇندىن باشقا يەنە بىر نەچچە
تېخنىك خادىمىمۇ بار ئىدى. ئۇلار باۋۇدۇن باي توختاملاشقان
شىركەتلەردىن چىقىرىپ بېرىلگەن خادىملار بولۇپ، ھەر
بىرى ئۆز شىركىتىنىڭ ئۈسكۈنىلىرىنى قاچىلاش،
چۈشۈرۈش، توشۇش، يۆتكەش جەريانىدا بۇزۇلۇپ

كەتمەسلىكىنى نازارەت قىلاتتى ھەم قاقچىلاش، چۈشۈرۈش، يۆتكەش ئىشلىرىنى ئورۇنلاشتۇراتتى. چارروسىيە ئەسكەرلىرى باۋۇدۇن باي بىلەن زەينىۋۇدۇننىڭ پاسپورتلىرىنى تەكشۈرۈپ بولغاندىن كېيىن ھېلىقى تېخنىكلارنىڭ پاسپورتلىرىنى ئۇزاقتىن - ئۇزاق تەكشۈردى. بىرى تەكشۈرۈپ بولۇپ يەنە بىرىگە بەردى ھەمدە ئۇلارنى باۋۇدۇن باي بىلەن بىللە پويىزدىن چۈشۈرۈپ ۋوگزالدىكى تەكشۈرۈش ئۆيلىرىگە بىر - بىرلەپ ئەكىرىپ، پۈتۈننىڭ ئۈچىدىن تارتىپ تاكى چوققىسىغىچە ئالا قويماي تەكشۈرۈپ، كىيىملىرىنى سىلاپ، تىتمىقلاپ چىقتى. چۈنكى، شۇنىڭدىن ئالتە ئايلا ئىلگىرى، يەنى 1905 - يىلى قىشتا چارروسىيىنىڭ شۇ چاغدىكى پايتەختى، چار پادىشاھ ئوردىسى جايلاشقان شەھەر پېتېربۇرگتا كەڭ كۆلەملىك ئىشچىلارنىڭ نامايىشى پارتلىغان ۋە بۇ نامايىش قوراللىق قوزغىلاڭغا ئايلىنىپ، چار پادىشاھقا زور تەھدىت سالغانىدى. شۇڭا، چار پادىشاھ بارلىق ئەسكىرى كۈچىنى ئىشقا سېلىپ ئىشچىلارنىڭ قوزغىلىڭىنى قانلىق باستۇرغانىدى. شۇ قېتىمقى ئىشچىلار نامايىشى ھەم قوزغىلىڭىنى تەشكىللىگەن تەشكىلاتچىلارنىڭ كۆپىنچىسى چەت ئەلگە چېكىنىپ، ئۇ يەردە چار ھۆكۈمىتىگە قارشى يېڭى نامايىش ۋە قوراللىق قوزغىلاڭلارنى پىلانلاۋاتاتتى. شۇڭا، چار پادىشاھ ئۇلارنىڭ باشقا بىر چەت ئەل پۇقرالىرى نامىدا روسىيىگە كىرىپ كېلىشىدىن ناھايىتى ئېھتىيات قىلغاچقا، روسىيە تۇپرىقىغا كىرىدىغانلىكى ھەر بىر كىشى قاتتىق تەكشۈرۈلۈشتىن ئۆتكۈزۈلەتتى.

ئۇلار ئۆسكۈنىلەر بېسىلغان ۋاگونلارغا قاغىدەك

ئولىشىپ، ھەر بىر ئۆسكۈنىنى تېشىدىن تارتىپ ئىچىگىچە قايتا - قايتا تەكشۈرۈپ چىقتى. بۇنداق تەكشۈرۈش تولۇق ئۈچ سائەت داۋام قىلدى. شۇنىڭغىچە ھېچكىمنى پويىزدىن چۈشۈشكە، ئۇ ۋاگوندىن بۇ ۋاگونغا ئۆتۈشكە، ھەتتا ئالدىراپ چۈشۈپ كەتكەنلەرنى چىقىشقا رۇخسەت قىلمىدى. بۇ ئارىلىقتا باۋۇدۇن باي سائىتىگە ئون نەچچە قېتىم قاراپ چىقتى.

— بىرىنچى تەكشۈرۈشكە ئۈچ سائەتتىن ئوشۇق ۋاقىت كەتسە، ۋاقىتنىڭ يېرىمىنى تەكشۈرۈش ئېلىپ كېتىدىغان ئوخشىمىمىدۇ؟ — دېدى باۋۇدۇن باي تېرىكپ. چۈنكى، بۇ ئۆسكۈنىلەرنى روسىيە تەۋەلىكىدىن ئۈچ ئاي ئىچىدە ئۆتكۈزۈپ كېتىش كېرەك ئىدى. باۋۇدۇن باي چارروسىيەنىڭ قاتناش - ترانسپورت شىركىتى بىلەن تۈزگەن توختامدا شۇنداق بەلگىلەنگەنىدى، ئەگەر ئاشۇ مۆھلەت ئىچىدە ئۆتكۈزۈپ كېتەلمىسە، ئۆسكۈنىلەر چارروسىيىگە تەۋە بولاتتى.

— شۇنى دەيمەن، — دېدى زەينىۋۇدۇن، — بۇ ئۆسكۈنىلەر گېرمانىيىدىن چارروسىيىنىڭ ئومىسكى شەھىرىگە پويىزدا، ئۇ يەردىن سىمپولاتسكىگىچە پاراخوتتا، سىمپولاتسكىدىن يەرگەتكىچە ھارۋىدا، يەرگەتتىن غۇلجا شەھىرىگىچە ئات ئۇلاغ، ھارۋا - چانلاردا توشۇلىدىغان تۇرسا.

شۇ ئەسنادا ئەسكەرلەرنىڭ كوماندىرى ئاغزىغا پۇشتەك سېلىپ ۋاگون ئىچىنى جاراڭلىتىپ خېرىقاتتى، ھەممە ئەسكەر قوللىرىدىكى پاسپورتلارنى يولۇچىلارغا قايتۇرۇپ بېرىپ، ۋاگون ئىچىدىكى بوش ئورۇنغا بىرىپ سەپ تۈزدى.

ئاندىن يەنە پۇشتەك چىرقىرىشى بىلەن ۋاگوننىڭ ئوچۇق ئىشىكىدىن رەت بىلەن چىقىپ كېتىپ ئىشىكنى «قارس» قىلىپ ياپتى. سىرتتا يەنە پۇشتەك چىرىلدى - دە، پاراۋوز پۇشقىرىدى، ئاندىن پويىز قاتتىق گۈدۈك بەردى ۋە ئاستا - ئاستا قوزغالدى.

— ئوھ، تەكشۈرۈش تۈگەپتۇ، — دېدى باۋۇدۇن باي. — شۇنداق، تۈگەپتۇ. پويىز ئىتتىكلەۋاتىدۇ، — دېدى زەينىۋۇدۇن. ھېلىقى بىر نەچچە تېخنىكوم بىر - بىرىگە قاراپ قويۇپ ۋاگوننىڭ ئۇزۇن ئورۇندۇقلىرىغا يانپاشلىدى...

— ھېسابلاپ باقسام، — دېدى زەينىۋۇدۇن ۋاگون بۆلۈمىدىكى كارۋىتىدا پۇتىنى ساڭگىلىتىپ ئولتۇرۇپ، ئۇنىڭ ئۇيقۇسى قېچىپ كەتكەندى، — بۇ ئۆسكۈنىلەر گېرمانىيىدىن چىققاندىن كېيىن يەنە چارروسىيىنى توغرىسىغا كېسىپ ئۆتكۈدەك يول باسىدىكەن، مۇشۇنچىلا يۈكنى يول - يولدا بىردەم پويىزغا، بىردەم پاراخوتقا، بىردەم ھارۋىغا قاچىلاپ، چۈشۈرۈپ ئۈچ ئايدا بېسىپ بولۇش زادى مۈمكىن ئەمەسكەن. شۇڭا، سىزگە بېرىلگەن ئۈچ ئايلىق مۆھلەت بىر قىلتاقمۇ قانداق؟ بۇ گەپنى ئاڭلاپ باۋۇدۇن باينىڭ تېنى «جوغغىدە» شۈركۈنۈپ كەتتى.

— شۇنداق ئوخشايدۇ، مەن ئالتە ئاي ئىچىدە توشۇپ كېتەيلى دەپ چىڭ تۇردۇم، زادى ئۆتمىدى. بەش ئايغا، ئۇنىڭدىن كېيىن تۆت ئايغا چۈشتۈم. ئۇنىڭغىمۇ قەتئىي قوشۇلمىدى. «پويىزدا بىر ھەپتە ماڭىدىغان يولغا ئۈچ ئاي ۋاقىت بەرسەك يەنە بولمامدا، ئۇنداق بولسا باشقا يول بىلەن

يۆتكىگىن» دەپ تۇرۇپلاۋالدى ئۇ ئىمانسىزلار. ئەمدى قارىسام، ئۇ بىر قىلتاققەكمۇ قىلىدۇ، ئۆسكۈنىلەرنى شۇنىڭغىچە چېگرىدىن ئېلىپ چىقىپ كېتەلمىسەم ئورۇسلارغا قالدىغان گەپتە.

— يەركەتكىلا ئاپىرېۋالساق غۇلجىغا باردۇق دېگەن گەپ، — دېدى زەينىۋۇدۇن، — شۇ يەرگىلا ساق سالامەت يېتىپ بارساق، ئۇ يېقىنى ئۆزۈم توغرىلايمەن. بىلەمسىز باۋۇدۇن باي، مۇشۇ كۈنلەردە كۆزۈم ئىلىنسلا زاۋۇت چۈشەيدىغان بولۇپ كېتىۋاتىمەن، قاراڭ. ئابايل كۆزۈمنى ئازراق يۇمغانىدىم، بىر تالاي چۈش كۆرۈپتىمەن. چۈشۈمدە ھەيۋەتلىك زاۋۇتلار بىلەن تولغان چوڭ بىر مەيدان ئالدىدا تۇرغۇدەكەن. زاۋۇتلارنىڭ تۇرخۇنلىرى بۇلۇتقا تاقىشىپ تۇرغاچقا، ئۈچىنى كۆرگىلى بولمىغۇدەك. بىر چاغدا زاۋۇتلار شۇنداق ۋارقىراپتۇكى، پۈتۈن شەھەر خەلقى ئويغىنىپ كېتىپتۇدەك. ئۇلار ئىشقا بېرىش ئۈچۈن كوچا - كوچىلارغا پاتماي يۈگۈرۈشكۈدەك. ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئۆز قېرىنداشلىرىمىزىمىش. مەن ئۇلارنى چوڭ بىر مەيدانغا يىغىپ كۆن - خۇرۇم ئىشچىلىرى مۇنۇ زاۋۇتقا، ماشىنىسازلىق ئىشچىلىرى مۇنۇ زاۋۇتقا، توقۇمىچىلىق ئىشچىلىرى مۇنۇ ياققا، سوپۇن زاۋۇتى، يېمەك - ئىچمەك زاۋۇت ئىشچىلىرى مۇنۇ ياققا مېڭىڭلار، دەپ ئۇلارنىڭ سەپ - سەپ بولغان قوشۇنلىرىنىڭ باشلىقلىرىنىڭ قولىغا بىردىن چوڭ بايراق ھەم گۇۋاھنامە بېرىۋاتقۇدەكەنمىشەن. توۋا، شۇنداق ئېنىق كۆرۈپتىمەن. — ئىنشائاللا، چۈشتە كۆرگەنلىرىڭىزنى ئاللا ئوڭىڭىزدا كۆرسەتكەي، — دېدى باۋۇدۇن باي كۆڭلى

كۆتۈرۈلۈپ، — راستتىنى ئېيتقاندا، سىز بىز قۇرۇشقا تۇتۇنغان زاۋۇت ئۈچۈن ناھايىتى كۆپ ئەجىر سىڭدۈردىڭىز، بولۇپمۇ مۇشۇ ئىككى يىل جەريانىدا سىز بۇ ئىشتىن باشقا ھەممە ئىشنى ئۇنتۇپ كەتتىڭىز، ھەتتا ئۇرۇق - تۇغقان، قوۋم - قېرىنداش، خوتۇن، بالا - چاقىلىرىڭىزمۇ كۆزىڭىزگە كۆرۈنمەيلا قالدى، خۇدا بۇيرۇسا ئىشلار ئوڭشىلىپ كەتسە، مەن سىزگە ئالاھىدە مىننەتدارلىقىمنى بىلدۈرىمەن.

— زاۋۇت قۇرۇلسا، ئۇلارنى ئۆز قېرىنداشلىرىم قولى بىلەن باشقۇرسا، زاۋۇتلارنىڭ باشلىقلىرىدىن تارتىپ تېخنىكىلىرىغىچە، خوجايىنلىرىدىن تارتىپ ئىشچىلىرىغىچە ئۆز قېرىنداشلىرىمىزدىن بولسا، قانداق ياخشى بولاتتى - ھە. شۇنىڭغىچە ياشىسام، شۇلارنى كۆزۈم بىلەن كۆرسەم ئارمىنىم يوق ئىدى...

ھۈسەن باي بىلەن باۋۇدۇن باينىڭ زاكاز قىلغان، سېتىۋالغان ئۈسكۈنىلىرى ھەم ياللىۋالغان خادىملىرىنى باسقان يۈك پويىزى گېرمانىيىدىن چىققاندىن تارتىپ ئالماشمىغان بولسىمۇ، ئەمما بېكەت - بېكەتتە توختاپ، ھەر بىر توختىغاندا تەپسىلىي تەكشۈرۈلۈپ ئون بەش كۈن بولغاندا چارروسىيىنىڭ ئومىسكى شەھىرىگە كەلدى. بۇ ئېرتىش دەرياسى بويىغا جايلاشقان كىچىكرەك بىر شەھەر بولۇشىغا قارىماي، ئۇ يەرنىڭ سانائىتى خېلىلا تەرەققىي قىلغانىدى. بولۇپمۇ كېمىسازلىق جەھەتتىكى ئاساسى پۇختا ئىدى، پويىز شۇ شەھەرگە كەلگەندە ئۇزاق توختىدى. چۈنكى، ئۈسكۈنىلەر ئەمدى چۈشۈرۈلۈپ پاراخوتقا قاچىلىنىشى لازىم ئىدى. ۋوگزالنىڭ كەڭ مەيدانى ھەم

ئۈسكۈنىلەرنىڭ ئۈستىگە يېپىلىدىغان چېدىرلار ئىجارىگە ئېلىندى. ئۈسكۈنىلەرنى چۈشۈرۈش، جايلاشتۇرۇش ناھايىتى ئوڭۇشلۇق ئوتتى، ئىجارىگە ئېلىنغان پاراخوتمۇ دەل ۋاقتىدا كەلدى. ئەمما، ئۈسكۈنىلەرنى پاراخوتقا قاچىلايدىغان چاغدا چاتاق چىققانلىقى، چىققاندىمۇ چوڭ چاتاق چىققانلىقى مەلۇم بولدى. ئۈسكۈنىلەرنى پاراخوتقا قاچىلاش ئۈچۈن ئىشچىلارنى باشلاپ كەلگەن باۋۇدۇن باي ئۈسكۈنىلەر يېپىلغان بىرېزېنتلارنىڭ ئەتراپىنى تولۇق قوراللانغان يۈزدەك ئەسكەرنىڭ قورشىۋالغانلىقىنى كۆرۈپ چوڭ كاشىلىغا يولۇققانلىقىنى پەملىدى. ئۇنىڭغىچە يېتىپ كەلگەن زەيناۋۇدۇنمۇ داڭ قېتىپ تۇرۇپلا قالدى. باۋۇدۇن باي ئۆزىنى تۇتۇۋېلىپ، سالماق قەدەم بىلەن ئالدىرىماي چامداپ مۇرسىگە زەر پۇگۇن تاقىغان، مەيدىسى ئوردىن، مېداللار بىلەن تولغان، يېنىغا ئاسقان نەقىشلىك قىلىچىنىڭ دەستىسىنى ئاق پەلەي كىيگەن قولى بىلەن چىڭ سىقىمىدىغان ئوفېتسىرنىڭ ئالدىغا كېلىپ خۇرۇم پاپكىسىنى ئاچتى ھەم ئۇنىڭدىن ئالدىن تەييارلانغان «چارروسىيە قاتناش - ترانسپورت شىركىتىنىڭ توختامى» نى، ئاندىن «چارروسىيە سانائەت كومىتېتى» نىڭ ھۈسەن باي بىلەن باۋۇدۇن باينىڭ كۆن - خۇرۇم زاۋۇتى ئۈچۈن زاكاز قىلىنغان ئۈسكۈنىلەرنى چارروسىيە چېگراسىدىن ئۆتكۈزۈپ بېرىش توغرىسىدىكى «رۇخسەتنامە» سىنى كۆرسەتتى. بىراق، بۇ ئىككى ھۆججەت ھاۋادا لەيلىگەنچە تۇرۇپ قالدى. ئوفېتسىر ئۇنىڭغا قاراپمۇ قويماي ھەم پېتىنىمۇ بۇزماي، بوش تۇرغان ئوڭ قولىنى ئوڭ چېكىسىگە تەگكۈزۈپ سالام بەردى.

— ھۆرمەتلىك ئەپەندى، ئۈسكۈنىلىرىڭىزنىڭ

ھەممىسى ئېغىر تىپتىكى قورال - ياراغ زاۋۇتىغا سېلىنىدىغان ئىلغار ئىستانوكلار، قورال - ياراغ زاۋۇتىغا ئىشلىتىدىغان ئېلېكتر ماتورلىرى بىلەن دېۋىگاتىللار ئىكەن. بۇلارنى توشۇش، يۆتكەش، چېگرىدىن كىرگۈزۈش ھەم چىقىرىش، ئۇلۇغ پادىشاھ ئىمزا چەككەن مۇبارەك پەرمان ياكى خانلىق ئارمىيە باش قوماندانى قول قويغان بۇيرۇق ئارقىلىقلا بېجىرىلىدۇ. شۇڭا، سىز ۋاقىتىڭىزنى بىھۈدە سەرپ قىلماي ئاشۇ ھۆججەتلەرنى ئېلىپ كېلىڭ. بولمىسا مەن يۇقىرىنىڭ بۇيرۇقىغا بىنائەن ئۈسكۈنىلەرنى مۇسادىرە قىلىمەن. سىزنى ھەم شېرىكلىرىڭىزنى «چارروسىيىنىڭ ھەربىي ئەسلىھەلىرىنى يۆتكەش قانۇنى» غا خىلاپلىق قىلدى دەپ قاماققا ئالىمەن، — دېدى.

باۋۇدۇن باينىڭ تۆمۈردەك قارىداپ كەتكەن چىرايىدىن ئىچىدە قاتتىق غەزەپكە كەلگەنلىكى چىقىپ تۇراتتى. ئۇ ئوڭ قولىدا ئېسىلغانچە قالغان ھۆججەتلەرنى پاپكىسىغا سالدى — دە، ئۇن — تىن چىقارماي كەينىگە قايتتى.

— خۇمپەرلەر، نۇمۇسىزىلار! چېگرىدىن كىرگۈزگەن چاغدا بۇنداق گەپ قىلماي، ئەمدى كېلىپ دەۋاتقان گېپىنى قاراڭلار، مۇسادىرە قىلىمەن، قامايىمەن دەيدا تېخى! ھۇ يۈزسىز دەيۈزلەر، — باۋۇدۇن باي ئالغان ياتقىنى ئىچىدىن تاقىۋالغانىدى. ئۇ توختىماي ئۇياق — بۇياققا غەزەپ بىلەن ماڭاتتى. ئاۋازىنى چىقىرىپ ئۆز — ئۆزىگە سۆزلەيتتى. لېكىن، زادى نېمە قىلىش كېرەكلىكىنى، ئاچ يولۋاسنىڭ ئېغىزىغا چۈشۈپ كېتىش ئالدىدا تۇرغان بۇ بىر پارچە لوق گۆشنى قانداق قۇتۇلدۇرۇشنىڭ يولىنى تاپالماي ئۆزىنى ئۇياق — بۇياققا ئۇراتتى.

— باۋۇدۇن ئەپەندى، باۋۇدۇن ئەپەندى، ئېشىكىنى ئېچىڭ، ئېشىكىنى ئېچىڭ، باۋۇدۇن ئەپەندى.

كېچە سائەت ئون ئىككى بولغانىدى. زەينىباۋۇدۇنمۇ بۈگۈن ئەتىگەن بولغان ئىشتىن ئۆزىنى قەيەرگە قويۇشنى، نېمە قىلىشنى بىلمەي قالغانىدى. ئۇ مېھمانخانىنىڭ ئازادە ياتقىغىغا كىرىپ ئۆزىنى كارىۋاتقا تاشلاپ ئوڭدا ياتتى. ئۇمۇ خۇددى باۋۇدۇن بايدەك تاماققىمۇ چىقمىدى، شۇ ياتقىنىچە كەچ كىرىپ كەتكىنىنىمۇ سەزمىدى. ئۇ خىلمۇخىل خىياللارنى قىلىپ باقاتتى. خىلمۇخىل چارىلەرنى ئويلاپ كۆرەتتى. تۈن كېچە بولغاندا، باۋۇدۇن باينىڭ چىرىغى تېخىچىلا يورۇق تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ، ئورنىدىن تۇرۇپ ئۇنىڭ ئىشىكىنى قاقتى.

— كاللامغا بىر ئىش كىرىۋالدى، — دېدى ئۇ باۋۇدۇن باينىڭ ياتقىغىغا كىرگەندىن كېيىن پەس ئاۋازدا، — بۇ ئىشنى مەنچىڭ ھۆكۈمىتىگە مەلۇم قىلىپ ئۇنىڭدىن ياردەم سوراپ باقسىڭىز بولماسمۇ؟ — كاللىسى تۇمانلىق خىياللار بىلەن تولغان، ۋۇجۇدىنى قاپلىغان غەزەپ تېخى تارقىمىغان باۋۇدۇن باي بۇ گەپكە ئانچە ئىرەن قىلمىدى.

— مەنچىڭ ھۆكۈمىتىگە؟ مەن قاچان بېيجىڭغا بېرىپ خاننىڭ تەستىقىنى ئەكەلگۈچە بۇلار قىلىدىغىنىنى قىلىپ بولىدۇ.

— ياق، بېيجىڭغا بېرىشنىڭ ھاجىتى يوق. پېتېر بۇرگقا بېرىپ مەنچىڭ ھۆكۈمىتىنىڭ كونسۇلىغا ئەھۋالنى مەلۇم قىلىپ، ئۇنىڭ ياردىمىنى سوراپ كۆرمەيسىز، قولىڭىزدا مەنچىڭ ھۆكۈمىتىنىڭ گۇۋاھنامىسى بىلەن رۇخسەتنامىسى بولغاندىن كېيىن.

— ھەي تاڭھەي، قانداق بولاركىن؟ — مۇجەمل ئىنكاس قايتۇردى باۋۇدۇن باي.

— مەن ئويلا، ئويلا پەقەت شۇ يوللا ئۈنۈم بېرىشى مۇمكىن دەپ قالدىم.

— گېرمانىيە سانائەت شىركىتىگە ئەھۋالنى ئېيتساق، ئۇلار ئارىغا كىرىپ ئەھۋالنى چۈشەندۈرۈپ باقسا بولارمىكىن دەيمەن، — باۋۇدۇن باي ئۆز ئويىغا كەلگەننى ئېيتتى.

— بۇنىمۇ قىلايلى، دەرھال گېرمانىيە سانائەت شىركىتىگە ھەم ھېلىقى لىدىرغا قارىتىپ تېلېگرامما سالايلى، سىزمۇ دەرھال پېتېرېبورگقا جۈنەڭ، بۇ ھازىر سودا - تىجارەت ئەمەس، دىپلوماتىيىگە چېتىلىپ قالدى. ھۆكۈمەت ھەل قىلمىسا بۇنى ھەل قىلماق...

... ھەي. — ئۇ بېشىنى چايقىدى، — ئۇنىڭ ئۈستىگە، بىز پەرەز قىلغان ھېلىقى قىلتاق ئەگەر راست بولسا، مانا مۇشۇ يەردە قۇرۇلغان بولىدۇ.

باۋۇدۇن باي ياتاقنىڭ دېرىزە تەرىپىگە قويۇلغان يۇمشاق دېۋاننى كۆرسىتىپ زەينىۋۇدۇننى ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلدى. ئۆزى ئىككى تەرەپكە قايرىۋېتىلگەن مەخەمل پەردىنى چۈشۈرۈپ دېرىزە قاناتلىرىنى سىرتقا ئېچىۋەتكەندىن كېيىن خېلىدىن بېرى ياستىلمىغان ساقاللىرىنىڭ تېگىنى سىيىپ بىر ھازا تۇردى. ئۇنىڭ ساقاللىرىدا كۆپەيگەن ئاقلارغا سەپ سالىدىغان چولپىسى يوق ئىدى. ئاندىن نېمىدۇر بىر نەرسە ئېسىگە كەلگەندەك سومكىسىنى ئالدى - دە، ئىچىدىكى ھۆججەتلەرنى ياتاقنىڭ ئوتتۇرىسىغا قويۇلغان تۆت پۇتلۇق ئۈستەلگە يايىدى. ياتاققا ئورنىتىلغان تۆمۈر قالپاقلىق بىر تال لامپۇچكا دەل شۇ ئۈستەلنىڭ ئۈستىدە

ياتاققا يوپۇرۇق نۇر چېچىپ تۇراتتى. زەينىۋۇدۇنمۇ ئولتۇرغان ئورنىدىن دەس تۇرۇپ، بىر ياغاچ ئورۇندۇقنى سۈرۈپ ئۈستەلدىكى ھۆججەتلەرنى باۋۇدۇن باي بىلەن تەڭ كۆرۈشكە باشلىدى.

ئەتىسى باۋۇدۇن باي گېرمانىيىدىن ئېلىپ كەلگەن تېخنىك، خادىملارنى يىغىپ ئەھۋالنى مەلۇم قىلدى ۋە ئاخشام زەينىۋۇدۇن بىلەن مەسلىھەتلىشىپ كەلگەن قارارىنى ئۇلارغا يەتكۈزدى.

— گېرمانىيە ھۆكۈمىتىگىمۇ تېلېگرامما يوللاش كېرەك، — دېدى تېخنىكلار مەسئۇلى، — ھۆكۈمەت بۇ ئۈسكۈنىلەرنىڭ ھەربىي ئۈسكۈنە ئەمەسلىكى ھەققىدە گۇۋاھنامە ئەۋەتىپ بەرسۇن، قېنى شۇ چاغدا يەنە نېمە دەيدىكەن.

باۋۇدۇن باي بۇ پىكىرنىمۇ قوبۇل قىلدى. گېرمانىيە ھۆكۈمىتى، گېرمانىيە سانائەت شىركىتى ھەم لىدىرغا ئەھۋالنى مەلۇم قىلىپ ھەم ياردەم سوراپ ئۇزۇن تېلېگرامما يوللاندى. باۋۇدۇن باي بولسا بۇ يەردىكى ئىشلارنى زەينىۋۇدۇنغا تاپشۇرۇپ ئۆزى پېتېرېبورگقا ئالدىراش يۈرۈپ كەتتى.

«ئەڭ يېقىملىق ئاۋاز»

ئادەم ساقلاش ھەم كۈتۈشنىڭ بۇنداق چىدىغۇسىز ئازاب بولىدىغانلىقىنى زەينىۋۇدۇن پەقەت ئەمدىلا چىن مەنىسىدىن سېزىۋاتاتتى. باۋۇدۇن باينىڭ كەتكىنىگە مانا يىگىرمە كۈن بولغانىدى. ئۇ دەسلەپكى بىر نەچچە كۈننى گېرمانىيىلىك تېخنىكلار بىلەن شەھەرنى ئايلىنىپ ئۆتكۈزدى. بۇ يەردىكى خەلقلەرنىڭ ياشاش ئەھۋالىنى كۆردى. خۇددى باشقا جايلاردىكىدەك بۇ يەردىمۇ بايلار، گادايىلار، ئەرلەر - ئاياللار، قېرىلار - ياشلار بار ئىدى. ۋوگزالنىڭ ئەتراپى ھەر خىل يايىمچىلار بىلەن تولغانىدى. ئۇلارنىڭ كۆپىنچىسى مېۋە - چېۋە ساتىدىغان خوتۇنلار، موخۇركا ساتىدىغان بوۋايىلار ئىدى. ئارىلاپ - ئارىلاپ تاتلىق يېمەكلىكلەرنى ساتىدىغان، بېشىغا ئۈچ بۇرجەك ياغلىق سېلىۋالغان قىزلارمۇ ئۇچراپ قالاتتى. ئۇلارنىڭ سودىسى ۋوگزالغا پويىز كەلگەندە تازا قىزىپ كېتەتتى. بەزى يولۇچىلار پەسكە چۈشۈپ نەرسە كېرەك سېتىۋالاتتى، بەزىلىرى بولسا پويىزنىڭ كىچىك دېرىزىلىرىدىن بېشىنى چىقىرىپ:

— ھەي ئالمىچى!

— ھەي بوۋاي!

— ھەي توخۇچى! — دەپ ۋارقىرىشاتتى، بۇنداق

ۋارقىراش - جارقىراش، قىي - چوۋ پويىزنىڭ يۈرۈپ

كېتىشى بىلەن بېسىقچى قالاتتى. پويىزدا يەنە مۇشۇ شەھەرگە كەلگەنلەرمۇ بولاتتى، ئۇلار سومكىلىرىنى، سېۋەتلىرىنى، يۈك - تاقىلىرىنى كۆتۈرۈشۈپ چۈشۈپ ۋوگزالدا بىر پەس تۇرغاندىن كېيىن ئاللىقاچانلارغا كېتىپ قالاتتى. دەريا بويىدا قارماق تاشلاپ بېلىق تۇتىدىغان بېلىقچىلارمۇ كۆپ ئىدى. ئۇلارنىڭ كىيىم - كېچەكلىرى، چىراي - شەكىللىرى زەينىۋۇدۇن باشقا شەھەرلەردە، باشقا جايلاردا كۆپ كۆرگەن رۇسلار بىلەن ئوخشاشلا ئىدى. ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئۆز ھەلەكچىلىكى بىلەن بولۇپ، زەينىۋۇدۇننىڭ تارتىۋاتقان ئازابلىرىنى، ھۈسەن باي بىلەن باۋۇدۇن باينىڭ بىر قانچە يىل ئەجىر، نۇرغۇن پۇل ھەم ۋاقىت سەرپ قىلىپ تەق قىلغان ئۈسكۈنىلىرىنىڭ تاق مۇشۇ شەھەردە تۇتۇپ قېلىنغانلىقى بىلەن ئۇلارنىڭ قىلچىمۇ كارى يوق ئىدى.

— ئەجەب ئىشقۇ بۇ، تېخىچە خەۋەر يوقما؟

— تېلېگرافىمۇ كەلمىدىمۇ؟

— باۋۇدۇن باينىڭ ھازىر نەدىلىكىنى سىز

بىلمەمسىز؟

كۈندە نەچچە قېتىم تەكرارلىنىدىغان سوئاللارمۇ بارغانسېرى ئازىيىپ كېتىۋاتاتتى. ئەمدى بۇ يەردە ئۈسكۈنىلەرنى ساقلاپ باۋۇدۇن بايدىن خەۋەر كۈتۈپ تۇرغان گېرمانىلارنىڭ ئارىسىدا غۇدىراش باشلانغانىدى.

— ئەھۋالدىن قارىغاندا، بۇ ئىشتىن نەتىجە چىقمايدىغان

ئوخشايدۇ، بىزنى يۇرتىمىزغا يولغا سېلىپ قويىسىڭىز

بولامدېكىن.

— بىكارچىلىقتىن زېرىكىپ ئۆلەي دېدۇق، يا

خەجلەيدىغان پۇلىمىز بولمىسا.

— كىيىملىرىمىز تۆكۈلۈپ كەتتى، بىزگە مائاشنى كىم بېرىدۇ؟

بۈگۈنمۇ تېپىتىنچ ئۆتۈپ كەتتى، ئەتىسىمۇ ھېچقانداق خەۋەر كەلمىدى.

— بۈگۈن يىگىرمە ئۈچ كۈن بولدى، — دېدى تېخنىكلار باشلىقى زەيناۋۇدۇننىڭ قېشىغا كېلىپ، — ئەتىسىمۇ قالدىم، بىزەر ئىش بولمىغاندۇ؟

— نېمە؟ — چۆچۈگەندەك قايتۇرۇپ سورىدى زەيناۋۇدۇن، — كىمگە بىر ئىش بوپتۇ؟

— ھېچكىمگە، مەن باۋۇدۇن ئەپەندىگە بىرەر پالاكت كېلىپ قالغاندۇ، دەپ ئەتىسىمۇ ۋاتتىمەن.

— مەنمۇ شۇ، مەن ھازىر سىلەردىنمۇ بەتتەر ئۆز گۆشۈمنى ئۆزۈم يېگۈدەك بولۇپ كېتىۋاتتىمەن.

كۈن ئىسسىق ھەم تىنچىق ئىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە تىت - تىتچىلىق ئارام بەرمەيتتى. زەيناۋۇدۇن ياتاقتىن كوچىغا چىقتى، ئۇ ئىمكان بار ھېچكىمگە كۆرۈنمەسلىككە تىرىشاتتى، شۇڭا كوچىغا چىقىپ نېرىدا بىر نەچچە تۈپ دەرەخنىڭ سايىسىدە شاھمات ئوينىۋاتقان تېخنىكلارنىڭ قېشىغا بارماي كوچىنىڭ باشقا بىر تەرىپىگە يول ئالدى.

قارشى تەرىپىدىن بىر ئاتلىق ئەسكەر ئېيتىنى يورغىلىتىپ كېلىۋاتاتتى، ئۇ زەيناۋۇدۇننى كۆرۈپ ئاتتىن سەكرەپ چۈشتى - دە، ئۇنىڭ ئالدىغا كېلىپ:

— سىزنى كاپىتان چاقىرىۋاتىدۇ، — دېدى.

— نېمە؟ كاپىتان؟ قايسى كاپىتان؟ — ھودۇقۇپ كەتكەن زەيناۋۇدۇن كەينى - كەينىدىن سوراڭا باشلىدى.

ئۇنى باۋۇدۇن باينىڭ ئۆسكۈنىلىرىنى تۇتۇپ قالغان ھېلىقى ئوفېتسىر چاقىرغانىدى.

— پادىشاھتىن پەرمان كەلدى، ئۈچ كۈن ئىچىدە ۋوگزالدىكى ماشىنا - ئۆسكۈنىلەرنى ئېلىپ چىقىپ كېتىڭلار. بىراق، ئايلىق ئىجارە ھەققى بىلەن ساقلاش ھەققىنى كونتورغا (باشقارمىغا) تۆلىگەندىن كېيىن رەسمىيىتىڭلار بېجىرىپ بېرىلىدۇ، — دېدى ئۇ زەيناۋۇدۇن ھەربىي شتاپقا كېلىپ كاپىتاننىڭ بۆلۈمىگە كىرگەندىن كېيىن.

— خوپ، كۆپ رەھمەت، بىراق بىز باۋۇدۇن ئەپەندىنىڭ كېلىشىنى كۈتمىسەك بولمايدۇ، ئۇ كەلگەندىن كېيىن سىزنى ئىزدەيلى، — دېدى زەيناۋۇدۇن خۇشاللىقىنى بىلىندۈرمەي، — ئۇ خىيالىدا ئەمدى ۋېلى بايغا تېلېگرامما يوللاپ ئۆسكۈنىلەرنى يۆتكەپ كېتىشكە يازدەم سورىماقچىدى.

— مېنى ئىزدىشىڭلار ھاجەتسىز، ۋوگزال كونتورىنى ئىزدەڭلار، رەسمىيەتنى شۇلار بېجىرىپ بېرىدۇ، باۋۇدۇن ئەپەندى بۈگۈنكى پويىزدا كېلىدۇ، كەلگەندىن كېيىن مېنىڭ بۇيرۇقىمنى يەتكۈزۈپ قويۇڭ، — كاپىتاننىڭ قوپال بۇيرۇقى زەيناۋۇدۇننىڭ قولىغا دۇنيادا تۇنجى قېتىم ئاڭلاۋاتقان ئەڭ يېقىملىق ئاۋازدەك تۈيۈلدى. ئۇ بۇ ئاۋازنى، بۇ بۇيرۇقنى يەنە ۋە يەنە ئاڭلىغۇسى بار ئىدى. بىراق، كاپىتان قوشۇمىسىنى تۇرۇپ، «گەپ تۈگىدى، ئەمدى چىقىپ كەت» دېگەندەك قولىنى چىقىپ كېتىشكە ئىشارە قىلغانىدى. زەيناۋۇدۇن كاپىتاننىڭ يېنىدىن چىقىپ شاھمات ئوينىۋاتقان گېرمانلارنىڭ قېشىغا يۈگۈردى، ئاندىن

ھەممىسى دۈكۈرلىشىپ ۋوگزالغا كېلىپ بوش تۇرغان ۋوگزال سۈپىسىغا تىزىلدى. نۆۋەتتىكى پويىزنىڭ كېلىشىگە يەنە ئىككى سائەت بار ئىدى. ئەمما، ھېچكىمنىڭ ۋوگزالدىن ئايرىلىشقا كۆڭلى ئۈنىمايتتى، ھەممە ھاياجانلىناتتى، ئەندىشە قىلاتتى، كاپىتاننىڭ گېپىنىڭ راست - يالغانلىقىغا ئىشەنچ قىلالمايتتى، ئەمما ئۇنىڭ سۆزى راست بولۇپ چىقتى. باۋۇدۇن باي نۆۋەتتىكى ئاشۇ پويىزدا قايتىپ كەلدى، ئۇنى بىرىنچى بولۇپ كۆرگەن زەيناۋۇدۇن ئېتىلىپ باردى، ئۇلار پەلەمپەيدىلا قۇچاقلىشىپ كېتىشتى...

باۋۇدۇن باينىڭ كۈلكىدىن قىسىلىپ كەتكەن كۆزلىرىدىن، ھەر بىر تېخنىكىنى چىڭ قۇچاقلاپ ئۇلارنىڭ دۈمبىلىرىگە بوشقىنا شاپىلاقلاپ قويۇشلىرىدىن، يوشۇرۇن «قىلتاق» تىن ئامان - ئېسەن قۇتۇلۇش يولى تېپىلغانلىقىنى سەزگىلى بولاتتى.

پاراخوتتىكى پاراك

باۋۇدۇن باي كەلگەن كۈننىڭ ئەتىسىلا ھەممە رەسمىيەتلەر چاقماق تېزلىكىدە بېجىرىلىپ، بىر ئايدىن بېرى بىرېزىنت يوپۇقىنىڭ ئاستىدا، چارروسىيە ئەسكەرلىرىنىڭ مۇھاپىزىتىدە ياتقان ئۆسكۈنىلەر پاراخوتقا بېسىلدى ۋە شۇ كۈنلا نۆۋەتتىكى مەزىلىگە قاراپ يۈرۈپ كېتىلدى.

ھەممە ئىشلار سەرەمجانلىشىپ بولغاندىن كېيىن باۋۇدۇن باي بىلەن زەيناۋۇدۇن پاراخوتنىڭ ئەڭ ئۈستۈن قەۋىتىدىكى ئالىي دەرىجىلىك بۆلۈمىدىن ئالغان ياتىقىغا كىرىپ يۇمشاق كارىۋاتقا سوزۇلۇپ ياتتى. بۇ خېلىلا كەڭ ھەم ئازادە جاھازلانغان ياتاق بولۇپ، ئۇنىڭدا ئىككى كارىۋات بار ئىدى. كارىۋاتتا يېتىپ تۇرۇپمۇ پۈرمە پەردىلىك ئوچۇق دېرىزىدىن پاراخوتنىڭ پالوبىسىنى، قىرغاقتىكى ئاستا - ئاستا ئارقىدا قېلىۋاتقان ئىمارەتلەرنى، دەل - دەرەخلەرنى، دالالارنى كۆرگىلى بولاتتى. گۈرۈلدەپ كىرىۋاتقان سالقىن شامال ھارغان، چارچىغان بەدەنگە ئارام بېغىشلايتتى، ناھايىتى روشەن ئاڭلىنىپ تۇرىدىغان دەريا سۈيىنىڭ رېتىملىق شالاپلىشى خۇددى ئەللىي ناخشىسىدەك كىشىنىڭ نېرۋىلىرىنى پەپىلەيتتى. پاراخوت گويا گىگانىت بۆشۈكتەك پاراخوتتىكى ھەممە نەرسىنى لەرزىان تەۋرىتىپ باراتتى، ئارىلاپ - ئارىلاپ «دۇ - ت، دۇ - ت» قىلىپ ياڭرايدىغان

پاراخوت كانىيى خۇددى «ئا - مان، ئا - مان» دەپ
ۋارقىرىغاندەك، كىشىنى خاتىرجەملىك، بىخەتەرلىك
تۇيغۇسىغا چۆمدۈرەتتى.

— مانا ئاخىر يەنە يولغا چۈشتۇق، خۇدا بۇيرۇسا ئەمدى
ئىشلار ئوڭشىلىپ كېتىدۇ، سىزنىڭ شۇنچە كۈنلەر ئىچىدە
بىرەر قېتىممۇ تېلېگرامما بېرىپ قويىمىغىنىڭىز بىزنى بەك
ساراسىمىگە سېلىۋەتتى، — دېدى زەينى ئاۋۇدۇن كارىۋاتتا
يېنىچە بولۇپ.

— دېسەم ئىشەنمەيسىز، پېتىربۇرگتا ماڭدامدا بىر
پوچتىخانا بار ئىكەن، بىراق شۇ يەرگە كىرىپ چىققۇدەك
ۋاقىتىم بولمىدى، ئۇدۇل بارغانچە مەنچىڭ كونسۇلخانىسىنى
ئىزدەپ تېپىپ ئەھۋاللارنى ئېيتتىم. كونسۇل قولۇمدىكى
ھۆججەتلەرنى كۆرۈپ، بىزنى بىھۇدە تۇتۇپ قالغانلىقىغا
قاتتىق ئاچچىقلاندى. ئۆسكۈنىلىرىمىزنى مۇسادىرە قىلماقچى
بولغانلىقىنى ئېيتىۋېدىم، تېخىمۇ غەزەپكە كېلىپ، مەن
ئەتىلا جاۋابىنى ئېلىپ بېرىمەن، دېدى. ئەتىسى بارسام
پادىشاھ بىلەن كۆرۈشەلمەپتۇ، بىر ھەپتە تەخىر قىلىپ
تۇرۇشۇمنى ئېيتتى. مەن بۇ ھەپتىنى قانداق ئۆتكۈزەرمەن
دەپ تازا تىت - تىت بولۇپ تۇرغاندا گېرمانىيىگە تېلېفون
بېرىپ بېقىش خىيالىغا كېلىپ قالدى. پېتىربۇرگتا
گېرمانىيىگە تېلېفون ماڭدىكەن، مەن لىدىرغا تېلېگرامما
يوللاپ بىز ئەۋەتكەن تېلېگراممىنى تاپشۇرۇۋالغان ياكى -
ئالمىغانلىقىنى، ئالمىغان بولسا سۈرۈشتۈرۈپ بېقىشنى ھەم
ئەتە ئەتىگەن سائەت سەككىزدە ئىشخانىسىغا تېلېفون
بېرىدىغانلىقىمنى ئۇقتۇردۇم. كاللام قېيىپ كەتكەچكە،
سىلەرگە تېلېگرامما بېرىپ ئۆزۈمنىڭ نەدە تۇرۇۋاتقانلىقىم

قىمىنى ئېيتىپ قويۇشۇم ئېسىمگە كەلمەپتۇ. ئەتىسى
پوچتىخانىغا كىرسەم بىر ئۆيىنى كۆرسەتتى، شۇ يەردىكى
تېلېفوننى ئالسام لىدىر سۆزلەۋاتىدۇ! گېرمانىيىدە تۇرۇپ
سۆزلىگەن سۆزى، قىلغان گەپلىرى ناھايىتى ئوچۇق،
خۇددى بىر ئۆيدە ئولتۇرۇپ پاراڭلىشىۋاتقانداك چىقىۋاتىدۇ.
تېلېگراممىنى شۇ كۈنلا ئاپتۇ، گېرمانىيە ھۆكۈمىتىگە
ئەۋەتكەن تېلېگراممىمۇ تېگىپتۇ، ئۇلار تېزىدىن تەكشۈرۈپ،
بۇ ئىشنى كىمىنىڭ قىلغانلىقىنى ئېنىقلاپ چىقىپتۇ!

— كىمكەن؟ كىم قىلىپتۇ ئۇ ئىشنى؟ — ئالدىراپ
سورىدى زەينى ئاۋۇدۇن.

— ھېلىقى ئامانلىق تەپتىشى ئەسلىدە چارروسىيىنىڭ
جاسۇسى ئىكەن، ئۇنى شۇ ئان قاقماققا ئاپتۇ.

— نېمە؟ ھېلىقى بىزگە تۆھمەت قىلغان ئاكامما؟ —
زەينى ئاۋۇدۇن ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ كەتتى، — شۇڭا
بىزنىڭ ھەممە ئۇچۇر — بۇجۇرلىرىمىزنى
بىلىۋاپتىكەن — دە!

— شۇ، شۇ ئىكەن، بۇ ئىش پاش بولغاندىن كېيىن
ئۇلار چارروسىيە ھۆكۈمىتىگە ئېتىراز بىلدۈرۈپ، بىزنى
يىگىرمە تۆت سائەت ئىچىدە يولغا سېلىپ قويۇشنى، دەخلى
يەتكۈزگەن ۋاقىتنى توختامدىكى ئۈچ ئايلىق سۈرۈكتىن
چىقىرىۋېتىشنى ئېيتىپتۇ، لىدىر ماڭا. پېتىربۇرگتا بىر
ھەپتە تۇرۇشۇمنى، شۇنىڭغىچە گېرمانىيە ھۆكۈمىتىنىڭ
ھاۋالە نامىسىنىڭ مەزمۇنىنى تېلېگرامما ئارقىلىق ماڭا
يوللاپ بېرىدىغانلىقىنى ئېيتتى. بىر ھەپتىدىن كېيىن
كونسۇلغا بارسام: «بۇ ئىشتىن چار پادىشاھ خەۋەر تاپتى،
ئۇ ئومىسكىدىكى گارنىزۇننىڭ ئىشى، چار ھۆكۈمىتىنىڭ

بۇنىڭ بىلەن ئالاقىسى يوق، چار ھۆكۈمىتى ھەربىي ئوكروگى ئۇلارغا تېلېگرامما يوللاپ، مەنچىڭ پۇقرالىرى ھۈسەن باي بىلەن باۋۇدۇن باينىڭ گېرمانىيىدىن ئېلىپ كەلگەن ئۈسكۈنىلىرىنى دەرھال قايتۇرۇپ بېرىش توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈردى» دېدى. مەنچىڭ كونسۇلى يەنە ئاشۇ بۇيرۇقنىڭ كۆچۈرمىسىدىن بىر نۇسخىنى ماڭا بەردى. ياتاققا كەلسەم لىدىردىن كەلگەن تېلېگرامما تۇرۇپتۇ. ئۇ بىز يۆتكەۋاتقان ئۈسكۈنىلەرنىڭ ھەربىي ئەسلىھەلەر قاتارىغا كىرمەيدىغانلىقى توغرىسىدىكى ئىسپاتنامە ئىكەن، ئۇلارنى ئېلىپلا ھايال ئۆتكۈزمەي بۇياققا ماڭىدىم، بۇ يەرگە كەلسەم بۇ يەردىمۇ ئىش مەن كەلگۈچە پۈتۈپ بوپتۇ. ھېلىقى ئەسكەرلەرنىڭ بىرىسىمۇ يوق ئىكەن. ۋوگزالدىكىلەر ھۆججەتكە قاراپمۇ قويمىدى...

ئەتىسى بىرىنچى بولۇپ زەيناۋۇدۇن ئويغاندى. ئۇ ئاشخام قايسى ۋاقىتتا ئۇخلاپ قالغىنىنى بىلمەيتتى، ئەمما كۆزىنى ئاچقاندا ياتاقنىڭ ئىچى يوپۇرۇق بولۇپ كەتكەنىدى. دېرىزىدىن كىرگەن ئىللىق ئاپتاپ نۇرى ياتاقنىڭ پولىغا چۈشۈپ، ئۇ يەرنىمۇ يورۇتۇپ تۇراتتى، زەيناۋۇدۇن كۆزلىرىنى بىر ھازا چىمچىقلىتىپ يورۇققا ئۆگەتكەندىن كېيىن ئاستا يانغا ئۆرۈلۈپ باۋۇدۇن بايغا قارىدى. باۋۇدۇن باي تام تەرەپكە قارىغانچە ئۇخلاۋاتاتتى. ئۇنىڭ ئۇزۇن - ئۇزۇن خورىكى بىلەن تەڭ كۆڭلەكچان مۇرىسى خېلىغىچە سىلكىنەتتى.

— پاھ، نازىمۇ قاتتىق ئۇخلاپ كېتىپتۇق - دە، — پىچىرلىدى ئۇ. لېكىن، باۋۇدۇن باينى ئويغىتىۋەتمەسلىك ئۈچۈن كۆزىنى ئاچقانچە ئورنىدا ئېغىناپ ياتتى. شۇئان

ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا ھۈسەن باي بىلەن تونۇشقان دەسلەپكى كۈنلەر ۋە ئۇنى تونۇشتۇرغان موسكۋادىكى سەپدىشى ئەينىدىن ۋە ئۇنىڭ كېيىن يەتتەسۇغا كەتكەنلىكى كەلدى. «ئۇ ھازىر نەدىكىن؟ ئەگەر ئۇ يەنە گوېمىرنىڭ ئورۇنلاشقان بولسا ئىش تازا ئوڭىدىن كېلەتتى. ۋېلى باينى شۇ سۆزگە كىرگۈزەلەيتتى. يەرگەتكە بارغاندىن كېيىن بۇ بىر پاراخوت پولات تۆمۈرنى غۇلجىغا قانداق توشۇش كېرەك، بۇمۇ بىر ئىش بولىدىغان بولدى» پىكىر يۈرگۈزەتتى ئۇ.

— ئوھوي سائەت ئون بولۇپ كېتىپتۇ غۇ؟! ھەي، نامازلىرىم جىق قازا بولۇپ كەتتى - دە، — باۋۇدۇن باي ئورنىدىن تەستە تۇرۇپ ئولتۇردى، ئەسنىدى، يۈزلىرىنى ئىككى ئالغىنى بىلەن سىيىپىدى. دېرىزە ئالدىغا كېلىپ مەيدىسىنى شامالغا تۇتتى، ئاندىن زەيناۋۇدۇنغا قاراپ سورىدى.

— پاراخوت تېخىچە مېڭىۋاتامدا؟

— شۇنداق ئوخشايدۇ، مەنمۇ ھېلىراققا ئويغاندىم، ئۇخلاپلا كېتىپتىمەن.

ئۇلار تۇرۇپ، يۈيۈنۈپ، قالغان ۋاقىتنى پاراخوتنىڭ ئاشخانىسىدا، پالوبىسىدا ئۆتكۈزدى.

— سىمپولاتىكىگە ئاز قالدۇق، ئەتىمالىم. ئۇ يەردە ئۈسكۈنىلەرنى ھارۋىلارغا بېسىۋالساقل يولنىڭ غۇلچى تۈگەپ غېرىچى قالىدۇ، — دېدى زەيناۋۇدۇن گەپ تېشىپ.

— شۇنداق، بىراق يەرگەتتىن غۇلجىغا بولغان ئارىلىق قىسقا بولغىنى بىلەن، ئۇ يەردە يا پويىز، يا پاراخوت، يا ياخشىراق يول يوق، ئۇلارنى ئانقا، ئېشەككە ئارتىپ ماڭغىلى تېخى بولمايدۇ، — دېدى باۋۇدۇن باي.

— گوبىرئاتور ۋېلى بايغا مۇراجىئەت قىلىش كېرەك. ئۇنىڭدىن باشقا چارە يوق. ۋېلى باي ھە - ھۇ دېيىشىدىغانلا بولسا، ھۈسەن بايىمۇ، سىزمۇ خاتىرجەم بولىسىز، بولمىسا چارلار يەنە چاتاق چىقارمايدۇ دەپ ھۆددە قىلغىلى بولمايدۇ. — شۇنداق، مەنمۇ شۇنداق خيالدا. سىمپولاتىكىگە بېرىپلا غۇلجىغا تېلېگرامما بېرىۋېتەيمىكەن دەيمەن، ئاكام يەرگەتكە كېلىپ ۋېلى باي بىلەن كۆرۈشكەچ تۇرسۇنمىكەن. — توغرا ئويلاپسىز، يولدىكى ئىشلاردىنمۇ خەۋەردار قىلىپ قويغىلى بولسا تېخىمۇ ياخشى.

ئۇلار پاراڭ بىلەن پاراخوتنىڭ سىمپولاتىكى پرېستانىغا كېلىپ توختىغانلىقىنى تۇيمايلا قالدى. ئۇلار پاراخوتتىكى سەپەرنىڭ مۇنچىلا قىسقا بولىدىغانلىقىنى، مۇنداق تېز ئاخىرلىشىدىغانلىقىنى خىيالىغىمۇ كەلتۈرمىگەنىدى. بىرلا ئۇخلاپ ئويغىنىپلا مەنزىلگە يېتىپ كەلگەنلىكتىن ئۇلار پاراخوت سەپىرىگە قانمىغاندەك قىلاتتى. چۈنكى، ئۇلار پاراخوتتىمۇ پويىزدىكىدەك تەكشۈرۈش بولىدۇ دەپ قىياس قىلىشقانىدى، ئەمما، ئۇلارنى ھېچكىم تەكشۈرمىدى. ھەتتا گېرمانىيىلىك تېخنىكلارنىمۇ ھېچكىم تەكشۈرمىگەنىدى. بۇ تولىمۇ قىسقا، خاتىرجەم ھەم تەكشۈرۈشسىز سەپەر بولغانىدى. شۇنىڭغا يارىشا، پاراخوتتىكى پاراڭمۇ ناھايىتى قىسقا بولدى.

ھارۋىلار كارۋىنى

ئەللىكتىن ئوشۇق ھارۋا، ئىككى يۈزگە يېقىن ئات - ئۆكۈزلەردىن تۈزۈلگەن ھەيۋەتلىك ھەر خىل ھارۋىلار كارۋىنى قېلىن توپا باسقان ھارۋا يولىدا بۆلۈتتەك قويۇق توپا - چاڭ تۈزىتىپ، چاچىقلىپ ھەم سىلكىتىپ ناھايىتى ئاستا ئىلگىرىلىمەكتە ئىدى. ئەڭ ئالدىنقى قاتاردىكى بىر نەچچە بىرىچكا بىرلەشتۈرۈپ ياسالغان، ئالتە ئات سۆرەپ كېتىۋاتقان ئۇزۇن ھارۋىغا چىقىۋالغان زەينىۋۇدۇن بىلەن باۋۇدۇن باي پات - پات ئارقىدىكى ھارۋىلارغا، بېسىلغان ھەم بىرېزىنت يوپۇقلار بىلەن ھىم يېپىلىپ توم ئارغامچا بىلەن ماتاپ باغلىۋېتىلگەن ئۈسكۈنىلەرگە قاراپ - قاراپ قويايتتى. ئارقىدىكىلەر كېلىۋاتقان ھارۋىلارنىڭ بىرەرەدە چاتاق چىقسا، ھاي - ھۇيلاپ چاتاق چىققانلىقىنى مەلۇم قىلاتتى. شۇنىڭ بىلەن قاش كىرىپكىلىرىدىن تارتىپ پۈتۈن بەدىنىنى توپا باسقان ھارۋىكەشلەر ھارۋىلارنى كەلگەن جايدا توختىتىپ چاتاق چىققان ھارۋىغا ئولشاشتى ۋە ئۇنىڭ چاتىقى ئوڭشالغۇچە كۈتۈپ تۇراتتى. ھېچكىمنىڭ بىرەر ھارۋىنى ياكى بىرەر ئات - ئۇلاغنى تاشلاپ كېتىشىگە يول قويۇلمايتتى. يول تولىمۇ ناچار ئىدى. توپىلىق، كاتاخلىق ھارۋا يولى ھەر قانداق ھارۋىنىڭ جۈلىقىنى چىقىرىۋېتەتتى. يامغۇر - يېشىن، بوران - چاپقۇن بولۇپ قالسا، ھارۋىكەشلەرنىڭ كۈنى تېخىمۇ تەس

ئىدى. ئۇسسۇزلۇق، ئاچلىق، بۇ سەپەردىكى ئادەتتىكى ئىش ئىدى. يوللار چەكسىز چۆللۈك بولۇپ، يېزىلار كەمدىن - كەم ئۇچراپ قالاتتى. ئۇ ھارۋىلارنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك بىرىچكا ھارۋا بولۇپ، كۆپىنچىسى ئېغىر يۈككە ماسلاشتۇرۇپ بىر نەچچە ھارۋا بىر - بىرىگە چېتىلىپ ئالتە ئات سۆرەيدىغان قىلىنغانىدى. شۇڭا، بىر ھارۋىنى بىر نەچچە ھارۋىگەش ھەيدەيتتى. شۇنىڭدەك ئاتلارنى گەپكە كىرگۈزۈش تولىمۇ تەس، سۈرئىتى ئاستا، يۈك كۆتۈرۈشچانلىقى ئارزۇ ئىككى توننا ئىدى. ساھەتلىك سۈرئىتى بەش كىلومېتىرغىمۇ يەتمەيتتى. لېكىن، شۇنداق بولسىمۇ ئاتلارنى يەڭگۈشلەپ، ھارۋىلارنى دەم ئالدۇرماي، ئادەملەر نۆۋەتلىشىپ ئۇخلاپ، كېچە - كۈندۈز يول ماڭغاچقا يول خېلىلا ئاۋۇيتتى.

— مېنىڭ بۇنداق ھارۋىلاردا تۇنجى ئولتۇرۇشۇم، — دېدى زىياۋۇدۇن.

— مېنىڭمۇ بىرىنچى قېتىم ئولتۇرۇشۇم، بۇ كاساپەتلەرنىڭ ئىش ھەققى ناھايىتى ئۆرە، مەيلى پۇل تېپىلىدىغان نەرسە، بۇلارنى سېتىپلاۋالاي دېسەم زادى ئۈنىمىدى. غۇلجىغا بىراقلا كىرىپ كېتەيلى دېۋىدىم، — دېدى باۋۇدۇن باي.

تونۇردەك قىزىپ كەتكەن ھاۋا، نەپەسنى بۇغۇدىغان چاڭ - توپا، ھارۋىنىڭ توختىماي چايقىشى، سىلكىشى، جالاقلىشى زەينىۋۇدۇننىڭ جۈدەپ كەتكەن ئورۇق جىسمىنى توپتەك ئۇياق - بۇياققا ئۇراتتى. ئۇ چوڭىدەك ئۇزۇن، ئىنچىكە بارماقلىرى بىلەن ھارۋىنىڭ تۇتقۇچىنى تۇتۇپ كېتىۋاتاتتى. ھارۋا ھەر بىر چايقالغاندا، سىلكىگەندە،

ئۇنىڭ ئۈچەي - باغرى ئۈزۈلۈپ كېتىۋاتقاندەك ۋە ئۇنى توسۇپ قالماقچى بولغاندەك ئىككى قولى بىلەن قورسىقىنى چىڭ بېسىپ تۈگۈلگىنىچە بېشىنى ئالدىدىكى ياغاچ تەگلىككە تىرەپ ئولتۇرۇپ كېتەتتى. بۇنداق چاغدا يېنىدا ئولتۇرغان باۋۇدۇن باي ئۈستىدىكى يالاڭ پەشمىتىنى قاتلاپ ئۇنىڭ پېشانىسى ئاستىغا قويۇپ بېرەتتى - دە، ئۇنىڭ چېپىلداپ تەرلەپ كەتكەن بويۇنلىرىدىن سىرىلىپ چۈشۈۋاتقان تەرلەرگە ھەم ئالدىدىكى خۇددى تۈگىمەيدىغاندەك سوزۇلۇپ ياتقان قارامتۇل يولغا قاراپ ئۈن - تىنىسىز خىيالغا پاتاتتى. ئاخىرى يەنە كەچ كىردى. ھارۋا كارۋىنى كىچىكرەك بىر ئۆستەڭ سۇ ئاقىدىغان دەرەخزارلىقنىڭ يېنىغا كەلگەندە ھارۋىلىرىنى چەتكە چىقىرىپ توختاتتى. زىياۋۇدۇن ھارۋىدىن سىپىلاپ يۈرۈپ يەرگە چۈشتى ۋە دەلدەڭشىگىنىچە بېرىپ ئۆزىنى نەم ھەم سالقىن چۆپلۈككە تاشلىدى.

— بولالمايۋاتامسىز نېمە؟ — سورىدى باۋۇدۇن باي زەينىۋۇدۇننىڭ يېنىغا كېلىپ بەدەشقاننى قۇرۇپ ئولتۇرۇپ، — ئازراق بىر نەرسە يەڭ، ئوڭشىلىپ قالسىز، — ئۇ شۇنداق دېگەچ زەينىۋۇدۇنغا سۇدان بىلەن ئاغزى ئېچىلغان ئەينەك قاچىدىكى قورۇلغان گۆشنى ئۇراتتى...

ھارۋىگەشلەر ھەم تېخنىكلار بولۇپ يۈزدىن ئوشۇق كىشى بۇ ئادەمسىز چۆللۈكنى بىردەمدىلا قايناق بازارغا ئايلاندۇرۇۋەتتى، ئۇلار بەس - بەس بىلەن ئۆزىنى ئۆستەڭگە ئاتتى، بەزىلىرى كېچىپ تۇرۇپ، بەزىلىرى سۇغا يېتىپ تۇرۇپ ئۈستۈپشىغا، دىماغلىرىغا ئورناپ كەتكەن توپىلارنى يۇياتتى، بەزىلىرى ئۆستەڭنىڭ بېشىغا بېرىپ پاكىز يەردىن

سۇ ئەكېلىپ دالاغىلا ئوت يېقىپ سۇ قاينىتاتتى، تاماق پىشۇراتتى، بىر مۇنچىلار كېچىنى ئۆتكۈزىدىغان چېدىر تىكەتتى، بىر مۇنچىلىرى ھارۋىنىڭ بوش يەرلىرىدە ئۆزىگە ئورۇن راسلايتتى. بۈگۈن يەنە ئۈچ ھارۋىنىڭ ئوقى سونۇپ كەتكەنىدى، ئۇنى زاپاس ئوققا ئالماشتۇرغۇچە كەچ كىرىپ كەتتى، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئاتلارنىڭ تاقىلىرى چۈشۈپ قېلىپ پۇتلىرى تېشىقاپ يول ماڭالمىي قېلىۋاتاتتى. شۇڭا، مۇشۇ يەردە بىر كۈن تۈنەشكە توغرا كەلدى. ھارۋىكەشلەر ھارۋىلىرىنى تەپسىلىي تەكشۈرۈپ چاقىلىرىنى مايلاپ چىقىۋاتاتتى.

— يەنە قانچىلىك يول قالدى، — سورىدى باۋۇدۇن باي ئۇلارنىڭ قېشىغا كەلگەن ياش ھارۋىكەشتىن. — يەنە توپتوغرا بەش كۈنلۈك يول بار، ئەگەر قاتتىق يامغۇر يېغىپ يوللار ماڭغۇسىز بولۇپ كەتمىسە، — قوشۇپ قويدى ئۇ.

دەرەخزارلىق تېخىمۇ سالقىن تارتىشقا باشلىدى. ئاسماندا يۇلتۇزلار جىمىرلايتتى. ھېرىپ ھالىدىن كەتكەن ھارۋىكەشلەر ئۆزلىرى راسلىغان يەرلىرىدە يېتىپلا ئۇيقۇغا كېتىشكەنىدى.

ئارام ئېلىش زەينىۋۇدۇننى خېلى ياخشى قىلىپ قويغانىدى، ئۇ باۋۇدۇن باي بىلەن چوڭ بىر تېكىمەت كىگىزنى دەرەخلىكنىڭ ئىچىگە سېلىپ، ئۈستىگە ئىككى پارچە سىدام پاختا ئەدىيالىنى يېپىپ يېتىشتاتتى. ئۇلار ھارۋىغا چىققان يىگىرمە كۈندىن بېرى ئاشۇنداق يېتىپ قويۇۋاتاتتى، ھەر كۈنى تاڭ سۈزۈلۈش بىلەنلا يۈز - كۆزلىرىنى چالا بۇلا يۇيۇپ ھارۋىغا چىقاتتى. ھارۋىكەشلەر تاڭ سەھەردە يولنى ئاۋۇتۇۋېلىش ئۈچۈن ئۇيقۇنىمۇ،

قورساقنىمۇ ئۇنتۇيتتى. كۈن چۈشكە ئاز قالغاندا، كەلگەن يەردىلا توختاپ پەسكە چۈشۈپ كۈيۈشۈپ كەتكەن پۇتلىرىنى، ئاغرىۋاتقان بەللىرىنى تۈزۈشەتتى ۋە قورساقنى ئاندا - مۇندا ئەستەرلىشەتتى. ئاتلارنى تويدۇرۇپ سۇغىرىشاتتى.

باۋۇدۇن باي بىلەن زەينىۋۇدۇن تەڭلا ئويغىنىپ كەتتى. بۇلارنى تاراسلاپ چۈشۈۋاتقان يامغۇر ئويغىتمۇەتكەندى. ئۇلار ئورنىدىن تۇرۇپ بىر مەھەل نېمە قىلارنى بىلەلمەي قالدى. ئاسماندا ئاخشامقى يۇلتۇزلار، ئەتراپتا قاتار تىزىلغان ھارۋىلار ھەتتا دەل - دەرەخلەرمۇ يوق ئىدى. ئۇلارنىڭ ئورنىغا قاپقاراڭغۇلۇق ئالماشقانىدى. يامغۇر بارغانسېرى ئىتتىكىلەشكە باشلىدى، يامغۇر بىلەن تەڭ چاپقۇداپ چىقىۋاتقان بوران كۆزنى ئاچقىلى قويمايتتى. شۇ ئەسنادا باش ھارۋىكەشنىڭ ئاۋازى بىلەن تەڭ مايغا چىلانغان مەشئەلنىڭ ئۆتكۈر نۇرى دەرەخزارلىقنى يورۇتۇۋەتتى، ھەممە ئوپۇر - توپۇر بولۇشۇپ ھارۋىلارغا يۈگۈرۈشتى. — تۇرۇڭلار، يولغا چۈشۈمىز، — باش ھارۋىكەشنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى. مەشئەل ياققان، ھەممەيلەننى ۋارقىراپ، جارقىراپ ئويغانغان شۇ ئىدى، ھارۋىكەشلەر ئارقا - ئارقىدىن ئۆز ھارۋىلىرىغا چىقىپ ئاتلارنى قوشۇشقا باشلىدى. باۋۇدۇن باي بىلەن زەينىۋۇدۇن ھۆل بولۇپ كەتكەن كىگىز - ئەدىيالىرىنى كۆتۈرۈپ ئۆزلىرى ئولتۇرغان ھارۋىنىڭ ئالدىغا چىقىۋالدى.

— ئادەملەر تولۇقمۇ؟ يول پانئاق بولۇپ كەتكۈچە مېڭىۋالايلى، ئۇيقۇڭلارنى ئېچىڭلار، — باش ھارۋىكەش بېشىغا تاغارنى ئۇچلاپ كىيىپ ھەر بىر ھارۋىنىڭ قېشىغا بېرىپ ۋارقىرايتتى، ئۇ ئىشلىرىنى تۈگىتىپ باۋۇدۇن باينىڭ يېنىدىكى ئورنىغا چىقىپ ئولتۇرغاندا، چىلىق -

چىلىق سۇ بولۇپ كەتكەنىدى، ئۇ يىگىرمە ئالتە ياشلار ئەتراپىدىكى، ۋۇجۇدىدىن كۈچ تېمىپ تۇرىدىغان قاۋۇل يىگىت ئىدى، باشقا ھازۇنكەشلەرمۇ ئاشۇنداق ياش يىگىتلەر بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى ئەڭ قېرىلىرى باۋۇدۇن باي بىلەن زەيناۋۇدۇن ئىدى.

— بىزنىڭ ئىشىمىز مۇشۇنداق، — دېدى ئۇ باۋۇدۇنبايغا قاراپ ھەم ئاتلارنى قامچىلاپ مەشئەل يورۇقىدا كۆرۈنۈپ تۇرغان يولغا ئېلىپ چىقىپ.

ھارۋىنىڭ شوتىسىغا، ئۇزۇن خادىغا ئورنىتىلغان مەشئەل ئالدىدىكى كىچىككەنە يەرنىلا يورۇتۇپ تۇراتتى. ئۇنىڭ نېرىسى، ئەتراپ قارا خۇرۇمغا ئورالغاندەك قاپقارا ئىدى. بىردىنلا ئاسماندا يالىلداپ چاقماق چىقىپ بىر دەققە جاھاننى يوپۇرۇق قىلىۋەتتى. ئەتراپتا يا بىر تۈپ دەرەخ، يا بىر دۆڭلۈك كۆرۈنمەيتتى، ئارقىدىن دەھشەتلىك گۈلدۈرماما گۈلدۈرلىدى، چەكسىز دالادا چاقماقنىڭ بۇنداق روشەن چېقىلىدىغانلىقى، گۈلدۈرمامىنىڭ ئاسماننى يېرىۋەتكۈدەك گۈلدۈرلەيدىغانلىقىنى باۋۇدۇن باي بىلەن زەيناۋۇدۇن تۇنجى قېتىم كۆرۈۋاتاتتى.

— خۇدا ئامانچىلىقنى بەرگەيسەن، قۇدرىتىڭ ئۇلۇغ خۇدا، مەنزىلىمىزگە تىنچ ئامان يەتكۈزگەيسەن، — دېدى باۋۇدۇن باي ئۇنلۇك قىلىپ ھەم ئىچىدە دۇرۇت ئوقۇشقا باشلىدى.

زەيناۋۇدۇن ئون - تىنسىز ئۆزىنى تىڭشاپ ئولتۇراتتى. يامغۇر ۋە بوران ئۇنى ياخشى قىلىپ قويدىمۇ ياكى جىددىيچىلىك، پاتىپاراقچىلىق ئاغرىقىنى ئۇتۇلدۇردىمۇ ئىش قىلىپ خېلىلا تېتىكلىشىپ قالغانىدى. كېچە بارغانسېرى ئاخىرلاشماقتا، يامغۇر توختاشقا تايىن

تاپماقتا ئىدى، بوران بولسا خۇددى ھارۋىلارنى ئۇرۇۋەتكۈدەك كۈچىيىپ ئاللىقانداق ياغاچ پارچىلىرىنى، قۇرۇغان ئوت - چۆپلەر، ھەتتا لاي - لاقىلارنى ھارۋىنىڭ گەۋدىسىگە، ئاتلارنىڭ كۆزلىرىگە، ھارۋىكەشلەرگە قاراسلىتىپ ئۇراتتى.

— بوراننىڭ چىققىنىمۇ ياخشى، بۇلۇتلارنى ھايداپ كېتىدۇ، بىراق ئازگال - كاتاڭلاردا قىڭغايدىغان ھارۋىنى ئاسانلا ئۇرۇۋېتىدۇ، — دېدى باش ھارۋىكەش، ئەندىشە ۋە سەگەكلىك بىلەن ئەتراپقا كۆز سېلىپ كېلىۋاتقان باۋۇدۇن باي بىلەن زەيناۋۇدۇنغا كۆز تاشلاپ قويۇپ.

كۈن چۈشكە ئاز قالغاندا يامغۇر تامامەن توختىدى، سۇ توشقان يول ئازگاللىرى كۆلچەك - كۆلچەك بولۇپ قالغانىدى. بۇنداق يەرلەرگە كەلگەندە ھارۋىكەش ھارۋىنىڭ سۈرئىتىنى ئاستىلىتىپ ناھايىتى ئېھتىيات بىلەن سۇغا سالاتتى ياكى چۈشۈپ كۆلچەكتىكى سۇنىڭ چوڭقۇرلۇقىنى، ھارۋا پېتىپ قالدىغان - قالمايدىغانلىقىنى مۆلچەرلەش ئۈچۈن ئۇزۇن خادا بىلەن سانجىپ كۆرەتتى. ئۇلار يەنە بىر مەھەل ماڭغاندىن كېيىن ئاتلارنى چېپىدا توختىتىشقا توغرا كەلدى. بۇ بىر تاغ. جىلغىسىنى ئەگىپ ئۆتىدىغان يول ئىدى. دەل شۇ جىلغىدىكى يول دەريا بولۇپ چۈشكەن يامغۇر قىياندا كەڭلىكى ئۈچ مېتىر، چوڭقۇرلۇقى ئىككى مېتىر ئارىلىقتا توغرىسىغا ئۇزۇۋېتىلگەنىدى. يار ئېلىپ كەتكەن ئاشۇ چوڭقۇرلۇقتا جىلغىدىن چۈشۈۋاتقان ئاخىرقى قىيان سۈيى كىچىك ئېرىق ھاسىل قىلىپ شىرىلداپ ئېقىۋاتاتتى. شۇنچە كۈنلەردىن بېرى بۇ يولدا ئۇچرىمىغان ئات ھارۋىلاردىن ئون نەچچىسى ئاشۇ ئۇزۇلگەن يولنىڭ ئىككىنچى تەرىپىدە بىرىنىڭ كەينىگە بىرى تىزىلىپ

تۇرۇشاتتى. ئۇ ھارۋىلارنىڭ ھارۋىكەشلىرىمۇ ئاشۇ يار ئېلىپ كەتكەن يارغا قاراپ قانداق قىلىشنى بىلمەي تۇرۇشاتتى.

— پېشكەللىك دېگەن مانا! — باش ھارۋىكەش يولنىڭ ھەممە تەرىپىنى كۆزىتىپ چىقىپ ئەلەم بىلەن ۋارقىرىۋەتتى. يولنىڭ ئىككىنچى يېنى تىك يار بولۇپ، ئۇ يەرگە ھارۋا تۈگۈل ئادەممۇ چۈشەلمەيتتى. بىردەمدىلا بۇ يەرگە ھەممە ئولاشتى. تاغ چوققىلىرىدا ئەگىپ يۈرگەن بۇلۇتلار يەنە بىر — بىرىگە قوشۇلۇپ تېخىمۇ شىددەتلىك قارا يامغۇر پەيدا قىلىشقا ھازىرلىق كۆرۈۋاتقاندەك، ئۇ يەر — بۇ يەردە غۇژمەك — غۇژمەك بولۇشۇۋالغانىدى.

— ئامال يوق، كەينىمىزگە قايتماي بولمايدۇ. بولمىسا قىيىندا ھارۋا تۇرماق جېنىمىزنىمۇ ساقلاپ قالالمايمىز.

— شۇنداق قىلايلى ئاغىنىلەر، قېنى تېزىرەك ھەرىكەتكە كېلىڭلار، — قارشى تەرەپتىكى قاتار ھارۋىلارنىڭ ئەڭ ئاخىرىدىكى بىرى كەينىگە شوخشىدى. ئۇنىڭدىن كېيىن يەنە بىرى شوخشىدى. ئۇلار شۇ تەرىقىدە شوخشۇپ يولنىڭ كەڭ جايىغا بارغاندىن كېيىن ئاتلىرىنىڭ بېشىنى كەلگەن تەرەپكە بۇرۇماقچى ئىدى.

— بىز قانداق قىلىمىز؟ — باش ھارۋىكەش قوشۇمىسىنى قاتتىق تۇرۇپ لەۋلىرىنى بىر — بىرىگە چاپلاپ ئانچە يىراق بولمىغان تاغ باغرىغا قاراپ تۇرغان باۋۇدۇن بايدىن سورىدى.

— ھەممەيلەننى بۇ يەرگە چاقىر! — بۇيرۇدى باۋۇدۇن باي.

بىردەمدىلا كارۋانلارنىڭ ھەممىسى باۋۇدۇن باينىڭ ئالدىدا تەق بولدى. زەينىۋۇدۇن باۋۇدۇن باينىڭ يېنىدا

ئىدى.

— يىگىتلەر! — دېدى باۋۇدۇن باي، — بىزگە باشقا يول يوق، بىز بۇ يولنى ئۆزىمىز ياسايمىز.

— ئۆزىمىز ياسايمىز؟ — توپ ئىچىدىن ھەيرانلىق سادالىرى ياڭرىدى.

— شۇنداق، ئۆزىمىز ياسايمىز، ئەنە ئاۋۇ قاپتالدىكى تاشلارنى كۆردۈڭلارمۇ؟ ئۇلارنى توشۇپ بۇ گوداخقا تاشلىساق بىردەمدىلا تىندۈرۈپ بولىمىز. شۇنىڭ بىلەن يول پۈتسۇ. بۇ ھېچقانچە قورقۇنچلۇق ئىش ئەمەس، يولنى تېز ياساپ بۇ يەردىن ئۆتۈپ كېتىشىمىز كېرەك، بولمىسا تېخىمۇ خەتەر ئىچىدە قالىمىز، قېنى ھەرىكەتكە كېلىڭلار يىگىتلەر، ھەر بىرىڭلارغا نەق پۇل مۇكاپات بېرىمەن.

— تېز بولۇڭلار، تېز، مېنىڭ ئارقامدىن مېڭىڭلار، — باش ھارۋىكەش ھەممىدىن بۇرۇن ئاۋاز قوشتى. بىردەمدىلا تاغ قاپتىلىدىكى تاشلار كەينى — كەينىدىن يار ئېلىپ كەتكەن جايغا تاشلاندى، باۋۇدۇن باي بىلەن زەينىۋۇدۇنمۇ لاي — پاتقاق كېچىپ تاش توشۇماقتا ئىدى.

بۇ ئەھۋالنى ئەڭ بۇرۇن كۆرگەن قارشى تەرەپتىكى ئەڭ ئالدىدا تۇرغان ھارۋىكەشلەر بىردەم دىلىغۇل بولدى — دە، ئۇلارمۇ بىر — بىرلەپ چۈشۈپ تاش توشۇشقا كىرىشتى. شوخشۇپ خېلى يەرگە بېرىپ قالغان ھارۋىلارنىڭ ھارۋىكەشلىرىمۇ يېتىپ كېلىشتى. «يول ياسىغۇچى قوشۇن» ئىككى يۈزگە يەتتى. بىر سائەتتىن ئوشۇقراق جىددىي ئېلىشىش نەتىجىسىدە، يار ئېلىپ كەتكەن يول تىندۈرۈلۈپ، تىندۈرۈلغان تاشلار ئەسلىي يولدىن خېلىلا كۆتۈرۈلۈپ كەتتى.

— ئاۋۋال قارشى تەرەپتىكى ھارۋىلار ئۆتسۇن، —
دېدى باش ھارۋىكەش باۋۇدۇن بايغا مەسلىھەت بېرىپ، —
بىزنىڭ يۈكسىز ئېغىر، تېخى چىڭدالمىغان جايغا ھارۋا
سالساق پېتىپ كېتىدۇ. ئۇلارنىڭ يۈكى ئانچە ئېغىر
ئەمەس.

— بولىدۇ، بۇ ئىشنى ئۆزۈڭ ئەپلە، — دېدى باۋۇدۇن
باي.

باش ھارۋىكەش ھارۋىنىڭ ئۈستىگە چىقىپ قارشى
تەرەپتىكى ھارۋىلارنىڭ ئۆتۈشىگە قوماندانلىق قىلدى.
قارشى تەرەپتىكى بىرىنچى ھارۋا ھېلىقى يولدىن بىمالال
ئۆتۈپ كېتىپ ئېرىدىكى بوش يەردە توختىدى. ئۇنىڭ
ھارۋىكىشى قايتىپ كېلىپ باۋۇدۇن باينىڭ قولىنى چىڭ
قىسىپ رەھمەت ئېيتتى، ئارقىدىن زەيناۋۇدۇن، ئۇنىڭدىن
كېيىن باش ھارۋىكەش بىلەنمۇ شۇ تەرىقىدە كۆرۈشۈپ
خوشلىشىپ مېڭىپ كەتتى...

قارشى تەرەپتىكى ھارۋىلار تۈگەل ئۆتۈپ بولغاندىن
كېيىن يېڭى تىندۇرۇلغان جايدا خېلى چوڭقۇر ئويمان
ھاسىل بولدى. بۇ ھارۋا چاقلىرى، ئاتلار پەيدا قىلغان
چوڭقۇرلۇق ئىدى. بىراق، ئەمدى ھارۋىكەشلەرگە بۇيرۇق
قىلىشنىڭ ھاجىتى يوق ئىدى. ئۇلار ئۆزلۈكىدىن يەنە بىر
پەس تاش توشۇپ تىندۇردى — دە، ھارۋىلىرىدىن ئورۇن
ئالدى.

— ئەقلىڭىزگە بارىكالا، باۋۇدۇن ئەپەندى، — دېدى
زەيناۋۇدۇن ھارۋىلار تولۇق ئۆتۈپ بولغاندىن كېيىن چىن
كۆڭلىدىن قايىل بولۇپ، بالدۇرراق تاش توشۇيدىغان
گەپكەن. مەنمۇ مانا ساقىيىپلا كەتتىم، — ھارۋىدا كۈلكە
كۆتۈرۈلدى.

كۈتۈلمىگەن ئۇچرىشىش

ھۈسەن باي ئىنىسى باۋۇدۇن باينىڭ تېلېگراممىسىنى
ئالغان ھامان ھاياال قىلمايلا يەركەتكە كەلگەنىدى. ئۇ
يەركەتتىكى بىر قورۇنى ئىجارىگە ئېلىپ، بىللە كەلگەن
ياردەمچىلىرى بىلەن ئورۇنلىشىپ بولغاندىن كېيىن، ۋېلى
باي بىلەن كۆرۈشۈش ئۈچۈن يەتتەسۇ گوبىرنىسى جايلاشقان
قورۇغا كەلدى. دەرۋازا ئالدىدىكى ئېگىز ئۆسكەن ئاق
تېرەكلەر، شاخلىرى يېپىلىپ كەتكەن قارىياغاچلار
ئارىلىقىدا چىرايلىق ئېگەرلەنگەن ئاتلار باغلاقلىق تۇراتتى.
بىر نەچچە پەيتۈنچى ئاتلىرىنىڭ بېشىغا يەم قاچىلانغان
تورۇقلارنى كىلدۈرۈۋاتاتتى. ھۈسەن باي پەيتۈندىن چۈشۈپ
پەيتۈنكەشنى ساقلاپ تۇرۇشقا بۇيرۇپ، ئۆزى گۇۋاھنامىلىك
رىنى چىقىرىپ دەرۋازىنى ساقلاۋاتقان قاراۋۇلغا
كۆرسەتتى — دە، ئىچكىرىگە كىرىپ كەتتى. قورۇنىڭ
ئىچى ھۈپپىدە ئېچىلىپ كەتكەن گۈللەرگە تولغانىدى. ئۇ
گۈللەر تاش ياتقۇزۇلغان كەڭ يولنىڭ ئىككى تەرىپىدە
بولۇپ، ئاشۇ گۈللۈك يول گوبىرنا بىناسىغا ئېلىپ باراتتى،
گوبىرنا بىناسى ئۆگزىسىنىڭ قاڭغالىرى يېڭىلا
سىرلانغاندەك ياپىيىشلىق نۇر چېچىپ ۋالىلداپ تۇراتتى. توق
بېغىرلەڭ ئاقارتىلغان بىنا تاملىرى كىشىگە يېقىملىق تۇيغۇ
بېرەتتى. بىنانى قورشىۋالغان دەرەخزارلىقلار خۇددى
گوبىرنا بىناسىنى مۇھاپىزەت قىلغاندەك بىنانى تۆت

ئەتراپتىن ئوراپ قويۇق سايە تاشلاپ، ئەتراپنى تېخىمۇ خىلۋەت، تىنچ ۋە ئازادلىككە چۆمدۈرگەندى. ئۈچ قەۋەت بىناتىنىمۇ ئېگىز ئۆسكەن، يوپۇرماقلىرى كۆپكۆك، غولىغا كىشىنىڭ غۇلىچى يەتمەيدىغان ئاق تېرەكلەرنىڭ ئۈچلىرى قۇشلار چاڭگىلىرى بىلەن تولغانىدى. پاختەكلەرمۇ «گۈك - گۈك» دېيىشىپ بىر - بىرى بىلەن بەسلەشكەندەك سايرىشاتتى. كەپتەرلەرنىڭ بۇقۇلداشلىرى ھەممە يەرگە ئاڭلىناتتى. قېرى قارىياغاچلار، دۈپ - دۈڭىلەك سېدىلەر ئاستىدىكى مەخمەلدەك يۇمران چۆپلەر ئۈستىگە ئۇزۇن ياغاچ ئورۇندۇقلار ئورنىتىلغانىدى. ئۇلارنىڭ بىر نەچچىسىدە تۇرقىدىن يۇرت چوڭلىرىدەك كۆرۈنگەن، چىرايلىق كىيىنگەن بىر نەچچە كىشى پاراڭلىشىپ ئولتۇرۇشاتتى. ھۈسەن باي ئۇلارغا يىراقتىن قاراپ كېلىپ، يېقىن كەلگەندە كۆزىنى گوبىرنا بىناسىغا كىرىدىغان ئىشىككە يۆتكىدى - دە، ئۇلارنىڭ ئالدىدىن ئىتتىكرەك ئۆتۈپ كېتىش ئۈچۈن قەدىمىنى ئىتتىكلەتتى.

— ھۈسەن باي ھاجىم، ھاي، ھۈسەن باي ھاجىم! - ئارقا - ئارقىدىن چاقىرىغان ئاۋاز ھۈسەن باينىڭ قەدىمىنى توختىتىپ ئاۋاز چىققان تەرەپكە قاراشقا مەجبۇر قىلدى. ھېلىقى ئولتۇرغانلارنىڭ ئارىسىدىن بىرسى ئۇنىڭغا قولىنى پۇلاڭلىتىپ كېلىۋاتاتتى. ئۇ بېشىغا يېڭى بېغىررەڭ دوپپا، ئۈچىسىغا ئىككى يانچۇقلۇق ئۇزۇن كۆك كۆڭلەك كېيىپ بېلىنى كەڭ كەمەردە باغلىغان، پۈتۈندىكى ئۇزۇن قونچلۇق پارقىراق ئۆتۈكى غاچىلداپ تۇرىدىغان بۇرۇتلۇق بىر كىشى ئىدى.

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم ھۈسەن باي ھاجىم،

قەدىمىڭىزگە مۇبارەك بولسۇن، — دېدى ھېلىقى كىشى ھۈسەن باي ھاجىمغا سالام بېرىپ ھەم قول ئېلىشىپ كۆرۈشۈپ. ھۈسەن باي بۇ كىشىنى زادىلا تونۇيالمىدى، ئەمما ھەرىكەتلىرىدىن ناھايىتى يېقىن تونۇشتەكلا قىلاتتى. — ۋائەلەيكۇم ئەسسالام، قانداق؟ تىنچ تۇردىڭىزمۇ، ئۆي ئىچىڭىز تىنچلىقمۇ، — جاۋاب قايتۇردى ھۈسەن باي. — سىز مېنى بۇ يەردە ئۇچرىتىپ قالارمەن دەپ ئويلىمىدىڭىزغۇ دەيمەن. شۇڭا، مېنى تونۇيالمىدىڭىز، شۇنداقمۇ؟ — دېدى ھېلىقى كىشى كۈلۈپ تۇرۇپ.

— ئېسىم قۇرسۇن، ئادەم قېرىغاندا ھېلى كۆرگەن نەرسىنى ھېلى ئۇنتۇپ قالىدىغان بولۇپ قالىدىكەن، بىراق مەن سىزنى ئۇنتۇپ قالمىدىم، پەمىچە سىز موسكۋادىكى ھېلىقى... ئورۇسچە ئىسىم قويۇۋالغان...

— ھە، توغرا تاپتىڭىز، مەن شۇ «ئورۇس»... سىز ئاخىر غايىڭىزنى ئىشقا ئاشۇرىدىغان بوپسىز.

— خۇدا نېسىپ قىلسا... شۇ چاغدا سىزنىڭ گېپىڭىزگە كىرىپ تازا خاتا قىپتىمەن. شۇنىڭدىن بۇيان ھېچ ئارامچىلىق يوق... — ئىككىيلەن قاقاقلاپ كۈلۈپ كېتىشتى ۋە قايتىدىن قول ئېلىشىپ كۆرۈشتى، ھال - مۇڭ ئېيتىشتى ۋە بىللە ئۇنىڭ ئىشخانىسىغا كىرىشتى.

— شۇنداق قىلىپ باۋۇدۇن باي بىلەن زەينىباۋۇدۇن كېلىۋاتىدۇ دەڭ؟! مانا خۇدا بۇيرۇسا، ھەممىمىز بىر يەرگە جەم بولىدىكەنمىز، ئۇنى قانداق بىلىدىڭىز؟

— ئىنىم باۋۇدۇن باينىڭ خېتىدە ھەم تېلېگراممىسىدا يېزىپتۇ، مانا ئۆزىڭىز ئوقۇپ كۆرۈڭ، — ھۈسەن باي ئىنىسى باۋۇدۇن باينىڭ گېرمانىيىدىن ئەۋەتكەن خېتىنى،

ئومىسكىدىن ئەۋەتكەن تېلېگراممىسىنى كۆرسەتتى، —
زەينىاۋدۇن ئۆز ۋاقتىدا ماڭا ناھايىتى كۆپ ياردەم قىلغان،
كېيىن مەن ئىنىم باۋۇدۇن بايغا گېرمانىيىگە بارغاندا ئاۋۋال
شۇنى تاپ دېۋىدىم، دېگىنىمدەك قىپتۇ، شۇنىڭدىن تارتىپ
ئۇ ئىككىنسى پەقەت ئايرىلماپتۇ. كېيىن بىلىسەم، ئۇ ئەسلىدە
غۇلجىلىقكەن ئەمەسمۇ، — دېدى ھۈسەن باي خۇشاللىقتىن
يايراپ.

— مەنمۇ شۇ، — دېدى ھېلىقى كىشى كۆزىنى خەت
ھەم تېلېگراممىدىن ئالماي تۇرۇپ.

— ھە، مۇنداق دەڭ! — ھۈسەن باي ھەم خۇشاللىق،
ھەم سۆيۈنۈش ئىچىدە ئۆز ۋاقتىدا موسكۋادا ئۆزىگە ھەمدەم
بولغان ھەم زەينىاۋدۇننى تونۇشتۇرغان بۇ كىشىگە چوڭقۇر
ھۆرمەت بىلەن باقتى.

— گوبىرناتور بىلەن يېقىنقى كۈنلەردە كۆرۈشكىلى
بولمايدۇ، ئۇ كىشى پېتېربۇرگقا ھۆكۈمەت ئىشى بىلەن
كەتتى. لېكىن، سىز ئەندىشە قىلماڭ. بۇ يەردىكى ئىشلارنى
مەن ئورۇنلاشتۇرالايمەن. ئاۋۋال بىز ئۈسكۈنىلەرنى
قويىدىغان جاي ھازىرلىشىمىز كېرەك. ئاندىن باۋۇدۇن باي
ئەپەندى كەلگەندە ئۈسكۈنىلەرنىڭ ئەھۋالىغا قاراپ نېمە
بىلەن توشۇشنى بەلگىلىسەكمۇ كېچىكمەيمىز، ئۇنىڭغىچە
گوبىرناتور ۋېلى باي قايتىپ كېلىدۇ، ئۇ چاغدا ئىشىڭىز
تېخىمۇ ئاسانلىشىدۇ...

— بۇرۇنقىز بەك يارىشىپتۇ، ياشىرىپ كېتىپسىز.
موسكۋادىكىدەك ئەمەس، — دېدى ھۈسەن باي، —
بىلىشىمچە يېشىمىز تەڭغۇ، ئەمما سىز ياپىياشلا بولۇپ
كېتىپسىز.

— ئۇ دېگەن كىشىنىڭ يۇرتى تۇرسا، ئۆز يۇرتى دېگەن
باشقا گەپتە.

— توغرا، ئۆز يۇرت دېگەن ئۆز يۇرت، ئۇنىڭغا ھېچ
يەرنى تەڭ قىلغىلى بولمايدۇ، كىشىنىڭ يۇرتىغا چىقىپ
باقمىغان ئادەم بۇنى زادى بىلمەيدۇ، كىشىنىڭ يۇرتىدىكى
مۇساپىرچىلىق، خورلۇق، ئاھانەت... ھە... شۇڭا
ئۇلۇغلار: «مۇساپىر بولمىغۇچە مۇسۇلمان بولماس» دەپ
بىكار ئېيتىمىغان — دە، — ھۈسەن باي بارغانسېرى ئەرەب
ئازادە پاراڭغا چۈشكەندى، — ھە، راست، — دېدى ئۇ
نېمىنىدۇر ئېسىگە ئېلىپ، — بۇ يەردىمۇ سىزنى ئورۇسچە
ئىسىم بىلەن ئاتايدۇ يا ئۆز ئىسمىڭىزنى ئاتايدۇ؟

— ئورۇسچە ئىسىم ئورۇسلارنىڭ يۇرتىدا قالدى، —
دېدى ئۇ كۈلۈپ تۇرۇپ، — بۇ يەردە ئۆز ئىسمىم بىلەن
ئەينىدىن ئەمىردىن دەپ ئاتايدۇ.

— ئەينىدىن ئەمىردىن، — تەكرارلىدى
— ھۈسەن باي، — چىرايلىق ئىسىم، «روشن دىندار»
دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدىغان چىرايلىق ئىسىم، — دېدى يەنە
ئۇ ئىسىمغا تەبىر بېرىپ، — ياخشى، مېنىڭ سىزنى
تونۇيالماي قېلىشىمۇ ئانچە ئورۇنسىز ئەمەسكەن. ھازىر
سىزگە قارىغانسېرى سىزنىڭ بەك ئۆزگىرىپ
كەتكەنلىكىڭىزنى بايقاۋاتىمەن. ئۇ چاغدا سىز ئورۇق،
ئىنچىكە ئادەم ئىدىڭىز، ھازىر بولسا بۇرۇتلۇق، تەمبەل،
قاۋۇل ئادەمگە ئايلىنىپسىز. بۇ يەردە نېمە ئىش بىلەن
مەشغۇل بولىسىز؟!

— شۇ بۇرۇنقى ئىش. بۇنىڭدىن يەتتە سەككىز يىل
بۇرۇن ئىشلىگەن جامائەت ئىشىنى.

ئىشلەۋاتىمەن، — جاۋاب بەردى ئەينىدىن.
— ياخشى، تولا ئوبدان ئىش، ساۋابى زىيادە
ئىش، — ھۈسەن باي دۈگىلەك ساقىلىنى سىيپاپ بىر
پەس تۇردى ئاندىن، — سىز مەنمۇ غۇلجىلىق دېدىڭىزما؟ —
دەپ سورىدى.

— شۇنداق، مەنمۇ غۇلجىلىق، مۇنداقچە ئېيتقاندا
زەينىاۋۇدۇن بىلەن ئاز — پار ئۇرۇق — تۇغقانچىلىقىمىز بار،
بالىلىقىمىز غۇلجىدا ئۆتكەن، ئىسيان، قوزغىلاڭلارغىمۇ
قاتناشقان، كېيىن بۇياقتا چىققان... قىسقىسى زەينىاۋۇدۇن
بىلەن مېنىڭ كەچمىشلىرىمىز ئوخشاپ كېتىدۇ، سىز ھازىر
نەدە تۇرۇۋاتىسىز؟ — سورىدى ھېلىقى كىشى گەپنى
يۈتكەپ.

ھۈسەن باي ئۆزى چۈشكەن يەرنى، بىللە كەلگەن
ھەمراھلىرىنى دەپ بەردى.

— ئۇنداق بۇلىما بۈگۈن نامازىڭىزدىن كېيىن ئادەم
ئەۋەتىمەن، ياردەمچىلىرىڭىز بىلەن مېنىڭ ئۆيۈمگە
كېلىسىز، ئالتە يىل بۇرۇن موسكۋادا تاسادىپىي تونۇشۇپ
قالغاندىن كېيىن مانا ھازىر بۇ يەردە كۆرۈشۈشكە ئېسىپ
بويىتۇ. ئوبدان مۇڭداشمىساق بولمايدۇ، ھارۋا بۇيرۇتماڭ،
سىز دېگەن بۇ يەرگە مېھمان، مېھماننىڭ ئۈچ كۈن مېھمان
بولۇش ھەققى بار، شۇ ھەققىڭىزنى تۆلۈۋەتمەسەم بولمايدۇ.
— رەھمەت، كۆپ رەھمەت...

ھۈسەن باي بۇ كۈتۈلمىگەن ئۇچرىشىشتىن بەكمۇ
خۇشال بولدى. ئۇ پەيتۇنغا چىقىپ جايلىشىپ ئولتۇردى —
دە، پەيتۇنكەشكە خۇشخۇيلۇق بىلەن بۇيرۇدى:
— چۈش پېشىنىڭچە يەركەتنىڭ ھەممە كوچىلىرىنى

ئايلاندۇرۇپ كۆرسىتىڭ، ياخشى ئاشپۇزۇلدا غىزالىنىلى،
ۋېلى باي يەركەتكە كاتتا مەسچىت سالدۇردى دەپ ئاڭلىدىم،
پېشىن نامىزىنى شۇ يەردە ئۆتەيلى، نامازدىن كېيىن مەن
چۈشكەن جايىمغا قايتىپ ئازىراق ئارام ئالاي.

يەركەتنىڭ كوچا — مەھەللىلىرى خىلۋەت ھەم سالىقنى
ئىدى. ئۈستى تۈز، سوقما تاملاردىن سېلىنغان ئۆيلەر،
قورۇلارنىڭ تامللىرى ئىشك ئالدىلىرىدىكى لاي سۇپىلارغىچە
ئاپئاق ئاقارتىلغان بولۇپ، ئىككى ئېرىق سۈزۈك سۇ
يولنىڭ ئىككى قاسنىقىدىكى دەل — دەرەخلىك، باغلىق
قورۇلارنىڭ ئالدىدىن توختىماي ئېقىپ تۇراتتى. سۇ
سېپىلىپ پاكىز سۇپۇرۇلگەن ئىشك ئالدىدىكى ئىككى تۈپ
يوغان ئاق تېرەكنىڭ ئوتتۇرىسىغا تاختايدىن قىلىنغان ياكى
ئىشكىنىڭ ئىككى تەرىپىگە كېسەكتىن قوپۇرۇپ ياسالغان
ئورۇندۇق، سۇپىلاردا ئاق كۆڭلەك، قارا تامبال كىيگەن
ئاپئاق ساقاللىق بوۋايلار پاراڭ سېلىشىپ ئولتۇراتتى. يېرىم
يالىڭاچ بۇدۇرۇق بالىلار ئېرىق بويلىرىدا لايدىن ھەر خىل
ئويۇنچۇقلارنى ياساپ ئوينىشاتتى. يوللاردا ئاتلىق،
ھارۋىلىق ھەم پىيادە يولۇچىلار، كالا — قويلارنى ھەيدىگەن
چارۋىچىلار، ئەپكىشىنىڭ ئىككى بېشىغا ئۈندىن، ئون
بەشتىن كۆلچەكلەرنى ئاسقان سۈتچى بالىلار يەركەتنى
جانلاندۇرماقتا ئىدى...

قايتا ئۇچرىشىش، قايتا تېپىشىش

ھۈسەن باينىڭ يەركەتكە كەلگىنىگىمۇ ئون كۈندىن ئاشقانىدى. بۇ كۈنلەردە ئۇ گوبىرنىيە جامائەت خىزمەتچىسى، مۇسكۋادا تونۇشقان ياردەمچىسى ئەينىدىن ئەمىردىن بىلەن مەسىلىھەتلىشىپ، يەركەتتىكى بىر باينىڭ قىشلاقلىقىنى يولدا كېلىۋاتقان زاۋۇت ئۈسكۈنىلىرىنى قويۇشقا تەييارلىدى. بۇ قورغاسقا ماڭىدىغان يول بويىدىكى ئون مودەك كېلىدىغان، ئەتراپىغا تۆت چاسا قىلىپ لاپاس ياسالغان، مال قىشلايدىغان قورۇ ئىدى. لاپاسنىڭ تورۇسىنى بۇلتۇردىن قالغان بېدىلەر ئۇ يەر - بۇ يەردە چوقچىيىپ تۇراتتى. يېڭى بېدىللەرنىڭ بېسىلىشىغا تېخى بالدۇر ئىدى. لاپاس تورۇسى قوپال بولسىمۇ مەزمۇت تۈۋرۈكلەر كۆتۈرۈپ تۇراتتى. ئايالما لاپاسنىڭ ئىچى ئات، كالا، قويلار ئۈچۈن غورولار بىلەن ئاجرىتىلغان بولۇپ، ئۇنىڭدا يىلدا بىر نەچچە يۈز ئات، بىر نەچچە يۈز كالا، بىر نەچچە مىڭ قوي قىشلايتتى. لاپاسنىڭ ئوتتۇرىسى ئوچۇقچىلىق مەيدان بولۇپ، ئۇ يەرگە ھارۋىلارنى بەھۇزۇر ئېلىپ كىرگىلى بولاتتى. قىسقىسى، ھۈسەن باينىڭ زاۋۇت ئۈسكۈنىلىرىنى كەڭ كۈشادە سىغدۇرغىلى بولاتتى. ھۈسەن باي يولدا كېلىۋاتقان ئۈسكۈنىلەرنىڭ زادى قانچىلىك يەرنى ئىگىلەيدىغانلىقىغا تېخى بىر نېمە دېيەلمىسىمۇ، ئەمما ئەينىدىن بىلەن بىر نەچچە كۈن مۇۋاپىق جاي ئىزدەپ يۈرۈپ

ئاخىر مۇشۇ يەرنى بېكىتىپ، تازىلىتىپ، ئۆرۈلۈپ كەتكەن تاملارنى قايتىدىن قوپارتىپ، بىر تەرەپىدىن كۆتۈرۈپ ئاچىدىغان دەرۋازا ئورنىدىكى چوڭ غورونى پۇختىلىتىپ قويغانىدى.

گوبىرئاتور ۋېلى بايمۇ پېتېربۇرگتىن قايتىپ كەلگەن ھامان ھۈسەن باينى ھۇزۇرغا چاقىرتىپ قوبۇل قىلدى، ئەھۋالدىن خەۋەر تاپقاندىن كېيىن، ئۇ چەبدەس چەۋەنداز يىگىتلەرنى ياراملىق ئارغىماقلارغا مىندۈرۈپ بىر كۈنلۈك يولغا باۋۇدۇن باينىڭ ھارۋا كارۋىنىنىڭ قارىسى كۆرۈنگەن ھامان خەۋەر قىلىشقا ئەۋەتتى. ئاندىن ئۇلار يېتىپ كەلگەندىن ئارام ئالىدىغان ئۆيلەرنى، كۈتۈپ ئالىدىغان سورۇنلارنى تەق قىلىشقا بۇيرۇدى. بىراق، ئۇلاردىن خەۋەر يوق ئىدى. بىر كۈنلۈك يولغا ئەۋەتكەن خەۋەرچىلەرمۇ ئۇ يەردە ئۈچ كۈن تۇرۇپ قايتىپ كەلدى. ھۈسەن باي ئۈچۈن تەقەززالىق كۈنلەر باشلاندى. ئۇ ھاياتىدا ھېچقانداق بىرسىنى بۇنداق تاقەتسىزلىك بىلەن كۈتۈپ باقمىغانىدى. ئۇ ئەتىگەندە چىقىپ يولغا قارىغانچە كەچتە ئۈمىدسىزلىك ئىچىدە تۇرالغۇسىغا قايتىپ كېلەتتى.

— بۈگۈنمۇ تىپتىنچ، مانا مەن بۇ يەرگە كەلگىلىمۇ ساق يىگىرمە بەش كۈن بولدى، — دېدى ئۇ تولىمۇ مەيۈسلەنگەن ھەم ئۈمىدسىزلەنگەن ھالدا ئورنىغا كېلىپ ئولتۇرۇپ.

ياردەمچىلىرىمۇ ئامالسىزلىق ئىچىدە كۈندە دەيدىغان شۇ گەپنى تەكرارلاشتى.

— نېمە بولدىكەنە؟ ئەستاغپۇرۇللا.

باۋۇدۇن باينىڭ سىمپولاتىكىدىن ھارۋىلار بىلەن يولغا

چىققانلىقى ئېنىق ئىدى. ئۇنىڭغا باۋۇدۇن باينىڭ ھارۋىلارغا ئۈسكۈنىلەرنى بېسىپ قويۇپ دەل يولغا چىقىش ئالدىدا بەرگەن تېلېگراممىسى گۇۋاھ ئىدى. بۇ تېلېگرامما ئۇنىڭ گېرمانىيىدىن قوزغالغان چاغدا يازغان خېتى بىلەن بىللە ئۇنىڭ تۆش يانچۇقىدا تۇراتتى. بۇ خەت ھەم تېلېگراممىنى ئەينىدىن ئەمىردىنمۇ كۆرگەنىدى. ھەتتا ۋېلى بايمۇ كۆرگەنىدى. ھۈسەن باينىڭ ئۇنىڭدىن - بۇنىڭدىن ئوقۇشىچە، بولۇپمۇ گوبىرنىيىدىكى بۇ يوللارنى بىر نەچچە قېتىم ماڭغان خادىملارنىڭ ئىشەنچلىك گەپلىرىدىن مەلۇم بولۇشىچە، ئەڭ كېچىككەندىمۇ يىگىرمە كۈندە كېلىپ بولۇشى كېرەك ئىدى. ئەمما، ھازىر توپتوغرا يىگىرمە بەش كۈن بولدى، تېخىچە بىرەر شەپە كۆرۈنمەيتتى. باۋۇدۇن باينىڭ مۇنداق كېچىككەن كېتىشى بارا - بارا ئەنسىزلىككە، ساراسىمىگە ئېلىپ كېتىۋاتاتتى. بۇنداق ئەنسىزلىك ھۈسەن بايدىن، ئۇنىڭ ياردەمچىلىرىدىن ئۆتۈپ، ئەينىدىن ئەمىردىنمۇ ھەتتا ۋېلى بايغا، ئاندىن پۈتكۈل يەرگەت جامائىتىگە تارۋاتاتتى. ئاخىر تاقىتى تاق بولغان ھۈسەن باي تۆت ئاتلىق پەيتۇندىن بىرنى كىرا قىلىپ باۋۇدۇن باينىڭ ئالدىغا مېڭىشقا جابدۇندى. ۋېلى باي گوبىرنىيىدىكى چەۋەندازلاردىن تۆتنى ھەم بىر بىرىچكا ھارۋىغا ئوزۇق - تۈلۈك قاچىلاپ، ھۈسەن بايغا ھەمراھ قىلىپ يولغا سالماقچى بولدى.

ناماز بامداتتىن كېيىن ھۈسەن باي بۇيرۇتقان تۆت ئاتلىق پەيتۇن ھۈسەن باينىڭ تۇرالغۇسىغا كېلىپ توختىدى، ھايال ئۆتمەيلىق نان - توغاج، مېۋە - چېۋە قاچىلانغان بىرىچكىمۇ يېتىپ كەلدى. بىراق، نېمە ئۈچۈندۇر

چەۋەندازلار كېچىككەن قالغانىدى. باۋۇدۇن باينىڭ كېلىشىنى تولا كۈتۈپ تاقەتسىزلىنىپ كەتكەن ھۈسەن باي بۇ تۆت چەۋەندازنىڭ تېخىچە يېتىپ كەلمىگەندىن ناھايىتى خاپا بولدى.

— بولدى، يولغا چىقىۋېرىلى، ئۇلار كەينىمىزدىن يېتىشەر! — دېدى ھۈسەن باي زەردە بىلەن، ئاندىن ياردەمچىلىرىنى بۇيرۇدى، — بۇ ياققا كېلىڭلار! دەل شۇ چاغدا كوچىنىڭ بېشىدىن قىقاس — چوقان كۆتۈرۈلدى.

— كېلىۋاتىدۇ، ھارۋىلار كېلىۋاتىدۇ!

— بولۇڭلار، چاپسان بولۇڭلار!

— دەرھال گوبىرنىغا خەۋەر قىلايلى!

بۇلار ھېلىقى چەۋەندازلار ئىدى. ئۇلار ھۈسەن بايغا بۇ خەۋەرنى يەتكۈزۈپ قويۇپ، گوبىرنىغا قاراپ ئاتلىرىنى چاپتۇرۇپ كېتىشتى. ھۈسەن باينىڭ يۈرىكى ھاياجاندىن گۈپۈلدەپ كەتتى. ئۇ ئىتتىك پەيتۇنغا چىقتى ۋە يەنە يېنىپ چۈشتى. ئاندىن پىيادە يولنىڭ ئوتتۇرىسىغا چىقىپ ئۇزاقتىكى يولغا قولىنى سايىۋەن قىلىپ قارىدى.

يىراقتا قويۇق چاڭ كۆتۈرۈلەتتى. قارا بۇلۇتتەك توپا - چاڭنىڭ ئىچىدىن قۇرتتەك، قوڭغۇزدەك بىر نېمىلەر ئۆمىلىگەندەك قىلاتتى، ئۇ قۇرت - قوڭغۇزلار بىر - بىرىگە چېتىلىپ يىلان دەك تولىغىنىپ ھۈسەن باي كۆزىنى قىسىپ قاراپ تۇرغان تەرەپكە سىلجىشاتتى. . . . ئۇ ھەقىقەتەن ھارۋىلار ئىدى. ئۇلارنىڭ چايقىلىپ - چايقىلىپ بىرىنىڭ كەينىدىن بىرى كېلىۋاتقىنى ناھايىتى ئېنىق كۆرۈنۈشكە باشلىدى.

— يېتىپ كەپتۇ، ئاخىر يېتىپ كەپتۇ، خۇداغا شۈكرى، — دېدى ھۈسەن باي خۇشاللىقىنى ئىچىگە سىغدۇرالمىي.

— يېتىپ كەپتۇ، ئاخىر يېتىپ كەپتۇ، — تەكرارلىدى باشقىلار.

بىردەمنىڭ ئىچىدىلا مەھەللىنىڭ ئىچى، يولنىڭ ياقىلىرى ئادەملەر بىلەن تولدى، بالىلار ۋارقىرىشاتتى، جارقىرىشاتتى، چوڭلار ئۇلارنى چەتتە تۇرۇشقا ھەيدەيتتى. چاقىلىرى پاناققا مىلەنگەن، ھەممە يېرىنى توپا باسقان، ئۈستىگە قېلىن بىر زېمىن يېپىلغان ئەڭ ئالدىدا كېلىۋاتقان كېلەڭسىز ئۇزۇن ھارۋا بىرىنچى بولۇپ مەھەللىگە كىرىپ كەلدى. ئاتلار دۆپۈرلەپ، ھارۋىكەشلەر قىيا - چىيا قىلىشتى. ھارۋا كۈچىنىڭ ئوتتۇرىسىغا كېلىپ توختىدى. ھارۋىدىن ئۈستۈننى قېلىن توپا باسقان، كۆزلىرىلا پارقىراپ تۇرغان باش ھارۋىكەش ئاۋۋال سەكرەپ چۈشتى، ئارقىدىن خۇددى ھارۋىكەش ئوخشاش، توپىدىن قىزىۋالغاندەك بولۇپ كەتكەن ئورۇق، ئىنچىكە ئادەم، ئۇنىڭ بىلەن سۆڭىشىپلا ساقاللىق ھەم بەستلىك يەنە بىرسى چۈشتى. توپلاشقان خالايقىنىڭ ئەڭ ئالدىدا تۇرغان ئىككى ئادەم توپتىن ئايرىلىپ ھېلىقى ئىككى كىشىگە ئېتىلدى.

— زەيناۋۇدۇن! زەيناۋۇدۇن!

— باۋۇدۇن! باۋۇدۇن!

بۇلار ھۈسەن باي بىلەن ئەينىدىن ئىدى. ئۇلار شۇ بارغانچە ئۈستۈنلىرى توپىغا مىلەنگەن، كىيىملىرى كىرىلىشىپ كەتكەن ئۇ ئىككىيلەننى باغرىغا بېسىپ، ئۇلار بىلەن قۇچاقلىشىپ كەتتى. ئۇلار بىر قاراپلا ئۆزلىرىنىڭ

قېرىنداشلىرى، سەپداشلىرى ھەم جان - جىگەرلىرىنى تونۇۋېلىشقاندى. ئۇلار ئۇزۇن يىل ئايرىلىپ ئاخىر يەنە ئۇچراشقاندى، قايتىدىن تېپىشقاندى... ئۇنىڭغىچە قالغان ھارۋىلارمۇ توختاپ، ئۇلاردىنمۇ ھارۋىكەشلەر، تېخنىكلار چۈشتى، ئۇلارنىڭ ئەپتىمۇ بىر - بىرىدىن قېلىشمايتتى.

— كۆپچىلىك سۇ ئېلىپ كېلىڭلار، سۇ! - كىمدۇر بىرى توپلاشقان خالايققا بۇيرۇق قىلدى. بىر پەستىلا ئۆي - ئۆيلەردىن چوڭۇن، چىلاپچا، چېلەك، لۆڭگىلەرنى كۆتۈرگەنلەر ھارۋا كارۋانلىرىنىڭ قولىرىغا سۇ قويۇشتى. بەزى ھارۋىكەشلەر ئېرىقلارغا بېشىنى تىقىپ يۇيۇنۇشقا باشلىدى. ئۇساپ چاڭقاپ كەتكەنلەر گۈپۈلدەتتى سۇ ئىچىشەتتى...

شۇ كۈنى يەركەتتە ھېيت بولغاندەك چوڭ - كىچىك، قېرى - ياش، ئەر - ئايال كۈچىغا دەۋرەپ چىقىشقاندى. ئۇلارنىڭ نۇرغۇنلىرى مۇنداق ھارۋىلارنى ئۆمرىدە كۆرۈپ باقمىغاندى.

شۇ كۈنى ھەممىدىن قىزىق تاماشا بالىلارغا بولدى. ئۇلار بىردەمدىلا ھارۋىلارنىڭ ئۈستىلىرىگە چىقىۋالدى، ئۇ يەر - بۇ يەرلىرىنى قىزىقسىنىپ سىلاپ، تۇتۇپ، تېپىپ، ئۇرۇپ بېقىشتى، بەزى قورقۇمسىزراقلىرى ھەتتا ئاتلارغا مىنىۋالدى، شاشراق ئاتلارنى مىنىۋالغانلار ئاتلارنىڭ يۇلقۇنۇشلىرىدىن قورقۇپ يەرگە سەكرەپ چۈشۈۋېلىشتى. مەھەللە يېقىملىق ھارۋا مېيىنىڭ پۇرىقىغا تولدى. بۇ پۇراق ھارۋا بىلەن كەلگەن ھەممە ئادەمدىن، باۋۇدۇن بايدىن، زەيناۋۇدۇندىن ۋە باشقىلاردىن توختىماي تارماقتا، ئۇنىڭ

خۇشبۇي ھىدى پۈتكۈل يەركەتنى قاپلىماقتا ئىدى. . .
— ھاي، نېمە قاراپ تۇرۇسىلەر، مېھمانلارنى باغقا باشلاڭلار، — بۇ ئەينىدىننىڭ ئاۋازى ئىدى. ئۇ گوبىرنا خادىملىرىدىن بىر نەچچىسىگە بۇيرۇق قىلدى. بىر نەچچە ياش خادىم دەرھال ئېسىگە كەلگەندەك، ئىشقا كىرىشتى ۋە:
— قېنى ھۈسەن باي ھاجىم، باۋۇدۇن باي ئەپەندى، — بۇياققا مەرھەمەت، — دەپ باشلىدى.

— ھاي ھارۋىكەش، ئەمدى قاراپ تۇرماي بىرىچكىنى ئاشۇ باغقا ھايدا، — باۋۇدۇن باينىڭ ئالدىغا بېرىشقا تەييارلىغان، يېمەكلىك قاچىلانغان بىرىچكىنىڭ ھارۋىكىسىگە ۋارقىرىدى ئاتلىق بىرىگىت، — قېنى مېنىڭ كەينىمدىن ماڭ.

ئەڭ ئالدىدا ھۈسەن باي بىلەن باۋۇدۇن باي، ئارقىدا زەينىۋۇدۇن بىلەن ئەينىدىن، ئۇلارنىڭ ئارقىسىدا ياردەمچىلەر، تېخنىكلار، ھارۋىكەشلەر ئۆزلىرىنى ئوراپ ئالغان يەركەت جامائىتى بىلەن بىرلىكتە مېھمانلار ئۈچۈن داستىخان ھازىرلانغان باغقا قاراپ يول ئالدى.

ئەمدى ئۇلارنىڭ ئۈسكۈنىلەردىن ئەنسىرىشىدىغانىك، يۈك - تاقىلىرىنىڭ يوقاپ كېتىشىدىن غەم يېيىشىنىڭ، سۈرۈك توشۇپ قېلىپ تەكشۈرگۈچىلەرنىڭ پاراكەندىچىلىك سېلىشىدىن خاۋاتىرلىنىشىنىڭ ھاجىتى يوق ئىدى. ئۇلار ئاخىر ئۆز بۇرادەرلىرىنىڭ، ئۆز سەپداشلىرىنىڭ، ئۆز قېرىنداشلىرىنىڭ قېشىغا ساق - سالامەت، ئامان - ئېسەن كېلىۋالغانىدى، شۇنداقلا مۇشەققەتلىك تولىمۇ ئۇزۇن سەپىرىنىڭ ئەڭ ئۇزۇن بۆلۈكى تۈگىگەنىدى. . .

ۋېلى باينىڭ سەپەرۋەرلىكى

يەتتە سۇ ۋىلايىتىنىڭ مەركىزى بولغان يەركەت شەھىرىدە ھايات يەنە ئۆز قېلىپىغا چۈشكەنىدى. ھۈسەن باي بىلەن باۋۇدۇن باينىڭ زاۋۇت ئۈسكۈنىلىرىنى يەتكۈزۈپ كەلگەن ھارۋىكەشلەر بۇ يەردە ئۈچ كۈن دەم ئالغاندىن كېيىن ھارۋىلىرىنى يۇيۇپ پارقىرىتىپ، رېمونت قىلىدىغان جايلىرىنى رېمونت قىلىپ، ياسايدىغان يەرلىرىنى ياساپ، ئىش ھەقلىرىنى تولۇق ئېلىپ قايتىپ كېتىشكەندىن كېيىن، شەھەر بوشاپ تىنچىپ قالغانىدى. بالىلارنىڭ قىيا - چىياللىرى، ھارۋا كارۋانىنىڭ ئەتراپلىرىدا ئوينىيدىغان «مۆكىمۈكىلەك»، «سوقۇش» لىرى يەنە بۇرۇنقى جايلىرىغا - پادىخانلارغا، خامانلارغا، ئورمانلىقلارغا كۆچكەنىدى. شۇڭا، مەيلى كۈندۈزى ياكى كەچلىرى بولسۇن يەركەت ئېغىر سۈكۈتكە چۆككەندەك بولۇپ قالغانىدى.

بۈگۈن چۈشكە يېقىن يەركەت يەنە جانلىنىپ كەتتى. تەرەپ - تەرەپتىن ۋېلى باي مەسچىتى ئالدىغا كېلىپ ئاتتىن، ھارۋىدىن، كالاسكىدىن، پەيتۇندىن چۈشكەن، ھەر خىل كىيىنگەن، ھەر خىل ياشتىكى، تۈرلۈك كەسپلەرنى قىلىدىغان ئادەملەر ئاتلىرىنى دەل - دەرەخلەرگە باغلاپ ئالدىغا بېدە سېلىپ ياكى بويىنغا توۋرا سېلىپ، ئۆزلىرى ئالدىراش تاھارەت ئېلىشقا، تاھارەتلىرىنى يېڭىلاشقا

كىرىشتى. چۈنكى، جۈمە ۋاقتى بولاي دەپ قېلىۋاتاتتى. بىردەمدىلا ۋېلى باينىڭ مەسچىتى ئەتراپىلا ئەمەس، ئۇنىڭ نېرىسىدىكى كوچىلار، مەھەللىلەرمۇ ئات - ئۇلاغ ھەم ھارۋىلارغا تولدى، ئادەملەر مىغىلداپ كېتىشكەندى. بۈگۈن بۇ يەرگە جۈمە نامىزىغا كېلىشكەنلەرنىڭ ھەممىسى يەركەتلىكلەرلا ئەمەس ئىدى. ئۇلارنىڭ ئىچىدە ئاتلىق بىر قونۇپ كەلگەنلەرمۇ، كېچىچە ئۇخلىماي يول مىڭىپ كەلگەنلەرمۇ، ھارۋىدا ئۇخلاپ كەلگەنلەرمۇ بار ئىدى. يەركەت ئاھالىسى ئادەتتە پىيادە كېلىشەتتى. يىراق - يىراقلاردىن بۇنچىلا كۆپ ئادەملەرنىڭ بۇ يەرگە توپلانغىنىغا، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇلارنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك يېزا ئاقساقاللىرى، بەگلىرى، يىگىت باشلىرى يەنى يۇرت چوڭلىرى ئىكەنلىكىدىن، بۈگۈن بۇ يەردە قانداقتۇر بىر مۇھىم ئىش بولىدىغاندەك ئىدى.

— جۈمەدىن كېيىن ۋېلى باي تۆرە ۋەز ئېيتقۇدەك، گوېرىنىڭ چاپارمىنى بۇرناكۇن شۇنداق دەپ خەۋەر يەتكۈزدى، — دېدى يىراقتىن كەلگەن كەكە ساقاللىق، ئۈستىگە كىيگەن يالتىراق تون، پارقىراق مەسە - كالاچ، گۈللۈك قىزىل بۆكىدىن يېزا ئاقساقىلى ئىكەنلىكى بىلىنىپ تۇرغان بىرى، ئۆزى بىلەن ياندىشىپ مەسچىتكە كىرىپ كېتىۋاتقان يەركەتلىك بىر تونۇشىغا پەس ئاۋازدا.

— شۇنداقمۇ، ھە، مۇنداق ئىكەن - دە!؟ — چۈشەنگەندەك ئاۋاز قاتتى ياندىكى كالتە چىپىرقۇت چاپىنىنىڭ ئۈستىدىن قارا پوتا باغلىۋالغان كىشى.

جۈمە نامىزى ئوقۇلۇپ بولغاندىن كېيىن ھەممە كىشى ۋېلى باي مەسچىتىنىڭ قورۇسىدىكى كەڭ مەيدانغا توپلاندى.

ھەممەيلەننىڭ كۆزى مەسچىتنىڭ كۆك خىشتىن قوپۇرۇلغان ئېگىز سۈپىسىدا يۆلەنچۈكلىرىگە ئارتىلدۇرۇپ قېقىزىل گىلەم سېلىنغان ئۇزۇن، مەزمۇت ئورۇندۇقلاردا ئولتۇرۇشقان كىشىلەردە ئىدى.

مەسچىت قورۇسى، پەشتاقلار، پەشتاققا چىقىدىغان شوتىلار، مەسچىت ئىچى، گۈللۈك تۈۋرۈكلەرنىڭ ئارىلىقلىرىدا زىچچە تۇرۇشقان شۇنچە نۇرغۇن ئادەم خۇددى قىيامدا تۇرغاندەك تىۋىش چىقارمايتتى. شۇڭا، مەسچىتنىڭ ئازادە ھەم كەڭ قورۇسىنى قورشىۋالغان دەرەخلەردىكى قۇشلار خۇددى بۇ يەرگە مۇنچىلا نۇرغۇن ئادەمزاتنىڭ توپلانغانلىقىغا ھەيران قېلىشقاندەك، بىر - بىرىگە بۇ ئاجايىپ ئىشتىن خەۋەر بېرىشىپ بار كۈچى بىلەن ۋىچىرلىشاتتى. پۇرۇلداپ ئۇچۇپ بىردە ئۇ، بىردە بۇ دەرەخقە قۇنۇشاتتى. ھەتتا، بىر مۇنچىلىرى توپ - توپ بولۇپ مەسچىت ئۆگزىسىنىڭ قاتخالتىرىغا قونۇشۇۋالغانىدى.

— مۇھتەرەم جامائەت، — ھېلىقى ئورۇندۇقلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئولتۇرغان، ئۈستىگە باشتىن بويىغا سارغۇچ چۈنچەندىن ئۈستۈش كىيگەن، قوش ئېگەكلىك، ئاپئاق، قىسقا بۇرۇتتى قىزىل يۈزىگە خوپ ياراشقان، نېپىز چاپىنىنىڭ تۈگمىسىگە باغلانغان ئالتۇن زەنجىر مەيدە يانچۇقى بىلەن تۈگمە پەتلىسى ئارىلىقىدا ساڭگىلاپ تۇرغان گەۋدىلىك بىر كىشى ئورنىدىن تۇرۇپ، جامائەتكە بىر قۇر كۆز سېلىپ چىققاندىن كېيىن سۆز باشلىدى. ئۇنىڭ ئاۋازى قاتتىقمۇ ئەمەس، يۇمشاقمۇ ئەمەس، يۇقىرىمۇ ئەمەس تۆۋەنمۇ ئەمەس ئىدى. ئەمما، ئۇنىڭ ئاۋازى سورۇننىڭ ئەڭ ئالدىدا تۇرغانلارغا قانداق ئاڭلانسا، ئەڭ ئارقىدىكى، ھەتتا

ئەڭ چەتتىكى بۇلۇڭ، قىسساڭلاردا تۇرۇپ قالغانلارغىمۇ شۇنداق ئاڭلىنىۋاتاتتى. كۈمۈشتەك قىسقا چاپلىق بېشىغا كىيگەن قىزىل بۆكى خورازنىڭ تاجىسىدەك ئۆزگىچە جۇلالىنىپ، ۋالىلداپ تۇرغان ئۇزۇن قونچلىق قاپقارا ئۆتۈكى بىلەن روشەن پەرقلەنىپ تۇرغاچقا، ئۇنىڭ ئاق چوققىدەك مەزمۇت گەۋدىسىگە ئاجايىپ بىر ئۇلۇغۋار تۈس بەرگەنىدى.

بۇ كىشى يەتتەسۇ ۋىلايىتىنىڭ گوبىرئاتورى ۋېلى باي ئىدى.

— مەن ئاۋۋال سىلەرگە بىزنىڭ ئېزىز مېھمانىمىز ھەم قان قېرىندىشىمىز ھۈسەن باي ھاجىم بىلەن باۋۇدۇن باي ئەپەندىنى تونۇشتۇرۇپ ئۆتەي، — ۋېلى باي شۇنداق دېدى — دە، ئوڭ تەرىپىدە ئولتۇرغان ھۈسەن باي بىلەن باۋۇدۇن باينى تونۇشتۇردى. ھۈسەن باي بىلەن باۋۇدۇن باي نۆۋەت بىلەن ئورنىدىن تۇرۇپ ئالدىدىكى ھەم ئارقىدىكى جامائەتكە: «ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم ھۆرمەتلىك جامائەت» دەپ سالام بەرگەندە، جامائەت بىردەك: «ۋائەلەيكۇم ئەسسالام» دەپ ياڭراق ئاۋازدا جاۋاب قايتۇردى.

بۇ ئاۋازلاردىن مەسچىتنىڭ ئىچى — تېشى بىر مەھەل زىلزىلىگە كەلدى. ئۆگزىلەرگە قونۇۋالغان توپ — توپ قوشلارمۇ ئۈستۈمتۈت چىققان بۇ سادالاردىن ئۈرگۈپ ئۇچۇپ ھاۋادا ئايلىنىپ يۈرۈشتى — دە، ئاستا — ئاستا يىراقتىكى دەرەخ ئۆچلىرىغا ئېھتىيات بىلەن قونۇپ، ئۆز تىللىرى بىلەن چۈرۈڭلىشىپ، بىر — بىرىگە ھەيرانۇ ھەس بولۇپ كېتىۋاتقانلىقلىرىنى بىلدۈرۈشكە كىرىشتى.

— بىزنىڭ مۇشۇ ئېزىز مېھمانلىرىمىز ھەم قان قېرىنداشلىرىمىز خۇدانىڭ ئىلتىپاتى، ئۆزلىرىنىڭ

جاسارىتى بىلەن خەلقىمىزنىڭ تۇرمۇشىنى ياخشىلاش يولىدا ساۋابلىق ئىش قىلىش ئۈچۈن، پۈتكۈل مال — دۇنياسىنى سەرپ قىلىپ، ئۇزۇن يىل مۇساپىرچىلىقنى باشتىن كەچۈرۈپ، چەت ئەللەردىن ئىلغار ئۈسكۈنىلەرنى سېتىۋېلىپ، يۈزلىگەن قېرىنداشلىرىمىزنى ئىش بىلەن، نان بىلەن، كىيىم — كېچەك بىلەن تەمىنلەيدىغان، ئۇلارنىڭ قاراڭغۇ دىللىرىنى يورۇتۇپ، كۆزىنى ئاچىدىغان زور بىر زاۋۇت قۇرۇشقا بەل باغلىدى.

— زاۋۇت! پاھ، زاۋۇت قۇرماقچىكەن!

— ئاشۇ ئىككى ئادەم — ھە؟ بىز تۈگمەن قۇرۇشقا قۇربىمىز يەتمەي ئورۇسلارنىڭ تۈگمىنىگە قاراپ قېلىۋاتقان يەردە ...

جامائەت بىر مەھەل غولغولا قىلىشنى.

— بىز يەتتەسۇ خەلقى، — ۋەزىمىنلىك بىلەن سۆزىنى داۋام قىلدى ۋېلى باي، شۇ ئان ھەممە جىم بولدى، ئۇلارنىڭ كۆپىنچىسى يەركەتنىڭ گوبىرئاتورىنى تېخى تۇنجى قېتىم كۆرۈشى ئىدى. ئۇلار گوبىرئاتور ۋېلى باينى شاپ بۇرۇت، سول كۆكرىكىگە چار پادىشاھ مۇكاپاتلىغان ھەر خىل ئالتۇن كۈمۈش ئوردىنلارنى نەچچە قۇر قىلىپ تاقىغان، زەرپاگۈنلۈك، ئۇزۇن قىلىچ ئاسقان، سۈرلۈك ئادەم، دەپ ئاڭلاشقانىدى، — يەتتەسۇ جامائىتى بۇ قېرىنداشلىرىمىزنىڭ ساۋابلىق ئىشلىرى، جاپالىق مېھنەتلىرىنىڭ يوققا چىقىپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن، ئاللا يولىدا پۈتۈن كۈچىمىز بىلەن ياردەم قىلىشىمىز، خۇددى ئاللاننىڭ ئۆيى، يەتتەسۇيىمىزنىڭ كۆزى بولغان مۇشۇ مەسچىتنى ياسىغاندەك ھەممىمىز ھەرىكەتكە كېلىشىمىز كېرەك، — ۋېلى باي تۇرغان ئورنىدا سەل قىمىرلاپ، ئىككى قولىنى ئىككى تەرەپكە كەڭ يېيىپ

مەسچىتىنى كۆرسەتتى.

— ياردەم ئايلانسۇن!

— ياردەم قىلىشقا بىز تەييار!

— قولىمىزدىن كەلگىنىنى ئايىمايمىز!

ھۈسەن باي بىلەن باۋۇدۇن باي خۇشاللىقتىن بىر - بىرىگە قاراشتى، شۇ تاپتا ئۇلارنىڭ مۇشۇ يەرگە يىغىلغانلارنىڭ ھەممىسىنى بىر - بىرلەپ قۇچاقلاپ چىققۇسى، ئۇلارغا كۆڭلىدىكى ئەڭ ئېسىل گەپلىرىنى ئېيتقۇسى، يەنە ئاللىقانداق رەھمەتلەرنى ياغدۇرۇۋەتكۈسى كېلەتتى. ئۇلارنىڭ ئارقىسىدا تۇرغان ياردەمچىلەرمۇ، گوبىرنىنىڭ خادىملىرىمۇ شۇ ھېسسىياتتا ئىدى.

— مۆھتەرەم جامائەت، — يەنە ۋېلى باينىڭ تەمكىن ئاۋازى ياڭرىدى، — قېرىندىشىمىز ھۈسەن باي بىلەن باۋۇدۇن باينىڭ جامائەتكە، خەلققە پاراۋانلىق يەتكۈزۈش ئۈچۈن ئەجىر قىلىپ شۇنچە يىراق يەرلەردىن مىڭبىر مۇشەققەتتە ئېلىپ كەلگەن ئۈسكۈنىلىرى ھازىر بىزنىڭ يەرگەتتە، قورغاس يولىدىكى بىر لاپاستا بىزنىڭ يۆتكەپ بېرىشىمىزنى كۈتۈپ تۇرىدۇ. بىز يەرگەت بىلەن غۇلجا ئارىلىقىدىكى يوللارنى ناھايىتى ياخشى بىلىمىز، بۇياقتىن ئۇياققا ئاتلىق، ھازىرقىلىق بىر قۇنۇپلا ياكى بىر كېچىدىلا ئۆتۈپ كەتكىلى بولغىنى بىلەن، ئۇ ئۈسكۈنىلەرنى بىر كېچىدىلا كۆتۈرۈپ كەتكىلى بولمايدۇ، ئۇنىڭغا ناھايىتىمۇ كۆپ ھارۋا، تۆت ئات، ئالتە ئات، ئون ئات سۆرەيدىغان ھارۋىلار، شۇ ھارۋىلارنى كۆتۈرەلەيدىغان كۆۋرۈكلەر، ئاشۇنداق ھارۋىلار مېڭىشقا لايىق يوللار كېرەك. ئاشۇنداق ھارۋىلار، كۆۋرۈكلەر، يوللار ناھايىتىمۇ چاپسانلىق بىلەن ياساپ پۈتتۈرۈلۈشى كېرەك. بۇنىڭ ئۈچۈن يول

ياسىغۇچىلار، ئۇستا تۆمۈرچىلەر، ئۇستا ياغاچچىلار ھەم ئۇستا پىلانچىلار كېرەك، — ۋېلى باي بىر پەس توختاپ ئۆزىگە كۆز ئۈزمەي قاراپ تۇرغان جامائەتنىڭ ئويىنى بىلمەكچى بولغاندەك ھەممىگە تەكشى كۆز يۈگۈرتۈپ چىقتى. ئاندىن دەل ئۇلارنىڭ كۆڭلىدىكىنى تاپقاندىك سۆزىنى داۋام قىلدى، — ھازىر يەتتەسۇ تەۋەسىدە دېھقانلار تازا ئالدىراش ۋاقت، ھەممە يەردە خامان تېپىش باشلىنىپ كەتتى. ئات - ئۇلاغ، ياراملىق يىگىتلەرنىڭ ھەممىسى ئېتىز بېشىدا يېتىپ - قوپۇپ كېچىنى - كۈندۈزگە ئۇلاپ «شەھەر ئېلىۋاتىدۇ». تاغدىن ماللارنىڭ كېلىدىغان ۋاقتى ئەمەس، ئاتلارنى تولۇقتىن چىقىرىپ ھارۋىغا، ھارۋىدىن چىقىرىپ تولۇققا قېتىپ ئىشلىتىۋاتىمىز، شۇنداق بولسىمۇ يەرگەتتىن ئىلى چىگرا سىغىچە بولغان يول، كۆۋرۈكلەرنى پۈتكۈزۈپ ئۈسكۈنىلەرنى كۆتۈرۈپ ماڭالىغۇدەك پۇختا ھارۋا ياساپ ئۈسكۈنە توشۇش ئىشىنى تاماملاشنى پۈتكۈل يەتتەسۇ تەۋەسىگە چاچتۇق. مەن ئۆز نامىمدىن بۇ يەرگە يىغىلغان يۇرت چوڭلىرىدىن، جامائەتتىن بۇ ئىشنى ئۆز ئىشىمىز، قېرىنداشلىق بۇرچىمىز، ۋىجدانى قەرزىمىز دەپ بىلىپ، پاك - نىيەت، سەمىمىي ئىخلاسىمىز بىلەن ئادا قىلىشنى سورايمەن! — ۋېلى باينىڭ سۆزى تۈگىگەندى. ئەمما، جامائەت ۋېلى باينىڭ ئاغزىغا تېخىچە قاراپ تۇرۇۋاتاتتى. ھايال ئۆتمەي ئۇلار چۆچۈگەندەك ئېسىگە كەلدى ۋە تۇشمۇ تۇشتىن ۋارقىراشقا باشلىدى.

— بىزگە يارلىق چۈشۈرۈپ بېرىلسۇن!

— گوبىرناتور يارلىق چۈشۈرسۇن!

— جامائەت، تىنچلىنىڭلار! جامائەت، خەپ شۇك!

سۇپىنىڭ چېتىدە ۋېلى باينىڭ ئولتۇرغان جايىدىن

ئىككى قەدەم ئېرىدا قولغا خۇرۇم پاپكا تۇتقان ئەينىدىن پەيدا بولدى. ئۇ يەنىلا بېلىگە تاسما كەمەر باغلىغان كۆڭلەك، پۇتىغا ئۆتۈك، بېشىغا دوپپا كىيگەنىدى، — بۈگۈن مەسچىتكە كەلگەن بارلىق جامائەتكە ئاش تارتىلىدۇ، ئورنى گوبىرنا بېغىدا. تاماقتىن كېيىن ھەر بىر يېزا ئاقساقىلى، يۇرت كاتتىلىرىغا گوبىرنىنىڭ يارلىقى تارقىتىلىدۇ، — دەپ ئېلان قىلدى ئۇ. سۈپىدا ئولتۇرغان ۋېلى باي تەنتەنىلىك ئورنىدىن تۇرۇپ، سول تەرىپىدە ئولتۇرغان ئاق سەللىلىك ئىمامغا قارىدى. ئىمام دۇئاغا قول كۆتۈردى. — ئاللا تائالا ئىگەم كۆپنىڭ كۈچىنى ئۇلغايتقاي، جامائەتنىڭ رىزقىنى زىيادە قىلغاي، ئىشلىرىغا ئوڭۇشلۇق بەرگەي، تىلەك — ئارزۇلىرىغا يەتكۈزگەي، ئامىن ئاللاھۇ ئەكبەر!

دۇئادىن كېيىن جامائەت ئىككى تەرەپكە قىستىلىپ ئولتۇرىدىن ئىككى كىشى سىغىۋەتكە يول ئاچتى. ۋېلى باي ئىككى ياردەمچىسىنىڭ ھەمراھلىقىدا پەلەمپەيدىن چۈشتى. ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ھۈسەن باي، باۋۇدۇن باي ھەم ئۇلارنىڭ ياردەمچىلىرى چۈشۈپ ئىككى سەپكە ئايرىلغان جامائەت ئارىسىدىن ئۇلۇغ ئېچىۋېتىلگەن ھەيۋەتلىك تۆمۈر قاناتلىق مەسچىت دەرۋازىسىغا قاراپ يول ئالدى...

— ۋېلى باينىڭ سەپەرۋەرلىكى ناھايىتى تەسىرلىك بولدى، — دېدى تاتارغان چىرايىغا كۈلكە ئولاشقان زەينىاۋۇدۇن ئەينىدىننىڭ قولىنى تۇتۇپ تۇرۇپ، — ئەمدى ھەممە ئىش سەندە قالدى.

— ھەممە نەرسە تەق، يارلىقنى بۈگۈنلا ھەممىسىنىڭ ئۆز قولىغا بېرىمەن — دە، يولغا سالىمەن، — دېدى ئەينىدىن.

خۇشاللىق بىلەن خاپىلىق قوشكېزەك

سۈپسۈزۈك ئاسمان خۇددى دالادىكى كۆپكۆك چىغلىقلاردەك، ئادەتتىن تاشقىرى تىنىق كۆك رەڭدە بىپايان تەبىئەتنىڭ ھۆسنىگە ھۆسن قوشۇپ تاولىناتتى. ئەتراپ شىۋاقلارنىڭ، ئەمەنلەرنىڭ، لويلا — كۆكتلارنىڭ، ئادراسمانلارنىڭ پۇرىقىغا تولغانىدى. بۇلۇتسىز كۆك ئاسماندا پارلاپ تۇرغان قۇياش ئوتتەك ھارارىتى بىلەن دالادىكى ھەممىنى قۇرۇتۇپ كۆيدۈرمەكچى بولغاندەك يارقىن نۇر چاپچاتتى. دالانىڭ غۇر — غۇر شامىلى بولسا قۇياش تەپتىدىن قىزىپ كەتكەن تەبىئەتنى سالىقلىتىپ، ئۇلارنى قۇياشنىڭ كۆيدۈرگۈچ نۇرلىرىدىن ساقلاش ئۈچۈن ئاتلانغاندەك قىلاتتى.

يولنىڭ ئىككى تەرىپىدە توپا، چىم، شېغىل تاشلارنى كولاپ ياسىلىۋاتقان يولنىڭ ئوتتۇرىسىغا توختىماي توپا تاشلاۋاتقان قۇرامىغا يەتكەن ياش يىگىتلەرنىڭ يوغان، ئۆتكۈر كەتمەنلىرى قۇياش نۇرىدا يالت — يۇلت قىلىپ، توستاتتىن ئۇلارغا قاراپ قالغان كۆزلەرنى قاماشتۇراتتى. يەركەتتىن تارتىپ يىراقتىكى ئۇپۇققا، يەنى ئىلى تەرەپكە قاراپ سوزۇلۇپ كېتىۋاتقان يولنىڭ ئىككى قاسنىقى ھەم يول ئۈستىدە ئادەملەر مىغىلدايتتى. ھەممىلا يەردە ئىش قاينىغان، كەتمەنلەر تاشقا تېگىپ تاراڭلايتتى. يۇمشاق چىملارغا گۈرسۈلدە كىرىپ قۇلىقىغا كەلگۈچە پېتىتىپ

كېتەتتى، گۆيۈلدەتتىپ توپا ئېتىۋاتقان، تېگى تەكشى كۆتەكلەرنىڭ ئىككى تەرىپىگە قوزۇق قېقىپ، ئۈستىگە تۇتقۇچ بېكىتىپ ھە - ھۇ بىلەن «گۈپ - گۈپ» قىلىپ يول چېگداۋاتقان ئاۋازلار قۇلاققا سىڭىپ كەتكەندى.

يەرگەتمۇ، ئۆسكۈنىلەر بېسىلغان لاپاسلىق قىشلاقمۇ ئاللىقاچان يىراقتا قالغانىدى. يولچىلار ئەمدى ئايداغا ياسالغان كەپىلەردە، لەمپىلەردە قىستىلىشىپ يېتىشانتى، شۇ ئايداغا قۇرۇلغان ۋاقىتلىق ئاشخانىلاردا قولغا چىققانلىكى ياغاچ، شاخ - شۇمبا ياكى قاتتىقراق ئەمەللەرنىڭ غولى بىلەن خام - خاتا پىشقان ياڭيۇ، سەۋزە، چامغۇرلارنى ئاغزىغا ئىتتىرەتتى.

— قارا ئاداش، بۇ ئايدالادا دۈم يېتىپ، دۈم قوپۇپ ئىشلەۋاتقىنىمىزغا توپتوغرا تۆت جۈمە بوپتۇ، ئۆزۈم تارتىۋالغان چۇرۇقۇمنىڭمۇ تېتىلىپ جۇلىقى چىقىپ كەتتى. بۇ ئىشنىڭ ئاخىرى كۆرۈنىدىغاندەك ئەمەس، — دەيدى تىك ياقىلىق رەڭگىنى بىلگىلى بولمايدىغان، ئەمما بىر نەچچە يېرىگە قارا ياماق چۈشكەن كۆڭلەك كىيگەن، ساقاللىرى كىرىپنىڭ تىكىنىدەك ئۆسۈپ كەتكەن ئوتتۇرا ياشلاردىكى تەمبەل يىگىت، كانەچە ئورالغان ئاچچىق موخۇركىنىڭ ئىسىنى جاۋغىيىدىن چىقىرىپ، يېنىدا ئاسمانغا قاراپ ئوڭدىسىغا ياتقان ئۆزى بىلەن قۇراملىق بىرسىگە قاراپ.

— ئالدىرىما، بۇ ئىشمۇ تۈگەيدۇ، ھۈسەن باينىڭ زاۋۇتى قۇرۇلۇپ قالسا پۈتۈڭغا چورۇق تارتىپ يۈرمەيسەن، سەنمۇ ئۆتۈك، بەتىنكە، چېتىك دېگەنلەرنى كىيىدىغان بولسەن. بىراق، قورساقتىن قىيناۋاتقىنى يامان بولدى دېگەن. بىزگە ۋەدە قىلغان كىيىم - كېچەكلىرىنى

بەرمىسىمۇ مەيلى، كۈندە قۇرۇق چاي بىلەن قاتتىق ناننى يەۋەرسەك، كەتمەن تۇرماق ئۇزۇڭنىمۇ كۆتۈرەلمەيدىغان بولۇپ كېتىدىكەنسەن... — يولچىلار دالانىڭ جۇدۇن - چاپقۇنلىرى، يامغۇر - يېشىنلىرىنى تالاي - تالاي قېتىم باشتىن كەچۈرۈپ، يولنى ئىلىى چېگراسىغا، يىراقتىن پاكار تامدەك كۆرۈنگەن كىچىككەنە دەرەخزارلىققا قاراپ ئىلگىرىلەتمەكتە ئىدى...

يول قۇرۇلۇشى باشلىنىپ تاق بىر ئاي بولغاندا ئاسماننىڭ جەنۇبىدىن پۈتۈن ئاسماننى قارا سىياھتەك قاپلاپ كەلگەن تۇتاش بۇلۇتلار يولچىلارنىڭ ئۈستىگە كەلگەندە يامغۇرنى شارلىتىپ تۆكۈۋەتتى. كەپىلەر، لەمپىلەردىمۇ تۇرۇش مۇمكىن بولماي قالدى. ئۇ يەرلەردىنمۇ ئاسماندىن قۇيۇلۇۋاتقان يامغۇر شۇرقىراپ كىرىپ كېتىۋاتاتتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە يەرگەتتىن كېلىدىغان ئۇزۇق - تۈلۈك كەلدى. توختىماي ياققان يامغۇر يولچىلارنىڭ جاپالىق ئەجرىنى تابۇت قىلىپ يول ئوتتۇرىسىغا دۆۋىلەنگەن توپىلارنى سويۇق پاتقاققا ئايلاندۇرۇپ، يولنىڭ ئىككى تەرىپىدىكى ئازگاللارغا تۆكۈۋەتتى. يامغۇر توختاپ ئوقىغا كەلگۈچە پاتقاققا مىلەنگەن ھارۋىلار يامغۇردا مىلىچلاپ كەتكەن نانلارنى ئېلىپ كەلگەندە، كېسەل بولۇپ قالغان يولچى يىگىتلەردىن بىر نەچچىسى ئايدالادا، پاتقاقتا، يامغۇر توختىغان كۆلچەكلەردە مەڭگۈلۈك كۆز يۇمغانلىقى مەلۇم بولدى...

بۇ خەۋەر ۋېلى بايغا يېتىپ بارغاندىن كېيىن يولچىلارنى يەرگەتكە قايتۇرۇپ كەلدى، ئۇلارنى ئۇ يەردە ئوبدان ئارام ئالدۇرغاندىن كېيىن داۋاملىق ئىشلەيمەن دېگۈچىلەرنى ئېلىپ قېلىپ، قالغانلىرىنى ئۆيلىرىگە يولغا سېلىپ

قويدى. كەم قالغان يولچىلارنىڭ ئورنىنى باشقىدىن تولۇقلىدى، ئۇلارنىڭ ئاش تامىقى، ياتىدىغان ئورۇنلىرىنى ياخشىلاپ، تۆت تەرىپى بورىدىن ياسالغان كەپىلەرنى ياساتتى. بەك چارچاپ كەتكەن، ئاغرىپ قالغانلارنى قايتۇرۇپ كېلىشكە ئادەم ۋە ئات ھارۋا بەلگىلىدى.

ھۈسەن باي يول قۇرۇلۇشى باشلىنىپ بىر ھەپتىدىن كېيىن لاپاسنىڭ ئاستىدىكى ئۈسكۈنىلەردىن ئىككى ئاتلىق ھارۋىغا قاچىلىغىلى بولىدىغان، ئۆزى يەڭگىل، ھەجىمى كىچىك ئۈسكۈنىلەرنى ئون نەچچە ھارۋىغا قاچىلاپ ياردەمچىلەر ھەم باۋۇدۇن باي ئېلىپ كەلگەن بىر بۆلۈك تېخنىكلارنى باشلاپ غۇلجىغا كەتكەنىدى. ئۇلار ئۇ يەردە زاۋۇت قۇرۇلىدىغان ئورۇننى بېكىتىپ دەسلەپكى ئىشلارنى باشلىماقچى ھەم قورغاستىن غۇلجىغىچە بولغان يولنى ياساشقا كىرىشمەكچىدى.

— ھۈسەن بايدىن ھېلىغىچە خەۋەر يوقما؟ — سورىدى ئەينىدىن ئىشنىڭ كېتىپ بېرىشىنى تەكشۈرگىلى چىقىپ باۋۇدۇن بايدىن. باۋۇدۇن باي مۇشۇ كۈنلەردە كېچە - كۈندۈز يولچىلار بىلەن بىرگە ئىدى، ئۇلار بىلەن بىرگە تاماق يەيتتى، ئۇلار بىلەن بىرگە ياتاتتى ھەم ئۇلارنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئالاتتى.

— خەۋەر كەلدى، — دېدى باۋۇدۇن باي ئەينىدىنكى ھۈسەن بايدىن كەلگەن خەتنى كۆرسىتىپ، — زاۋۇت قۇرۇلىدىغان ئورۇن بېكىتىلىپ، راستلىنىۋېتىپتۇ. ئىككى يۈزدەك ئىشلەمچى يول ياساشقا كىرىشىپتۇ.

— ياخشى، ياخشى بوپتۇ، — دېدى خۇشال بولغان ئەينىدىن، خەتنى ياندۇرۇپ باۋۇدۇن بايغا بېرىۋېتىپ، —

ئاز كۈندە بۇ تەرەپنىڭ يولىمۇ پۈتىدۇ. ھارۋىلارمۇ تەقلىپ قويۇلدى، ئەمدى گەپ توشۇشتا.

يول پۈتكەندىن كېيىن ئۈسكۈنىلەرنى توشۇشنىڭ ھەقىقەتەن قىيىنلىقى ھەر ئىككىلىسىگە ئايان ئىش ئىدى. ھۈسەن باينىڭ ئېلىپ كەتكىنى توك رەندە، چىشلىق چاق، ماتۇر، توك سىمى، تېلېفون سىمى، تېلېفون، لامپۇچكا، پاترۇن، كىلتىچىك، ئۆلچىگۈچ، پىلانلىغۇچقا ئوخشاش نەرسىلەر ئىدى. ئۇنىڭدىن باشقا چۇۋۇغىلى بولىدىغان بەزى ئۈسكۈنىلەرمۇ چۇۋۇلۇپ ھارىلارغا بېسىپ ئېلىپ كېتىلدى. بۇ يەردە قالغىنى ئېغىرلىقى نەچچە توننا كېلىدىغان، ئۇيۇل تاشتەك پولات ئۈسكۈنىلەر، ئىستانوكلار بىلەن گېنېراتور ئىدى. تېخنىكلارنىڭ كۆرسەتمىسى بويىچە بۇلارغا ئاتاپ ئالتە چاقلىق، تۆت چاقلىق، تۆت ئات، ئالتە ئات، سەككىز، ئون ئات قوشۇلىدىغان كەڭ، ئۇزۇن، ئېغىر ھەم كېلەڭسىز ھارۋىلار ياسالدى. ئۈسكۈنىلەرنى ئۇلارغا قاچىلايدىغان، دۈگىلىتىپ ئاپىرىدىغان، ھارۋىغا چىقىرىدىغان ھەم چۈشۈرىدىغان پىشاڭلار، خادىملار، بادىرلار تەييارلاندى.

باۋۇدۇن باي ئىشلارنىڭ ئىلگىرى بېسىۋاتقانلىقىدىن كۆڭلى يايىپ كەتكەن بولسىمۇ، ئەمما نېمىدۇر بىر نېمىدىن كۆڭلى غەش ئىدى. بىراق، ئۇنى ئوچۇق ئېيتىشتىن يەنىلا ئەيمىنەتتى. ئوچۇقىنى ئېيتقاندا، ئۇ زەينىۋۇدۇننىڭ ئەھۋالىدىن كۆڭلى بىئارام بولاتتى. چۈنكى، ئۇنىڭ بىلەن شۇنچە يىللارنى بىللە ئۆتكۈزۈپ، شۇنچە ئۇزۇن يوللارنى بىللە بېسىپ، ئەمدى تازا كۆڭۈللۈك كۈنلەرگە ئاز قېلىۋاتقاندا، ئۇنىڭ كېسىلىنىڭ ياخشىلانماي، ئەكسىچە

تېخىمۇ يامانلىشىپ كېتىشى ئۇنىڭ ئىچىنى خۇددى مۈشۈك تاتىلىغاندەك ئېچىشتۇراتتى. ئۇ زەينىۋۇدۇننى ۋېلى باينىڭ مەسچىتىدىكى جۈمە كۈنى كۆرگەندىن تارتىپ كۆرمىگەنىدى. ئۇنىڭ ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قالغانلىقىنى ئاڭلىغان بولسىمۇ، ئىشنىڭ قاتتىلاڭچىلىقىدا يوقلاپ بارالمىغانلىقىدىن خىجىلمۇ بولاتتى.

— زەينىۋۇدۇننىڭ ئەھۋالى قانداقراق؟ — ئاخىر سورىدى باۋۇدۇن باي، — پاتراق تۈزۈلۈپ كەتكەن بولسا تازا قولغا قول، پۇتقا پۇت بولاتتى — دە.

— قاتتىق ئۈچۈنۈپتۇ ھەم شامال تېگىپتۇ، دەيدۇ، — دېدى ئەينىدىن بىردىنلا غەمگە چۆمۈپ، — ئۇنىڭ يول ياساشقا، زاۋۇت قۇرۇشقا بەكمۇ قاتناشقۇسى بار ئىدى، ئۇ دائىم ئۆز قېرىنداشلىرىمىز قۇرغان، ئۆز قېرىنداشلىرىمىز ئىشلەيدىغان زاۋۇتنىڭ تۇنجى گۇدۇكىنى ئاڭلاپ ئۆلۈپ كەتسەم ئارمىنىم يوق ئىدى، دەيدۇ.

— خۇدايىم شىپالىق بېرەر، مەن ئۈسكۈنىلەرنى يولغا سېلىۋەتسەملا ئۇنى يوقلاپ بارىمەن. ئۆزۈم داۋالىتىمەن، خۇدا بۇيرۇسا ئۇنى ئۆزۈم داۋالىتىمەن...

ئاخىر كۈتكەن كۈنمۇ كەلدى. كۈن ئەمدى قىزىپ چىققۇناتقان بىر ئەتىگەنلىكى قاۋۇل يۈز نەچچە يىگىتتىن تەشكىل تاپقان ئۈسكۈنە باسقۇچلار لاپاسلارنىڭ تېگىدە ياتقىنىغا ئىككى ئايچە بولغان ئىستانوكلارنى ئاستىغا دۈگىلەك چەڭزىلەر قويۇلغان قېلىن تاختايلارنىڭ ئۈستىگە چىقىرىپ، «ھە - ھە» بىلەن ھېلىقى كېلەڭسىز ھارۋىلارغا باستى. ئۇلارنىڭ شوتلىرىغا، ئوقلىرىغا توم ئارغامچىلار باغلىنىپ ئاتلار قېتىلدى. ئىككى تەرەپتە تۆتتىن، بەشتىن

قولغا قامچا تۇتقان ھارۋىكەشلەر بۇنچىلا جىق ئاتلارنى بىر يۆنىلىشتە ماڭدۇرۇشقا ئۇرۇنۇپ ۋارقىراپ - جارقىراپ قامچىلىرىنى قاراسلىتىپ ھالى قالمايتتى. ئەنە شۇنداق قىيا - چىيا، قىقاس - چوقانلار بىلەن ھارۋىغا بېسىلغان ئىستانوكلار ھارۋىلارنىڭ ئۈستىدە دۆڭدەك چوقچىيىپ يولغا چىقىپ سەپ بۇلۇپ تۇرۇشتى. يېڭى ياسالغان يوللار بۇ ئېغىر يۈكلەرنىڭ تۇنجى سىنىقىدىن چاندۇرماي ئۆتۈپ كەتمەكچى بولغاندەك، چاقنىڭ ئاستىدا سەل - پەل ئىز قالدۇرۇپ خۇددى مۈزدەك كۆكۈرۈپ تۇراتتى. ئاخىر ئالتە چاقلىق، ئون ئات قوشۇلغان ھارۋىمۇ يوغان بىر لاپاسنىڭ تېگىدە كېرىلىپ ياتقان گىگانت مەخلۇق، پۈتكۈل زاۋۇت ھەم نەچچە يۈز ئۆينى يورۇتقۇدەك توك چىقىرالايدىغان گېنېراتورنى بېسىپ ھارۋىلارنىڭ ئەڭ ئاخىرىدىن ئورۇن ئالدى. ئەمدى بۇلار غۇلجىغا قاراپ مېڭىشقا تەييار تۇراتتى.

— خەير - خوش، — دېدى دەل شۇ چاغدا ئاتلىق يېتىپ كەلگەن ئەينىدىن، — ئاقىيول بولسۇن، — ئۇنىڭ كۆزى ياش، ئونى غاراڭ - غۇرۇڭ ئىدى، — ئامان بولۇڭلار، خوش خەۋەر كۈتىمىز، — ئۇ باۋۇدۇن بايدىن كۆزىنى قاپچۇرۇپ چەتكە قارىۋالغانىدى.

ئۇزاقتىن تەقەززا بولۇپ كۈتكەن كۈنلەرنىڭ ئاخىر يېتىپ كەلگەنلىكىدىن، پات - ئارىدا ئۇزۇن يىللار مۇشۇنداق ئىشلاردىن قول ئۈزەلمەي دىدارلىشالمىغان ئۇرۇق - تۇغقان، خوتۇن - بالىلىرى بىلەن كۆرۈشۈش شادلىقىغا تولغان باۋۇدۇن باي تۇيۇقسىز ئەينىدىننىڭ كۆڭۈلىنى كەيپىياتىنى بايقاپ قالدى.

— نېمە بولدى، نېمىگە يىغلايسىز؟

— ھېچنېمە، ھېچنېمە بولمىدى، زەيناۋۇدۇن...
زەيناۋۇدۇن بۈگۈن سەھەردە جان ئۈزۈپتۇ، مەن بۇ خەۋەرنى
ئاڭلاپ ئالدى بىلەن سىلەرنى يولغا سېلىۋېتەي دەپ...
باۋۇدۇن باينىڭ مېڭىسى يېرىلىپ كەتكەندەك بولدى،
ئۇنىڭ كۆز ئالدى قاراڭغۇلىشىپ لاسسىدە ئولتۇرۇپ
قالدى.

باۋۇدۇن باي شۇ ھالەتتە قانچىلىك ئولتۇرغىنىنى
بىلمەيتتى.

— باۋۇدۇن ئەپەندى، باۋۇدۇن ئەپەندى، يولغا
چۈشىمىزمۇ؟

باۋۇدۇن باي ئېسىگە كەلگەندەك ئۇنىڭ ئالدىدا
بۇيرۇقىنى كۈتۈپ تۇرغان باش ھارۋىكەش ھەم بىر نەچچە
تېخنىكلارنى كۆردى.

— يولغا چۈشۈڭلار، مەن بىر نەچچە كۈندىن كېيىن
كەينىڭلاردىن يېتىمەن، يولدىكى ئىشلارغا سىلەر مەسئۇل
بولۇڭلار، قېنى ئاتلىنىڭلار، — ئۇ شۇنداق دېدى — دە،
ھارۋىلارنى يولغا سېلىۋېتىپ، ئۆزى ئەينىدىن بىلەن
قايرىلىپ يەرگەتكە — ئۆزىنىڭ قەدىناس دوستى،
ياردەمچىسى، تەرجىمانى زەيناۋۇدۇننىڭ نامىزىغا داخىل
بولۇش ئۈچۈن يۈرۈپ كەتتى. ئۇ ئات ئۈستىدە ئېڭىكىنى
مەيدىسىگە تەگكۈزۈپ بېشىنى ساڭگىلاتقىنىچە بىر نېمىلەرنى
پىچىرلايتتى. ئۇنىڭ پەقەت: «خۇشاللىق بىلەن خاپىلىق
قوشكېزەك، دېگەن گەپ راستكەن — دە» دېگىنى تۇرۇپ —
تۇرۇپ ئاڭلىنىپ قالاتتى.

«ھەممە ئىش ئۆز ئادەملىرىمىزنىڭ قولىدىن چىقىدىغان بولسۇن»

ئۈستىنى ئۇششاق ئوت — چۆپەر باسقان ئاللىقانداق
سۈرلۈك قەبرىستانلىقتا يەنە بىر يېڭى قەبرە كۆتۈرۈلگەندى.
ئۇنىڭ ئۈستىگە تېخى ئوت — چۆپەر ئۈنۈشكە ئۈلگۈرمىگەن
بولۇپ، كۆتۈرۈلگەن كىچىككىنە توپا دۆڭلۈك ھەم
ئەتراپىدىكى چېچىلغان توپىلارمۇ يېڭى ئىدى. ئەنە شۇ
يەردىن سەللا كۆتۈرۈلگەن قەبرە يېنىدا سارغۇچ كەلگەن،
يۇمشاق ھەم يېپىشقاق توپىلارغا يۈكۈنۈپلا ئولتۇرغان
باۋۇدۇن باي پىغانلىق، ھەسرەتلىك ياشلىرىنى زادىلا تۇتۇپ
قالالمايۋاتاتتى. ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن بۆلۈڭلاپ چىقىۋاتقان
ياش مەڭزىلىرىنى يۇيۇپ، قويۇق ساقاللىرى ئارىسىدا غايىب
بولاتتى ۋە يەنە بىر مەھەل ئۆتكەندىن كېيىن خېلىلا
ئاقىرىشقا باشلىغان ساقاللىرىنىڭ ئۈچلىرىدا خۇددى
خروستال مۇنچاقتەك بىر پەس ئېسىلىپ تۇراتتى — دە، قارا
چىپەرقۇت چاپىنىنىڭ مەيدىسىگە تامچىلايتتى.

شۇ تاپتا ئۇنىڭ پۈتكۈل خىيالى زەيناۋۇدۇن بىلەن
تونۇشقان، بىللە ياشىغان، بىللە باش قاتۇرغان،
بىللە تىت — تىت بولغان، بىللە تۈنگەن، قىسقىسى
بىرگە ھەمدەم بولغان كۈنلەر ئۈستىدە كېزەتتى ھەمدە بۇ
قەبرىگە مەڭگۈلۈك ماكانلاشقان ئاشۇ ئورۇق ئادەمنىڭ

قاچاندىن باشلاپ ئۆزىنىڭ ئەڭ ئىشەنچلىك سەپىدىشى ۋە قابىل ياردەمچىسى بولۇپ كەتكەنلىكىنى ئېيتىپ بېرەلمەيتتى. ئېھتىمال، تۇنجى قېتىم تونۇشقان كۈندىن باشلاپ شۇنداق بولۇپ كەتكەندۇ؟ ياكى ئۇلارنىڭ روھى يارالغاندىن تارتىپ ئاللا تائالا شۇنداق بولۇشنى پۈتكەندۇ؟ باۋۇدۇن باي ئۇنىڭغا چەكسىز ئىشەنەتتى. ئۇنىڭ ئىشلىرىدىن ئالەمچە سۆيۈنەتتى. ئۇنىڭدىن بەكمۇ مىننەتدار ئىدى. ئەمما، ئۇ بۇلار توغرىسىدا ھېچقاچان سۆزلەپ باققان ئەمەس ئىدى. ئۇنىڭ كۆڭلىدە زەينىۋۇدۇنغا ئېيتىدىغان نۇرغۇن ئېسىل گەپلىرى بار ئىدى. ئۇنىڭغا ئۆز قەلبىنى چۈشەندۈرگۈدەك رەھىمىتىمۇ بار ئىدى. يەنە زاۋۇت پۈتسە ئۇنى ئاكىسى ھۈسەن باي مەسلىھەتچىلىككە ئەكەتمەكچىدى. بىراق تەقدىر، رەھىمىتىمۇ تەقدىر، ئۇلارنىڭ بىرىنىمۇ دېيىشكە، قىلىشقا ئىمكان بەرمىگەندى. . . . باۋۇدۇن باي بۇلارنى ئويلىغاندا يۈرىكى زەردابقا تولاتتى. كاۋاپدانغا قويۇلغان بېغىردەك پۇچۇلناتتى.

— زەينىۋۇدۇن! جېنىم سەپىدىشىم، قېرىندىشىم زەينىۋۇدۇن مېنى كەچۈر، مەندىن ئۆتكەن سەۋەنلىكنى، كەچۈر، مېنى غەپلەت بېسىپتۇ، ھەتتا سەن چىن دۇنياغا كېتىدىغان چاغدىمۇ سېنى يوقلاپ بارالمىدىم، بارالمايتىمەن. مەندىن رازى بول . . . ھۆ . . . ھۆ . . . —
باۋۇدۇن باي ئۇن سېلىپ ھۆكۈرەپ يىغلاپ كەتتى. ئۇ قەبرىنى قۇچاقلاپ ئىچ - ئىچىدىن چىقىۋاتقان ھەسرەت يېشىنى، نادامەت يېشىنى، خورلۇق يېشىنى بولۇشىغا قويۇپ بېرىپ، پۈتۈن قەبرىستانلىقنى تىترەتكۈدەك ئېچىنىشلىق ئاۋازدا يىغلايتتى. . . .

— باۋۇدۇن ئەپەندى، سەۋر قىلىڭ، سەۋر قىلىڭ. —
باۋۇدۇن ئەپەندى!

باۋۇدۇن بايغا خۇددى يەر تېگىدىن، قەبرە ئاستىدىن بىر سادا كەلگەندەك تۇيۇلدى، لەھەتتە ياتقان زەينىۋۇدۇننىڭ ئاۋازىنى ئاڭلىغاندەك بولدى. ئۇ يەنە ئۇنىڭ مۇرىسىنى بوشقىنا تۇرتۇپ: «سەۋر قىل! سېنىڭ زىممەڭدىكى ئىش تېخىمۇ ئېغىرلاشتى. سەن ئۇلارنى ئاخىرىغا يەتكۈزمىسەڭ گۆرۈمدە ئۆرە ئۆلتۈرىمەن! تۈر، يېشىڭنى سۈرت، سېنى كۈتۈپ تۇرغانلارنىڭ قېشىغا بار، ئۇلار سېنى كۈتۈۋاتىدۇ، تەقەززا بولۇپ كۈتۈۋاتىدۇ» دەۋاتقاندا ئىدى. باۋۇدۇن باي يۈزىنى قەبرىگە يېقىپ تۇرۇپ، كۆز قۇيرۇقلىرىدىن ئۈزۈلمەي ئېقىۋاتقان ياشلىق كۆزىنى ئاچتى. ئەينىدىن ئۇنىڭغا ئېڭىشىپ قاراپ تۇراتتى ھەم بىر قولى بىلەن قەبرىنى قۇچاقلاۋالغان باۋۇدۇن باينىڭ مۇرىسىنى ھەدەپ تۇرەتتى. . . .

— سەۋر قىلىڭ باۋۇدۇن ئەپەندى، تۈرۈڭ، سىزنى ۋېلى باي تۆرە ساقلاپ قالدى. ئەتىگەندىن بېرى سىزنى ئىزدەپ بارمىغان يېرىم قالدى، تۈرۈڭ، بولۇڭ چاققان. . . .
باۋۇدۇن باي يەرگەتتە زەينىۋۇدۇننىڭ نامىزىغا قاتنىشىپ، نەزىرلىرىنى ئۆتكۈزۈپ ھەم يول ياساش داۋامىدا ۋاپات بولغانلارنىڭ ئۆيلىرىگە پەتە قىلىپ، ئۇلارغا تېگىشلىك ياردەملىرىنى قىلىپ بولغۇچە خېلى كۈن ئۆتۈپ كەتتى. ۋېلى باي يەنە ھۈسەن باي بىلەن باۋۇدۇن باينىڭ زاۋۇتىنىڭ پاتراق ھەم كۆڭۈلدىكىدەك قۇرۇلۇشى ئۈچۈن، ئەينى چاغدا ۋېلى باي ئۆز مەبلىغى بىلەن سالدۇرغان يەتتەسۇ بويىچە كاتتا مەسچىتنىڭ قۇرۇلۇشىغا زور تۆھپە قوشقان،

ئۇستا قۇرۇلۇشچى ئارۇپ ئىبراھىمنى ياردەمچىلىرى بىلەن
باۋۇدۇنبايغا قوشۇپ قويدى. باۋۇدۇن باي بۇ
قۇرۇلۇشچىلارنى ئېلىپ ئالدىدا كەتكەن ھارۋىلار كارۋىنىغا
يېتىشىۋالغاندا، ئۇلار تېخى يولنىڭ يېرىمىغىمۇ
كەلمىگەنىدى. شۇنداق بولسىمۇ، ئۆسكۈنىلەرنىڭ تىنچ
ئامان، ھارۋىلارنىڭ خىيمىخەتەرسىزلىكىنى كۆرۈپ كۆڭلى
ئەمىن تاپقاندى. ئۇ كەمسۆز ھەم خىيالچان بولۇپ
قالغانىدى. ئۇنىڭ كالىسىدا ئەمدى كەلگۈسىدىكى ئىشلار
كۆپرەك ئەگىپ يۈرەتتى. بۇنداق چاغلاردا ئۇ ۋېلى باينىڭ
ئۇنىڭغا قۇرۇلۇشچىلارنى تونۇشتۇرۇپ ھەم تاپشۇرۇپ
بەرگەندىن كېيىن ئۇنى بىر چەتكە تارتىپ: «ئەڭ ياخشىسى،
ھەممە ئىش ئۆز ئادەملىرىمىزنىڭ قولىدىن چىقىدىغان
بولسۇن» دېگەن گېپىنى ئەسكە ئالاتتى ھەم ئۇنىڭ مەنىسىنى
چوڭقۇر مۇلاھىزە قىلىپ كېلەتتى.

باۋۇدۇن باينىڭ يېتىپ كېلىشى كارۋاننىڭ تېزلىكىنى
خېلىلا ئاشۇردى. بىراق، بۇ كۈنلەردە پات - پات يامغۇر
يېغىپ يوللارنى مېلىچ - مېلىچ قىلىۋەتتى. بوران چىقىپ
كۆزلەرنى ئاچۇرمايتتى، مۆلدۈرلەرمۇ تاراسلاپ تۆكۈلەتتى.
— كۈز، — دېدى باۋۇدۇن باي ئەتراپتىكى قۇرۇشقا
باشلىغان ئوت - چۆپلەرگە قاراپ، — كۈز باشلاندى،
كۈنلەرمۇ قىسقىراپ كېتىۋاتىدۇ. ھاۋادىن ئۈمىد يوق.
مېڭىشنى تېزلىتىش كېرەك.

بىراق، مېڭىشنى تېزلىتىش مۇمكىن ئەمەس ئىدى.
ھېرىپ كەتكەن ئاتلارنى، ئۆكۈزلەرنى، ئادەملەرنى ئارام
ئالدۇرۇش كېرەك ئىدى. يول تېخى ئۇزۇن ئىدى. دەم
ئالدۇرۇلغان ئاتلار، ئۆكۈزلەر دەسلەپ بىر ئاز ئىتتىكىلىگەن.

دەك قىلغان بىلەن بىردەمدىن كېيىن يەنە مىسىلداپ مېڭىشقا
چۈشەتتى.

— ئامال يوق، بۇنىڭغىمۇ شۈكرى، ئەمما توختاپ
قالساق ئىش چاتاق، توختاپ قالمىساقلا بولغىنى، «ئاستا
ماڭغانمۇ ماڭغان، توختاپ قالغان بەك يامان» دەپ كۈنلەر
بىكار ئېيتىمىغان، — دېدى باۋۇدۇن باي ساقىلىنى سىلاپ
تۇرۇپ.

ئۈستىگە ئاسماننى يېپىنچا، ئاستىغا بېپايان زېمىننى
سېلىنچا قىلغان بۇ كارۋان، ئەنە شۇ تەرىقىدە يىراقتىن
قارىغاندا تېزەكچى قوڭغۇزلاردەك مىسىلداپ، بىر قەدەم،
بىر قەدەمدىن بۇ ئۇزۇن يولنى تۈگەتمەكتە ئىدى.

ئاجايىپ چانا

قىشلاق قورۇسىغا بېسىلغان ئۆسكۈنىلەرنىڭ توشۇلۇۋاتقىنىغا ئۇزۇن بولدى. ئارىدا ياز بىلەن كۈز ئۆتۈپ قىش كەلدى.

— توختامدا ئىككى ئايدا توشۇپ بولۇش كېرەك، دەپ بەلگىلەپتىكەنمىشقۇ؟ ھازىر بىزنىڭ بۇ يەردىن ئۆسكۈنە توشۇۋاتقىنىمىزغا ساق بەش ئاي بولدى. ئورۇسلار يولدا چاتاق چىقارماس، — دېدى يوغان ئوچاق ئالدىدا يالقۇن چىقىرىپ چاراسلاپ كۆيۈۋاتقان ئوتقا مەيدىسىنى قاقلاپ ئولتۇرغان، ياشلىقىغا قارىماي يۈز — كۆزىنى تىكەندەك قارا ساقال باسقان بەستىلىك يىگىت. ئۇ بۇ قېتىم غۇلجىدىن ھارۋىكەشلەرگە باشچىلىق قىلىپ كەلگەنىدى.

— ئۇ ئىشلاردىن غەم قىلماي بالدۇرراق ئۇيقۇڭنى ئۇخلا، بۇداقى سەپەردە چانچىلارغا يەنە سەن باش بولسەن جۇمۇ، — دېدى بورا سېلىنغان ئېگىز سۈپىدىكى كىچىك چاسا ئۈستەل ئۈستىگە قويۇلغان پەنەرنىڭ يورۇقىدا كۆتمەك قېرىندىشىنى تىلىغا تەگكۈزۈپ، گىرۋەكلىرى تىتىلىپ كەتكەن خاتىرىسىگە بىر نېمىلەرنى جىجىلاۋاتقان قىزىل يۈزلۈك، ئوتتۇرا ياش، چىرايلىق بۇرۇت قويغان كىشى كەسكىن قىلىپ، ئۇ ھۈسەن باي بىلەن باۋۇدۇن باينىڭ بۇ يەردىكى ئۆسكۈنىلىرىنىڭ توشۇلۇشىغا مەسئۇل ۋاكالىتچىسى ئىدى.

— پاشالارنىڭ توختاملىرىنى بىلىدىغانلىقىڭىزدىن قارىغاندا سەنمۇ بوش نېمە ئەمەسكەن سەن جۇمۇ، — دەپ سۆز قاتتى بورىنىڭ ئۈستىدە ئېغىر جۇۋىغا ئورۇنۇپ ياتقان بىرى جۇۋىسىنى قىمداپ تۇرۇپ.

— بوش نېمە بولامدۇ ئۇ، بەش ئايدىن بېرى «مانتۇر دەمدۇ»، «گېنېراتۇر» دەمدۇ ئىش قىلىپ قۇلاق ئاڭلىمىغان، كۆز كۆرمىگەن نەرسىلەرنى توشۇپ يۈرسە. ئۇ چوقۇم مەسكاۋ، پېتېر، گېرمان دېگەن يەرلەرگە بارغان گەپ، — چاقچاق بىلەن جاۋاب بەردى يەنە بېرى.

— توي قىلىپ ئەتسى سالامغىمۇ بارماي يەرگەتكە كەتكەن نېمە بۇ. شۇنىڭدىن قارىغاندا چار پادىشاھنىڭ داىستىخنىغا داخىل بولغاندۇ تاينىلىق، — گەپنى ئۇلغايتتى يەنە بىرى يوتقاندىن بېشىنى چىقىرىپ.

ئۆي ئىچىدە بىر مەھەل خۇشال چاقچاق قىزىپ كەتتى. ئۇلارنىڭ قاقاقلىغان كۈلكىلىرىدىن قومۇش بىلەن يېپىلغان تورۇسنىڭ ئاراشلىرىدىن ئارىلاپ — ئارىلاپ تورۇق، قۇمساڭ توپا قويۇلاتتى.

بۇلار يەنە ئۆسكۈنە توشۇش ئۈچۈن غۇلجىدىن بۈگۈن يېتىپ كەلگەن ھارۋىكەشلەر بولۇپ، ئۇلارنىڭ بۇ قېتىمقى ۋەزىپىسى قارا قىشتىن پايدىلىنىپ، ھارۋىغا بېسىش مۇمكىن بولمىغان پار قازاننى يۆتكەپ كېتىش ئىدى.

— ئۇنداقتىمۇ ئەمەس، — دېدى ئۆزى ئۈستىدە بولۇۋاتقان ئاچچىق چاقچاقلارغا پىسەنت قىلماي، ئويلىغان ھالدا ھېلىقى قارا ساقال يىگىت، — ئىلگىرى يەرگەتكە ياكى غۇلجىغا ئۆتسەڭ چىگرىدا توشۇپ، تەكشۈرۈپ ھەممە يېرىمىزنى تىتما — تالاڭ قىلىۋېتەتتى. بەزىدە ھەپتىلەپ

چېگرىدا تۇتۇپ قېلىپ ئاۋارە قىلاتتى. ھۈسەن باي بىلەن باۋۇدۇن باينىڭ ئۈسكۈنىلىرىنى توشۇۋاتقانغا يېرىم يىل بولاي دەيدى، خۇددى ئۇ مەھەللىدىن بۇ مەھەللىگە بارغاندەكلا، ھېچ ئىش يوق! كېيىن چوڭلاردىن ئوقسام، ھۈسەن باي بىلەن باۋۇدۇن باي ئۇ جابدۇقلارنى ئورۇسنىڭ يېرىدىن ئىككى ئاي ئىچىدە توشۇپ بولۇشنى پۈتۈشۈپتىكەن. شۇنىڭغىچە توشۇپ بولالمىسا، ئورۇس چېگرانى تاقاپ ھېچنېمىنى ئۆتكۈزمەيدىكەن. ئەگەر شۇنداق بولۇپ قالسا، يۈرتىمىزدىن، ئاتا - ئانا، خوتۇن - بالىلىرىمىزدىن ئايرىلىپ، بىزمۇ ئاشۇ تۆمۈر - تەسەكلەر بىلەن بوياقتا قېلىپ يۈرمەيلى دەيمىنا.

قارا ساقاللىق يىگىتنىڭ بۇ سۆزى ئۆي ئىچىدە ئەۋج ئالغان خۇشخۇي كەيپىياتنى پەسكويغا چۈشۈرۈپ ھەممىنىڭ كۆڭلىگە ئەندىشە سالىدى. چۈنكى، بۈگۈن بۇ ئۇزۇن كەتكەن، بورا سېلىنىپ ئاندا - مۇندىلا ئىسسىتىپ قويۇلغان ئۆينى قونالغۇ قىلىۋاتقانلارنىڭ كۆپىنچىسى يېڭىدىن ھارۋىكەشلىككە تاللانغان ياش بالىلار ئىدى. ئۇلار ئاتا - ئانىلىرىدىن، ئۆي - ماكانلىرىدىن ئايرىلىپ تۇنجى قېتىم بۇياقتا كېلىشكەندى. يەنە كېلىپ ئۇلارنىڭ ھەممىسىلا دېگۈدەك «ئورۇسنىڭ يېرىدە ئاجايىپ نەرسىلەرنى كۆرۈشنى» ئارزۇ قىلىپ، ھەۋەس بىلەن بۇ سەپەرگە چىقىشقاندى. بىراق، ئۇلار كېلىپ چەكسىز قارلىقتىكى بۇ يېگانە قىشلاققا چۈشكەندە، ھەم مۇشۇ يەردىن يۈك بېسىپ قايتىدىغانلىقىنى بىلگەندە، تولىمۇ پۇشايمان قىلغانىدى. مانا ئەمدى كېلىپ بۇ يەرگە كۆپ قېتىم كەلگەن، بۇ ئىشلارنىڭ تېگى - تەكتىنى بىلىدىغان ھېلىقى يىگىتنىڭ گەپلىرىنى

ئاڭلىغاندىن كېيىن تېخىمۇ ساراسىمىگە چۈشۈشتى. — نىم دەۋاتىسەنۇي، ئاغزىڭنى ئۇششۇتمىگىنە ئۇنداق! — ئاغزىمغا كەلدى دەپ دەۋەرمە، گېلىمدىن ئۆتتى دەپ يەۋەرمە، دېگەن گەپ بار جۇمۇ، ئاغزىڭدىن سائەت چىقىپ كەتمىسۇن يەنە!

ئۆي ئىچىنى سۈرلۈك جىمجىتلىق قاپلىدى. شۇ ئەسنادا ئۈستەلدە خەت يېزىۋاتقان قىزىل يۈزلۈك كىشى قېرىندىشىنى خاتىرىنىڭ ئوتتۇرىغا قويۇپ خاتىرىنى ياپتى - دە، پەنەرنىڭ پىلىكىنى يوغانراق چىقىرىپ قويۇپ دەيدى: — يىگىتلەر، خاتىرجەم بولۇڭلار، سىلەرنى ھېچكىم

تۇتۇپ قالالمايدۇ، بۇ يەر دېگەن ۋېلى باينىڭ يېرى، پۈتكۈل يەرگە ۋىلايىتى ۋېلى بايغا تەۋە، ئۇ دېگەن چار پادىشاھ ئۆزى قويغان گوبىرئاتور، بىلەمسىلەر گوبىرئاتور! سىلەر بۇ يەردىن چاپسانراق كېتەيلى دېسەڭلار، بۈگۈن سىلەر كۆرگەن ھېلىقى قازاننى قانداق يۆتكەش توغرىسىدا باش قاتۇرۇڭلار، ئۇ دېگەن شۇنداق كېلەڭسىز، ئېغىر نەرسە. ئۇنىڭ ئېغىرلىقى قانچىلىك بىلەمسىلەر؟ ئون نەچچە توننا! مۇنداقچە ئېيتقاندا، ئون نەچچە ھارۋا كۆمۈر بىلەن تەڭ. ئاشۇ ئون نەچچە ھارۋا كۆمۈرنى ئەنە بىر «ھارۋا» غا بېسىشىمىز كېرەك. ئۇقتۇڭلارمۇ؟ مەن ئابايتىن بېرى ھېسابلاپ باقتىم. ئۇنى چانغا باسقاق، بىر ئات تارتىدىغان يۈكنى ئىككى ئات ئاران سۆرەيدىكەن. شۇ چاغدا، بۇ ئون نەچچە توننا قازاننى سۆرەش ئۈچۈن چانغا يىگىرمە نەچچە ئات قوشۇش كېرەك ئىكەن. يىگىرمە نەچچە ئات قوشۇلغان چاننى ھەيدەش ئۈچۈن يەنە شۇنچىلىك ھارۋىكەش كېتىدىكەن. بۇنىڭدا ئىشىمىز ئەپلەشمىگۈدەك، شۇڭا ئاتنىڭ

ئورنىغا ئۆكۈز قوشقىنىمىز ياخشىدەك قىلىدۇ...

قىشنىڭ ئۇزۇن تۈنى ئاخىر ئالغۇ سەھەرگە ئورۇن بوشىتىپ بەردى. ھەممىدىن بۇرۇن تۇرغان ئاشپەزلەر ئاپئاق قار بىلەن يۈز - كۆزلىرىنى يۇيۇپ، يوغان ئوچاققا ئوت يېقىپ، قىشلاق قورۇسىدىكى قۇدۇقتىن سۇ ئارتىپ داش قازانلارنى تولدۇردى. ئوچاقنىڭ كۈللىرىنى ئاچىقىپ تۆكۈشتى، ئاندىن ئوچاقنى قۇرۇق سەرجان ئوتۇن بىلەن تولدۇرۇپ، ئۈستىگە كىرىسىن چېچىپ ئوت يېقىۋەتتى. گۈرۈلدەپ كۆيۈۋاتقان ئوت، پۇرۇقلاپ قايناۋاتقان قازان ئۆي ئىچىنى ئىللىتتى. ھەممە ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ، يۈز - قوللىرىنى يۇيۇپ بورا ئۈستىدىلا ھېجرلارغا قۇيۇلغان ئەتكەن چاي بىلەن ئاشتىغا تۇتۇش قىلىشتى.

قىشلاقنىڭ كەڭ كەتكەن قورۇسىدا ئۈستى ئاپئاق قار بىلەن چۆمكەلگەن چانلار تۇراتتى. ئۇلارنىڭ ئىچىدە ئالاھىدە يوغان ھەم غەلىتە ياسالغان ئىككى چانا ھەممىدىن يوغان يەرنى ئىگىلەپ تۇراتتى. ئۇنىڭ بىرى ناھايىتى ئۇزۇن ھەم كەڭ بولۇپ، بەكمۇ پاكىز ئىدى. ئۇنىڭ ئىككى تۈپ قارىغايىنى يۈنۈپلا دېگۈدەك ياسىغان ئىككى پۇتلا چانغا ئوخشايتتى. ئۇنىڭ ئىككى پۇتى كەڭ، سىلىق، پارقىراق تۆمۈر تاختا بىلەن ئۇلتاڭلانغانىدى.

ئۇ چاننىڭ شوتىسى يوق ئىدى. شوتا ئورنىغا بىلەكتەك - بىلەكتەك ئارغامچىلار باغلانغان بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئۈچى ئىككى ئىدى ھەم ئۇلارغا ئۆكۈز ياكى ئات قوشۇلىدىغان ۋالەكلەر بېكىتىلگەنىدى. ئۇ ئارغامچىلارنىڭ يەنە بىر ئۈچى چاننىڭ يان تەرەپلىرىگە بېكىتىلگەن يوغان

تۆمۈر ھالقىلارغا باغلانغانىدى. چاننىڭ ئۈستى تەپتەكشى بولۇپ، ئالدىغا توغرىسىغا قىلىپ يېرىم گەۋدە ئېگىزلىكىدە مەزمۇت بالداق بېكىتىلگەن، قالغان جايلىرىغا بولسا ئالغاندەك قېلىنلىقتا قارىغاي پەنلىرى ھىم قىلىپ مىخلانغانىدى.

يەنە بىر چانمۇ ئاشۇنداق يوغان بولۇپ، ئۇنىڭ تۆت ئەتراپى تاختايلار بىلەن ھىم قىلىپ توسۇلۇپ، خۇددى ئۆيدەك ياسالغانىدى. «ئۆينىڭ» ئىچىگە بىر تەرەپكە پاكىز ئوقۇرلار، يەنە بىر تەرەپىگە ياغاچ سۇپا ياسالغانىدى.

— ئاجايىپ چانلارغۇ بۇ! — دېدى ھەيران قالغانلىقىنى يوشۇرالمىغان ياش ھارۋىكەشلەر ئۇ چانلارنى كۆرۈپ چىققاندىن كېيىن بىر - بىرىگە.

— ئورۇسنىڭ يېرىدە ئاجايىپ نەرسىلەرنى كۆرىمىز دەپ بىكار ئېيتىمىغان. مانا ئەمدى كۆرگەنلىرىمىز، — دېدى يەنە بىرى.

— ئوت ھارۋا دېگەننى مۇشۇ ئەمەستۇ؟
— پويىزنى دەمەسەن؟ ئۇ دېگەن تۆمۈردىن

ياسىلىدىكەن...

— ھەممىڭلار مېنىڭ گېپىمگە قۇلاق سېلىڭلار، —

دېدى بارلىق چانلارنى قورۇغا جەم قىلغاندىن كېيىن ھېلىقى قىزىل يۈزلۈك كىشى، — مۇنۇ ئىككى «سال چانا» بىلەن «ئۆي چانا» ئەنە ئاۋۇ دۆڭدەك تۇرغان قازاننى توشۇش ئۈچۈن مەخسۇس ياسالغان. مۇنۇ «سال چانا» غا قازان بېسىلىدۇ. مۇنۇ «ئۆي چانا» غا ئات - ئۆكۈزلەر بىلەن ئادەملەر چۈشىدۇ. قالغان چانلارغا ئوزۇق - تۈلۈك، يەم - خەشەك بېسىلىدۇ. ئادەملەر، ئۆكۈزلەر،

ئاتلار كېچە - كۈندۈز ئالماشتۇرۇلۇپ نۆۋەت بىلەن ئىشلەيدۇ. يولدا قونۇشقا بولمايدۇ...

— ئەسلىدە مۇنداقكەن - دە، مەنمۇ پەملىگەن، ئوقۇرمىكىن دېۋىدىم، راستتىنلا ئوقۇركەن.

— ئاۋۇ «سال چانا» دېگىنى ھەقىقەتەن سالغا ئوخشايدىكەن...

— خەپ شۈك، ئاۋۋال مېنىڭ گېپىمگە ئوبدان قۇلاق سېلىڭلار، — توپقا قاراپ ۋارقىرىدى ھېلىقى قىزىل يۈزلۈك، — بۇ ئوينىشىدىغان سەپەر ئەمەس، ھەر كىم ساق - سالامەت، ئامان - ئېسەن ئاتا - ئانا، ئۇرۇق - تۇغقان، خوتۇن - بالىلىرى بىلەن كۆرۈشەي دېسە، بوشاڭلىق، گالۋاڭلىق قىلماي، ھوشيار، باتۇر، چىداملىق بولۇشى كېرەك. كىمكى بىخەستەلىك قىلىپ ئۇخلاپ قالسا، بىردەمدىلا شېھىتتەك قېتىپ، ئۇ ئالەمگە سەپەر قىلىدۇ. نۆۋىتىنى ئۆتكۈزۈپ بەرگەنلەر مانا مۇنۇ «ئۆي چانا» غا كىرىپ ئۇخلىۋالسا بولىدۇ، بۇ قېتىمقى سەپەرگە مانا مۇنۇ يىگىت باش بولىدۇ، — ئۇ شۇنداق دېگەچ تۈپنىڭ ئالدىدا قارا قۇلاقچىسىنىڭ قۇلىقىنى ئارقىغا چېگۋالغان بەستىلىك يىگىتنى كۆرسەتتى. ئۇ ئاشام چاقچاقلارغا كۆمۈلۈپ كەتكەن ھېلىقى قارا ساقال ئىدى...

قىشلاق قورۇسىدا ئىش باشلاندى. ھەممە ئولاش - چولاش، ھە - ھۇ دېيىشىپ، قوللىرىغا بولقا، لوم، پىشاڭلارنى ئېلىپ لاپاسنىڭ ئاستىدا نەچچە ئايدىن بېرى خاتىرجەم ياتقان غايەت يوغان پولات مەخلۇقىنىڭ ئاستىدىكى پانىلارنى ئۇرۇپ چىقىرىپ ئۇنى دومىلىتىشقا باشلىدى. ئۇ قۇرۇلماقچى بولغان زاۋۇتنىڭ گېنېراتورنى قوزغىتىشقا

يېتەرلىك پار چىقىرىپ بېرىدىغان، سېخلارنى قايناقسۇ بىلەن تەمىنلەيدىغان پار قازان ئىدى.

— ۋاي كاساپەتەي، نېمىدېگەن يوغان نېمە بۇ؟ ئۆز ۋاقتىدا بۇنى مۇشۇنداق دومىلىتىپ ئەكەلگەن چېغى، بولمىسا بۇنى ھارۋىغا باسقۇلى بولمايدۇ، — دېدى بىرى قىسقا دەم ئېلىشتا تەرنى سۈرتۈپ ھاسىراپ تۇرۇپ.

— ياقەي، — دېدى يەنە بىرى ئۇنىڭغا ئېزىپ چۈشەندۈرۈپ، — ئۇ شەھەردىن، بۇ شەھەرگە دومىلىتىپ جان توشامدۇ؟ شۇ چاغدىمۇ قارا قىشنى كۈتۈپ، چاندا ئەكەلگەن گەپ.

— ئەمىسە، ئۇ چانىلار قېنى؟
— ئاللىقاچان جۇلقى چىقىپ، ئوتۇنغا ئايلىنىپ كەتكەن چېغى، شۇڭا باشقىدىن مۇشۇ چانىلارنى ياسىغان گەپتە.

پارا قازاننى دومىلىتىپ «سال چانا» يېنىغا ئەكەش ئانچە تەسكە چۈشمىگىنى بىلەن، چانغا بېسىش تولىمۇ تەسكە چۈشتى.

— ھەممىڭلار تەڭ كۈچەڭلار، ھەرگىز قويۇۋەتمەڭلار، كەينىگە شۇخشۇپ كەتسلا بىر نەچچىمىزنى مېچىپ يايما قاقىتەك قىلىۋېتىدۇ. قېنى ھە، ھۇ!

— ھۇ...
— ھۇ...

ھارۋىكەشلەر، قىشلاققا قاراۋاتقانلار، ياردەمگە چاقىرىغانلار بولۇپ ئەللىكچە ئادەم پار قازان ئەتراپىغا ئولتۇرۇپ، ئۇنى بىڭ تەستە چانغا چىقاردى. چانىلارغا تولىمۇ مەزمۇت كۆرۈنگەن بۇ چانا ئۈستىگە ئېسىلغان ئۇ

ئېغىر پولات قازانى كۆتۈرەلمەي ئىغرىغاندەك غاراسلاپ كەتتى، چاننىڭ كەڭ ئىككى پۇتى قارغا چۆكۈپ، پار قازان خۇددى قارنىڭ ئۈستىگە ياتقۇزۇپ قويۇلغاندەكلا بولۇپ قالدى.

— ئۇھ، خۇداغا شۈكرى، ئەمدى باغلايلى.

ئېغىزدىن قۇيۇق ھور چىقىرىپ، بەدەننى ھەرىدەك چىقىپ تۇرغان ئاچچىق سوغۇق، كۆپنى كۆرگەن، خىلمۇخىل قارا، ئېغىر ئىشلارنى قىلىپ كۆنگەن، ھاياتى ئاجايىپ كەچمىشلەرنى كەچۈرگەن بولسىمۇ، ئەمما ئۆزلىرىگە ھېچقانداق ئاجايىپ تۇيۇلمايدىغان بۇ كىشىلەرگە قىلچە تەسىر قىلمىغاندەك ئىدى. ئۇلار قوللىرىدىكى قوپال تېرە - پەيلەرنى، ھەتتا جۇۋىلىرىنى سېلىۋېتىپ جان - جەھلى بىلەن ئىشلىشىۋاتاتتى. ئۇلار چانىلارغا باسىدىغاننى بېسىپ، ئاندىن بورا سېلىنغان ئۆيگە كىرىپ داش قازانغا دۈملەنگەن گۆشلۈك پۇلۇغا تېگىش قىلغاندا، شەرقتىن كۆتۈرۈلگەن يوغان مىس تاۋاقتەك قۇياش قىشىنىڭ ئەتىگەنلىك تۇماندا گۇڭگا كۆرۈنۈشكە باشلىغانىدى.

شۇ كۈنى بۇ قىشلاقتا بىرنەچچە سېمىز قوي ھەم ئىككى سېمىز كالا سويۇلۇپ، بىر قىسمى قازانغا سېلىندى، قالغىنى نان - پان، تالقان - پالقان، قۇرۇق مېۋە - چېۋىلەر قاتارىدا باشقا چانىلارغا قاچىلاندى.

— تۇماننىڭ مۇنداق قويۇقلۇقىغا قارىغاندا، كۈندۈزى ھاۋا ئېچىلىپ، كېچىسى قاتتىق سوغۇق بولىدىغاندەك تۇرىدۇ، — دېدى ھېلىقى قىزىل يۈزلۈك كىشى تاماققا قىلىنغان دۇئادىن كېيىن، جۇۋىلارغا قايتىدىن ئورۇنۇپ، بەللىرىنى باغلاپ، قۇلاقچىلىرىنى چۆكۈرۈپ كىيىپ،

قامچىلىرىنى قوللىرىغا ئېلىشقان، قىزارغان، تەرلىگەن چانچىلارغا قاراپ، — بۇنداق سوغۇقتا چانىلار خۇددى مۇزدا تېپىلغاندەك غىرىلداپ ماڭىدۇ. سەپىرىڭلار ئۇتۇقلۇق، يولۇڭلار ئاشام ياققان قاردەك ئاق بولغاي. قېنى ئەمىسە ئاتلىنىڭلار!

چانچىلار خۇددى جەڭگە ئاتلانغاندەك ئورۇنلىرىدىن ئىرغىپ تۇرۇشۇپ دۈرىدە قورۇغا چىقىشتى.

باش چانچى بولغان قارا ساقاللىق يىگىت پار قازان مائاپ باغلانغان «سال چانا» نىڭ يېنىغا كېلىپ، ئۇنىڭ ھەربىر ھالقىسىنى سىقىمداپ تۇتۇپ ئۇياق - بۇياققا سىلكىپ كۆردى، ئارغامچىلارنى كۈچ بىلەن تارتىپ باقتى. ئالدىغا تاشلانغان يۇمشاق قۇرۇق - ئوت - چۆپلەرنى ئىشتەي بىلەن پۇشۇلداپ يەۋاتقان قوتازدەك ئۆكۈزلەرنىڭ بۇيۇنلىرىغا شاپلاقلاپ چىقتى. ئاندىن ئىككى ئات قوشقان، ئوزۇق - تۈلۈك باسقان چاننىڭ چانچىسىغا بۇيرۇدى:

— سەن ئالدىدا يول باشلاپ ماڭ، ئارقىدىن «سال چانا»، ئاندىن «ئۆي چانا» ماڭىدۇ. قالغان چانىلار تەرتىپ بىلەن ئەگىشىپ ماڭسۇن، قېنى سەن ئاۋۋال چاناڭنى ئالدىغا ئۆتكۈز، قالغانلار «سال چانا» نى قوزغىتىشقا ياردەملىشىڭلار، — باش چانچىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشىمۇ خۇددى قومانداننىڭ بۇيرۇقىدەك دەرھال ئورۇنلاندى. يول باشلىغۇچى چانا ئالدىغا ئۆتتى، قالغانلار پار قازان باسقان چاننىڭ ئارقىسىغا، يانلىرىغا كېلىپ ئولاشتى.

باش چانچى ھەممەيلەننىڭ تەق بولۇپ بولغانلىقىنى كۆرگەندىن كېيىن گۈس - گۈس دەسسەپ «سال چانا» نىڭ ئالدىدىكى بىر نەچچە ئادەم ئۆرە تۇرغىلى بولىدىغان جايغا

چىقتى - دە، بىر قولى بىلەن توغرا بالداققا تايىنىپ
ئۆكۈزلىرىنىڭ ئىككى يېنىدا بۇيرۇق كۈتۈپ تۇرغان ئاتلىق
ئىككى چانچىغا قاراپ دېدى:

— يا بىسىمىلاھىر رەھمانىر رەھىم، قېنى
ئۆكۈزلىرىڭنى ھايدا، كۈچ بىلەن سال! قالغانلار
كۈچۈڭلارنىڭ بارىچە ئىتتىرىڭلار!

ھېچنىمىدىن بىخەۋەر تۇرغان ئۆكۈزلىر توساتتىن
ئۈستى - ئۈستىلەپ تەككەن قامچىلاردىن پات - پاراق
بولۇپ، يۇلقۇنۇپ جان ئاچچىقىدا ھەرقايسى ھەر قايسى
تەرەپكە بولۇشىغا پىتىرىشىپ كەتتى. ئەمما، ئۇلارنىڭ
بويىنىغا سېلىنغان بويۇنتۇرۇقلار ۋە ئۇلارغا باغلانغان توم
ئارغامچىلار ئۇلارنى بىر يەرگە توپلىدى. ئۆكۈزلىر ھەدەپ
باشلىرىنى سىلكىپ يېنىدىكى بۇرادەرلىرىنىڭ دالدىسىغا
بېكىنمەكچى بولغاندەك بىر - بىرىگە ئۆزلىرىنى ئۇراتتى ۋە
يەنە بىر - بىرىنى ئۆزىدىن نېرى ھەيدىمەكچى بولغاندەك
كۆزلىرىنى ئالايىتىپ، بۆكۈرەپ، بىر - بىرىنى ئۆتكۈر
مۈڭگۈزلىرى بىلەن ئۈسۈشەتتى. ئۇلار بىر مەھەل ئەنە
شۇنداق ئۆرە - تۆپە بولۇشقاندىن كېيىن، ئۆزلىرىنى
ئاللىقاچان قاتمۇقات ئارغامچىلار بىلەن چىرىمىۋالغان ھەم
تەرەپ - تەرەپتىن ئاچچىق قامچىلىرىنى پۇلاڭلىتىپ
ئۆزلىرىگە توختىماي تەھدىت سېلىپ قىقاس - چۇقان
كۆتۈرۈۋاتقان بۇ ئادەملەرنىڭ مەقسىتىنى چۈشەنگەندەك،
ئالدىدا يول باشلاپ ئاستا كېتىۋاتقان چانا تەرەپكە قاراپ
يۇلقۇنۇشقا باشلىدى. پار قازان باسقان بۇ ئاجايىپ «سال
چانا» خۇددى غايەت يوغان سالدەك «غا - چ» قىلغان ئاۋاز
چىقاردى.

— ئۆكۈزنىڭ كۆزىگە ئورما، ئۆكۈزنىڭ كۆزىگە ئورما
دەيمەن!

— قامچىنى قاراسلات، ئاندىن دۈمبىسىگە، چىۋىسىغا
ئۇر! — باش چانچى توختىماي ۋارقىراپ بۇيرۇق
قىلاتتى، - بولمىدى! باشقىدىن كېلىڭلار، مەن، ھە!
دېگەندە، ئاۋۋال ئىچ ئۆكۈزلىرىنى، ئاندىن يانداق ئۆكۈزلىرىنى
ئۇرۇڭلار، ئىتتىرىدىغانلارمۇ تەڭ كۈچەڭلار! قېنى
ئەمىسە، ھە! — ئۇ بار ئاۋازى بىلەن يەنە ۋارقىرىدى.
كۆپچىلىك يەنە مالمان بولۇشتى. چانا يەنە غاراسلىدى.
بىراق، بۇ قېتىمقى غاراسلاش ئىلگىرىكىدىن يەڭگىل ھەم
يېقىملىق ئىدى. ئەتراپتا چۇقان كۆتۈرۈلدى.

— قوزغالدى، چانا قوزغالدى!
— ماڭدى، ماڭدى.

— رەسمىي ماڭدى، يولغا چۈشتى.
ئىتتىرىۋاتقانلار قوللىرىنى بوشىتىپ بىر ھازا قاراپ
تۇرغاندىن كېيىن ئۆز چانلىرىغا چىقىپ، ئۇلارنىڭ
كەينىدىن بىر - بىرلەپ يولغا چۈشتى...

— ئۇھ، ئۇلارنى ئاخىر يولغا سېلىۋەتتۇق، - دېدى
قىزىل يۈزلۈك كىشى. چانچىلار چوڭ يولدا خۇددى
ئۆستەڭنىڭ قىنىدەك چوڭقۇر ئىز قالدۇرۇپ، يىراقتىكى
تۇمان ئىچىدە بارا - بارا كىچىكلەپ، ئاندىن چېكىتتەك
كۆرۈنۈپ كۆزدىن يىتكىچە قاراپ تۇرغاندىن كېيىن
ياردەمچىلىرىنى ئەگەشتۈرۈپ چۆلدەرەپ قالغان قىشلاق
قورۇسىغا قايتىپ كىرىۋېتىپ، - ئەمدى قالغان
ماتېرىياللار بىلەن ئۆسكۈنىلەر خۇدا بۇيرۇسا يازغىچە ياكى
كۈزگىچە توشۇلۇپ بولىدۇ.

— بۇ چانچىلار مۇشۇنىڭ بىلەن بولدى قىلامدا؟ قايتا كەلمەمدە؟ — سورىدى بىر ياردەمچى.

— ئۇلار يەنە بىر كەلگىچە توك تېشىلىدۇ، پانچاقچىلىق باشلىنىدۇ. شۇڭا، ياز كەلمەي تۇرۇپ بۇ يولدا ھارۋا تۇرماق، ئادەممۇ ماڭالمايدۇ. ئەمدى بۇ يەرگە ئىككى ئادەمنى قاراشقا بەلگىلەپ، قالغانلىرىمىز يەرگە تەك قايىتىپ ھۈسەن باي بىلەن باۋۇدۇن باينىڭ خەۋىرىنى كۈتۈشىمىز كېرەك... كۈن خېلى كۈتۈرۈلگەن بولسىمۇ، ئەمما تۇماننى يېرىپ ئۆتكۈدەك كۈچلۈك ئەمەس ئىدى. چانچىلار كارۋىنى ئەنە شۇ تۇمانلىق يولدا ئالدىرىماي كېلىۋاتاتتى. ئەڭ ئالدىدا كېلىۋاتقان يول باشلىغۇچى چاننىڭ چانچىسى چانا شوتسىغا قېتىلغان ئاتقا مىنىۋالغان بولۇپ، تېخى ھېچقانداق نەرسىنىڭ ئىزى چۈشمىگەن كۈلتۈك قاردا يول ئېچىپ كېتىۋاتاتتى. ئۇ چانغا ئەگىشىپ قۇلاقلىرى دىڭ بىر بۆرە ئىت ئات بىلەن تەڭ يۈگۈرۈپتتى. ئات ئۈستىدە چوقچىيىپ ئولتۇرغان چانچى تۈكلىرى ئۇزۇن، كېلەڭسىز جۇۋا كىيىۋالغان بولۇپ، ئۇ ھەتتا ئېتىنى قامچىلاپمۇ قويمايتتى. ئەمما، ئۇنىڭ چاننىسى ئالدىغا تۈرۈلۈپ، دۆۋىلىنىپ قالغان شېكەردەك قارلارنى توختاۋسىز بېسىپ تەكشىلەپ باراتتى. ئەگرى ئىككى پۈتى بولسا قار ئۈستىدە ئىتچىكە ئېرىقچە پەيدا قىلىپ يەڭگىل غىرىلدايتتى.

ئۇنىڭ كەينىدە، ئون بەش قەدەمچە نېرىدا ئون ئۆكۈز قارلارنى تىلغاپ، توزۇتۇپ، بىر - بىرىگە پەرۋا قىلماي، باشلىرىنى تەكشى چاپقاپ، بويۇنلىرىنى ئېگىشتۈرگىنىچە جان جەھلى بىلەن تىرەجەپ، پار قازان بېسىلغان ئاجايىپ ئېغىر چاننى سۆرەپ كېلەتتى. ئۆكۈزلەرنىڭ ئىككى يېنىدا

ئاتلىق ئىككى چانچى تېۋىلغا دەستىلىك ئۇزۇن قامچىلىرىنى پۇلاڭلىتىپ، بەزىدە ھاۋانى جاراڭلىتىپ «قاراس» چىقىرىپ ئۆكۈزلەرگە ھەيۋە قىلىپ ئۇلارنى تېزىرەك مېڭىشقا قىستايىتى. چاندا بالداقنى چىڭ سىقىمداپ، ئالدىغا ھوشيارلىق بىلەن قاراپ ئۆرە تۇرغان باش چانچىنىڭ چىرايىدا ئەمدى تەبەسسۇم ئەكس ئەتكەندەك ئىدى. ئۇ ئاللىقاچان ئىككى يېنىغا چىقىۋالغان ئاشامچى چاقچاقچى چانچىلارغا قاراپ، ئارقىسىدىكى پار قازاننى بېشى بىلەن ئىشارە قىلىپ ئېيتتى:

— بۇ كاساپەتنى ئاخىر ئېلىپ ماڭدۇق، بۇنى توشۇش بېشىمدىكى بىر تاغ ئىدى. ھېلىقى پەمىدۇر چىراينىڭ گېپى توغرىكەن، يىگىرمە ئات سۈرىيەلەيدىغان مۇنۇ مەخلۇقنى مۇنۇ ئون ئۆكۈز بەھۇزۇر سۆرەپ كېتىۋاتىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە، بۇ چاننىڭ ئۆزىمۇ بەك ئېغىر - دە.

— قاۋۇل ئۆكۈزلەركەن ئەمەسمۇ، قارىغىنا بويۇنلىرىغا، پالتا چاپسىمۇ پالتا قاڭقىپ كەتكۈدەك تۇرغىنىنى، — دېدى يەنە بىرى تاماقلارنى چاكىلىدىتىپ...

ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن يەنە بىر ئاجايىپ چانا كېلىۋاتاتتى. ئۇ يوغان ياغاچ ئۆيدەك بولۇپ، ئۇنىڭغا ئالتە ئات قوشۇلغانىدى. ئۇنى چاننىڭ ئالدى تەرىپىدە ئىككى پۈتىنى كېرىپ ئۆرە تۇرغان بىر چانچى باشقۇراتتى. ئۇ ئۇزۇن بوجا بىلەن ئاتلارنىڭ بېقىنلىرىغا پالاقلىتىپ ئۇرۇپ، ئۇلارنى سەگەكلەشتۈرەتتى ھەم ئۇلارنىڭ ئىككى يېنىدا ئاتلىق كېتىۋاتقان ياردەمچى چانچىلارغا: «ئالدىدىكى تۇرۇققا قامچا سال، ئاۋۇ جىرەن قاشقا گەپ ئاڭلىمايۋاتىدۇ.

نېمە ئۇخلاپ قىلىشىغا نىسەن؟» دەپ ۋارقىراپ تۇراتتى. ئۇ ئاتلارنىڭ بويىغا ئېسىلغان مېس قوغغۇراقلار زىل جاراڭشىپ پۈتكۈل چانچىلار كارىۋىنىنىڭ سەپىرى داۋام قىلىۋاتقانلىقىنى بىلدۈرۈپ، ھەممەيلەننى سەگەك تۇرۇشقا ئۈندەيتتى.

بۇ چاندا سەپەردە قاتتىق چارچاپ كەتكەن ياكى زادى بولالماي قالغان ئۆكۈزلەرنىڭ ئورنىغا ئالماشتۇرىدىغان بىر نەچچە قاۋۇل ئۆكۈز ھەم بىر نەچچە ئات، بىر نەچچە چانچى بار ئىدى.

— پادىچىلىقنى مۇشۇنداق قىلىدىغان بولساق نېمىدېگەن ياخشى، — دېدى بىرەيلەن چاندىكى ئات — ئۆكۈزلەرنىڭ ئوقۇرىدىكى قالدۇق ھەلەپ، بوغۇزلارنى سۈپۈرۈپ بىر ياققا بېغىپ قويغاندىن كېيىن، قولىدىكى تۆمۈر تارغاق بىلەن ئاتلارنىڭ يايلىرىنى تارغاچ، — مەن ئۆمۈر بويى پادىچى بولۇۋېرەتتىم، جاھاننىڭ نەرىگە دېسىمۇ كېتىۋېرەتتىم.

— شۇنى دېگەن، بۇ بىر ئۆيدە ئولتۇرۇپ دۇنيانى تاماشە قىلغاندەكلا ئىشقا، — دېدى يەنە بىرى «ئۆي چانا» نىڭ دېرىزىسىدىن پاللىداشقا باشلىغان چەكسىز قارلىق دالاغا، دالادا ئەرەكن چىپىپ يۈرگەن ياۋا توشقانلارغا قىزىقىپ قاراپ، ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن بىرىنىڭ كەينىگە بىرى ئولۇشۇپ ئون نەچچە چانا كېلەتتى. ئۇلارنىڭ بەزىلىرىگە ئادەملەر ئۈچۈن ئوزۇق — تۆلۈك، بەزىلىرىگە ھايۋانلار ئۈچۈن يەم — خەشەك، ئوت — بوغۇز، يەنە بەزىلىرىگە زاۋۇتنىڭ باشقا لازىمەتلىرى بېسىلغانىدى. ئۇ چانلارنىڭ بەزىلىرىگە بىردىن، بەزىلىرىگە ئىككىدىن ئادەم

چىقىۋالغانىدى.

— كۈنلۈك يول ماڭسا، ھەپتىلىك ئوزۇق ئال، دەپتىكەن، بىز ھەپتىلىك يولغا بىر يىللىق ئوزۇق ئالغان ئوخشايمىز، — دېدى ئاخىرقى چاندا ئېگىز بېسىلغان ئوت — چۆپلەرنىڭ ئۈستىدە بەدەشقاننى قۇرۇپ ئولتۇرۇۋېلىپ ئالغا يولقۇنۇپ كېتىۋاتقان ئاتنىڭ تېزگىنىنى توختىماي تارتىپ تۇرغان چانچى يېنىدىكىسىگە، — زاۋۇتنىڭ جابدۇقىنى ئەمەس، يەركەتتىن ئوزۇق — تۆلۈك، يەم — خەشەك يۆتكەۋېتىپتىمىز.

— سوغۇقتا قورساق بەك ئاچىدۇ، قورساقنى ئوبدان غەلىمىسەك، ئۆزىمىزنى سوغۇققا ئالدۇرۇپ قويىمىز، تىلىمىز ھايۋانلارمۇ شۇنداق، — دېدى يەنە بىرى قۇرۇق چۆپكە يانپاشلاپ.

بۇ چانچىلار كارىۋىنىدىكى چوڭ — كىچىك ھارۋىكەش، چانچى، ئاشپەز، ھاممالار، ئەنە شۇ تەرىقىدە پاراڭلىشىپ كېلەتتى. ئۇلارنىڭ پاراڭلىرىدا بەزىدە قىزىق لەتىپىلەر، چاقچاقلار، قىسسە — رىۋايەتلەر بولۇپ قالسىمۇ، ئەمما كۆپىنچىسى بىردە ئۇ ئۆكۈزنى، بىردە بۇ چاننى ماختاش، قاشىرىۋالغان ئات — ئۆكۈزلەرنى تىللاش، ئىتلارنى «ئالە كۈش — كۈش» دەپ باز — بازغا سېلىشتىن ئېرىغا ئۆتمەيتتى. ئۇلار ئاشۇ سەپەرلىرىنىڭ كېلەچەكتىكى ئەۋلادلارنىڭ ئاغزىدا تەرىپلىنىدىغانلىقى، قەلەمگە ئېلىنىپ، قەغەزلىرىگە پۈتۈلۈپ، ئەۋلادتىن ئەۋلادقا يەتكۈزۈلىدىغانلىقىنى خىيالغىمۇ كەلتۈرمەيتتى...

ئىككىنچى قېتىملىق ئىش تەقسىماتى

1907 - يىلىنىڭ ئاخىرى. كۆز يېتىپ كېلىپ يېشىللىقنىڭ ئورنىنى قارامتۇل دالا ئىگىلىگەندە، ھۈسەن باي بىلەن باۋۇدۇن باينىڭ ئۈسكۈنىلىرىمۇ تولۇق توشۇلۇپ بولدى. ئەمدى «ئۇھ» دەپ بىر مەزگىل ئارام ئېلىۋېلىپ ئىشقا كىرىشىمۇ بولاتتى. بىراق، ئىش بۇنداق بولمىدى. ھۈسەن باي بىلەن باۋۇدۇن باينى يېڭى بىر پىشكەللىك كۈتۈپ تۇراتتى. ئۇ بولسىمۇ زاۋۇت قۇرۇش ھەم ئۈسكۈنىلەرنى قۇراشتۇرۇش ئۈچۈن سەرمايە تۈگەپ كەتكەنىدى.

— دېگەن ئىدىمغۇ، «ئۆزى بەش تەڭگە، توقۇمى ئون تەڭگە بولىدۇ» دەپ، — دەپ باۋۇدۇن باي مۇشۇ بىر نەچچە يىلدا زاۋۇت ئۈسكۈنىلىرىنى ياسىتىش، توشۇش، يۆتكەش ئۈچۈن نەچچە يۈز مىڭدىن ئوشۇق تىللاننىڭ كەتكەنلىكىنى ھېسابلاپ چىقىپ ئاغرىغان ھالدا، — ئۇنىڭ ئۈستىگە، مەن مۇشۇ يىللاردا قىلچە تىجارەت قىلىمىدىم، دېسەممۇ بولىدۇ. سېنىڭ تىجارىتىڭمۇ ئاساسەن توختىدى، ئەمدى قانداق قىلساق بولار؟

ئاكا - ئۇكا ئىككىيلەن يەنە بۇنىڭدىن بىر نەچچە يىل بۇرۇنقى ھېلىقى ئۆيدە، يەنە شۇ لامپىنىڭ يورۇقىدا، يەنە شۇ مەشنىڭ گۇۋاھلىقىدا، شۇ گىلەملەرنىڭ ئۈستىدە بۇ يېڭى مەسىلىنى ھەل قىلىشنىڭ چارىسى ئۈستىدە باش

قاتۇرۇۋاتاتتى. ئۇلارنىڭ بىرىنىڭ قولىنى بېشىنىڭ ئاستىغا گىرەلەشتۈرۈپ تورۇسقا قاراپ يېتىشى، بىرىنىڭ ئۈستەلدىكى ھېسابات دەپتەرلىرىنى ئۆرۈپ - چۈرۈشىدىن بۇلارنىڭ ئادىتى، مەجەزى ھەم تۇرقىدا ھېچقانداق ئۆزگىرىش بولمىغاندەك ئىدى. بىراق، سىنچىلاپ قارىغاندا ھەر ئىككىلىسى ئىلگىرىكىدىن كۆپ ئۆزگەرگەنىدى. ھۈسەن باينىڭ چاچ - ساقاللىرى پۈتۈنلەي ئاقىرىپ رەسمىي بوۋاي بولۇپ كەتكەن. باۋۇدۇن باينىڭمۇ چاچ - ساقاللىرىغا ئاق كىرىپ بوۋاي بولۇشقا يۈزلەنگەنىدى. ھەر ئىككىلىسىنىڭ چىرايىدىن قان قېچىپ، تاتىرىپ، جۈدەپ، بويۇنلىرى بۇغۇم - بۇغۇم بولۇپ پۇرلىشىپ تۇراتتى. پېشانىسىدىكى قورۇقلار تېخىمۇ چوڭقۇرلاپ، قاپاقلىرىنىڭ تېرىلىرى ساڭگىلاپ كەتكەنىدى.

— سېنىڭچە قانداق قىلساق بولار، — تورۇسقا قارىغانچە سوئالغا - سوئال قويدى ھۈسەن باي.

— باش قۇرۇلۇشچىنىڭ ئېيتىشىچە، — دەپ گەپ باشلىدى باۋۇدۇن باي، — ئاۋۋال زاۋۇت ھەم سېخلارنىڭ گەۋدىسىنى قۇرۇۋېلىش ھەممىدىن مۇھىم، بۇنىڭ ئۈچۈن ئۇرۇشتىن ئېرىمەس خىش كىرگۈزۈپ، يېتەرلىك غەملەۋېلىش كېرەك ئىكەن.

باۋۇدۇن باي قايتىپ كەلگەندىن كېيىن ھۈسەن باي بىلەن مەسلىھەتلىشىپ قۇرۇلۇشچى ئارۇپ ئىبراھىمنى زاۋۇتنىڭ پۈتكۈل بىناكارلىقى - سېخلىرى، يەر ئاستى ئۆيلىرى، ئامبارلىرى، كۆلچەكلىرى ھەتتا تۇرخۇنى قاتارلىق قۇرۇلۇشقا مەسئۇل باش قۇرۇلۇشچىلىققا تەيىنلىگەنىدى.

— ھېسابلاپ باقتىڭمۇ؟ ئۇنىڭغا قانچىلىك سەرمايە كېتىدىكەن، — سوراشنى داۋام قىلدى ھۈسەن باي.
— باش قۇرۇلۇشچى بىلەن تەپسىلىي ھېساب — كىتاب قىلىپ كۆردۈق. زاۋۇتقا يېتەرلىك ئېرىمەس خىش بۇ يەرگە يۈز مىڭ سوم بىلەن كېلىدىكەن.
— ئۇنىڭغىچە قىش كېلىپ قالىدۇ، قانداق توشۇماقچىكەن؟
— قىش كەلسە تېخى ياخشى، چاندا توشۇساق بولۇۋېرىدۇ دەيدۇ.

— ھىم ... — دېدى ھۈسەن باي كالىپۇكىنى مىدىرلىتىپ، ئاندىن ئاستا تىكلەنىپ ئولتۇرۇپ باۋۇدۇنبايغا قاراپ ئېيتتى، — ئۇنداق بولسا، سەن باش قۇرۇلۇشچىنى ئېلىپ مۇشۇ ئىشقا ماڭ. قارا قىش باشلانغۇچە خىشنىڭ يېرىمىنى بولسىمۇ توشۇپ كېلىشكە ھەرىكەت قىل، قالغىنىنى چانا ئەپلىك بولسا چاندا توشۇش كېرەك. ئۇنداق بولغاندا، قىشتىمۇ ئىش توختىمايدىكەن، بۇ ياخشى چارىكەن. مەن بۇ ئىشنى بىر كۈنمۇ توختاتماسام، دەيمەن.

— بۇنىڭغا كېتىدىغان سەرمايىچۇ؟ مەن ئەمدى تىجارەتنى قولغا ئالايىمىكەن دېگەن. بولمىسا سەرمايىنى نەدىن تاپىمىز؟

— بولمايدۇ، — دېدى ھۈسەن باي كېسىپ، نېمە ئۈچۈندۇر ھۈسەن باينىڭ مەجەزى ئىتتىكلەپ، چۈسلىشىپ كەتكەنىدى. بۇمۇ بەلكىم مۇشۇ يىللارنىڭ ئۇنىڭدا پەيدا قىلغان يەنە بىر ئۆزگىرىشى بولسا كېرەك. ئۇ بۇ گەپنى شۇنداق كەسكىن، شۇنداق قەتئىي ئېيتتىكى، باۋۇدۇن باي

ئۇنىڭغا بويسۇنماي بولمىدى.

— بىرەرسىدىن سەرمايە ئېلىپ تۇرىمىزمۇ؟ — ئېھتىيات بىلەن مەسلىھەت سالدى باۋۇدۇن باي ئاكىسى ھۈسەن باينىڭ تۇرۇلگەن قوشۇمىسىغا قاراپ.

— ياق، سەن بۇ يەردىكى ئامبار، دۇكانلاردىكى تاۋار، دۇردۇن، چاپلارنى بېسىپ يولغا چىق. شۇ ياقتا تېز پۇل قىلالىغۇدەك بولساڭ پۇل قىل، بولمىسا مالغا مال ئايرىۋاشلاش ئۇسۇلى بىلەن بولسىمۇ ئېرىمەس خىشنى تېزدىن تەق قىل، كېچىكتۈرۈشكە بولمايدۇ. زادى كېچىكتۈرۈشكە بولمايدۇ.

— ئۇنداق بولسا ماكس ۋېگنېرگىمۇ تېلېگرامما بىرەيلى، ئۇلار كېلىۋەرسۇن.

— نېمىشقا؟ ئۇلارنىڭ بۇ يەردە قىلىدىغان ئىشى يوققۇ؟ زاۋۇت قاچان قوراشتۇرۇلسا شۇ چاغدا كەلسىمۇ ئۆلگۈرىدۇ، — دېدى ھۈسەن باي.

— ئۇلار قىشچە بالىلىرىمىزنى تەربىيەلىگەچ تۇرسۇن، شۇنداق قىلغاندا زاۋۇتنىڭ پۈتۈشىگە ئۆزىمىزنىڭ تېخنىكىلىرى، ماستىرلىرى، توڭچىلىرى، باشقۇرغۇچىلىرىمۇ تەييار بولۇپ تۇرىدۇ، ئاستا — ئاستا ھەممە ئىشنى ئۆز كىشىلىرىمىز قولغا ئالىدۇ. خەقنىڭ ئالدىغا بېرىپ يالۋۇرىدىغان، يېلىنىدىغان ئىشلارمۇ ئاز بولىدۇ.

— مەيلى، — دېدى ھۈسەن باي ئىنىسى باۋۇدۇن باينىڭ كۆزىگە تىكىلىپ بىر ھازا قارىغاندىن كېيىن، — تېلېگرامماڭنى بېرىۋەر، گەپنى تاپىلاپ ئېيت، تەربىيەلىدىغان مەزمۇنلارنىمۇ ئېنىق ئۇقتۇر، ياراملىق

مۇئەللىملەردىن بىر نەچچىنى ئالغاچ كەلسىمۇ مەيلى.
 شۇ كېچىدىكى سۆھبەت ھەم مەسلىھەت ئانچە ئۇزۇن
 داۋام قىلمىدى. چۈنكى، ئىشلار بەك مۇرەككەپتەك
 كۆرۈنگىنى بىلەن ناھايىتى ئاسانلا ئۇنىڭ ھەل قىلىنىش
 چارىسى تېپىلىپ تۇردى. ئەمەلىيەتتە ھۈسەن باي
 سەرماينىڭ ئۆكسۈشكە باشلىغىنىنى خېلى بۇرۇنلا
 تۇيغانىدى. شۇڭا، بىر تەرەپتىن زۆرۈر بولغان،
 ئەسقاتىدىغان ماللارنى كىرگۈزۈپ مال پېتىچە ساقلاپ
 قويغانىدى. يەنە بىر تەرەپتىن ھۆكۈمەتكە ئەھۋال ئېيتىپ
 ئىككى يۈز ئەللىك مىڭ سوم قەرز ئېلىشنىڭ ئامالىنى
 قىلغانىدى. بۈگۈن ھۈسەن باي بىلەن باۋۇدۇن باي ئاشۇ
 سەرمايىلەرنى قولغا كەلتۈرۈپ ھەم ئىشقا سېلىپ، زاۋۇتنىڭ
 ئاخىرقى ئىشلىرىنى ۋۇجۇدقا چىقىرىش ئۈچۈن قايسى
 ئىشلارنى ھۈسەن باي، قايسى ئىشلارنى باۋۇدۇن باي
 بېجىرىشنى كېلىشكەندى. بۇ ئۇلارنىڭ زاۋۇت قۇرۇش
 نىيىتىگە كەلگەندىن بىرى مۇشۇ ئۆيىدە ئولتۇرۇپ يېگانە ھالدا
 ئىش تەقسىملەۋالغان ئىككىنچى قېتىملىق ئىش تەقسىماتى
 ئىدى.

«ھۈسەن باي بىلەن باۋۇدۇن باينىڭ زاۋۇتى»

— ھەي ئاغىنە ئاڭلىدىڭمۇ، — دېدى قولغا قىسقا
 كالتەك كۆتۈرۈۋالغان، پۇشقىقى كەڭ ئىشتىنىنى تىزغىچە
 تۈرۈۋالغان پاختا باش بىر بالا بويىغا ئېسىۋالغان جىلتىغا
 ئوخشاش نان خالتىسىنى كەينىگە ئۆتكۈزۈپ، — بۈگۈن
 ھۈسەن باي بىلەن باۋۇدۇن باينىڭ زاۋۇتى ۋارقىرىغۇدەك.
 — نېمە؟ زاۋۇت؟ قايسى زاۋۇت؟ — ئولتۇرغان
 ئورنىدىن قوپمايلا دېدى پەستىكى بوش تۇرغان ئويماغا قاراپ
 «چىرت» قىلىپ تۈكۈرۈپ يەنە بىر بالا.
 بۇلار پادىچى بالىلار بولۇپ، ھەر كۈنى ئەتىگەندە مۇشۇ
 پادىخانغا يىغىلغان كالا — قويلارنى ھەيدەپ بوشىغان
 ئېڭىزلارغا، ۋاشاڭ قىلىنغان قوغۇنلۇقلارغا ئاچىقىپ
 باقاتتى.

— ھېلىقى چىغلىققا سېلىنغان زاۋۇتچۇ، شۇ زاۋۇت
 بۈگۈن ۋارقىرىغۇدەك، — چۈشەندۈردى پاختا باش بالا.
 — قوپە نېرى، زاۋۇتمۇ ۋارقىرامدۇ، دەۋاتقان
 گېپىنى، — دېدى ئولتۇرغان بالا. ئۇنىڭ ئاستىدا كونا تاغار
 بولۇپ، ئۇ ئۇنى ۋاشاڭ قىلغان قوغۇنلۇقتىن
 قوغۇن — تاۋۇز تېرىپ سېلىش ئۈچۈن ئىلىۋالغانىدى.
 — ئىشەنمەسەن، ھەممە يەردە شۇ پاراڭ. ھەممە خەق
 شۇ ياققا كېتىۋاتىدۇ، چوڭلارنىڭ ھەممىسى شۇ ياققا

ماڭدى، بۈگۈن پادىمۇ چىقمايدۇ، بەلكىم.

— يوق پاراڭ قىلما.

— ئىشەنمىسەڭ يۈر. بىردەمدىلا بېرىپ كېلىمىز، پادا يىغىلغىچە يېتىپ كېلىمىز. چىغلىق دېگەن ئەنە ئاۋۇ يەردىلا، — پاخما باش بالا كالتىكى بىلەن پادىخاننىڭ نېرىسىدىكى بىر دۆڭنى كۆرسەتتى، — ئەنە شۇ دۆڭگە چىقساق زاۋۇتمۇ، بىزنىڭ بۇ پادىخانمۇ كۆرۈنىدۇ. . . .
بۇ گەپ راست ئىدى. بۈگۈن پۈتكۈل شەھەر خەلقى ئىچىدە: «ھۈسەن باي بىلەن باۋۇدۇن باينىڭ زاۋۇتى بۈگۈن ۋارقىرىغۇدەك» دېگەن گەپ پۇر بولۇپ كەتكەنىدى. شۇڭا، زاۋۇتنىڭ قانداق ۋارقىرايدىغانلىقىنى، زاۋۇتنىڭ راستىنلا ۋارقىرايدىغان — ۋارقىرمايدىغانلىقىنى بىلىشكە قىزىققان چوڭ — كىچىكنىڭ ھەممىسى شۇ تەرەپكە بىرلەپ، ئىككىلەپ، ئۈچلەپ ھەتتا توپ — توپ بولۇپ كېتىۋاتاتتى. ئۇلارنىڭ ئىچىدە: «زاۋۇت ۋارقىرايدۇ. . .» دېگۈچىلەر بىلەن «ۋارقىرمايدۇ» دېگۈچىلەر بەسلىشىپ دو تىكىشكەنلەرمۇ بار ئىدى.

بۈگۈن ھۈسەن باي بىلەن باۋۇدۇن باي قورغان «تېرە زاۋۇتى» نىڭ رەسمىي ئىش باشلاش مۇراسىمى بولماقچىدى. شۇڭا، ھۈسەن باي بىلەن باۋۇدۇن باي بۈگۈن كېچىچە كىرىپك قاقماي چىقتى. ئۇلار تاڭ سۈزۈلمەيلا ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ بامدات نامىزىنى ئوقۇپ زاۋۇتنىڭ ئەگمىلىك تۆمۈر دەرۋازىسىدىن: «بىسىمىلاھىرراھمانىررەھىم» دەپ تۇنجى بولۇپ كىرىپ كەلگەندە، ئىشىك باققۇچىدىن باشقا ھېچكىم ئويغانمىغانىدى.

بۇ 1909 — يىلىنىڭ دەسلەپكى كۈز كۈنلىرىنىڭ بىرى

ئىدى. ھاۋا ئەتىگەن كەچتە خېلىلا سوۋۇپ كېتەتتى. چۈشكە يېقىن يەر — جاھان خۇددى يازدىكىدەك قىزىپ ھەممە ئىسسىقتىن ئۆزىنى قويدىغان جاي تاپالماي قالاتتى.

زاۋۇت سېلىنغان مۇشۇ جاي بۇنىڭدىن ئىككى يىل ئىلگىرى زىچچىدە ئۆسكەن چىغلىق، چىغىتماقلىق، شىۋاقلىق ھەم چانقاللىق بولۇپ، بۇ يەر ياۋا توشقانلار، يىلانلار، كىرىپلەر، تولۇم چاشقانلار، كەسلەنچۈكلەرنىڭ جەننىتى ئىدى. بۇ يەردە يەنە دۇنيادىكى بارلىق ھاشارلارنىڭ خىللىرى تېپىلاتتى. شۇڭا، شەھەرنىڭ سىرتىدىكى بۇ يەرنى بىر قىسىم كىشىلەر «چىغلىق» دېسە، بىر قىسىملىرى «شىۋاقلىق» دېيىشەتتى. يەنە بەزىلەر بولسا «يىلانلىق» دەپ ئاتاى، ئۇ يەردە ئاجايىپ «ئوق يىلانلار» نى كۆرگەنلىكىنى، ھەتتا بۇ يەردە «ئەجدىھا يىلان» لارنىڭ بارلىقىنى ھېكايە قىلىپ ئادەمنىڭ قورققۇسىنى كەلتۈرەتتى. بۈگۈن شۇلارنىڭ ئىزنالىرى سۈپىتىدە ئېگىز قوپۇرۇلغان خىش تاملارنىڭ ياقىلىرىدا ئاجىز ئۆسكەن شىۋاقلار، چىغلار ئاندا — مۇندا كۆرۈنۈپ ئىزغىرىن شامالدا تىتىرىشىپ تۇراتتى.

ھۈسەن باي بىلەن باۋۇدۇن باي زاۋۇت قورۇسىغا كىرگەندىن كېيىن ئۆگزىسى خۇددى چاپما ھەرىتىنىڭ چىشلىرىدەك سېلىنغان سېخلارنى بىر — بىرلەپ كۆرۈپ چىقتى. قورۇدىكى تېرە ئەيلەش ئۈچۈن ياسالغان تاش كۆلچەكلەرنى تەپسىلىي كۆزەتتى. ئاندىن ئاسمانغا بوي تارتقان ئىككى، ياق، ئۈچ ئاق تېرەكنى بىر — بىرىگە ئۆلىسىمۇ بويلاشمىغۇدەك ھەيۋەتلىك ھەم ئېگىز زاۋۇت تۇرخۇنىنىڭ تۈۋىگە كېلىپ ئاسمانغا قاراپ بىر پەس تۇردى.

ئاندىن خۇددى ئۇيۇل تاشتەك قوپۇرۇلغان تۇرخۇن سۈپىسىنى شاپىلاقلاپ باقتى.

— باش قۇرۇلۇشچى يارايدۇ، ھەقىقەتەن ئوغۇل بالىكەن، بىزدە مانا شۇنداق ئوغۇل بالىلار مىڭلاپ - مىڭلاپ چىقسا دەيمەن، — دېدى ھۈسەن باي ئىنىسىغا قاراپ، — ئاندىن نېمىنىدۇ بىر نەرسىنى ئېسىگە ئالغاندەك سورىدى، — زەيناۋۇدۇنغىمۇ خەۋەر بەرگەنمىدىك، ئۇ نېمە ئۈچۈن كەلمىدى؟

باۋۇدۇن باي ئاكىسىنىڭ بۈگۈنكى مۇنداق ئالاھىدە ھاياجانلىق كۈندە زەيناۋۇدۇننى ئېسىگە ئېلىپ قالدىغانلىقىنى كۈتمىگەنىدى. شۇنداقلا ئۆزىنىڭ شۇنچە ۋاقىتلاردىن بېرى ئۇنىڭ ۋاپاتى ھەققىدە ئاكىسىنى خەۋەرلەندۈرمىگەنلىكىنى ئېسىگە ئېلىپ تولىمۇ ئوڭايىسىزلاندى.

— زەيناۋۇدۇن... زەيناۋۇدۇن... ئۇ رەھمەتلىك بۈگۈنكىچە ياشىيالمىدى، — باۋۇدۇن باي ئۇخەۋەرنى شۇ يوشۇرغىنىچە يوشۇرۇۋېرىپ كېيىنرەك ئېيتىشىنىمۇ ئويلىدى، بىراق ئاغزىغا كەلگەن گەپنى تۇتۇپ قالالماي چىقىرىۋەتتى.

— نېمە؟ نېمە دېدىك؟ — ھۈسەن بايغا بۇ خەۋەر ناھايىتى قاتتىق تەسىر قىلغانىدى. ئۇ باۋۇدۇن باينىڭ ئۇ ھەقتە دەپ بەرگەن گېپىنى يەنە بىر ئاڭلىغاندىن كېيىنلا دۇئاغا قول كۆتۈردى، — ياتقان يېرى جەننەتتە بولغاي، ئامىن! — ھۈسەن باي ئۇنىڭ روھىغا ئاتاپ ئۇزۇن دۇئا قىلغاندىن كېيىن، — زەپ ئادەم ئىدى. بۇ زاۋۇت ئۈچۈن بىزدىنمۇ بەك سەكپارە بولۇۋېدى، — دېدى.

— قالغانلارنىڭ ھەممىسى تولۇق كەلدى، — دېدى باۋۇدۇن باي ئاكىسىنىڭ ئوي — خىيالنى باشقا ياققا بۇراپ، — گېرمانىيە سانائەت شىركىتىنىڭ لىدىرىمۇ كەلدى...

ھۈسەن بايدىن ئۇن چىقمىدى. ئۇلار ئاستا ماڭغانچە كۆزدىن كەچۈرۈشنى داۋام قىلدى. زاۋۇتنىڭ قازانخانىسى، كۆمۈرخانىسى، زېمونتخانىسى، مۇنچىسى، ياتاقلىرىنى ئالا قويماي ئارىلاپ چىقىشتى. ئاندىن زاۋۇت گېنېراتورخانىسىغا كىرگەندە، پۈتكۈل زاۋۇت ھەم ئاھالىلەرنى توك بىلەن تەمىنلەيدىغان ھەيۋەتلىك مەخلۇقنىڭ خۇددى دەرياغا سېلىنغان تۈسىمدەك گەۋدىسىگە قاراپ خېلىغىچە تۇردى، ئاندىن ئۇنىڭ ئەتراپىنى بىر نەچچە نۆۋەت ئايلاندى. ئۇلار زاۋۇتنىڭ ھەممە سېخلىرىنى كۆرۈپ، تۇنجى قېتىم ئىشقا كەلگەن ئىشچىلار بىلەن كۆرۈشۈپ، خېلى ھايال بولغاندىن كېيىن زاۋۇتنىڭ مەجلىس خانىسىغا كەلگەندە، تېخنىكلار، سىرتتىن كەلگەن مېھمانلار ئۇلارنى كۈتۈپ تۇرۇشاتتى. ھۈسەن باي بىلەن باۋۇدۇن باي ئۇلار بىلەن باش لىڭشىتىپ كۆرۈشۈپ، ئىككى بىلىارت ئۈستىلىچىلىك كېلىدىغان ئۇزۇن ئۈستەلنىڭ بېشىدىكى يۇمشاق ئورۇندۇققا كېلىپ ئولتۇردى.

— ھۈسەن باي ئەپەندى، قازاننىڭ ئوچىقىغا ئوت يېقىۋەرسۇنمۇ، سائەت دەل سەككىز بولغۇچە پار تەييار بولۇپ سېخلارغا ئۇزىتىلىشى، زاۋۇتنىڭ ۋارقىرىشى ئۈچۈن يېتەرلىك ھور ھازىرلىنىشى كېرەك، — دېدى باش تېخنىك ماكس ھۈسەن باينىڭ يېنىغا كېلىپ ئاستاغىنا.

— بولىدۇ، يېقىلسۇن! — بۇيرۇدى ھۈسەن باي.

ئۈستەل ئۈستىگە قەندەللەردە، ۋازىلاردا ئالما، ئۈزۈم، شاپتۇللار، لېگەنلەردە تىلنى يارغۇدەك شېكەر سۈيى، گۇلاۋا، كۆكچە قوغۇنلار تىلىنىپ ئۈستەلنى ئايلاندۇرۇپ تىزىپ قويۇلغانىدى. قىپقىزىل تاۋۇزلار ئۇششاق قارا ئۇرۇقلىرىنى قارا مارچاندەك پارقىرىتىپ مېۋە - چېۋىلەرنىڭ ئارىسىدا قىزىل گۈللەردەك ئېچىلىپ تۇراتتى. ھۈسەن باي بۇ ئولتۇرۇشقان مېھمانلارنىڭ ئەڭ نېرىسى گېرمانىيىدىن، بېرىسى يەتتەسۇدىن، تېخىمۇ بېرىسى مۇشۇ شەھەردىن كەلگەن ئۆلىمالار، يۇرت چوڭلىرى، ئەمەلدارلار ئىكەنلىكىنى بىلەتتى، ئەمما ئۇلارنىڭ ئىچىدە تونۇيدىغانلىرى ئانچە كۆپ ئەمەس ئىدى. ھۈسەن باي ئاۋۋالقىدەكلا مەيدە يانچۇقىغا سېلىنغان ئالتۇن زەنجىرلىك سائىتىنى چىقىرىپ قاپقىقىنى «تارس» قىلىپ ئېچىپ بىر ھازا قارىدى - دە، يەنە «تارس» قىلىپ يېپىپ يانچۇقىغا سېلىپ سۆز باشلىدى.

— ھۆرمەتلىك يۇرت چوڭلىرى، قېرىنداشلار، مېھمانلار. ھەر قايسىڭلارنىڭ يېقىنىدىن ياردىمى ھەم قوللىشى بىلەن قۇرۇلغان «ئىلى كۆن - خۇرۇم زاۋۇتى» بۈگۈن رەسمىي ئىش باشلىماقچى. سىلەرنىڭ ئارىلىقىنى يىراق كۆرمەي، نۇرغۇنلىغان مۇھىم ئىشلىرىڭلارنى قويۇپ بۇ يەرگە قەدەم تەشرىپ قىلغانلىقىڭلارغا كۆپتىن كۆپ تەشەككۈر.

— سىزگىمۇ كۆپ رەھمەت!

— سىزگە كۆپ تەشەككۈر!

تۇشمۇ تۇشتىن ئاۋازلار ئاڭلاندى. مەجلىسخانا بىر مەھەل جاراڭلاپ كەتتى.

— مۆھتەرەم جانابلارغا مەلۇم بولغاچكى، ئون يىلغا يېقىن ۋاقىت، ئۈچ يېرىم مىليون سوم سەرمايە كەتكەن زاۋۇت ئاخىر پۈتتى. بۈگۈن بۇ زاۋۇتتا تېزە تەييارلاش، يۇڭ ئاجرىتىش، ماي تازىلاش، ئاشلاش، ئەيلەش، بوياش، پەردازلاش، كېسىش، تەقلەش، خۇرۇم ئىشلەش، چەم ئىشلەش، بشو چىقىرىش، تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋېلىش قاتارلىق سېخ ھەم ئىشخانلار رەسمىي ئىشقا چۈشىدۇ. بىر يىلدىن ئوشۇقراق تېخنىكا تەربىيىسى ئالغان يۈز نەپەر تۇنجى ئىشچى ئۆز ماھارىتىنى كۆرسىتىدۇ. ئەللىك دانە ئېلېكتر چىراغ يورۇتلىدۇ.

زاۋۇتىمىزدا ئىشلەنگەن تۇنجى خۇرۇملار يېقىن كەلگۈسىدە بازارلىرىمىزغا سېلىنىدۇ، يەتتەسۇغا چىقىرىلىدۇ، ئىچكىرىلەرگە ئەۋەتىلىدۇ... زاۋۇتىمىزنىڭ قۇرۇلۇشىغا تۆھپە قوشقان قۇرۇلۇشچىلار، تېخنىكلار، ئۆلىمالار، ئەمەلدارلار ۋە قېرىنداشلىرىمىزغا تارتۇق قىلىنىدۇ...

ھۈسەن باينىڭ ھەر بىر سۆزى مەجلىس ئەھلىدە چوڭقۇر تەسىرات قالدۇرماقتا ئىدى. ئۇلار ھۈسەن باينىڭ سۆزىنى يەنە ئاڭلىغۇسى، داۋاملىق ئاڭلىغۇسى بار ئىدى. بىراق، ھۈسەن باي سۆزىنى توختاتتى ۋە سائىتىگە قاراپ قويغاندىن كېيىن ھۆرمەت بىلەن ئېيتتى:

— ئەمدى ھەر بىرىڭلارنى زاۋۇت قوروسىغا چىقىپ رەسمىي ئىش باشلاشنى كۆزدىن كەچۈرۈشكە ۋە زاۋۇتنى زىيارەت قىلىشقا تەكلىپ قىلىمەن، — دېدى...

ھەممەيلەن زاۋۇت قوروسىغا چىقىپ ۋاقىتلىق ياسالغان كەڭ، ئۇزۇن، يەردىن سەل كۆتۈرۈلۈپ تۇرغان

پەشتاقلاردىن ئورۇن ئېلىشتى.

زاۋۇت سىرتىمۇ ئادەملەر بىلەن تولغانىدى. ئۇلار زاۋۇتنىڭ ھەم يېپىلغان تۆمۈر دەرۋازىسىغا ئۆزىنى چاپلاپ زاۋۇت قوروسىغا قىستىلىشىپ قارىشىپ تۇراتتى.

ھۈسەن باي يەنە سائىتىنى ئېلىپ قاپقىنى ئاچتى. قاپاقلىق كىچىككىنە دۈگىلەك سائەت ھۈسەن باينىڭ قولىدا چىكىلداپ تۇراتتى. ئۇنىڭ سېكۇنتىنى كۆرسىتىدىغان يىڭىنىسى خۇددى ھۈسەن باينىڭ يۈرىكىنىڭ رېتىمى بىلەن ئوخشاش دېگۈدەك سەكرەپ - سەكرەپ يۆتكىلىتتى. ئاخىر سائەتنىڭ قىسقا يىڭىنىسى سەككىز رەقەمنىڭ ئوتتۇرىسىغا، ئۇزۇن، يىڭىنىسى ئون ئىككى رەقەمنىڭ ئوتتۇرىسىغا كەلگەندە، گويا يېتىشەلمەي قېلىشتىن ئەنسىرىگەندەك ئاشۇ ئۇزۇن يىڭىنىنىڭ ئۈستىگە كېلىپ جۈپلەشتى. بۇ ھالەت دەل ئەتىگەنلىك سائەت سەككىز بولغانلىقىنى بىلدۈرگەنىدى. ئەنە شۇ چاغدا، ھۈسەن باي سائەتتىن بېشىنى كۆتۈرۈپ بۇيرۇق كۈتۈپ زاۋۇت قارائىخانىسىنىڭ دېرىزىسىدىن بېشىنى چىقىرىپ تۇرغان تېخنىكا قولىنى كۆتۈرۈپ ئىشارە قىلدى ۋە شىددەت بىلەن قولىنى پەسكە چۈشۈردى. دەل شۇ چاغدا قارائىخانىدىكى تېخنىكا قولىدا تۇتۇپ تۇرغان يوغان قارا پولات تۇتقۇچى بار كۈچى بىلەن پەسكە تارتتى.

— ۋۇ... ۋۇ... ۋۇت! — قىلغان دەھشەتلىك ئاۋاز خۇددى ئۇزاق ئۇخلاپ قالغان بۇ شەھەرنى بىراقلا ئويغاتماقچى بولغاندەك، ئەتراپقا توپلانغان كىشىلەرنىڭ قۇلاق پەردىلىرىنى يېرىۋەتكۈدەك ۋارقىراپ، پۈتۈن شەھەر ئاسمىنى جاراڭلىتىپ، يىراق - يىراقلارغا ياڭراپ كەتتى...

توپلانغان خالايق ئارىسىدا قىقاس - چوقان كۆتۈرۈلدى، بەزىلىرى دوپپىلىرىنى، قالپاقلارنى، مالخايلارنى ئاسمانغا ئاتاتتى. بەزىلىرى بىر - بىرلىرىنىڭ دۈمبىلىرىگە، مەيدىلىرىگە مۇشتلايتتى.

— ئەنە دېمىدىمۇ، زاۋۇت ۋارقىرايدۇ دەپ، قانداق ۋارقىرىدىمۇ؟

— راستكەن، راست ۋارقىرايدىكەن، قارا تۇرخۇنغا، ئىسمىمۇ چىقىۋاتىدۇ، خۇددى تونۇردىن چىققاندەك ئىس چىقىۋاتىدۇ، قاپقارا ئىس، ئاشۇ تۇرخۇن زاۋۇتنىڭ ئاغزى ئوخشىمامدۇ؟

بۇ ھېلىقى ئىككى پادىچى بالا ئىدى. ئۇلار شۇ تاپتا پادىسىنىمۇ ئۇتۇپ قېلىشقانىدى...

ھۈسەن باي بىلەن باۋۇدۇن باينى ئەڭ ئاۋۋال ۋېلى باينىڭ ھەم يەتتە سۇ خەلقىنىڭ ۋەكىلى ئەينىدىن كېلىپ قۇتۇقلىدى. ئۇ ھۈسەن باينىڭ ئاندىن باۋۇدۇن باينىڭ قولىنى چىڭ ھەم ئۇزاق قىسىپ تۇرۇپ:

— قۇتۇقلايمەن، قېرىنداشلىرىم، سىلەرنى قۇتۇقلايمەن! — دېدى ئۇنىڭ چىرايىدا كۈلكە، كۆزىدە خۇشاللىق ياشلىرى يالتىرايتتى...

— تەبرىكلەيمەن، — دېدى لىدىر ھۈسەن باي بىلەن باۋۇدۇن باينى قايتا - قايتا قۇچاقلاپ تۇرۇپ ھەم مەنىلىك قىلىپ قوشۇپ قويدى، — مانا ئاخىر سىلەرنىڭمۇ زاۋۇتىڭلار بار بولدى!...

— مۇبارەك بولسۇن، ئەمدى بۇنى ياخشى باشقۇرۇش ئۈچۈن بىزمۇ ياردىمىمىزنى ئايىمايمىز، — بۇ يۇرتنىڭ ئەمەلدارى ئىدى. ئۇمۇ شادلانغان، روھلانغان ھەم ھەيران

قالغانىدى...

ئارقىدىن ئۇلار ھۈسەن باي بىلەن باۋۇدۇن باينىڭ ھەمراھلىقىدا سېخلارنى ئارىلىدى، ھەر بىر سېختا ۋالىلداپ نۇر چېچىپ تۇرغان ئېلېكتر چىراغلارغا ئۇزۇندىن - ئۇزۇن تىكىلىپ قاراشتى. شۇنىڭ بىلەن بىرگە زاۋۇتنىڭ يوغان تۆمۈر دەرۋازىسىنىڭ كىچىك ئىشىكى ئېچىلىپ، بىر نەچچە تېخنىكىنىڭ باشلامچىلىقىدا زاۋۇت سىرتىدىكى خالايقمۇ بىردىن تىزىلدۇرۇلۇپ زاۋۇتقا كىرگۈزۈلدى...

شۇ كۈنكى ئىش باشلاشنى ئەتراپقا توپلانغان ئۇششاق - چوڭ شەھەر ئاھالىسى ھەتتا ھېلىقى ئىككى پادىچى بالىمۇ كۆردى. ئۇلار زاۋۇتنى، سېخلارنى تاماشا قىلدى، ئىشلەۋاتقان ئىشچىلارغا ھەۋەسلىنىپ قاراشتى. ھۈسەن باي بىلەن باۋۇدۇن بايغا ئاپىرىن ئېيتىشتى. ئۇلارنىڭ ئىچىدە نۇرغۇنلىرى چوڭ بولغاندا زاۋۇتقا كىرىپ ئىشلەشكە نىيەت قىلىشتى. زاۋۇت قۇرۇشنى كۆڭلىگە پۈككەنلەرمۇ چىقتى. شۇنىڭ بىلەن بىرگە، شۇ كۈندىن تارتىپ ھۈسەن باي بىلەن باۋۇدۇن باينىڭ نامى ھەممە ئائىلىلەرگە يېيىلدى. زاۋۇتمۇ ئۆزىگە نېمە دەپ ئىسىم قويۇلغانلىقىدىن قەتئىينەزەر «ھۈسەن باينىڭ زاۋۇتى» دەپ ئاتالدى...

خاتىمە

ئارىدىن ئۇزۇن ئۆتمەي ھۈسەن باي بىلەن باۋۇدۇن باينىڭ ئۆيلىرىگە ئېلېكتر چىراغلىرى ئورنىتىلدى، تېلېفون بېكىتىلدى. ئارقىدىنلا خاۋىملارنىڭ ئىشخانىلىرى، ئۆيلىرى ئېلېكترلەشتۈرۈلدى، تېلېفونلاشتۇرۇلدى. ھۈسەن باي بىلەن باۋۇدۇن باي كۆن - خۇرۇم زاۋۇتىنى كېڭەيتىپ ھەم مۇكەممەللەشتۈرۈپ، گېرمانىيىدە كۆڭلىگە پۈككەندەك ھەتتا ئۇنىڭدىنمۇ ئاشۇرۇپ يىلىغا ئاتىش مىڭ پارچە ئات - كالا تېرىسىنى خۇرۇم ھەم چەم قىلىپ ئىشلەيدىغان سەۋىيىگە يەتكۈزدى. نامرات، سەرگەردان ھەم يوقسۇللارنىڭ بالىلىرىدىن قوبۇل قىلىنغان ئىشچىلار بەش يۈزگە، تېخنىك مەكتىپىدە ئوقۇيدىغانلار ھەر بىر قاراردا بىر يۈز ئەللىككە يەتتى. كېيىنكى يىللاردا يەنە ئايغ كىيىم زاۋۇتى، ماي زاۋۇتى، شورنىك زاۋۇتى قاتارلىقلار قۇرۇلۇپ ئۇلاردىن چىققان مەھسۇلاتلار ئىلى ھەم شىنجاڭدىن ھالقىپ يەتتەسۇ، پۈتكۈل ئوتتۇرا ئاسىيا، روسىيىگە، ئىچكىرى ئۆلكىلەرگە توشۇلدى.

زاۋۇت قۇرۇلغاندىن تارتىپ ھۈسەن باي ئۆزى زاۋۇت باشلىقى، باۋۇدۇن باي ياردەمچىسى بولدى. «ھۈسەن باي زاۋۇتى» ھۈسەن باي 1926 - يىلى سەكسەن ئىككى يېشىدا، باۋۇدۇن باي 1928 - يىلى يەتمىش يەتتە يېشىدا ۋاپات بولغانغا قەدەر ئەنە شۇ دەرىجىدە تەرەققىي قىلىپ ئىلىنىڭ،

شىنجاڭنىڭ، ئىچكىرى ئۆلكىلەرنىڭ، شۇنداقلا قوشۇمچە ئاسىيانىڭ سانائىتى، بولۇپمۇ كۆن - خۇرۇم، ئاياغ كىيىم سانائىتى، ئېلېكتر سانائىتى، تېلېفون ئالاقىسىنىڭ تەرەققىي قىلىشىغا زور تۆھپە قوشتى.

قەيسەر كارخانىچى ھۈسەن باي بىلەن باۋۇدۇن باي ۋاپات بولغاندىن كېيىن ئۇلارنىڭ قەيسەر روھىنىڭ ھەم جاسارەتلىك ئەجرىنىڭ سەمەرىسى بولغان ئۇ زاۋۇت، ھۈسەن باينىڭ ئەۋلادلىرىنىڭ قولىدىن قولىغا ئۆتۈپ، ھەر بىر دەۋردە ئۆزىنىڭ رولىنى جارى قىلدۇرۇپ كەلدى. ئوتتۇرىنچى يىللاردا شىنجاڭنى ئىسلاھ قىلىش سىياسىتى يولغا قويۇلغاندا، ئۇ زاۋۇت شىنجاڭ سانائىتىنىڭ بايرىقى سۈپىتىدە رول ئوينىغانىدى. شۇڭا، 1933 - يىلى گومىنداڭ مەركىزى ھۆكۈمىتىدىن ئىلغا زىيارەتكە كەلگەن بىر چوڭ ئەمەلدار «ھۈسەن باي تېرە زاۋۇتى» نى كۆرۈپ: «ئۇيغۇر سودىگەر ھۈسەن باي ئۆز ئالدىغا باشقۇرغان ئۇ زاۋۇت ناھايىتى چوڭ بولۇپ، ئۆزىنىڭ توك چىقىرىدىغان گېنېراتورى بار ئىكەن. پۈتكۈل زاۋۇت ئېلېكتر كۈچىدىن پايدىلىنىدىكەن. ئۇنىڭ كۈلىمى ناھايىتى زور بولۇپ شىنجاڭدا بۇنىڭدىن باشقا چوڭ زاۋۇت يوقكەن» دەپ يازغانىدى.

بۇ زاۋۇت 1944 - يىلى ئىلى ئىنقىلابى پارتلىغاندا ھەم ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابى غەلبە قىلغاندا، مىللىي قوشۇننىڭ كىيىم - كېچەك، ئۆتۈك، پىيما، ھەربىي ئىگەر جابدۇقلىرىنى يەتكۈزۈپ بېرىدىغان مۇھىم بازار بولۇپ خىزمەت قىلدى.

1950 - يىللاردا بۇ زاۋۇت ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسلار

شېرىكچىلىكىدىكى سانائەت تۈزۈلمىسىنىڭ يادروسى سۈپىتىدە ئوتتۇرىغا چىقتى.

ئاتمىشنىچى يىللاردىن سەككىزىنچى يىللارغىچە دۆلەت ئىگىلىكى تۈزۈلمىسىنى قوبۇل قىلىپ، «ئىلى تېرە زاۋۇتى» دەپ ئاتالدى.

1990 - يىللاردا بولسا بازار ئىگىلىكى تۈزۈلمىسىنىڭ تەدرىجىي شەكىللىنىشىگە ئەگىشىپ، «ئىلى كۆن - خۇرۇم چەكلىك ھەسسدارلىق شىركىتى» بولۇپ قۇرۇلدى.

ھۈسەن باي بىلەن باۋۇدۇن باي ئۆز قولى بىلەن بەرپا قىلغان ئاشۇ زاۋۇتنىڭ نامى ئۆزىنىڭ بىر ئەسرگە يېقىن ئەگرى - توقاي مۇساپىسىدە خىلمۇخىل ئۆزگەرگەن بولسىمۇ، ئەمما ئۇنىڭ جەمئىيەتكە، خەلقكە خىزمەت قىلىدىغان تۈپ خاراكتېرى قىلچە ئۆزگەرمىدى.

ئۇ زاۋۇتنى بەرپا قىلغان ئەجدادلار ئاللىقاچان ئالەمدىن ئۆتكەن بولسىمۇ، ئەمما ئۇلار ھەققىدىكى ھېكايىلەر، قىسسەلەر يىللارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن بارغانسېرى ئۆز دائىرىسىدىن ھالقىپ پۈتكۈل ئەۋلادلارغا تارالماقتا، ئۇلارنى يېڭى - يېڭى روھتا، يېڭى - يېڭى جاسارەتتە، تېخىمۇ يېڭى ئاجايىپ ئىشلارنى قىلىشقا ئۈندىمەكتە!

مەسئۇل مۇھەررىرى: پاتىگۇل مىجىت
مەسئۇل كوررېكتورى: ھەجەرگۈل تۇرسۇن
مۇقاۋىسىنى لايىھىلىگۈچى: مۇراددىل ئابىد

تارىخىي شەخسلەر ھەققىدە ھېكايىلەر - 6
(3)

قەيسەر كارخانچى — ئاكا — ئۇكا مۇسابايوفلار

ئاپتورى: تۇرسۇن ئەرشىدىن

*

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى نەشر قىلدى
(ئۈرۈمچى شەھىرى جەنۇبىي ئازادلىق يولى 348-نومۇر)
شىنجاڭ شىنخۇا كىتابخانىسىدىن تارقىتىلدى
ئۈرۈمچى تىيەنپىڭ باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى
فورماتى: 787×1092 مىللىمېتىر، 1/32 باسما تاۋۇشى: 6.625

2003 - يىل 5 - ئاي 1 - نەشرى

2003 - يىل 5 - ئاي 1 - بېسىلىشى

تىراژى: 5000 - 1

ISBN 7-228-08010-6

ئومۇمىي باھاسى (1-5): 30.00 يۈەن

(يەككە باھاسى: 6.00 يۈەن)